

บทที่ 3

วัตรปฏิบัติและชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ในบทที่ 2 ได้กล่าวถึงวัตรและชุดกวัตรที่มีในพระไตรปิฎกไปแล้ว ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาข้อวัตรและชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่ามีข้อปฏิบัติอย่างไร โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ศึกษาการเกิดขึ้นของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ส่วนที่ 2 ศึกษาสังเขปพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ส่วนที่ 3 ศึกษาชุดกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ส่วนที่ 4 ศึกษาชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานผู้สืบสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จนถึงยุคปัจจุบัน

3.1 การเกิดขึ้นของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

เนื่องจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตและศิษยานุศิษย์ของท่านส่วนมากเป็นพระสงฆ์ในนิกายธรรมยุต จึงสมควรที่จะต้องศึกษาการการเกิดขึ้นของคณะสงฆ์นิกายธรรมยุตเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อจะเชื่อมโยงไปสู่การเริ่มต้นถือปฏิบัติชุดกวัตรของพระสงฆ์นิกายธรรมยุตในภาคอีสานเป็นลำดับไป

3.1.1 กำเนิดพระชุดกรรมฐานธรรมยุตินิกาย

การกำเนิดขึ้นของคณะธรรมยุต ในช่วง รัชกาลที่ 3 เป็นจุดร่วมต้นแห่งการเกิดขึ้นของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งมีรายละเอียดความเป็นมาดังนี้

1) ความเป็นมาของธรรมยุตินิกาย

ผู้เป็นปฐมบูรพาจารย์ของคณะธรรมยุตินิกาย คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งทรงผนวชอยู่และมีพระนามเป็นภาษาบาลีว่า “วชิรญาณ” พระองค์ทรงอุปสมบทครั้งแรกเมื่อพระชนม์มายุครบ 21 ปี ในปี พ.ศ.2467 ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2492, น.19) หลังจากทรงผนวชแล้วก็ได้เสด็จไปประทับหลายแห่ง เป็นต้นว่า วัดมหาธาตุวัดราชาธิวาส ขณะที่ทรงผนวชอยู่นี้ พระองค์ทรงตั้งพระหฤทัยที่จะเรียนพระพุทธศาสนาให้รอบรู้ถ่องแท้ทั้งในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงพยายามศึกษาปรีชาธรรมจนมีความรู้แตกฉานภายในเวลา 2 ปีเศษ (ประกอบ โชประการและคณะ, 2525, น.215) จากความสามารถนี้เอง พระองค์จึงทรงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานคณะตรวจสอบภาษาบาลีส่วนทางด้านวิปัสสนาธุระนั้น จากการศึกษาพระไตรปิฎกทุกแห่งทุกมุม พระองค์ก็ได้พบว่า มีประเพณีอันหนึ่งของ

พระพุทธศาสนาในระยะต้นๆ เป็นที่พอพระทัยมาก ประเพณีนั้นคือการชُرดงค์ไกลๆ ไปเผยแพร่พุทธธรรมยังท้องถิ่นต่างๆ (กริสโวลด์, เอ.บี., 2508, น.30) และบำเพ็ญสมณธรรมเหมือนพระภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ในขณะที่ประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ ได้ทรงศึกษาพระธรรมจากพระเถระมอญรูปหนึ่งชื่อว่า ชาย มีนามฉายาว่า พุทธวิโส ต่อมาเป็นพระราชกณะที่พระสุเมธมุนี อยู่ที่วัดบวรมงคล (อริยา ลัมสุวัฒน์, 2526, น.76) ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในพระวินัยปิฎกและข้อวัตรปฏิบัติตามวิสัยของพระสงฆ์ในเมืองมอญซึ่งถือพระวินัยปิฎกเป็นสำคัญ วัชรญาณภิกษุจึงทรงเสด็จไปทรงสนทนาด้วย ทำให้เกิดความเลื่อมใสใคร่จะปฏิบัติตามแบบอย่างของพระสงฆ์มอญ

เนื่องจากว่าขณะนั้น วัชรญาณภิกษุประทับอยู่วัดมหาธาตุเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชและพระราชกณะผู้ใหญ่ทั้งหลาย ถ้าจะทรงประพฤติผิดระเบียบแบบแผนของวัดนี้ก็จะเป็นการไม่สมควร ดังนั้นในปี พ.ศ. 2373 วัชรญาณภิกษุจึงได้เสด็จย้ายจากวัดมหาธาตุไปประทับ ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาสปัจจุบัน) เพื่อดำเนินข้อวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัดตามแบบอย่างของพระมอญ (ประกอบ โขประการและคณะ, 2525, น.215) ต่อมาพระองค์ได้ทรงแสวงหาพระสงฆ์รามัญที่ได้รับการอุปสมบทมาแต่กัลยาณีสีมา ณ รามัญประเทศ ได้ 18 รูป แล้วทรงทำทัฬหีกรรมคืออุปสมบทซ้ำในคณะสงฆ์รามัญอีกครั้งหนึ่ง ณ โบสถ์แพหน้าวัดสมอราย (คณะกรรมการบริหารคณะธรรมยุต, 2547, น.4)

จึงนับได้ว่าเป็นการเริ่มของคณะสงฆ์ผู้แสวงการปฏิบัติที่ถูกต้องยุติตามพระธรรมวินัย โดยมีพระสงฆ์ซึ่งถือข้อปฏิบัติตามแบบอย่างในระยะแรกเพียง 20 รูป โดยตามเสด็จไปสู่วัดราชาธิวาสบ้าง อยู่ที่วัดมหาธาตุหรืออยู่ที่วัดอื่น ๆ บ้าง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2522, น.86) เมื่อพระเกียรติคุณที่ทรงเชี่ยวชาญพระไตรปิฎกและพระปฏิภาณในการแสดงพระธรรมเทศนาเลื่องลือแพร่หลายออกไป ก็มีพระภิกษุสามเณรพากันไปถวายตัวเป็นศิษย์แล้วบวชตามมากมาย ตลอดจนพวกคฤหัสถ์ต่างก็พากันเลื่อมใสไปถือศีลฟังพระธรรมเทศนากันมากขึ้นตามลำดับ จนทำให้วัดราชาธิวาส กลายเป็นสำนักศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติขึ้นมาอีกแห่งหนึ่ง พระองค์ทรงเริ่มต้นปรับปรุงแก้ไขวัตรปฏิบัติโดยเริ่มต้นที่พระองค์เป็นประเดิม ภายหลังมีพระภิกษุสามเณรเห็นพระองค์ทรงปฏิบัติเคร่งครัดนำเลื่อมใสจึงถวายตัวเป็นศิษย์ขอศึกษาปฏิบัติกับพระองค์มากขึ้น จนเกิดเป็นพระสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้รับการขนาน

นามว่า “คณะธรรมยุต”^{*} หรือ “ธรรมยุติกนิกาย”^{**} พระองค์ได้เสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งกลายมาเป็นศูนย์กลางของพระธรรมยุติกนิกาย ต่อมาในปี พ.ศ.2379 ทรงได้รับสถาปนาเป็นพระราชอาคันตุกะและเสด็จไปประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารตามคำอาราธนาของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์เสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารแล้วก็ทรงมีความสะดวกพระทัยมากขึ้นในการปฏิบัติพระศาสนกิจที่แตกต่างไปจากพระสงฆ์นิกายเดิมพระองค์ทรงเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมวินัยมาก ทรงทำนุบำรุงข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ให้เจริญยิ่งขึ้น กล่าวคือทรงชักนำให้พระสงฆ์ปฏิบัติตนตั้งอยู่ในพระธรรมวินัยบัญญัติตรงตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่สำคัญยิ่งของแนวการปฏิบัติของพระสงฆ์สายนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2492, น.20) นอกจากนี้ยังมีการให้รักษามารยาทและขนบธรรมเนียมประเพณี ปฏิบัติตัวให้สม่ำเสมอ รู้จักไตร่ตรองหาเหตุผลเพื่อให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติกิจนั้น ส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในโชคกลาง เครื่องราง เสน่ห์ยาแฝด การทำนายโชคชะตา การบวงสรวงสังเวณีวิญญูณณ์ ก็ทรงพยายามยกเลิกไป โดยเน้นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

ศาสนาพิธีและขนบธรรมเนียมประเพณีของธรรมยุติกนิกาย ที่พระองค์ได้ทรงวางระเบียบไว้มีประการสำคัญ ได้แก่ การทำวัตรเช้าเย็น การฟังธรรมและอุโบสถศีลเดือนละ 4 ครั้ง ทรงวางระเบียบการบรรพชาอุปสมบทอาศัยพระบาลีเป็นหลัก วางระเบียบการครองผ้า การอ่านอักษรภาษาบาลีตามหลักสากลนิยม การทำวัตรกรรมต่าง ๆ ซึ่งพระวินัยมีหลักอยู่ให้เป็นไปตามพระวินัยจริง ๆ ทรงวางระเบียบการทำวิสาขบูชาและมาฆบูชา ทรงวางหลักการปฏิบัติพระวินัยแห่งคณะธรรมยุตให้ถือไว้ข้างหนัก สิ่งใดตรงเคียงสงสัยแล้วเป็นไม่ทำเป็นอันขาด ต้องหาความรู้ว่าควรหรือไม่ควรในสิ่งนั้นให้ได้เสียก่อน (ประจวบ แสนกลาง, 2531, น. 48-50)

2) กำเนิดวงศ์ธรรมยุตในภาคอีสาน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พ.ศ.2394 พระพรหมราชวงศ์ (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานี ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้อาราธนา พระ

^{*} คณะธรรมยุตคือ คณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นด้วยมุ่งแสวงหาว่าข้อใดเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติในข้อนั้น โดยเว้นข้อที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย ไม่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แม้จะเป็นข้อปฏิบัติที่ประพฤติตามกันมาแต่ผิดธรรมวินัยก็ตาม

^{**} ธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายไว้ว่าคือ พระสงฆ์ที่แยกออกจากมหานิกาย ได้รับอุปสมบทในรามัญนิกายด้วย สืบสายต่อกันลงมา (อ้างถึงใน Muangkaew, 2548)

อาจารย์ดี พนฺธุโล และพระอาจารย์ม้าว เทวธมฺมี ชาวอุบลราชธานี ซึ่งเข้ามาเล่าเรียนอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ออกไปตั้งสำนักพระสงฆ์ธรรมยุตขึ้น ณ เมืองอุบลราชธานี (คณะกรรมการบริหารคณะธรรมยุต, 2547, น.195)

พระพรหมราชวงศ์กลับถึงเมืองอุบลราชธานีแล้ว ได้สร้างวัด ณ บริเวณท่าเหนือระหว่างเมืองกับบ้านบุงกาแซว ตั้งชื่อว่า “วัดสุปฏิญนาราม” และได้อาราธนาพระอาจารย์ดี พนฺธุโล เป็นเจ้าอาวาสพระอาจารย์ม้าว เทวธมฺมี ซึ่งเป็นพระลูกศิษย์ เป็นรองเจ้าอาวาส ดังนั้น วัดสุปฏิญนารามจึงเป็นวัดธรรมยุติกนิกายวัดแรกในภาคอีสาน (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อ้วน ติสฺโส), 2496 , น.25)

ธรรมยุติกนิกายในสมัยแรก นับตั้งแต่สร้างวัดสุปฏิญนาราม จนถึง พ.ศ.2479 รวมเวลาประมาณ 80 ปี แบ่งออกเป็น 4 ยุค มีพระเถระผู้ใหญ่เป็นผู้นำ 5 รูป คือ

- (1) ยุคที่ 1 พระอาจารย์ดี พนฺธุโล
- (2) ยุคที่ 2 พระอาจารย์ม้าว เทวธมฺมี
- (3) ยุคที่ 3 พระอริยกวี (อ่อน ธมฺมรทฺธิโก), พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)
- (4) ยุคที่ 4 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อ้วน ติสฺโส)

พระเถระผู้นำแต่ละยุคสมัยก็ได้ปฏิบัติตนเคร่งครัดในพระธรรมวินัยและขนบธรรมเนียมของคณะธรรมยุตทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ นอกจากนี้ยังมีความเพียรในการประกอบกิจกรรมทุกอย่างทั้งประโยชน์ส่วนตนและประโยชน์ผู้อื่น ตลอดจนได้นำเอาความรู้ทางด้านภาษาไทยและศิลปหัตถกรรมมาเผยแพร่อีกครั้ง ทำให้คณะธรรมยุติกนิกายในภาคอีสานมีความเจริญรุ่งเรืองตลอดจนถึงปัจจุบัน (ประจวบ แสนกลาง, 2531, น. 52-53)

3) กำเนิดพระธรรมยุติกนิกายฝ่ายวิปัสสนาธุระในอีสาน

ความคิดของคนทั่วไปมักจะเข้าใจว่า การปฏิบัติธุดงค์กรรมฐานในภาคอีสานเริ่มมาตั้งแต่สมัยของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นต้นมา ความจริงแล้วการปฏิบัติธุดงค์กรรมฐานได้มีมาก่อนแล้ว คือเริ่มตั้งแต่ยุคที่พระธรรมยุติกนิกายขยายเข้ามาในอีสานยุคแรกในสมัยพระอาจารย์ดี พนฺธุโล เป็นผู้ปกครอง ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (อ้วน ติสฺโส) ตอนหนึ่งว่า

“ปฏิปทาของคณะธรรมยุตปุนต้น ตามที่ได้สังเกตด้วยตนเองบ้าง และสังเกตเสียงของคนเก่าเล่าให้ฟังบ้าง ย่อมเป็นปฏิปทาประการหนึ่ง พระธุดงค์กรรมฐานแทบทั้งสิ้น เพราะในวันหนึ่ง ๆ ได้ละกาลเวลาเป็นส่วน ๆ เช่น เวลานั้นเล่าเรียนเวลานั้นฟังเทศน์ให้ว่าพระสวดมนต์ เวลานั้น

ท่องบ่นสาธยาย เวลานั้นตีระฆังจำวัด เวลานั้นสัจญญานตื่น เวลานั้นปลีก
ออกสู่วิวาททำความสงบใจ แม้สถานที่ตั้งวัดธรรมยุตในครั้งกระโน้น ก็ไม่
มีอยู่ใกล้ชุมชน จึงเห็นได้ว่าปฏิปทาของคณะธรรมยุตคล้ายกับเป็นพระ
ชุกดงกรรมฐาน” (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺโส อ้วน), 2496, น.40)

ความเป็นมาของพระชุกดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต สามารถแบ่งออกเป็น 5 ยุค

ดังนี้

(1) ยุคเริ่มต้นฝ่ายปกครองผสมฝ่ายปฏิบัติ พ.ศ. 2394 - 2446

พระมหาไกรวุฒิ มะโนรัตน์ กล่าวว่า สังคมชาวภาคอีสานนั้น มีความใฝ่ฝันและความ
เชื่อ ที่จะถึงซึ่งสังคมพระศรีอารีย์หรือสังคมอุดมทิพย์และสังคมอุดมธรรม ที่ปราศจากความอดอยาก
และเร้นแค้นทางกายและทางใจ (วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร, 2553 : ออนไลน์) ดังนั้นเมื่อคณะสงฆ์
ธรรมยุติกนิกายได้แพร่ขยายเข้าสู่ภาคอีสาน โดยมีการปฏิบัติที่เคร่งครัด จึงสามารถที่จะสร้างความ
ศรัทธาดีใจคุณ พระสงฆ์ผู้มีอุดมการณ์ที่จะหาทางพ้นจากทุกข์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วย
ความคิดว่า การปฏิบัติตามแนวทางนี้ น่าจะสามารถช่วยให้พ้นทุกข์ได้จริง หรือพ้นทุกข์ได้เร็วกว่าการ
ปฏิบัติตามแบบดั้งเดิมที่ได้ถูกประเพณีต่างๆ เข้ามาบดบังหลักการปฏิบัติที่แท้จริงที่จะปฏิบัติให้ถึง
ความพ้นทุกข์ในชาติปัจจุบัน เพราะแทนที่จะต้องรอคอยสังคมอุดมธรรม ในศาสนาของพระศรีอารีย์
นั้น ล้มลงมือปฏิบัติธรรมให้ถึงความพ้นทุกข์ในชาติปัจจุบันย่อมจะดีกว่า จึงทำให้คณะสงฆ์นิกาย
ธรรมยุต ที่สืบทอดอุดมการณ์จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงแสวงหาศาสนวงศ์ที่
เคร่งครัด เพื่อประสงค์จะพบพระพุทธศาสนาที่แท้จริง สามารถปฏิบัติตามให้พ้นทุกข์ได้จริงที่ยังคงมี
อยู่

การปฏิบัติชุกดงกรรมฐานยุคแรก ๆ ดังกล่าวนี้นับว่าอยู่ในวงแคบจำกัด เนื่องจากพระ
เถระผู้ใหญ่มักปฏิบัติกันอย่างเงียบ ๆ ตามลำพัง ดังปรากฏในประวัติคณะธรรมยุตว่า พระสังฆเถระ
ธรรมยุตในภาคอีสานยุคแรกๆ เช่น พระอาจารย์ดี พนธุโล, พระอาจารย์ม่วง เทวธมฺมิ, พระอริยกวี
(อ่อน ธรรมกษิตโต), พระอาจารย์พูน สงฆกรกิจโต ล้วนเป็นผู้มีปฏิปทาทางชุกดงกรรมฐาน และอบรม
สั่งสอนศิษยานุศิษย์ ให้เป็นผู้นิยมในทางชุกดงกรรมฐาน (คณะกรรมการบริหารคณะธรรมยุต, 2547,
น.224) ประการสำคัญคือการปฏิบัติชุกดงกรรมฐานยังไม่ได้แยกออกจากฝ่ายปริยัติ กล่าวคือยังมีการ
เล่าเรียนทางด้านปริยัติธรรม เมื่อยามเวลาว่างจึงปฏิบัติตามสมควรแก่เวลา การปฏิบัติชุกดงกรรมฐานที่
ค่อนข้างจะเป็นรูปร่างชัดเจนขึ้นอยู่ในยุคที่ 3 คือ ยุคของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) จะ
เห็นได้ว่าเมื่อย่างจากการประกอบกิจทางศาสนาแล้ว ท่านก็มักจะออกชุกดงกรรมฐานไปในที่ต่าง ๆ

บางครั้งก็เลยไปจนถึงเมืองยอง แคว้นเชียงตุง (ประจวบ แสนกลาง, 2531, น.60) นับว่าท่านเป็นพระเถระที่ได้มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้การศึกษาและปฏิบัติขุดคัมภีร์มัญฐานเป็นที่นิยมแพร่หลายยิ่งขึ้นในภาคอีสาน เนื่องจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ที่มีความเด่นมากทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาปริยัติ ด้านการสังคัมสงเคราะห์แก้กฏอนุเคราะห์ หรือทำประโยชน์ต่อประเทศชาติ ทั้งด้านการอยู่ป่าอยู่เขาคีร์แต่เป็นบางโอกาส การแสดงธรรมเทศนาก็ไพเราะ มีเชิงฉลาดหลักแหลม ทำให้ผู้ฟังซาบซึ้ง ละเอียดสุขุม (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.5)

(2) ยุคแยกตัวเป็นฝ่ายปฏิบัติโดยตรง พ.ศ. 2446 - 2465

นับแต่ปี พ.ศ. 2446 คณะธรรมยุตในภาคอีสานในยุคที่ 4 มีสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) เป็นเจ้าคณะมณฑลอีสาน ในยุคนี้มีพระครูมงคลฐานที่มีชื่อเสียงขึ้น 2 รูป คือ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และพระปัญญาพิศาลเถระ (หนู จิตปฺปโล) เป็นกำลังสำคัญของสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ในทางฝ่ายวิปัสสนาธุระ ต่อมาพระปัญญาพิศาลเถระ (หนู จิตปฺปโล) ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามแล้ว ก็ยังเหลือแต่พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล รูปเดียวที่รับผิดชอบงานด้านนี้ในภาคอีสาน โดยได้จัดตั้งสำนักอบรมสั่งสอนขึ้นที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ในระยษะนั้นการปฏิบัติขุดคัมภีร์มัญฐานได้แยกออกจากฝ่ายปริยัติโดยเด็ดขาด หลังจากที่เรียนด้านปริยัติพอสมควรแล้ว ก็มุ่งปฏิบัติบำเพ็ญเพียรทางจิตอย่างเต็มที่ (ประจวบ แสนกลาง, 2531, น. 52-53)

วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นับว่าศูนย์กลางของการปฏิบัติขุดคัมภีร์มัญฐานในยุคนี้ แต่เดิมนั้นเป็นวัดในสังกัดนิกายเดิม ภายหลังเจ้าอาวาสได้เกิดความเลื่อมใสในนิกายธรรมยุต จึงได้ยึดคติใหม่เป็นธรรมยุต เมื่อพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ตั้งสำนักอบรมขุดคัมภีร์มัญฐาน ณ วัดนี้ จึงจัดว่าเป็นแหล่งกำเนิดของพระสงฆ์ธรรมยุตฝ่ายการปฏิบัติ ซึ่งได้แยกตัวออกจากฝ่ายปริยัติอย่างจริงจัง โดยมุ่งสอนการปฏิบัติโดยตรง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือกรรมฐาน ผลจากการแยกตัวครั้งนี้ ทำให้การปฏิบัติจิตภาวนาเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย มาเป็นลำดับ คือเริ่มจาก พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล มีลูกศิษย์ที่สำคัญอยู่รูปหนึ่ง คือพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ทำให้มีกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายวิปัสสนาธุระมากขึ้น พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีลูกศิษย์สำคัญรูปหนึ่ง คือ พระญาณวิเศษฐิติวิจิตรจารย์ (สิงห์ ขนฺตยาคโม)

พระเถระทั้ง 3 รูปได้ร่วมกันดำเนินงานทางด้านวิปัสสนาธุระอย่างเต็มที่ (เมตตาปัสัน

นาทิกถาของพระมหารัชชมังคลาจารย์, 2502) จนเกิดเป็นคณะสงฆ์ฝ่ายชุกคกรรมฐานหรือฝ่ายวิปัสสนาธุระที่มีชื่อเสียงเลื่องลือทั่วประเทศมีบรรดาสาธุศิษย์มากมายกระจายกันอยู่ในภาคอีสานและภาคต่าง ๆ ของประเทศ พระสงฆ์สายดังกล่าวนี้คือพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หรือที่เรียกว่า พระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เพราะพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำสายนี้คือพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพระบูรพาจารย์ใหญ่ของพระกรรมฐานทั้งหลายในสายนี้ (เนื่องในงานยกช่อฟ้าและผูกพันธสีมาพระอุโบสถวัดอรุณยูวาสี อำเภอบำบ่อง จังหวัดหนองคาย, 2529) คณะสงฆ์เหล่านี้ได้ออกธุดงค์ไปพักแรมตามสถานที่ต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมในการบำเพ็ญสมณธรรม เป็นต้นว่า ป่า เขา ถ้ำ เจ็อมผา ฯลฯ พร้อมกันนั้นได้สร้างวัดต่าง ๆ ขึ้นมาในภาคอีสานเป็นจำนวนมากหลายร้อยวัด นอกจากนี้แล้วยังได้แยกย้ายกันออกไปเผยแผ่พระธรรมยุติกนิกายทั่วทุกภาคของประเทศ ตามคำสั่งของสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) และพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จึงอาจกล่าวได้ว่า ยุคนี้เป็นยุคที่เริ่มฟื้นฟูพระพุทธศาสนาทางด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครั้งสำคัญในประเทศไทยสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้ (ประจวบ แสนกลาง, 2531, น. 61)

การแยกตัวออกจากฝ่ายปกครองมาเป็นฝ่ายชุกคกรรมฐานโดยตรง ในเบื้องต้นไม่เป็นที่ชอบใจของทางหัวหน้าฝ่ายปกครองเท่าใดนัก พ.ศ.2458 หลวงปู่เสาร์ กนตฺสีโลและพระปัญญาพิศาลเถร (หลวงปู่หนู จิตปฺลโย) ฟานักอยู่ที่วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานครได้รับข่าวว่าทางคณะสงฆ์จะแต่งตั้งให้หลวงปู่เสาร์ กนตฺสีโล เป็นเจ้าอาวาส วัดปทุมวนาราม ท่านไม่ประสงค์จะรับตำแหน่งบริหาร ท่านมุ่งออกธุดงค์แสวงหาโมกขธรรมมากกว่า จึงหนีออกจากวัดตอนกลางคืนในทันทีที่ทราบข่าว แล้วออกธุดงค์ไปตามป่าเขา ห่างไกลผู้คนไปเรื่อยๆ จนมาพักจำพรรษาที่ถ้ำภูผากูด ส่วนหลวงปู่หนู จิตปฺลโย ท่านหนีไม่ทัน จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม การที่หลวงปู่เสาร์ กนตฺสีโล ปฏิเสธการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสนั้น ทำให้พระผู้ใหญ่คือสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ชัดเคืองใจจึงรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อพระอาจารย์เสาร์ กนตฺสีโล และคณะพระชุกคกรรมฐาน เพราะสมเด็จฯ ท่านไม่เห็นด้วยกับแนวทางของพระกรรมฐานที่ทำตัว “เป็นพระจรจัด ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ไปนั่งหลับหูหลับตาอยู่ในป่าพงไพร จะรู้ธรรมได้อย่างไร ขนาดผู้ที่เรียนจากตำรับตำรา จากครูบาอาจารย์ที่เป็นนักปราชญ์ ยังไม่ค่อยจะรู้เลย...” (ปฐม นิคมานนท์, 2554, น.52-53)

ต่อมาภายหลัง เมื่อ สมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ท่านได้ศึกษาวิปัสสนากรรมฐานกับพระอาจารย์ลี ธมฺมชโร (พระสุททธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์) ศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต แล้วท่านจึงได้ให้การสนับสนุนคณะพระชุกคกรรมฐานอย่างเต็มที่ เหตุที่พระอาจารย์ลี ธมฺมชโร ได้ถวายกรรมฐานแก่สมเด็จพระมหาวิรรวงศ์นั้น เพราะในเวลานั้นพระมหาสมบุรณ์ ซึ่งเป็น

เพื่อนกับพระอาจารย์ลี ธรรมธโร ป่วยเป็นโรคมะเร็ง ได้รับทุกขเวทนา มาก พระอาจารย์ลี ธรรมธโร ได้แนะนำวิธีกำหนดอานาปานสติและช่วยฟ่งกระแสจิตระงับทุกขเวทนา ทำให้พระมหาสมบุญมีจิตใจกระปี้กระเปร่า จิตสงบไม่หวั่นต่อความตาย สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ได้ทราบเรื่องนั้น จึงเรียกตัว พระอาจารย์ลีฯ เข้าไปพบ เมื่อครั้งที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ท่านอาพาธหนักมีอาการ ไม่สามารถผ่อนคลายทุกขเวทนาได้ ท่านรับสั่งให้พระอาจารย์ลีฯ สอนสมาธิอานาปานสติแล้ว ปรากฏว่าท่านได้รับความสงบ เกิดปิติปราโมทย์แก่องค์ท่านเป็นอย่างยิ่ง (พระมหาธีรนาถ อุกคธิโร, 2550, น.269)

ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้คณะพระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สามารถเผยแผ่ขยายวงกว้างออกไปได้อย่างรวดเร็ว นอกจากมีอิทธิพลจากคณะธรรมยุติกนิกายที่เกิดขึ้นมาใหม่แล้ว เงื่อนไขหรือบริบทของความเร่งแน่นคั้นของภาคอีสาน เช่นเดียวกับบริบทแห่งการเกิดกบฏชาวนาอีสานในการต่อต้านอำนาจรัฐ ในราวปี พ.ศ.2442 – 2445 ที่อาศัยอุดมการณ์พระศรีอาริย์ต่อสู้เพื่อปลดปล่อยความยากลำบากของชีวิตชาวนาก็เป็นแรงผลักดันให้พระสงฆ์ชาวอีสาน หันมารับเอาแนวทางปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเพื่อความพ้นทุกข์ในปัจจุบันได้อย่างรวดเร็วและมีจำนวนมาก

(3) ยุควางรากฐานพระครูดงกรรมฐานจนถึงปลายอายุของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พ.ศ. 2465 - 2492

พ.ศ. 2465 พระครูดงกรรมฐานได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้จัดระเบียบการเดินทางของพระครูได้ถือเป็นแนวปฏิบัติที่ตรงกัน ตามในบันทึกของพระอาจารย์สิงห์ ขนดฺยาคโม กล่าวไว้ว่า “ออกพรรษา ปี พ.ศ. 2465 แล้วได้อาราธนาพระครูอดิศักดิ์คุณาธาร (คำ อารโก) เจ้าคณะจังหวัดเลย มาเป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบทเป็นพระภิกษุ 18 รูป เสร็จแล้วได้จัดระเบียบเดินทางของพระครูไปเป็นหมู่ ๆ ละ 7 องค์ ถึง 15 องค์ และได้จาริกพระครูไปทางจังหวัดอุดรธานี จนถึงจังหวัดหนองคาย” การจัดระเบียบการเดินทางของพระครูสำหรับพระครูลูกศิษย์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) เพื่อประโยชน์ผู้อื่น มุ่งเผยแผ่ธรรมไปสู่ประชาชนเป็นเป้าหมายหลัก (2) เพื่อประโยชน์ตน มุ่งฝึกจิตใจของพระครูโดยตรง เรื่องการสอนเป็นเป้าหมายรอง (ปฐม นิกมานนท์, 2554, น.122)

การพระครูดงกรรมฐานทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ดำเนินขึ้นในปีนั้น (หลังออกพรรษาปี 2456) เป็นการวางแผนแบบใหม่ขึ้น คือ เมื่อคราวที่จะทำประโยชน์แก่ผู้อื่น ท่านจัดผู้ทรงคุณธรรมภายในและมีปฏิภาณเฉลียวฉลาดในการแสดงธรรมเป็นหัวหน้า ชุดละ 3-4 รูป พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นหัวหน้าไปพักบ้านหนึ่งบ้านใด อาจจะเป็น 7 วัน 10 วัน 1 เดือน สุดแล้วแต่ความเหมาะสมอันจะเป็นประโยชน์ได้ และหัวหน้าตามหลังมา ก็พักอยู่ตามทางตามบ้านที่ท่าน

พักตามกำหนดที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตพักและทำการสอนก็มีภูฐานภวานาติดตามท่านมาตลอด แห่งหนทางการไปธุรงค์ และการที่จะตัดศินใจไปที่ใดนั้น เป็นหน้าที่ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านจะพิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจะพึงเป็นประโยชน์อย่างแท้จริง คือ ชาวบ้านเหล่านั้นและ ภูบุตรในแถบถิ่นนั้น จะพึงมีบุญวาสนาพอจะรับธรรมปฏิบัติจากท่านได้ ท่านก็จะพาณะเดินทางไปยังประเทศตำบลนั้น ตำบลนี้ (พระราชธรรมเจติยาจารย์, 2541, น.209-210) ได้มีลูกศิษย์ของพระ อาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปฏิบัติตามวิธีธุรงค์นี้ คือ พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม ใน พ.ศ.2471 ได้เดินทาง มาจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดนครราชสีมา ปราบกฏว่าได้มีวัดเสนาสนะป่า อันเป็นแหล่งสถานที่ บำเพ็ญสมณธรรมแก่ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา เกิดขึ้นนับเป็นจำนวนพัน ๆ แห่งทีเดียว

อีกวิธีการหนึ่งการธุรงค์นั้น ท่านจัดให้ไปแสวงหาความสงบโดยเฉพาะ วิธีนี้ได้จัดขึ้น ให้เป็นประโยชน์เฉพาะภิกษุสามเณรคือผู้ที่บวชใหม่หรือบวชเก่า แต่ยังไม่ปฏิบัติไม่ได้ผลเท่าที่ควรจะได้ ก็ต้องไปธุรงค์ ก็จะต้องแสวงหาสถานที่ไกลจากบ้านพอสมควร อาจจะเป็นป่าไม้ ภูเขา เป็นถ้ำหรือ เป็นป่าช้า พักอยู่บำเพ็ญสมณธรรมโดยเฉพาะ ไม่สอนอุบาสกอุบาสิกา แนะนำกันในระหว่างพระภิกษุ สามเณร อบรมกันให้ยิ่งด้วยการกำหนดจิต พยายามช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แก่ความสงสัยที่เกิดขึ้น จากการบำเพ็ญภาวนา ถ้าหากว่าแก่กันไม่ไหวก็จะไปหาท่านพระอาจารย์ใหญ่ เพื่อแก้ไขความสงสัย ทั้งหลาย (พระราชธรรมเจติยาจารย์, 2541, น.210)

หลังจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้วางหลักการไว้ให้แก่คณะศิษย์แล้ว ท่านก็ได้ ธุรงค์จากภาคอีสานขึ้นมาอยู่บำเพ็ญเพียรต่อทางภาคเหนือ ใน พ.ศ.2471 - 2482 เป็นเวลา 12 ปี ท่านจึง กลับสู่ภาคอีสานตามคำอาราธนาของพระธรรมเจติย์ (จูม พนธุโล) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี และพระอาจารย์เทศก์ เทศร์สี ครั้นพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กลับสู่ภาคอีสาน จึงนับว่าเป็นช่วงเวลา ที่ ท่านได้มีโอกาส พักอยู่ประจำที่เป็นเวลานาน ๆ ทำให้พระภิกษุที่มีความปรารถนาอยากจะศึกษาธรรม กับท่าน ได้โอกาสเข้าถวายตัวเป็นศิษย์เป็นจำนวนมาก

ในระหว่าง พ.ศ.2487 - 2492 นับเป็นช่วงเวลา สุดท้ายในบั้นปลายชีวิตของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้จำพรรษาอยู่ ณ เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ท่านได้ใช้ระยะเวลา นี้ ในการวางรากฐานธุรงค์วัดร ้อปฏิบัติต่าง ๆ ของ พระธุรงค์กรรมฐาน ถ้ายทอดให้แก่ศิษยานุศิษย์ ศิษยานุศิษย์ดั้งเดิมที่ท่านได้อบรมมาก่อนที่จะขึ้นไป ภาคเหนือ ก็ได้แวะเวียนมานมัสการท่าน เพื่อรายงานผลแห่งการปฏิบัติ และเยี่ยมเยียนครูบาอาจารย์

(4) ยุคสถานต่อปฏิบัติภา หลังพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มรณภาพแล้ว

ปี พ.ศ.2492 พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้มรณภาพลง ทำให้อำนาจพระธุรงค์กรรมฐาน

เกิดความระส่ำระสาย เพราะขาดพระอาจารย์ผู้เป็นหัวหน้า ซึ่งลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีศิษย์สำคัญอยู่หลายรูป และหลายรุ่น ทั้งรุ่นอายุ พรรษา และคุณธรรม รongกันมาเป็นลำดับ เมื่อท่านพระอาจารย์ได้มรณภาพ ไปแล้ว ลูกศิษย์ของท่านองค์สำคัญ ๆ ก็เริ่มกระจายกันออกไปอยู่เป็นสำนักหรือเป็นแห่ง ๆ เช่น หลวงปู่เทศก์ เทสรูสี ท่านได้รุดงค์ลงไปบุกเบิกทางภาคใต้ จังหวัดภูเก็ต พังงา แล้วจึงย้อนกลับมาอยู่ที่วัดหินหมากเป้ง จังหวัดหนองคาย, หลวงปู่ขาว อนาลโย ท่านพาหมู่คณะลูกศิษย์มาตั้งหลักอยู่วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนองบัวลำภู) , หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ตั้งหลักอยู่วัดคอดอยแม่ปิ้ง จังหวัดเชียงใหม่ , หลวงปู่พรหม จิรปุญฺโญ อยู่วัดป่าบ้านดงเย็น จังหวัดอุดรธานี, พระราชวุฒาจารย์ (ดูลย์ อดุล) อยู่วัดบูรพาาราม จังหวัดสุรินทร์, หลวงปู่ชอบ ฐานสโม อยู่วัดป่าสัมมานุสรณ์ จังหวัดเลย, หลวงปู่คำดี ปภาโส อยู่วัดถ้ำผาปู่ จังหวัดเลย, หลวงปู่ฝั้น อาจาโร อยู่วัดป่าถ้ำขาม จังหวัดสกลนคร, ท่านพ่อลี ธมฺมธโร อยู่วัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ (พระอาจารย์ปริดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.21)

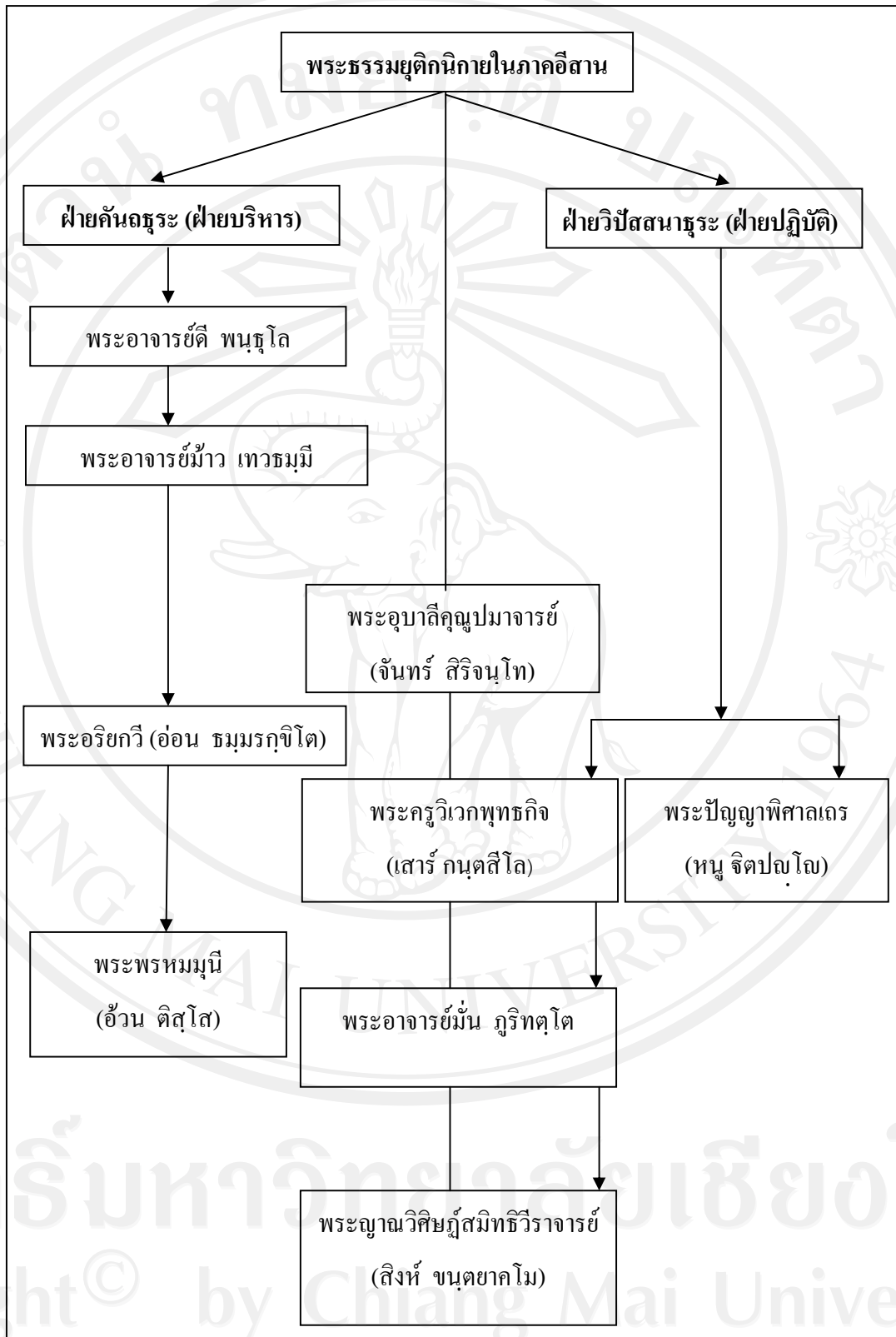
พระรุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในยุคนี้ ยังคงมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด โดยรักษาข้อวัตรปฏิบัติที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ให้การอบรมมา แต่ละท่านก็ได้แยกย้ายกันออกไปตั้งสำนัก ในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ได้มีกุลบุตรผู้มีศรัทธาออกบวชและฝึกหัดปฏิบัติตามแนวทางรุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นจำนวนมาก

(5) ยุคปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2556 พระรุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต รูปที่ทันได้พบเห็นและรับโอวาทธรรมจากพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต โดยตรง แทบจะไม่เหลืออยู่แล้ว เท่าที่ทราบ มีพระอาจารย์แดงอ่อน กลุยาณธมฺโม วัดป่าโชคไพศาล อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร, พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินุชโร) วัดธรรมมงคล สุขุมวิท กรุงเทพมหานคร ที่ยังครองธาตุขันธ์อยู่ ส่วนรูปอื่น ๆ ได้มรณภาพลงไปตามกาลเวลาของสังขารขันธ์ ที่ยังสืบต่ออยู่ก็นับเป็นพระรุดงค์กรรมฐานรุ่น ลูกศิษย์ของลูกศิษย์ หรือ รุ่นที่เป็นศิษย์หลาน ศิษย์เหลน ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ข้อรุดงค์วัตรปฏิบัติที่รักษาไว้ ก็มีความจิตจางลงไปเป็นบางส่วน

บางสำนักก็ยังคงความเข้มงวดในข้อวัตรปฏิบัติตามพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไว้ อาทิ สำนักปฏิบัติวัดถ้ำสหายจันทรมิตร อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี, สำนักวัดป่าदानวิเวก อำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ, สำนักปฏิบัติวัดคอดอยธรรมเจดีย์ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ทั้งสามสำนักนี้ถือว่าเป็นสำนักปฏิบัติที่มีชื่อเสียงในการรักษาธุดงค์วัตรข้อปฏิบัติของบูรพาจารย์ไว้ได้มั่นคงเหนียวแน่นที่สุด ส่วนสำนักอื่น ๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นสำนักปฏิบัติธรรมตามสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ก็ได้รักษาข้อวัตรปฏิบัติไว้ได้เช่นกัน หากแต่ไม่ได้มีชื่อเสียง ข้อปฏิบัติบางอย่างก็ได้มีการอนุโลมไปตามยุคสมัย ถึงแม้ว่าพระอุดมกรรมฐานผู้ได้รับการอบรมจากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยตรงจะมรณภาพไปเป็นจำนวนมากแล้ว ปัจจุบันยังคงมีพระอุดมกรรมฐานผู้สืบทอดปฏิบัติทางของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต อยู่จำนวนมากทั่วประเทศไทย จึงยังคงมีผู้สนใจเข้ารับการอบรมฝึกฝนปฏิบัติตรงควัตรตามสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต อยู่ไม่ขาด นั่นก็เพราะนอกจากการปฏิบัติที่แตกต่างเป็นที่ดึงดูดใจ การแสดงธรรมที่เน้นแบบปราชญ์เข้ากับสถานการณ์จริงแล้ว การเปลี่ยนแปลงจากเศษส่วนร่างกาย เช่น เส้นผม กระจก เล็บ ฟัน หนัง กลายเป็นพระธาตุบริสุทธิ์ของคณะพระอุดมกรรมฐานมี พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์ตื้อ อจลธมฺโม พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร พระอาจารย์ขาวอนาลโย พระอาจารย์แหวน สุจิณฺโณ เป็นต้น หรือแม้แต่พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) ศิษย์รุ่นสุดท้าย ที่ได้มรณภาพไป เมื่อต้นปี พ.ศ.2554 เศษกายของท่านได้แปรสภาพเป็นพระธาตุจำนวนมาก จึงยังคงเป็นแรงบันดาลใจให้พุทธศาสนิกชนได้หันมาปฏิบัติตาม

รูป 1 แผนภูมิของพระธรรมยุติกนิกายฝ่ายคณตธุระและวิปัสสนาธุระในอีสานระยะแรก

3.2 สังเขปประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การศึกษาประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ถือว่าเป็นข้อที่มูลสำคัญอย่างมากต่อการวิจัยชุดคัมภีร์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เพราะท่านเป็นปรมาจารย์ใหญ่ ที่มีลูกศิษย์มากที่สุดนับตั้งแต่ เริ่มมีพระวิปัสสนากรรมฐานนิกายธรรมยุตในภาคอีสานมา จนถึงยุคของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จำนวนลูกศิษย์ผู้ปฏิบัติ ตามยังมีจำนวนไม่มากเท่ากับยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ดังนั้นท่านจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญมาก ต่อการวางรากฐาน แนวทางการปฏิบัติชุดคัมภีร์ให้แพร่หลายไปทั่วประเทศไทย จึงควรศึกษาประวัติ ของท่านเป็นเบื้องต้น ทั้งนี้ เมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ท่านก็ไม่ได้เขียนประวัติของท่านไว้เอง มีเพียง การบันทึกจากลูกศิษย์ที่ได้ไปศึกษากับท่าน ซึ่งประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่ได้รับการ บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกสุด น่าจะเป็นฉบับที่พิมพ์แจกในงานถวายเพลิงศพของท่านที่วัดป่า สุธรวาส จังหวัดสกลนคร เป็นสำนวนของ พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) เมื่อต้นปี 2493 (วิระศักดิ์ จันทร์ส่งแสง, 2553, น. 167) นอกจากนี้ได้มีศิษย์ผู้ใกล้ชิดได้เขียนชีวประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หลายรูป เช่น พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) เขียนหนังสือ ประวัติพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตโต พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2523 พระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินุชโร) เขียนหนังสือ ประวัติพระอาจารย์มั่น ฉบับสมบูรณ์และได้สามัญสำนัก พิมพ์เมื่อ พ.ศ.2541 พระอาจารย์ทองคำ จารุณโณ เขียนหนังสือรำลึกวันวาน เมื่อ พ.ศ.2541 ได้รับการตีพิมพ์ พ.ศ. 2547 ผู้วิจัยจะยึดหนังสือทั้ง 4 เล่มนี้เป็นฐานข้อมูลของประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ท่านกำเนิดในสกุลแก่นแก้วบิดาชื่อคำด้วง มารดาชื่อจันทร์ เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปี มะแม ตรงกับวันที่ 20 เดือนมกราคม พ.ศ.2413 ณ บ้านคำบางตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัด อุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน 7 คนท่านเป็นบุตรคนหัวปี ท่านมีรูปร่างเล็กผิวดำแดง แข็งแรง ว่องไวสติปัญญาดีมาแต่กำเนิด ฉลาด เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ได้เรียนอักษรสมัยในสำนักของอา คือ เรียนอักษรไทยน้อย อักษรไทย อักษรธรรม และอักษรขอมอ่านออกเขียนได้

เมื่อท่านอายุได้ 15 ปีได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักบ้านคำบาง ครั้นบวชแล้วได้ศึกษาหา ความรู้ทางพระศาสนา มีสวดมนต์และสูตรต่างๆในสำนักบรรพชาจารย์ จดจำได้รวดเร็ว เพราะเอาใจ ใส่ในการเรียนตีประพดตีปฏิบัติเรียบร้อย เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ เมื่อท่านอายุได้ 17ปีท่านได้ลาสิกขา ออกไปช่วยงานบิดามารดาเมื่อลาสิกขาไปแล้วยังคิดที่จะบวชอีกอยู่เสมอไม่เคยลืมเลยอีกอย่างหนึ่ง เพราะตั้งใจในคำสั่งของยายว่า “เจ้าต้องบวชให้ยาย เพราะยายก็ได้เลี้ยงเจ้ายาก”

ครั้นอายุท่านได้ 22 ปี ท่านเล่าว่ามีความอยากบวชเป็นกำลัง จึงอำลาบิดามารดาบวชใน สำนัก ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล วัดเลียบ อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับอุปสมบทกรรม เป็นภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนา ณวัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

พระอริยกวี (อ่อน ธรรมรฤจิโต) เป็นพระอุปัชฌาย์ มีพระครูสีทา ทยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์และพระครูประจักษ์อุบลคุณ (ส่วย) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2436 พระอุปัชฌาย์ขนานนามมคธ ให้ว่า ภูริทตฺโต ได้กลับมาสำนักศึกษาวิปัสสนาธุระ กับ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ณ วัดเลียบ

ท่านได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้นอันเป็นส่วนแห่งพระวินัยคืออาจารย์ความประพฤติมารยาทอาจารย์วัตรและอุปัชฌาย์วัตรปฏิบัติได้เรียบร้อยดีจนเป็นที่ไว้วางใจของพระอุปัชฌาย์และได้ศึกษาข้อปฏิบัติอบรมจิตใจ คือ เติบจนกรมนั่งสมาธิ สมาทานธุดงค์วัตรต่างๆ ในกาลต่อมาได้ลงไปพักจำพรรษาที่วัดปฐมวนาราม กรุงเทพมหานคร อีก 1 พรรษา แล้วไปอยู่จังหวัดเชียงใหม่กับพระคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) จำพรรษาวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 1 พรรษา แล้วออกไปพักตามทีวี่เวกต่างๆ ยังเกียรติกุณของท่านให้ฟังเฟื่องเลื่องลือไป

ในวัยชรา นับตั้งแต่ พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มาอยู่ที่จังหวัดสกลนคร ณ เสนาสนะป่าบ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง (ปัจจุบันเป็นอำเภอโคกศรีสุพรรณ) ครั้น พ.ศ. 2487 จึงย้ายไปอยู่เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนครจนถึงปีสุดท้ายของชีวิตตลอดเวลา 8 ปี ในวัยชรา นี้ท่านได้เอาธุระอบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ทางสมถวิปัสสนาเป็นอันมากเมื่อท่านมีอายุย่างขึ้น 80 ปีท่านเริ่มอาพาธเป็นไข้ศิษย์ผู้อยู่ใกล้ชิดได้เอาธุระรักษาพยาบาลไปตามกำลังความสามารถอาพาธก็สงบไปบ้างเป็นครั้งคราว

ครั้นเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ.2492 ได้นำท่านมาพักที่ วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนครมาถึงวัด เวลา 12.00 น.เศษ ครั้นถึงเวลา 02.23 น.ของวันที่ 11 พฤศจิกายน สกเดียวกันท่านก็ถึงแก่กรรมภาพด้วยอาการสงบสิริมาอยู่ได้ 79 ปี 9 เดือน 21 วัน รวม 56 พรรษา

ตาราง 1 สรุปปี พ.ศ. และการจำพรรษาของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต		
ที่	พ.ศ.	สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
1		บรรพชาที่วัดศรีบุญเรืองบ้านคำบง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี อายุ 15 ปี
2	2436	วันที่ 12 มิถุนายน อุปสมบทที่วัดศรีทอง จังหวัดอุบลราชธานี
3		จำพรรษาแรกที่วัดเลียบ ศิษยาภิธรรมกับพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล
4		เดินธุดงค์แสวงหาความวิเวกทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง แถวปากเซ
5		เมื่อกลับสู่ฝั่งไทย ชักชวนชาวบ้านละแวกนั้นบูรณะองค์พระธาตุพนม ซึ่งเวลานั้นรกร้างมีเถาวัลย์คลุมเหลือแต่ยอด
6		พรรษาที่ 3 สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้น โสดาบัน ที่วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี
7	2440	บำเพ็ญธรรมที่ภูหล่น อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานีและท่านได้ปฏิญาณตนต่อหน้าพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโลว่า “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปผมขอถวายชีวิตนี้ต่อพรหมจรรย์ ขอให้ครูบาอาจารย์เป็นพยานด้วย”
8		พรรษาที่ 8 ที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้น สกิทาคามี บนทางเดินแถวหน้าวังกรมพระสวัสดิ์หรือโรงเรียนช่างกลปทุมวัน ในปัจจุบัน
9		ธุดงค์ผ่านป่าเขาเข้าเขตประเทศพม่า ไปจนถึงพระธาตุเขวากอง
10		จำพรรษาที่สำนักสงฆ์แห่งหนึ่งในเมืองมะละแหม่ง ประเทศพม่า
11		บำเพ็ญสมณธรรมที่ถ้ำสาริกา จังหวัดนครนายก สำเร็จเป็นพระอนาคามี
12		ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานที่ถ้ำไฝขวาง เขาพระงาม จังหวัดลพบุรี
13	2458	จำพรรษาที่วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีภิกษุสามเณรมาศึกษาอบรมธรรมอยู่ด้วย
14	2461	จำพรรษาที่ถ้ำผาบิ้ง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ซึ่งท่านเคยบำเพ็ญสมณธรรมที่นี่แล้ว เมื่อปี 2454
15	2462	จำพรรษาที่บ้านค้อ อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี และกลับมาจำพรรษาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2467
16	2464	จำพรรษาที่บ้านห้วยทราย อำเภอกำชะอี จังหวัดมุกดาหาร โดยมีพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล จำพรรษาอยู่ด้วย

ตาราง 1 (ต่อ) สรุปรูปปี พ.ศ. และการจำพรรษาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต		
ที่	พ.ศ.	สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง
17	2466	จำพรรษาที่เสนาสนะป่าบ้านหนองบัวลำภู (วัดมหาชัย) อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู นับเป็นปีที่ 8 แห่งการแนะนำการปฏิบัติธรรมของท่าน
18	2468	จำพรรษาที่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งท่านเคยจำพรรษามาก่อนครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2463
19	2469	จำพรรษาที่วัดป่าบ้านสามผง (วัดโพธิ์ชัย) อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
20	2471	จำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร
21	2472	เดินทางไปเชียงใหม่กับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ที่มาสถาปนาวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร ซึ่งเดิมเป็นวัดร้างขึ้นเป็นศูนย์กลางวัดธรรมยุตในเชียงใหม่ พรรษานี้ท่านไปจำพรรษาที่ถ้ำหลวงเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
22	2475	จำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในปีที่ท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร หลังออกพรรษานั้นท่านออกธุดงค์ไปลำปางและบรรลุนิพพาน ณ ถ้ำดอกคำ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ แล้วกลับมาจำพรรษาที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหารครั้งในปี 2481
23	2480	จำพรรษาที่วัดพระธาตุจอมแจ้ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
24	2482	จำพรรษาที่บ้านแม่กอย ปัจจุบันคือวัดป่าพระอาจารย์มั่น อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ออกพรรษาแล้วเดินทางกลับอีสานตามการอาราธนาของพระธรรมเจดีย์ (จูม พนธุโล)
25	2483 - 2484	จำพรรษาที่วัดป่าโนนนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
26	2485	จำพรรษาที่วัดป่าบ้านโคก (วัดป่าวิสุทธิธรรม) อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร และกลับมาพักที่นี่อีกในปี 2487
27	2486	จำพรรษาที่วัดป่าบ้านนามน (วัดป่านาคนิมิตต์) อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร
28	2488	มาจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ 5 ปี และรื้อเท้าแห่งการธุดงค์มัญฐานของท่านที่สิ้นสุดที่นี่
29	2492	11 พฤศจิกายน เวลา 02.23 น. มรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

3.3 วัตรปฏิบัติและชุดกฎวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเป็นผู้เห็นโทษภัยในวัฏสงสาร มีความเบื่อหน่ายในการเวียนว่ายตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด ท่านจึงได้พยายามปฏิบัติต้องค้ำท่านให้ดำเนินไปตามวิถีทางแห่งชุดกฎวัตร เพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้ถึงความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ให้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในปัจจุบันชาติ ดังบทประพันธ์ ชั้นขนิมุตติสมังคีธรรมะของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ประพันธ์ไว้เมื่อครั้งพำนักอยู่ ณ วัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร ว่า “ยังมีท่านคน 1 รักตัวคิดกลัวทุกข์ อยากได้สุขพ้นภัยที่ยาวผืน เขาบอกว่าสุขมีที่ไหนก็อยากไป แต่เที่ยวหมั่นไปมาอยู่ช้านาน นิสัยท่านนั้นรักตัวกลัวตายมาก อยากจะพ้นแท้ๆ เรื่องแก่ตาย” (พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, 2474, น.1) หรือดังบทพญาที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

“แก่ให้ตกเนื้อ แก่บ่ตกคาปกเจ้าไว้   แก่บ่ได้แขวนคอต้องแต่ง
 แก่บ่พ้นคากันอย่างยาย   คาย่างยายเวียนตายเวียนเกิด
 เวียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม   ภพทั้งสามเป็นเชื่อนเจ้าอยู่”
 (มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, 2554, น.609)

3.3.1 วัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ด้วยความมุ่งหวังของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่ท่านปรารถนาจะพ้นทุกข์คือบรรลุเป็นพระอรหันต์ในปัจจุบันชาติ ดังกล่าวแล้ว ท่านจึงปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ สิล สมาธิ ปัญญา โดยให้เป็นเครื่องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ท่านได้เน้นลงในกองแห่งศีลโดยปฏิบัติศีลให้สมบูรณ์ ทั้งส่วนที่เป็นข้อห้าม ได้แก่พระวินัยปาฏิโมกข์สังวร 227 ข้อ และส่วนที่เป็นขออนุญาตได้แก่วัตรปฏิบัติ คือ ขันธกวัตร 14 ประการ ทั้งนี้ท่านได้เรียนรู้ฝึกหัดปฏิบัติข้อวัตรมาจากสำนักของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโลเป็นเบื้องต้น ดังนั้นในหมวดนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อวัตรปฏิบัติที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้ปฏิบัติด้วยตัวท่านเอง ตามรายละเอียดดังนี้

3.3.1.1 ความหมายวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้ปฏิบัติวัตรต่าง ๆ อย่างเคร่งครัดและยังได้อบรมสั่งสอนให้ศิษยานุศิษย์ปฏิบัติตามวัตรปฏิบัตินั้น ๆ ด้วย ซึ่งท่านได้ให้ความหมายของวัตรไว้ว่า “วัตร ท่านแปลว่า ข้อปฏิบัติแก่นิสัย คือปฏิบัติแก่นิสัยที่ไม่ปกติให้ปกติ ฟ้นเกรเหลวไหล” (พระอาจารย์กุศลแก้วดู, 2546, น.3) การปฏิบัติวัตรนี้เป็นการฝึกฝนทรมานตนให้เป็นผู้ปฏิบัติไปสู่มรรคากีทางอันเป็นวิสุทธิมรรค พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าวไว้ในหนังสือมุตโตทัยว่า “พระอริยสงฆ์สาวกเจ้า

ทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้วก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าท่านฝึกฝนธรรมานตนได้ดีแล้ว จึงช่วยพระบรมศาสดาจำแนกธรรมสั่งสอนประมุขชน...” (พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, 2554, น.3)

3.3.1.2 จุดมุ่งหมายวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กล่าวว่า “การปฏิบัติจิตนี้ จะต้องประกอบพร้อมทั้งภายในทั้งภายนอก เช่น ภายนอกการรักษาไว้ซึ่งพระวินัยน้อยใหญ่ที่สำคัญยิ่ง...ถ้าหากว่าผู้ต้องการความสงบความก้าวหน้าในการบำเพ็ญจิตแล้ว ไม่ควรละเลยการรักษาวัตรปฏิบัติต่าง ๆ จากวัตรหลายประการ เช่น อุปัชฌายวัตร อาจารย์วัตร อาคันตุกวัตร เวจจกฐีวัตร เสนาสนวัตร ภัตตคควัตรและเสขยวัตร เหล่านี้นั้นย่อมเป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติจิตทั้งนั้น...” (พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.170) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังได้ให้เหตุผลแห่งการปฏิบัติวัตรอีกว่า

“เนื่องจากมนุษย์เรานั้นทุกคนล้วนเกิดมาในสิ่งแวดล้อมโลเลเหลวไหล มนุษย์จึงควรมีข้อวัตรผูกมัดเพื่อแก้ไขตัวเองให้คืนสู่ความปกติ...การตัดแต่งตัวเองให้เป็นไปกับข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ จนตัวเองเข้าสู่สภาพปกติ ทั้งส่วนกาย วาจา เป็นเช่นกับการที่เราได้ตัดส่วนแข็งกระด้างออกจากเมล็ดธรรม...สามารถจะนำไปปฏิบัติกรรมฐาน 40 หรือ สติปัฏฐาน 4 ก็จะไม่ยุ่งยากกับพระอาจารย์ผู้ฝึกสอน”

(พระอาจารย์กุศล แก้วคู, 2546, น. 3-7)

3.3.1.3 ประเภทแห่งวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติวัตรทั้ง 14 ข้อในวัดตจขันธ์ โดยท่านได้ยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตนักบวชของท่านตลอดชีวิต โดยเหตุผลว่า พระวินัย 227 ข้อเป็นข้อห้ามที่ไม่ให้พระภิกษุทำผิด ส่วนวัตรปฏิบัติทั้ง 14 ข้อ นี้เป็นวิถีชีวิตของนักบวช พระภิกษุผู้หวังความเจริญในทางพระพุทธศาสนา พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไม่ได้บัญญัติวัตรปฏิบัติใหม่ นอกเหนือไปจากพระธรรมวินัยของพระบรมศาสดาเลย ท่านได้ถือปฏิบัติตามที่พระสงฆ์ไทยรูปอื่น ๆ ได้ศึกษาเล่าเรียนกันนั่นเอง ดังท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน กล่าวว่า “ส่วนชั้นวัตร 14 มีเสนาสนะวัตรเป็นต้น ก็จะไม่ขออธิบาย เพราะมีหนังสือทั่วไปหาหุได้ง่าย เช่น วินัยมุข เล่ม 2 เป็นต้น ถ้าประสงค์อยากทราบก็กรุณาหาหุตามนั้น” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.81) พระอาจารย์ปรีดา ญาณทโร ก็ได้กล่าวว่า “ถ้าอยากทราบรายละเอียด ขอให้ดูในวัดตจขันธ์ว่าด้วยวัตร 14 ในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา” (พระอาจารย์ปรีดา ญาณทโร, 2541, น.20) จากหลักฐานนี้ผู้วิจัยจึงสามารถรวบรวมวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้เฉพาะในส่วนที่เป็นคำบอกเล่าจากเหล่า

ศิษยานุศิษย์ของท่านเท่านั้นว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีลักษณะการปฏิบัติอย่างไร แต่ไม่มีในส่วนของบทบัญญัติของท่าน รายละเอียดแห่งการปฏิบัติพึงทราบดังนี้

1) อาคันตุกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การเดินทางเข้าไปสู่สำนักอื่น พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านมีระเบียบปฏิบัติที่จะต้องปฏิบัติตนเองในขณะที่เข้าสู่สำนักนั้น ท่านเรียกว่า อาคันตุกวัตร ซึ่งเป็นมารยาทของพระภิกษุที่พึงปฏิบัติ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ปฏิบัติอาคันตุกวัตร นี้ มาโดยตลอดและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

ก) ความหมายอาคันตุกวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบความหมายของอาคันตุกวัตร ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวไว้โดยตรงในเอกสารใดเลย เนื่องจากว่าในยุคของท่านนั้น ไม่นิยมการจดบันทึก พบเพียงหลักฐานจากท่านพระอาจารย์ปรีดา จนฺทโกโร กล่าวว่าการปฏิบัติวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนั้น “ถ้าอยากทราบรายละเอียด ขอให้ดูในวัดตกถาวว่าด้วยวัตร 14 ในหนังสืออนุพหุลิกขาวรรณนา” (พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโกโร, 2541, น.20) ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะนำเสนอความหมายของอาคันตุกวัตร และวัตรอีก 13 ข้อที่เหลือตามความหมายในหนังสืออนุพหุลิกขาวรรณนา อันพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติ ในหนังสืออนุพหุลิกขาวรรณนาให้ความหมายอาคันตุกวัตรว่า “เป็นข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุอาคันตุกจะมาแต่อารามอื่น” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.316)

ข) จุดมุ่งหมายของอาคันตุกวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติอาคันตุกวัตร เพื่อให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย การปฏิบัติตามอาคันตุกวัตร นี้เป็นมารยาทของพระสงฆ์ที่จะต้องปฏิบัติในเวลาเข้าไปสู่อาวาสอื่น ซึ่งมีภิกษุเจ้าถิ่นอยู่ก่อนแล้ว การจะถืออำนาจตามใจตนเองโดยการเข้าไปสู่วัดอื่นแล้วปฏิบัติตามชอบใจของตน ไม่แจ้งให้เจ้าถิ่นทราบย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง พระภิกษุผู้มีคุณธรรมประจำใจตนจึงต้องรักษาข้อปฏิบัติอาคันตุกวัตร เพื่อให้เป็นที่สบายใจต่อพระอาคันตุกและสบายใจต่อพระภิกษุเจ้าถิ่น ทั้งทำให้เกิดความสะดวก ในการหาที่พักกุฏิ เสนาสนะ น้ำฉัน น้ำใช้ ได้รู้กฎกติกาสงฆ์และอื่น ๆ ก็จะได้ทราบด้วย โดยที่สุตการปฏิบัตินี้ทำให้เกิดความผาสุกในหมู่สงฆ์

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอาคันตุกวัตร

การที่พระภิกษุจะเดินทางไปสู่สำนักอื่น นั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือ (1) ไปสู่สำนักที่มีพระภิกษุอยู่ประจำ (2) ไปสู่สำนักที่ไม่มีพระภิกษุอยู่ประจำหลักปฏิบัติอาคันตุกวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวว่าพระอาคันตุกจะต้องมีความเคารพต่อสถานที่และประเพณีตัวให้เหมาะสม เช่น ถอดรองเท้า หุบร่ม ห่มเฉียงบ่า เดินไปหาภิกษุผู้อยู่ในาวาส ทำความเคารพท่าน

ถามถึงที่พัก ห้องน้ำ ห้องส้วม น้ำใช้น้ำจัน ทำความสะอาดที่พักอาศัย และประพาดดินตามกฎกติกาของวัด เป็นต้น (วณิชาธิย แก้วพรรณา และสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17)

ง) อานิสงส์การปฏิบัติอาคันตุกวัด

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติอาคันตุกวัด เป็นการฝึกหัดสติและเป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตตั้งจุดมุ่งหมายของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าหากว่าผู้ต้องการความสงบความก้าวหน้าในการบำเพ็ญจิตแล้ว ไม่ควรละเลยการรักษาวัตรปฏิบัติต่าง ๆ จากวัตรหลายประการ เช่น...อาคันตุกวัด...เหล่านี้มันย่อมเป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติจิตทั้งนั้น...(พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.170) นอกจากนี้ก็เป็นการทำให้เกิดความดีงาม ความสะอาด ความเป็นระเบียบแก่พระภิกษุอาคันตุกะ ทั้งช่วยให้พระภิกษุเจ้าถิ่นสามารถทำการต้อนรับได้ถูกต้อง คือ ได้จัดที่เสนาสนะให้พัก ได้รับน้ำจัน น้ำใช้ ได้ทราบข้อปฏิบัติระเบียบของสำนักนั้น จะได้ปฏิบัติตนถูกต้อง และได้มีความคุ้นเคยกับพระภิกษุผู้เป็นเจ้าของสำนักนั้น

จ) โทษเพราะการไม่ปฏิบัติอาคันตุกวัด

ในหนังสือบุพพสิกขาธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กล่าวว่า “หากพระภิกษุอาคันตุกะ ไปสู่สำนักอื่น แล้วไม่ปฏิบัติอาคันตุกวัด เพราะความไม่เอื้อเฟื้อในที่ที่ปฏิบัติตาม ต้องอาบัติทุกกฏ ในขณะที่ปลงจิตเสียว่าจะไม่ทำตาม” (พระอมราภริกจิต (เกิด อมโร), 2549, น.317) นอกจากนี้การไม่ปฏิบัติอาคันตุกวัด เป็นการไม่เคารพในสถานที่และบุคคล การไม่เข้าไปพบพระภิกษุเจ้าอาวาสก่อน ย่อมเป็นการเสียมารยาท เหมือนการเข้าไปสู่บ้านคนอื่นแล้วไม่บอกเจ้าของบ้าน ซึ่งเจ้าของบ้านจะอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้อยู่ ย่อมเป็นดุลยพินิจของเจ้าของบ้าน การที่เข้าไปแล้วอยู่เองโดยพลการจึงเป็นการกระทำที่ผิดพระวินัยและทำให้เกิดความไม่ดีงาม ย่อมไม่ได้รับความสะอาด ในที่พัก น้ำจัน น้ำใช้ ไม่เกิดความสะอาดต่อพระอาคันตุกะและพระเจ้าถิ่นในการทำการต้อนรับ

2) อวาสกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การปฏิบัติต้อนรับพระภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายที่จรมา เป็นหน้าที่ของพระภิกษุผู้อยู่ประจำในวัดที่จะต้องปฏิบัติไม่ให้ขาดตกบกพร่อง พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็ได้ปฏิบัติอวาสกวัตรนี้ตลอดอายุไขของท่าน เพราะท่านเป็นพระอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงในการสั่งสอนกรรมฐาน ทำให้มีพระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกา เดินทางมาสู่สำนักของท่านอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นศิษย์รุ่นเก่าของท่านซึ่งมีกระจายอยู่ทั่วประเทศหรือพระภิกษุรุ่นใหม่ผู้หวังจะมาศึกษากรรมฐานกับท่าน ถึงแม้ว่าโดยมากท่านจะอาศัยอยู่ตามป่า ตามเขา ที่อยู่อาศัยอึดอัดไม่สะดวกสบาย แต่ผู้คนที่มาหาท่านก็ไม่ได้ลด

จำนวนลงตาม ท่านจึงได้ปฏิบัติอวาสิกวัตรอย่างสม่ำเสมอตลอดมา

ก) ความหมายอวาสิกวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวความหมายของอวาสิกวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ ได้พบหลักฐานจาก พระอาจารย์ปรีดา จนทกโร กล่าวว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบุพพสิกขาวรรณา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายอวาสิกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบุพพสิกขาวรรณา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “อวาสิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของพระภิกษุเจ้าอาวาส คืออยู่ประจำอาวาสจะต้องปฏิบัติเพื่อต้อนรับพระภิกษุอาคันตุกะ” (พระอมราภิกขิต (เกิดอมโร), 2549, น.317)

ข) จุดมุ่งหมายอวาสิกวัตร

เป็นมารยาทของคนทั่วไปที่เมื่อมีผู้มาเยี่ยมเยือนจะต้องมีการต้อนรับจับคู่ด้วยกาย วาจา ใจ ด้วยกาย คือมีการไหว้ ด้วยวาจาคือการกล่าวทักทาย ด้วยใจคือการแสดงน้ำใจ ต้อนรับด้วยน้ำดื่ม เป็นต้น แม้พระภิกษุสงฆ์ก็จะต้องมีการต้อนรับจับคู่นี้ โดยถือเป็นระเบียบปฏิบัติ เรียกว่าอวาสิกวัตร เพื่อให้เกิดความเอื้อเฟื้อต่อพระภิกษุอาคันตุกะผู้มาขออาศัยพักอยู่ในอาวาส ทำให้ทราบความเป็นมาเป็นไปของพระภิกษุอาคันตุกะรูปนั้น ได้ให้ความสะดวกแก่พระภิกษุอาคันตุกะ ได้ฝึกฝนพระภิกษุเจ้าถิ่นให้มีความเคารพในการระฆังธรรมข้อที่ว่า ปฏิสันถารการวตา ความเคารพในการต้อนรับ คือ ทั้งพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ผู้มาสู่อาวาสที่ตนอยู่ประจำ

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอวาสิกวัตร

การปฏิบัติอวาสิกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ (1) การต้อนรับพระภิกษุอาคันตุกะ (2) การต้อนรับฆราวาสญาติโยม โดยมีการปฏิบัติดังนี้

(1) การต้อนรับพระภิกษุอาคันตุกะ วิธีปฏิบัติอวาสิกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวว่า “อวาสิกวัตรนั้น หากพระภิกษุอาคันตุกะพรรษาแก่กว่ามา ให้ปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ลุกไปรับบาตรจีวร ถวายน้ำล้างน้ำใช้ กราบไหว้ บอกเรื่องต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม โจรบริษทบาทและกติกาสงฆ์” (วชิชาธิ์ย์ แก้วพรรณาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) ตัวอย่างเช่น เมื่อครั้งหลวงปู่หล้า เขมปตฺโต เดินทางมากราบพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เพื่อถวายตัวเป็นศิษย์ท่านเล่าว่า “เดินทางไปถึงวัดป่าบ้านหนองผือประมาณเที่ยงวัน พระอาจารย์มั่น ๆ ก็รีบห่มผ้าเจวียงปานั่งเรียบอยู่ วางบริวารไว้ที่ควรแล้วก็กราบองค์ท่าน แล้วท่านก็ถามถึงที่มาและการภาวณา ได้กราบเรียนถวายตัวเป็นศิษย์กับท่านแล้ว องค์ท่านก็บอกพระเณรเอาบริวารไปที่กุฏิว่าง”

(หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.58)

(2) การต้อนรับฆราวาสญาติโยมโยมทางไกลมานอนค้างคืน จะไปหาพัก และรับประทานอาหารที่อื่นไม่มานอนในวัด เว้นแต่มาคนเดียวหรือสองคนเป็นเพศชาย มาศึกษาธรรมะจากต่างจังหวัดไกลหรือมาเยี่ยมภิกษุสามเณรป่วยอยู่ที่นั่น แล้วจะได้ดูแลรักษาช่วยกันแล้วนอนค้างคืนอยู่ติด ๆ กันก็ต้องกินอยู่นั้น แต่ก็กินหนเดียวเหมือนพระ อยู่อย่างสงบไม่อิงคะนิง (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.149)

ง) อานิสงส์อวาสิกวัตร

การปฏิบัติอวาสิกวัตรนี้ เป็นการฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้เอาใจใส่ ดูแลไม่เกียจคร้าน ในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนทั้งที่เป็นพระภิกษุและฆราวาส รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยนึกคิดได้บ้างว่า แม้เวลาที่ตนเองไปสู่สำนักอื่นแล้วไม่มีใครต้อนรับจับคู่ จะมีความรู้สึกท้อใจสักเพียงใด การอำนวยความสะดวกให้กับผู้อื่นโดยอาศัยหลักพระธรรมวินัย เป็นความถูกต้องดีงาม มีการกระทำสามัคคีธรรมคือกราบไหว้กันและกัน ทำให้เกิดความเคารพกันตามพรญา ถวายน้ำดื่ม น้ำใช้ จัดเสนาสนะให้พัก บอกรักกุศลสงฆ์ เหล่านี้ ทำให้เกิดความสะดวกสบายต่อพระภิกษุอาคันตุกะผู้มาขอพักอาศัย

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอวาสิกวัตร

การไม่ปฏิบัติอวาสิกวัตร ทำให้ภิกษุผู้อยู่ประจำอาวาสนั้นเป็นผู้ไม่มีข้อวัตรปฏิบัติ ถูกตำหนิจากพระภิกษุอาคันตุกะ หากพระภิกษุอาคันตุกะเป็นผู้มีพรรษามากเป็นถึงพระเถระ พระภิกษุเจ้าอาวาสเป็นผู้มีพรรษาน้อยกว่า แต่ไม่ทำการต้อนรับ ไม่ทำสามัคคีธรรม เป็นผู้เกียจคร้าน ไม่มีน้ำใจในการต้อนรับแขกผู้มาเยือน ทำให้ผู้มาเยือนนั้นได้รับความลำบากด้วยที่อยู่อาศัย น้ำฉัน น้ำใช้ และไม่รู้เรื่องกฏกติกาของวัดถือว่าเป็นความบกพร่องของพระภิกษุเจ้าอาวาส หากความเจริญในการปฏิบัติธรรมไม่ได้เพราะจิตใจแข็งกระด้าง

3) คมิกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติคมิกวัตรอย่างสม่ำเสมอ เพราะเกือบตลอดชีวิตของท่าน มีการเที่ยวจาริกไปสู่สถานที่ต่าง ๆ เกือบทุกปี ท่านเป็นผู้ไม่ติดสถานที่ ไม่ติดที่อยู่ ถึงแม้โดยมากท่านจะอยู่ในป่าในเขา แต่ก็มิได้น้อยครั้งที่ท่านได้เข้าไปจำพรรษาในวัดใหญ่ ในเมืองหลวง ในเวลาที่ท่านจะเดินทางไปสู่ที่อื่นนั้นพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านจะต้องปฏิบัติคมิกวัตร โดยความเรียบร้อยทุกประการ

ก) ความหมายคัมภีร์

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวความหมายของคัมภีร์ไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโร กล่าวไว้ว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบัพพลิกขาวรรณนา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายคัมภีร์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบัพพลิกขาวรรณนา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “คัมภีร์ เป็นวัตรแห่งคัมภีร์ภิกษุ คือพระภิกษุผู้จะออกจากอาวาสไปสู่ที่อื่น” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.319)

ข) จุดมุ่งหมายคัมภีร์

คัมภีร์นี้เป็นระเบียบปฏิบัติเพื่อให้ภิกษุผู้จะเดินทางไปสู่ที่อื่นได้รักษาเก็บกวาดเสนาสนะ ผ้าห่ม หมอน ผ้าปูที่นอน หรือเครื่องใช้อื่น ๆ ที่ตนเองได้ใช้สอยขณะที่อยู่ในกุฏิเสนาสนะนั้น ให้รักษาเก็บงำให้เรียบร้อย เพื่อรักษาของสงฆ์ให้เรียบร้อยไม่ให้ชำรุดเสียหายก่อนออกเดินทางไป ที่อื่น ให้รู้จักบอกลาครูบาอาจารย์ก่อนที่จะเดินทางไป ทั้งนี้เพื่อป้องกันอาบัติในการไปโดยไม่บอกลา ก่อนด้วย เป็นการฝึกให้เป็นคนไม่มั่งง่าย มีความรับผิดชอบในสิ่งของอันเป็นของกลาง

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติคัมภีร์

การเดินทางจากไปสู่ที่อื่นมี 2 ลักษณะ คือ (1) ออกเดินทางไปจากวัดที่มีผู้คนอยู่อาศัย (2) ออกเดินทางไปจากวัดที่ไม่มีคนอยู่อาศัย หรือที่ที่ไม่ใช่วัดวิธีปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าววิธีปฏิบัติคัมภีร์ว่า ก่อนออกเดินทางพึงเก็บเครื่องใช้สอย เช่น เติง แก้ว อี เสื่อ หมอน ผ้าห่ม เป็นต้น ไว้ให้ดี ปิดประตูหน้าต่าง ผากกินเสนาสนะให้ภิกษุสามเณร อุบาสก หรือคนของวัด ให้ช่วยดูแล แล้วจึงเดินทาง (วชิชาธิษัฏ แก้วพรรณมา และสุกัญญา มฤคอรุณี, 2547, น.17) ตัวอย่างการปฏิบัติ เช่น ในการเดินทางกลับสู่ภาคอีสานจากจังหวัดเชียงใหม่ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต “ท่านไม่มีอะไรมากนอกจากจัดบริวาร 8 ของพระครูคงค์จะพึงมีท่านนั้นก็อันเสร็จ ท่านก็ประกาศให้ศิษย์ผู้เคยปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านให้ทราบ” (พระราชธรรมเจดียงจารย์, 2541, น.278) แม้ว่าท่านจะเป็นถึงพระอาจารย์ใหญ่แต่เมื่อท่านจะต้องเดินทางจากไปแล้วท่านต้องบอกลา หรือเมื่อครั้งที่พระอาจารย์หลุย จนฺทสาโร ให้ชาวบ้านหนองผือ ไปนิมนต์พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มาพักอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ พระอาจารย์มั่นฯ ได้ตอบรับนิมนต์แต่ท่านยังไม่ได้ไปในทันที ท่านกล่าวว่า “เรายังไม่ได้บอกหมู่ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 เพ็ญ หมู่จะมาลงอุโบสถกัน บอกหมู่แล้วก็ให้โยมมาวันนั้น พักแรมหนึ่งคืนวันแรมค้ำหนึ่งเราก็ออกเดินทางกัน” (หลวงตาทองคำจาวุฒ โณ, 2547, น.61)

ง) อานิสงส์คัมภีร์

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่ศิษยานุศิษย์ การเก็บรักษาของสงฆ์เครื่องใช้ในเสนาสนะก่อนออกเดินทางไปที่อื่น ได้กลายเป็นระเบียบปฏิบัติที่พระรุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด การปฏิบัติคัมภีร์นี้ได้ช่วยรักษาสมบัติของสงฆ์คือเสนาสนะต่าง ๆ เพื่อให้คงทนถาวรต่อไป พระภิกษุรูปอื่นผู้จะมาใช้ต่อก็สะดวกใช้ เพราะมีความสะอาดน่าใช้ และคงอยู่ในสภาพที่ดี การบอกรับคืนเสนาสนะเป็นการมอบภาระให้ภิกษุผู้อยู่ในวัดได้ช่วยกันรักษาเสนาสนะต่อ การบอกกล่าวก็เป็นการป้องกันอาบัติ และทำให้พระภิกษุผู้อยู่ในวัดได้ทราบว่าผู้ที่จะเดินทางไปนั้น จะเดินทางไปสู่ที่ใด เป็นต้น

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติคัมภีร์

โทษแห่งการไม่ปฏิบัติคัมภีร์ ย่อมเกิดขึ้นทั้งต่อตัวพระภิกษุผู้จะเดินทางไปเกิดขึ้นต่อเสนาสนะ และเกิดขึ้นต่อพระภิกษุผู้อยู่ประจำวัด นั่นคือ เกิดขึ้นต่อพระภิกษุผู้จะเดินทางไปต้องอาบัติปาจิตตีย์ข้อที่ 14, 15 เพราะการใช้เสนาสนะแล้วไม่เก็บให้เรียบร้อยและการไปสู่ที่อื่นโดยไม่บอกกล่าวก่อน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.58) และต้องอาบัติปาจิตตีย์ข้อที่ 85 การไม่บอกกล่าวพระภิกษุผู้อยู่ในอาวาสก่อนออกไปสู่นอกอาวาส (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543, น.83) โทษที่เกิดขึ้นต่อเสนาสนะ คือทำให้เสนาสนะนั้นชำรุดเสียหาย เช่น ผ้าห่ม ที่นอน หมอน มุ้ง เก้าอี้ โต๊ะ เป็นต้นที่ได้นำมาใช้แล้ว ไม่ทำความสะอาดก่อน แล้วเก็บงำให้เรียบร้อย ย่อมจะกลายเป็นของสกปรก ผู้ที่จะใช้ต่อก็ลำบากไม่กล้าใช้ เพราะมีกลิ่นเหม็น โทษเกิดขึ้นต่อพระภิกษุผู้อยู่ประจำวัด คือ ทำให้ต้องลำบากตามเก็บเครื่องใช้เสนาสนะเหล่านั้นให้เรียบร้อย ดังนั้นพระภิกษุผู้จะเดินทางไปที่อื่นจึงไม่ควรละเลยการปฏิบัติคัมภีร์

4) กัฏฏานุโมทนาวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเน้นแนวทางการปฏิบัติด้วยปฏิบัติที่เรียบง่าย ในส่วนศาสนพิธีของท่านนั้นไม่เน้นมาก ท่านเน้นที่การปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญามากกว่า อีกทั้งองค์ท่านได้สมาทานถือธุดงค์วัตรที่เกี่ยวกับการฉันภัตตาหารไว้หลายข้อ เช่น เทียวบิณฑบาตจึงฉัน ฉันเฉพาะอาหารที่ได้จากบิณฑบาต ไม่รับอาหารที่ญาติโยมนำอาหารมาส่งที่วัดภายหลังด้วย ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติกัฏฏานุโมทนาวัตรของท่านจึงมีลักษณะพิเศษกว่าของพระสงฆ์ไทยทั่วไป ดังนี้

ก) ความหมายกัฏฏานุโมทนาวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าวความหมายของกัฏฏานุโมทนาวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา อนุทกโร กล่าวว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา จึงสามารถกล่าวได้ว่า

ความหมายกัตตานุโมทนาวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตเป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบุพพลิกขาพรรณนา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “กัตตานุโมทนา คือการอนุโมทนาบุญกับศรัทธาผู้ได้ทำบุญ” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.320)

ข) จุดมุ่งหมายกัตตานุโมทนาวัตร

บุคคลผู้หวังบุญหวังกุศลจึงได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ อันเป็นเนืองนิจอันเอกของโลก ผู้ถวายทานมีกัตตอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ จึงเป็นผู้ให้กำลัง ให้ชีวิตต่ออายุพระพุทธศาสนา ถือเป็นผู้มีพระคุณที่จะต้องตอบแทน การตอบแทนที่สามารถมองเห็นได้เป็นรูปธรรมมากที่สุดก็คือการอนุโมทนาให้พร โดยการกล่าวบทอนุโมทนาอันเป็นบทธรรมะต่าง ๆ พรรณนาถึงอานิสงส์แห่งการถวายทาน ให้ผู้ฟังได้มีความปีติยินดีใจ พระพุทธเจ้าจึงได้บัญญัติ กัตตานุโมทนาวัตรไว้ให้พระสงฆ์ได้ถือปฏิบัติ แม้พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ได้ถือปฏิบัติตามมาโดยตลอด โดยประสงค์เพื่อทำให้ผู้ทำบุญให้ทาน เกิดความบันเทิงใจ ปลอดปลื้มปีติยินดีในบุญของตนยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่ว่าในการทำกัตตานุโมทนานี้ก็จะต้องมีระเบียบในการปฏิบัติ คือ เมื่อพระภิกษุสงฆ์อยู่ด้วยกันหลายรูป จะต้องปฏิบัติอย่างไร ก็มีระบุไว้ในกัตตานุโมทนาวัตรนี้

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติกัตตานุโมทนาวัตร

วิธีการปฏิบัติกัตตานุโมทนาวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวว่าหากทายกนิมนต์พระภิกษุหนุ่มให้อนุโมทนา ต้องบอกหรือขอโอกาสพระภิกษุเถระก่อน ในขณะที่พระภิกษุอื่นอนุโมทนาอยู่ หากมีเหตุจำเป็น เช่น ปวดอุจจาระ ถ้าจะลุกไป ต้องลาพระภิกษุผู้นั่งใกล้ก่อน (วณิชาธิ์ แก้วพรรณนา และสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) การปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) การอนุโมทนาในเวลาปกติ (2) การอนุโมทนาในวาระงานบุญพิเศษ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การอนุโมทนาในเวลาปกติ

การให้อนุโมทนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในเวลาออกับบิณฑบาตท่านจะถืออิริยาบถนั่งให้อนุโมทนา เช่นในสมัยท่านอยู่วัดป่าบ้านหนองผือ เวลาไปบิณฑบาตในหมู่บ้านทุกวัน หกโมงเช้า ชาวบ้านจะยืนรวมกันเป็นกลุ่มเรียงรายกันเป็นทิวแถว แต่ละกลุ่มเขามีผ้าขาวปูม้านั่งยาว ๆ ไว้เรียบร้อยเพื่อให้พระภิกษุที่มาบิณฑบาตได้นั่ง ซึ่งที่นั่งของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เขาถวายเป็นสูงกว่าของพระภิกษุทั่วไป เวลาบิณฑบาตแล้วก็นั่งให้พรเขาพร้อมกัน เมื่อกลับวัดก็ได้ให้พรธรรมดาประจำวันอีกครั้งที่โรงฉันหลังจากแจกอาหารลงบาตรเสร็จ (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.82) หลวงตาแดงอ่อน กลุขานธมฺโม กล่าวว่า “โดยปกติชาวบ้านหนองผือ ก็จะไม่ค่อยเข้ามารับ

อนุโมทนาที่วัด เพราะพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านให้พรในหมู่บ้านทุกวันแล้ว” (สัมภาษณ์ โดย พระตะวัน ปณฺณาชิโรและคณะ, 2553 : ออนไลน์)

(2) การอนุโมทนาในวาระงานบุญพิเศษ

ตามประเพณีของชาวภาคอีสาน ก็จะมีการประกอบบุญกุศลตามเทศกาล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็จะให้อนุโมทนาในวัดเป็นกรณีพิเศษ เช่น ถ้าวันไหนเขาทำบุญอุทิศแก่ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตก็จะให้บท อทาสีเมฯ ถ้าเป็นวันบุญข้าวประดับดินก็ดี บุญข้าวสากก็ดี ก็ให้บท อทาสีเมฯ ถ้าเป็นวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ก็ให้บทสัพพะพุทฺธา (มงคลจักรวาลใหญ่) ฯ (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2524, น.82)

ง) อานิสงส์กตทานุโมทนาวัตร

การที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือที่ท่านเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงได้ให้อนุโมทนา แก่ท่านที่ญาติโยมได้ถวายแล้วนั้น ย่อมทำให้เกิดความปลื้มปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งต่อญาติโยม นับว่าท่านได้ตอบแทนบุญคุณข้าวน้ำของญาติโยมที่ได้ถวายมา เพราะทำให้ญาติโยมรู้สึกว่าได้บุญ ในขณะที่ให้อนุโมทนาจึงเป็นการฝึกทำสมาธิไปในตัว ถ้าไม่มีสมาธิการกล่าวอนุโมทนาด้วยภาษาบาลีก็จะผิดพลาด นอกจากนี้การที่ท่านได้ปฏิบัติตามระเบียบของการให้อนุโมทนาภัตตร ย่อมจะทำให้เกิดความจงมามเป็นระเบียบในการให้อนุโมทนาด้วย

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติกตทานุโมทนาวัตร

การไม่ให้อนุโมทนาภัตตร เป็นการทาลายศรัทธาของผู้ถวาย สำหรับพระครูมงคลกรรณฐาน สายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต หากอยู่ในเขตภาคอีสานในถิ่นที่ญาติโยมได้รับการฝึกฝนจากครูบาอาจารย์มาดีแล้ว เขาก็จะไม่ต้องการรับอนุโมทนาในเวลาบิณฑบาต เนื่องจากท่านเดินบิณฑบาตจากวัดป่าซึ่งอยู่ไกลจากหมู่บ้านต้องเดินด้วยความเร็วกว่าพระสงฆ์ที่อยู่ประจำในวัดบ้าน หากท่านให้พรด้วยก็จะกินเวลามากขึ้น อีกทั้งการให้พรท่านถือว่าการแสดงธรรม การยื่นแสดงธรรมถือว่าผิดวินัย นอกจากว่าพระยื่นแล้ว ญาติโยมก็ยื่นรับพรได้ แต่ชาวภาคอีสานไม่นิยมยื่นรับพรเพราะถือว่าไม่ให้ความเคารพพระสงฆ์ เขานิยมนั่งใส่บาตรและนั่งรับพร ดังนั้นพระกรรณฐานในภาคอีสานจึงไม่ให้พรในขณะบิณฑบาต แต่จะกลับมาให้ที่วัด แต่ถ้าเป็นถิ่นภาคอื่นเช่นภาคเหนือ ก็จะต้องให้อนุโมทนา เพราะธรรมเนียมปฏิบัติไม่เหมือนกัน ซึ่งจะต้องรู้จักศึกษาทำความเข้าใจกับธรรมเนียมประเพณีของถิ่นนั้น เช่นว่า หากชาวบ้านต้องการให้อนุโมทนา พระสงฆ์ก็ต้องบอกให้เขายืนขึ้น หรือให้เขาเอาเก้าอี้มาให้นั่ง เพื่อให้อนุโมทนา อย่างนี้ก็ได้เรียกว่าขึ้นอยู่กับกุศโลบายของแต่ละรูป

5) ภัตตคควัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

กัตตคกัฏฐคือข้อปฏิบัติในโรงฉัน กัตตคกัฏฐนี้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับชฎงคกัฏฐ ที่เกี่ยวข้องกับการฉันภัตตาหารทุกข้อ ได้แก่ ปิณฑปาติกัฏฐคกัฏฐ การถือเทียวปิณฑปาตเป็นวัตร เอกาสนิกัฏฐคกัฏฐ การถือฉันมือเดียวเป็นวัตร ปิตตปิณฑกัฏฐคกัฏฐ การถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ขลุปีจนาภัตติกัฏฐคกัฏฐ การถือห้ามภัตที่นำมาภายหลังเป็นวัตร และสพทานจาริกัฏฐคกัฏฐ การถือปิณฑปาตตามลำดับแถวเป็นวัตร ซึ่งวิธีการปฏิบัติในยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนี้มีรายละเอียดชัดเจนที่สุดในระยะ 5 พรรษาสุดท้าย ณ วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

ก) ความหมายกัตตคกัฏฐ

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวความหมายของกัตตคกัฏฐไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา ญาณโกโร กล่าวไว้ว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา จึงสามารถกล่าวได้ว่าความหมายกัตตคกัฏฐของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตเป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “กัตตคกัฏฐ คือข้อปฏิบัติในศาลาโรงฉัน เป็นข้อปฏิบัติที่พระภิกษุสามเณรกรรมฐานทุกรูปจะต้องร่วมกันปฏิบัติให้เรียบร้อย” (พระอมราภิกขิต (เกิด อมโร), 2549, น. 321)

ข) จุดมุ่งหมายกัตตคกัฏฐ

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติกัตตคกัฏฐโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อฝึกหัดองค์ท่านเองให้เกิดความเรียบร้อยในการร่วมกันทำกิจกรรมมีการฉันภัตตาหารในศาลาโรงฉัน ทำให้ศาลาโรงฉันสะอาดเรียบร้อย เสนาสนะบริวารเครื่องใช้ น้ำดื่ม น้ำใช้ กระจาด ถาดใส่ข้าว เป็นต้นก็ให้มีความพร้อมในการใช้สอย และท่านได้ปฏิบัติองค์ท่านเพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ศิษยานุศิษย์ ให้ได้ฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน เป็นผู้ไม่มั่งง่าย เป็นผู้มิสตรอบคอบในทุกอิริยาบถ โดยเฉพาะในขณะที่ฉันภัตตาหารท่านมีระเบียบละเอียดมาก

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติกัตตคกัฏฐ

หลักวิธีปฏิบัติกัตตคกัฏฐของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตในหนังสือสังฆมรรคา

กล่าวว่า “ต้องนุ่งให้เรียบร้อย เดินไปตามลำดับอาวุโส ไม่เบียดกัน ปฏิบัติตามเสขียวัดทุกข้อ ไม่นั่งชิดพระเถระ นอกจากท่านอนุญาตจึงนั่ง” (วนิชารีย์ แก้วพรรณและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17)

ในภาคปฏิบัติที่ศิษยานุศิษย์ของท่านได้บันทึกไว้สามารถแบ่งออกเป็น 3 ข้อ ดังนี้ (1) การเตรียมสถานที่ฉัน (2) การฉันภัตตาหาร (3) การเก็บสถานที่ฉัน มีรายละเอียดดังนี้

(1) การเตรียมสถานที่ฉัน

เริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ ประมาณตี 4 โดยพระสงฆ์ทุกรูปจะมารวมกันที่ศาลาหอฉัน เพื่อช่วยกันทำความสะอาด ปัด กวาด เช็ด ถู ตั้งอาสนะที่นั่งให้เรียบร้อย เท่ากับจำนวนของพระสงฆ์ที่อยู่ในวัด ตั้งน้ำดื่ม ตั้งกระโถน เตรียมถาดเปล่าและกะละมังใหญ่ไว้สำหรับรับข้าวที่กลับมาจากบิณฑบาต โดยใช้ผ้าขาวชุบน้ำพอหมาดๆ เช็ดให้สะอาด เตรียมน้ำล้างเท้า เตรียมผ้าเช็ดเท้าครูบาอาจารย์เป็นต้นดังที่พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร กล่าวว่า “ศิษย์ทั้งหลายต่างพากันทำวัตรปฏิบัติต่าง ๆ มีการเก็บบาตร กวาดสถานที่ เทกระโถน เก็บอาสนะไปปูยังโรงฉัน และเตรียมคลี่สังฆาฏิไว้รอท่าน” (พระราชธรรมเจดियाจารย์, 2541, น. 287) ในสมัยของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตนั้น ศาลาฉันก็เป็นศาลาไม้ปูฟาก กระโถนที่ใช้เป็นไม้ไผ่บ้าน เวล่านำมาเตรียมไว้ต้องนอนกระโถนไว้ก่อน ป้อนกันกระโถนล้ม (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.81-82) ส่วนถาดหรือสำรับใส่อาหาร หลวงตาแดงอ่อน กลยาณมโม กล่าวว่า “สำรับจะใส่อาหารก็ไม่ค่อยจะมีหรือถาดอะไร ๆ สำรับใส่ข้าวเศษบาตรนี้ ต้องสานเป็นตะกร้า ข้าวเศษบาตรก็เอาใส่ตะกร้า ส่วนกระแบ่งก็สานด้วยไม้ไผ่เอาจี๋ขึ้นมาทาทำนว่ากระแบ่งเสียงมันดังกระแบ่งไม้ไผ่กระทบมันไม่ดัง” (สัมภาษณ์ โดย พระตะวัน ปญฺญาวชิโรและคณะ, 2553 : ออนไลน์)

(2) ระเบียบวิธีการฉันภัตตาหาร

วิธีการฉันภัตตาหารในสำนักพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านจะฉันรวมกันแห่งเดียวที่ศาลาหอฉันเท่านั้น เมื่อกลับจากบิณฑบาตแล้วก็เป็นเวลาแจกภัตตาหาร โดยการแจกภัตตาหารนั้น มีพระผู้แจก คือตักแจกไปตามลำดับจนกว่าจะหมดและเพียงพอ พระที่แจกมี 2-3 องค์ เป็นภัตตทุเทศก์ที่ตั้งไว้ (พระราชธรรมเจดियाจารย์, 2541, น. 287) วิธีการฉันของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ดูลย์ อตุโล กล่าวว่า “เมื่อท่านรับข้าวสุกมาแต่พออิ่มสำหรับตนแล้ว แบ่งข้าวสุกนั้นออกเป็น 4 ส่วน เอาออกเสียส่วนหนึ่ง แล้วจึงรับเอากับข้าวมาในปริมาณที่เท่ากับส่วนหนึ่งที่เอาออกไป กล่าวคือ ให้มีข้าว 3 ส่วน กับข้าว 1 ส่วน แล้วจึงลงมือฉัน ท่านจะฉันภัตตาหารในลักษณะเช่นนี้โดยตลอดเมื่อมีผู้ใดจะตระเตรียมภัตตาหารในบาตรถวาย ท่านก็จะแนะนำให้จัดแจงมาในลักษณะเช่นนี้” (ปฐมนิคมานัน, 2552, น. 210) บรรยาภาศในเวลาเตรียมจะฉันเจียบสังค ถ้ามีธุระพูดก็ได้ยินแต่เสียงของพระอาจารย์มั่นๆ เท่านั้น จนกว่าพระเณรจัดอาหารใส่บาตรเสร็จแล้วท่านจึงลงมือฉัน ก่อนจะฉันต้องขำเลียงในบาตรพิจารณาอาหารก่อนประมาณสองสามนาทีก่อนฉันมีสติอยู่ทุกอิริยาบถในการจับใส่ปากและเคี้ยวและกลืนถูกต้องตามโภชนาวรรคไม่มีผิคน่าเลื่อมใสเคารพ (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น. 81-82)

(3) การเก็บสถานที่ฉัน

เมื่อนั้นเสร็จแล้วก็รีบล้างบาตรและกระโถน ไม่ได้ไปพุดกันซุบ ๆ ซิบ ๆ ในที่ล้างบาตรเลย รีบคว่นในข้อวัตรของตนและของครูบาอาจารย์และส่วนรวมเช่นปิดกวาดโรงฉันเป็นต้น รีบทำรีบเสร็จไม่โอ้อ้ออ้ออาด เพราะไม่ใช่สำนักอ้ออาดกินมากนอนมาก (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.81-82)

ง) อานิสงส์กัตตคัตวัตร

การปฏิบัติกัตตคัตวัตร ทำให้เกิดความเรียบร้อยทั้งสถานที่ฉันในขณะฉัน กัตตอาหารและเมื่อนั้นเสร็จก็ช่วยกันเก็บกวาดทำให้เกิดความสะอาดงดงามต่อสายตาของผู้พบเห็น การตื่นแต่เช้าตรู่แล้วได้ปฏิบัติปิดกวาดเช็ดกุศลาโรงฉันย่อมเป็นการทำให้เกิดความตื่นตัว หายง่วงนอน ได้ยึดเส้นยึดสายทำให้จิตใจเบิกบาน ได้ฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีสติไม่ขี้เกียจ มั่งง่าย การตระเตรียมเช็ด ถู ถาด กะละมัง บาตร กระโถน เป็นการรักษาสุขอนามัยในการบริโภคอาหารทำให้มีความสะอาด ไม่มีเชื้อโรคมากับภาชนะที่ใช้สอย แม้การเก็บกวาด โรงฉัน ล้างบาตร ถาด กระโถน ก็มีนัยยะเดียวกัน โดยที่สำคัญที่สุดคือเป็นการฝึกสติให้มีความรอบคอบในทุกกรณี

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติกัตตคัตวัตร

การฉันของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านฉันขนาดกลาง ๆ ถ้าอ้อมเร็ววันพระเนร จะเดือดร้อน ถ้าอ้อมช้าวันพระเนรจะเอาเป็นตัวอย่าง ท่านว่าฉันนั้นยังอีกสี่ห้าคำจะอ้อมให้หยุดเสียดี้มน้ำ แล้วพอดิ (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.67) การปฏิบัติแบบคนไม่สติ วางของเสียดี้ดั่ง เดินเสียดี้ดั่ง ไปกระทบให้พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ยิน ย่อมมีโอกาสที่จะถูกละออกจากสำนักได้ เว้นไว้แต่กลับตัวปฏิบัติด้วยความเรียบร้อย การฉันอยู่กุฏิของตนเอง การใช้ช้อนในเวลาฉัน การไม่ฉันในบาตร การเก็บอาหารไว้เพื่อเพล การคุยกันในเวลาฉัน การส่งจิตออกนอกคิดเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับสมณะในเวลาฉัน การฉันมากลุกข้ากว่าพระอาจารย์เป็นต้น จะต้องถูกพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เทศน์ในเวลาฉันนั้น ทันทีหรืออาจถูกนิมนต์ให้ออกจากสำนักเลยก็ได้ (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.81-82)

6) ปิณฑจาริกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านถือธุดงค์วัตรมีการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร คือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นประจำทุกวัน จนตลอดอายุขัยของท่าน ข้อนี้ท่านถือเคร่งครัดมาก ส่วนระเบียบวิธีการปฏิบัติในขณะที่เที่ยวบิณฑบาต ตั้งแต่เบื้องต้นแห่งการออกบิณฑบาต ขณะรับบิณฑบาต และหลังจากรับบิณฑบาตแล้ว เป็นส่วนแห่งการปฏิบัติในปิณฑจาริกวัตรนี้ แม้การปฏิบัติในปิณฑจาริกวัตรนี้ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตก็ได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและละเอียดละอามาก จนสามารถถือเป็นแบบแผนปฏิบัติตามได้ มีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

ก) ความหมายปิตทจาริกวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าวความหมายของปิตทจาริกวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา ฉันทกโร กล่าวว่ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบัพพตสิกขาวรรณา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ปิตทจาริกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตเป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบัพพตสิกขาวรรณา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “ปิตทจาริกวัตรเป็นวัตรแห่งพระภิกษุผู้เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต พระภิกษุพึงปฏิบัติด้วยดี” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.324)

ข) จุดมุ่งหมายปิตทจาริกวัตร

การเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพเป็นกิจวัตรที่พระภิกษุทุกรูปต้องปฏิบัติ ในการเที่ยวเดินไปในหมู่บ้านเพื่อรับอาหารบิณฑบาตนั้น ท่านให้พระภิกษุปฏิบัติปิตทจาริกวัตร เพื่อให้มีความประพฤติทางกายในขณะรับบิณฑบาตให้ดูเหมาะสมน่าเลื่อมใสศรัทธา ต่อผู้ที่ได้พบเห็น เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย แลดูงดงามในขณะทั้ง 3 คือ ก่อนเข้าไปในหมู่บ้าน ขณะที่รับบิณฑบาตในหมู่บ้านและขณะที่กลับสู่วัด พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมุ่งหวังที่จะรักษาสติให้ต่อเนื่องในการปฏิบัติข้อวัตรนี้ จึงได้ปฏิบัติวัตรในการเที่ยวบิณฑบาตโดยละเอียดละออ ตั้งแต่การนุ่งห่ม การจัดเตรียมที่ฉัน การเดิน การรับบาตร เป็นต้น มีสติประกอบอยู่ในทุก ๆ อิริยาบถ

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปิตทจาริกวัตร

หลักปฏิบัติข้อวัตรปฏิบัติสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวประเภทและวิธีปฏิบัติปิตทจาริกวัตร ว่า “ให้ปฏิบัติตามเสขียวัตร เช่น นุ่งห่มให้เรียบร้อย ซ้อนผ้าสังฆาฏิ ห่มคลุมกลัดรัดกุม กลอกบาตร ถือบาตรในจีวร กำหนดทางเข้าออก ไม่ยื่นใกล้หรือไกลจากผู้ให้ฉัน อย่ามองหน้าผู้ถวาย รูปใดกลับก่อนปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งน้ำใช้น้ำฉัน” (วณิชาธิ์ แก้วพรรณาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) ในภาคการปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต สามารถแบ่งการปฏิบัติวัตรออกได้เป็น 3 ระยะ คือ (1) การปฏิบัติก่อนออกบิณฑบาต (2) การปฏิบัติขณะรับบิณฑบาต (3) การปฏิบัติขณะกลับสู่วัดมีรายละเอียดดังนี้

(1) การปฏิบัติก่อนออกบิณฑบาต

หลวงตาแดงอ่อน กลุยาณธมโม วัดป่าโชคไพศาล อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร ลูกศิษย์รุ่นสุดท้ายของพระอาจารย์มั่น กล่าวว่า “ตอนเช้าท่านออกจากห้องมีพระมารับบริหารบาตร จีวร ของท่าน ไปสู่ที่ฉัน ส่วนท่านก็เดินจงกรมก่อน เสร็จแล้วก็กลับขึ้นไปศาลา แล้วครองจีวรไปบิณฑบาต” (สัมภาษณ์ โดย พระตะวัน ปญฺญาวชิโรและคณะ, 2553 : ออนไลน์)

(2) การปฏิบัติขณะรับบิณฑบาต

โดยปกติท่านจะซ้อนผ้าสังฆาฏิกับจีวรแล้วจึงออกบิณฑบาตไม่เคยขาดเลย เว้นแต่จะมีฝนตกใหญ่เท่านั้น เมื่อท่านลงจากที่จงกรมไปสู่โรงฉัน ศิษย์ทั้งหลายก็ถวายผ้าสังฆาฏิช่วยครอง กัดลวดคุมรังคัมทั้งข้างล่างและข้างบนแล้วเข้าไปสู่บ้าน ผู้ถือบาตรไปก่อนโดยไปรออยู่ที่นอกอุปจาระ บ้าน เมื่อท่านไปถึงก็รับเอาบาตร ศิษย์ก็ตามเข้าไปเป็นแถวตามลำดับอาวุโสเป็นแถวยาวเหยียด (พระราชธรรมเจดีย์จารย์, 2541, น.287) ท่านสะพายบาตรขึ้นบนบ่า ออกบิณฑบาตในหมู่บ้าน โดยอาการสำรวม ทำความรู้สึกร่วมกับความเพียรไปตลอดสาย บิณฑบาตทั้งไปทั้งกลับถือเป็นการเดินจงกรมไปในตัว (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.9)

(3) การปฏิบัติขณะกลับสู่วัด

ตอนขากลับศิษย์ก็รับเอาบาตรล่วงหน้ามาจัดการแก้ถลกบาตรเตรียมรอไว้โดยเรียบร้อย การบิณฑบาตใช้สะพายอุ้มบาตรไว้ข้างหน้า ซึ่งไม่ผิดอะไรกับการอุ้มบาตรซึ่งพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้นำมาใช้ปฏิบัติในขณะพระกัมมัญฐาน (พระราชธรรมเจดีย์จารย์, 2541, น. 287)

ง) อานิสงสปีณฑจาริกวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติปณฑจาริกวัตรนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวขององค์ท่านเองด้วย คือ ท่านได้ปฏิบัติตามข้อวัตรที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เช่นการซ้อนผ้าสังฆาฏิออกบิณฑบาต การปฏิบัตินี้พระสงฆ์ในปัจจุบันไม่ค่อยปฏิบัติแล้ว เมื่อพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นตัวอย่างในการปฏิบัติก็ทำให้ศิษยานุศิษย์ของท่าน ได้ช่วยกันรักษาและปฏิบัติตามทำให้วัตรปฏิบัตินี้ไม่สูญหายไป ขณะเดินรับบิณฑบาตก็เป็นการได้เปลี่ยนอิริยาบถ เหมือนการเดินจงกรม ท่านได้ทำการสำรวมอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้มีสติ จึงทำให้เกิดความงามในขณะที่ขยับเดินไปเป็นต้น การปฏิบัติของท่านเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น คือ เป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุสงฆ์ได้ถือเป็นแบบอย่าง เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านได้ทำบุญทำทานกับพระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ได้เห็นท่านในเวลาเช้าของการออกบิณฑบาตก็ได้ทัศนาสังขันธ์อันเป็นมงคล คือการได้เห็นสมณะจึงกล่าวได้ว่าการปฏิบัติวัตรนี้ทำให้เกิดความเรียบร้อยงดงามในขณะที่ก่อนออกบิณฑบาต ขณะรับบิณฑบาต และขณะกลับจากบิณฑบาต เป็นการฝึกสติ ชัดเกลาลจิตใจให้มีความเคารพในครูบาอาจารย์ เคารพในพระธรรมวินัย

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติปณฑจาริกวัตร

การไม่ปฏิบัติปณฑจาริกวัตร คือ การนุ่งห่มไม่เรียบร้อย เดินเข้าสู่บ้านไม่มีความ

สำรวจ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เขาไม่นิมิตต์ก็เดินเข้าไปหา ทำให้เป็นผู้มีการปฏิบัติที่น่ารังเกียจ ทำให้เป็นผู้ปฏิบัติไม่เรียบร้อยในขณะที่รับบิณฑบาต เป็นผู้ขาดสติ เมื่อไม่มีสติกิเลสต่าง ๆ ก็หลั่งไหลเข้าสู่จิตใจได้เพราะอาศัยความไม่สำรวมนั้น แม้ทนายทนายกาฎาติโยมก็ติเตียนเพราะประพฤติน่าไม่เหมาะสม ทั้งจะต้องอาบัติทุกกฎเพราะไม่ปฏิบัติเสขียวัตถ์ ในขณะที่กลับจากบิณฑบาตหากไม่มีการปฏิบัติ การรับบิณฑบาตพระเถระ การล้างเท้าให้พระเถระ เป็นต้น ความเอื้อเฟื้อกันระหว่างพระผู้น้อยกับพระเถระผู้ใหญ่ก็ไม่เกิดขึ้น เป็นต้น

7) อารัญญกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

อารัญญกวัตร เป็นข้อปฏิบัติขณะที่เข้าไปอยู่ป่าเพื่อเจริญภาวนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านใช้ชีวิตนักบวชของท่านอยู่ในป่าเป็นส่วนมาก จึงถือว่าข้อวัตรนี้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของท่าน แต่เนื่องจากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านนิยมการปฏิบัติให้ดู มากกว่าการเขียนการแต่งตำรา ดังนั้นการจดบันทึกว่าท่านปฏิบัติอย่างไร ขณะอยู่ในป่าจึงแทบจะไม่มีปรากฏอยู่ในเอกสารเลย อย่างไรก็ตาม ลักษณะประเภทและวิธีปฏิบัติก็ยังพอสืบทราบได้จากคำบอกเล่าของศิษยานุศิษย์ของท่าน ดังนี้

ก) ความหมายอารัญญกวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวความหมายของอารัญญกวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโร กล่าวไว้ว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบุพพสิกขาวัตรจนสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายอารัญญกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบุพพสิกขาวัตร ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “เป็นวัตรแห่งภิกษุผู้อยู่ป่าพึงปฏิบัติ” (พระอมราภิกขิต (เกิดอมโร), 2549, น.325)

ข) จุดมุ่งหมายอารัญญกวัตร

ด้วยพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านถือปฏิบัติธุดงค์วัตรหลายข้อที่เกี่ยวข้องด้วยการอยู่ป่า ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นที่ท่านจะต้องเรียนรู้และปฏิบัติอารัญญกวัตรนี้ด้วย เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าได้อย่างสะดวก เช่น การตั้งน้ำฉัน น้ำใช้ เตรียมพื้น เรียนรู้ทิศทาง เพื่อป้องกันการหลงทางเป็นตาม ทั้งนี้เพื่อให้ท่านได้สำเร็จตามความมุ่งหมายในการเที่ยวแสวงหาที่วิเวกเพื่อความสงบทางกายทางใจ ไม่พลุกพล่านวุ่นวายด้วยเรื่องต่าง ๆ เป็นกิจวัตรประจำวันสลับของพระธุดงค์กรรมฐานผู้มุ่งอรรถธรรม (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.8)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอารัญญกวัตร

การปฏิบัติอรัญญกวัตร ย่อมแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1.ปฏิบัติอยู่ในป่าที่เป็นวัด 2.ปฏิบัติอยู่ในป่าที่ไม่ได้เป็นวัดหลักปฏิบัติวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวว่ “วิธีปฏิบัติอรัญญกวัตร คือ ก่อนออกบิณฑบาต เก็บเครื่องใช้สอยไว้ในกุฏิ ปิดหน้าต่างให้เรียบร้อย จัดหาน้ำใช้น้ำนั้นมาเตรียมไว้ เรียนรู้ทิศต่าง ๆ และการเดินทางของดวงดาวเพื่อป้องกันการหลงทาง” (วนิชารีย์ แก้วพรรณและศุภัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) การจัดบริหารของการไปธุดงค์ เป็นต้นว่า กลด มุ้ง บาตร และสิ่งจำเป็นอื่น ๆ ที่จะพึงใช้ สิ่งเหล่านี้ท่านบอกว่ก็ใช้อยู่เป็นประจำ (พระราชธรรมเจติยาจารย์, 2541, น.232) เวลาออกเดินทางเพื่อเจริญสมณะธรรมในที่ต่าง ๆ ท่านครองจีวรสีแก่นขนุนบ่าข้างหนึ่งแบกกลดซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าร่มธรรมดา บ่าข้างหนึ่งสะพายบาตร (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.8) การปฏิบัติขณะอยู่ป่าของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เมื่อครั้งอยู่ถ้ำสาริกา จังหวัดนครนายก พอตกตอนบ่าย ท่านลุกขึ้นทำความสะอาด ปิดกวาดบริเวณผลาญหินหน้าถ้ำ สติสัมปชัญญะและปีติปราโมทย์ พร้อมตลอดเวลา ท่านพระอาจารย์กำหนดจิตไปพิจารณาไป ทำกิจวัตรไป (หลวงตาทองคำ จารุวณฺโณ, 2547, น.20)

หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต เล่าเรื่องการปฏิบัติในยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตว่าเรื่องพักวิเวกอยู่ในที่ใด ๆ อันไม่ใช่สำนักบริบูรณ์ในเครื่องใช้สอย ก็ต้องเอาความพอใจออกหน้า เป็นต้นว่า หม้อต้มแก่นขนุนก็ต้องหม้อดินธรรมดา ฟืนนั้นมิมมาก น้ำก็มีมาก การต้มแก่นขนุนต้องต้มหลาย ๆ หม้อ หม้อหนึ่งก็ได้ส่งมาฝืนหนึ่งเท่านั้นและต้องต้มหลายครั้งด้วยจึงจะเสร็จแต่ละครั้งของการซักซ้อมแต่วิเวกวิเวกไม่ได้เกี่ยวกับผู้คน เรื่องน้ำร้อนปานะตอนตะวันบ่ายก็ไม่ต้องถามดอก ยาสีฟืนก็คือไม้ชำระฟืนที่ทุบตีดอกเอาไม้โกทา ตื่นนอนเวลาเช้ามีดตีสาม ล้างหน้า บ้วนปาก ล้างปาก ล้างฟืนอมน้ำเข้าแล้วก็เอานิ้วมือเข้าสีฟืนแล้วก็เสร็จกัน ยาสีฟืนไม่มี ผ้าห่มกันหนาวก็คือผ้าสังฆาฏิ ผ้าปูนอน ผ้าคลุมนอนก็คือผ้าอาบน้ำฝืนฝืนเดียว บ่ายสามตอนกลางวันต้องปิดกวาดให้เสร็จรีบสร้งน้ำ รีบเข้าทางจงกรม แม้ผ้าเช็ดตัวเช็ดหน้าก็ฝืนเดียวกับผ้าอาบน้ำฝืน ผ้าเช็ดบาตร (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2539, น.98-99)

ง) อานิสงส์อรัญญกวัตร

การปฏิบัติอรัญญกวัตรนี้ ย่อมช่วยให้การดำเนินชีวิตขณะอยู่ในป่าเป็นไปได้ด้วยความสะดวก และยังเป็นการศึกษาภาวนาไปในตัว ดังที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เล่าถึงการปฏิบัติวัตรต่าง ๆ ขณะที่อยู่ในป่าว่า “ไปที่ใด อยู่ที่ใด ใจมิได้เห็นห่างจากความเพียร แม้ไปบิณฑบาต กวาดลานวัด ขัดกระโถน ทำความสะอาด เย็บผ้า ย้อมผ้า เดินไปมาในวัดนอกวัด ตลอดการขบฉัน ทำความรู้สึกรู้ตัวอยู่กับความเพียรทุกขณะที่เคลื่อนไหวไม่ยอมให้เปล่าประโยชน์” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.9)

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติวัตรอารยญกวัตร

นอกจากความไม่สะดวกในการดำเนินชีวิตในป่าอันเกิดจากการไม่ปฏิบัติวัตร มีการไม่แสวงหาน้ำดื่มน้ำใช้มาใช้แล้ว การละเมิดสิกขาบทเล็กน้อย ก็อาจทำให้เกิดอันตรายถึงชีวิตได้ ดังเช่น ปราภุในประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ขณะที่ท่านไปบำเพ็ญภาวนาที่ถ้ำสาริกา จังหวัด นครนายกฯ ได้มีพระธุดงค์ที่เดินทางมาพักบำเพ็ญภาวนาอยู่ก่อนหน้าที่ท่านจะมาพัก ได้ถึงแก่ มรณภาพไปแล้วถึง 6 รูป จึงทำให้พระอาจารย์มั่น ได้พิจารณาใคร่ครวญเหตุแล้วทราบว่ ท่านเหล่านั้น ได้ทำผิดข้อปฏิบัติและศีลขณะอยู่ที่ถ้ำนั้นเป็นเหตุให้ยักษ์ที่อยู่ประจำถ้ำนั้นทำร้ายได้ ดังนั้นท่านจึง กล่าวว่ “การจะเดินธุดงค์และอยู่ป่า นั้น ข้อสำคัญต้องรักษาขนบธรรมเนียมพร้อมด้วยพระธรรมวินัย ของพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด จึงจะเป็นไปเพื่อความสะดวกสบายได้” (พระราชธรรมเจติยาจารย์, 2541, น.164)

8) เสนาสนวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

วัดป่ากรรมฐาน อันเป็นที่พำนักของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ส่วนมากตั้งอยู่ในเขตป่าเขา ห่างจากหมู่บ้านมีต้นไม้ขึ้นครึ้มร่มเย็น แต่มีความสะอาดสะอ้านมากแทบ จะไม่มีใบไม้ร่วงอยู่ใบพื้นดินเลย สิ่งต่างๆ แลดูเป็นระเบียบเรียบร้อย เครื่องใช้ไม้ต่าง ๆ ไม่ได้มีความ เลิศหรู แต่ดูเรียบง่าย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ เมื่อได้ย่างกรายเข้าไปในเขตวัดป่า กรรมฐาน เบื้องหลังแห่งความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย นั่นคือการปฏิบัติเสนาสนะวัตร ที่ พระสงฆ์ภายในวัดได้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่าง แก่ศิษยานุศิษย์ในการรักษาเสนาสนะวัตรไว้เป็นอย่างดี

ก) ความหมายเสนาสนวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าว ความหมายของเสนาสนวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา ฌนฺทโก กล่าวว่ พระ อาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายเสนาสนะวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตเป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบุพพสิก ขาพรรณนา ซึ่งได้ให้ความหมายว่ “เป็นข้อปฏิบัติในเสนาสนะที่ภิกษุทั้งหลายพึงปฏิบัติ” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.327)

ข) จุดมุ่งหมายเสนาสนวัตร

เสนาสนะเป็นเครื่องอาศัยของพระภิกษุเพื่อเป็นที่อยู่พักจำวัด ทำกิจต่าง ๆ มีการ ไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิภาวนา เป็นต้น ภายในเสนาสนะนั้นประกอบด้วยเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้นว่

เตียง ตั่ง เก้าอี้ เสื่อ ที่นอน หมอน เป็นต้น พระภิกษุยอมได้อาศัยเครื่องใช้ต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก จึงเป็นหน้าที่ของพระภิกษุที่จะต้องดูแลรักษาทำความสะอาดเสนาสนะและเครื่องใช้ต่าง ๆ เหล่านั้น ให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้คำนึงถึงเหตุผลนี้ อยู่เสมอ ท่านจึงได้ถือปฏิบัติเสนาสนะวัตรอย่างเคร่งครัด เพราะการปฏิบัติเสนาสนะวัตรนี้เพื่อเป็นการรักษาและบำรุงเสนาสนะที่อยู่อาศัยเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม และบริเวณวัดทั้งหมด ไม่ให้ชำรุดทรุดโทรมไป เพื่อให้ตนเองได้รับความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเสนาสนะวัตร

ประเภทของเสนาสนะวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตนั้นท่านไม่ได้แยกประเภทไว้ ผู้วิจัยพบเพียงวิธีการปฏิบัติเสนาสนะวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวไว้ว่า “ให้ทำความสะอาดอยู่เสมอ ให้เคลื่อนย้ายบริวารด้วยความระมัดระวังอย่าให้กระทบครูดสีพื้น ประตู หน้าต่าง ถ้ากุฏิเก่าให้ซ่อมแซม หากมีลมฝนแรงต้องปิดประตูหน้าต่าง” (วชิรารีย์ แก้วพรรณมาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) ในภาคของการปฏิบัติ หลวงตาแดงอ่อน กลุยามธมฺโม กล่าวว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตท่านพยายามไม่ให้พระภิกษุสามเณรญาติโยมมาสร้างอันนั้นอันนี้ ถ้าสร้างอันนี้ไม่เสร็จก็ให้เลิกไม่ทำให้ทำ เพราะทำให้พระภิกษุสามเณรไม่ได้ภาวนา ที่พักก็ไม่ได้สวยงามอะไรทำเป็นกระต๊อบพออยู่ได้ กติกาของท่านนั้น เข้า-เย็น ต้องทำความสะอาด ตื่นแต่เช้ากวาดวัดเสนาสนะก่อนพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ออกจากห้อง ตอนเย็นก็ช่วยกันกวาดวัด บริเวณวัดและกุฏิที่พัก ภิกษุสามเณรต้องปฏิบัติตามข้อวัตร การตักน้ำใช้นั้นเปลี่ยนกันตักน้ำขึ้นจากบ่อหาบไปใส่ไว้ทุกกุฏิ (สัมภษณ์ โดย พระตะวัน ปญฺญาวิโรและคณะ, 2553 : ออนไลน์) พอถึงเดือนกุมภาพันธ์ก็มีการซ่อมแซมหลังคา ระดมไพร่หิ้ว เวลาเช่นนั้น โยมก็มาช่วย พระภิกษุสามเณรทั้งหมดก็ไพร่หิ้ว ใครจะให้อุบายหลบการงานไม่ได้ (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2539, น.152) กวาดลานวัดพร้อมกันหมด เวลาบ่ายสี่โมงเย็น เว้นแต่ป่วยส่วนของรายบุคคล กวาดลานวัดเสร็จแล้วก็รีบหาบน้ำฉันทน้ำใส่ใส่ไห ตุ่ม โอง สมัยนั้นได้หาบน้ำประมาณทั้งหมดในวัดประมาณวันละสี่สิบปีบ เว้นไว้แต่วันถูกซักผ้าข้อมผ้าก็มากกว่านั้น (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2524, น.59)

ง) อาณิสสเสนาสนะวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติเสนาสนะวัตรอย่างสม่ำเสมอ และด้วยการปฏิบัติเสนาสนะวัตรอย่างสม่ำเสมอตนเอง จึงทำให้วัดป่าในสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ด้วยความสะอาดและความร่มรื่นของต้นไม้ ศาลา วิหาร กุฏิสงฆ์ ล้วนสะอาด เรียบร้อยเป็นที่เย็นตาเย็นใจแก่ผู้พบเห็น เมื่อสถานที่ภายนอกมีความสะอาดแล้วจิตใจของพระสงฆ์ผู้อยู่อาศัยก็มีความ

สะอาดไปด้วย คือความสะอาดนั้นออกมาจากใจของผู้ปฏิบัติเพราะไม่มีความเกียจคร้าน อันเป็นความ สกปรกแห่งจิต

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติเสนาสนวัตร

หากพระภิกษุไม่ปฏิบัติเสนาสนะวัตรแล้ว เสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัดก็กลายเป็น ของทรุดโทรม ทั้งบริเวณลานวัดก็สกปรกรกรุงรัง หลวงปู่หล้า เขมปัตโต เล่าถึงข้อควรระวังในการทำ กิจเสนาสนะในยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่าการทำกิจเสนาสนะวัตรต่างนั้นท่านกระทำ สม่ำเสมอ แต่หากเป็นการทำงานซ่อมแซมเสนาสนะนี้พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มิได้ทำงานจนเลยเขต ขั้ววัตรเช่น กวาดตาดและตักน้ำเป็นต้น การเก็บเครื่องมือและอะไรต่ออะไรเรียบร้อยไม่ปล่อย ระยะเวลา ถ้าทำสองวันติด ๆ กันยังไม่เสร็จ ท่านจะให้หยุดวันหนึ่งก่อน เกรงว่าสมถและวิปัสสนาจะ ไม่ติดต่อกันแล้วจึงทำเป็นระยะ หยุดเป็นระยะ (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.152)

9) ชั้นตมรวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

เรือนไฟในยุคสมัยของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีอยู่หลายลักษณะ ซึ่งตามวัตรธรรมดา ทั่วไปแล้วแทบจะไม่เคยได้พบเห็นเลย หากว่าได้เข้าไปสู่สำนักปฏิบัติตามสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ย่อมจะมีเรือนไฟอยู่ประจำในวัดนั้น ๆ เมื่อมีเรือนไฟ จึงต้องมีข้อปฏิบัติในการใช้สอยและ รักษา บำรุงให้คงอยู่ได้นาน ๆ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ก) ความหมายชั้นตมรวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าว ความหมายของชั้นตมรวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา ฌนฺทโก กล่าวไว้ว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือพุทธสิกขาธรรมนา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายแห่งชั้นตมรวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตเป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือพุทธ สิกขาธรรมนา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “ชั้นตมระ คือ เรือนไฟเป็นที่ร่างกายให้ระงับโรค ชั้นตมร วัตร คือข้อปฏิบัติด้วยดีในเรือนไฟ” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.327-328)

ข) จุดมุ่งหมายชั้นตมรวัตร

การครองเพศเป็นพระภิกษุนั้นมีพระวินัยปฏิบัติมากมาย มีข้อห้ามต่าง ๆ มากมาย การออกกำลังกายจึงน้อยกว่าฆราวาสผู้ครองเรือน การได้รับอาหารบำรุงอย่างดีมากมายแล้วออกกำลัง กายน้อย จึงทำให้มักมีอาพาธด้วยโรคต่าง ๆ การจะบำบัดโรคนั้น พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีเรือน ไฟสำหรับอบยาสมุนไพรเพื่อบำบัดโรค ในยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็ได้มีการสร้างเรือนไฟ ซึ่งอาจเรียกว่า ชุ้มไฟ สำหรับอบยาสมุนไพร บำบัดโรค พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ได้ปฏิบัติ

ชั้นตามรวัตร โดยประสงค์ก็ให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ในเวลาเข้าใช้เรือนไฟและให้ได้บำรุงรักษาทำความสะอาด ให้เรือนไฟเป็นสถานที่เหมาะสมต่อการใช้สอย และไม่ให้เกิดเป็นอันตรายต่อผู้ใช้ด้วย

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติชั้นตามรวัตร

ประเภทแห่งเรือนไฟในสำนักปฏิบัติสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1.เป็นเรือนไฟสำหรับอบยาสมุนไพรรักษาโรคตามพระวินัยปิฎก 2.เป็นเรือนไฟสำหรับเก็บฟืนต้มน้ำร้อน เรียกว่าโรงต้ม ใช้ได้เอนกประสงค์ ทั้งน้ำร้อนสำหรับฉันปานะ อาบ ซักผ้า ซ้อมผ้า

วิธีการปฏิบัติชั้นตามรวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวประเภทและวิธีปฏิบัติ ชั้นตามรวัตรว่า “ข้อปฏิบัติในเรือนไฟที่อบกายระงับโรค ทำความสะอาด ตั้งน้ำไม่นั่งชิดพระเถระ ไม่กีดกันอาสนะภิกษุหนุ่ม บิณฑบาตและสงฆ์แก่พระเถระ” (วนิชชาธิ์ แก้วพรรณา และสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) ตัวอย่างการปฏิบัติ เมื่อ พ.ศ.2488 พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จำพรรษาอยู่เสนาสนะป่าบ้านนามน อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร ประมาณเดือนยี่ ท่านเริ่มไม่สบาย มีอาการคอเอียงซ้ายขวา ยาก โรคนี้คล้ายเป็นโรคประจำ แต่ไม่เป็นบ่อย พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ปรารภจะทำซุ้มไฟ ได้พระอาจารย์มหาทองสุข สุจิตโต และพระอาจารย์สอ สมุญจโล มาช่วยให้ชาวบ้านและผ้าขาว (ตาประขาว) หายามีเปลือกแดง เปลือกคู้ ไบเป้า ไบปลับปลิง (ไบว่านชนอิสาน) ไบการบูร (ไบขนาดโคกอิสาน) มาสับ มาโจลก ละเอียดคืดแล้ว ตั้งหม้อยาวงบนปากหม้อ ร้อนแล้วเอาฝารองวางประกบบนบ่า ไหลบ้าง หลั่งบ้าง หน้าอกบ้าง บนศีรษะบ้าง (หลวงตาทองคำ จารุวณฺโณ, 2547, น.59)

ง) อาณิสถ์ชั้นตามรวัตร

การศึกษาและปฏิบัติตามชั้นตามรวัตร ย่อมจะเป็นความสะดวกในการใช้เรือนไฟ เป็นสถานที่ที่ใช้เพื่อการบำบัดโรค ของพระชุกคกรรมฐาน การปฏิบัติวัตร มีการทำความสะอาดเรือนไฟ การเตรียมเตาไฟ เตรียมน้ำสงฆ์ การปฏิบัติตนให้เรียบร้อยในขณะที่เข้าเรือนไฟโดยมีความเคารพพระเถระ และไม่นั่งกันที่พระใหม่เป็นการเอื้อเฟื้อกันระหว่างพระภิกษุด้วยกัน ย่อมทำให้เกิดความเป็นระเบียบ ความสะดวกในการใช้ เรือนไฟที่สะอาดเป็นระเบียบเป็นสถานที่เหมาะสมต่อการบำบัดโรค เพราะถ้าหากมีความสกปรกเชื้อโรคต่าง ๆ ก็จะเพราะบ่มอยู่ในเรือนไฟนั้น ครั้นเวลาเข้ามาใช้แทนที่จะหายจากโรคก็จะติดโรคอย่างอื่นแทน

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติชั้นตามรวัตร

ในบุพพสิกขาธรรมนา กล่าวว่า “ภิกษุหนุ่มอันภิกษุเถระห้ามไม่ให้ปรนพินมาก

อาศัยความไม่เอื้อเพื่อปรนพิณติดไฟมาก ต้องอาบัติทุกกฏ และห้ามภิกษุนั่งปิดประตูขางทางเข้าออก ต้องอาบัติทุกกฏ” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.327) การปฏิบัติในเรื่องไฟที่ไม่ถูกวิธีนั้นมีอันตรายมาก อาจถึงขั้นทำให้มรณภาพได้ เช่น กรณีข่าววันที่ 4 ตุลาคม 2555 พระสงฆ์มรณภาพคากระโจมอบสมุนไพร นพ.สมชัย นิจนานิชย์ อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กล่าวถึงกรณีเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลลาดแค อำเภอนนทบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ มรณภาพขณะอบสมุนไพรในห้องอบสมุนไพรที่สร้างขึ้นภายในวัด เพื่อลดความอ้วน รักษาโรคความดันโลหิตสูงและเบาหวานว่า เป็นรายที่ 2 ที่เสียชีวิตจากการอบสมุนไพร เบื้องต้นน่าจะขาดอากาศหายใจเนื่องจากใช้เตาถ่าน ทำให้เกิดคาร์บอนไดออกไซด์ (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 2555 : ออนไลน์)

10) วัจจุกฎีวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ห้องน้ำ ห้องสุขาของวัดป่ากรรมฐาน มักจะมีการปลูกสร้างก็มีหลายแบบ เฉพาะปัจจุบันมีห้องส้วมแบบฐานนั่ง แบบนั่งยอง ๆ บ้าง แบบชักโครกบ้าง พื้นเทพื้นธรรมดาบ้าง พื้นปูกระเบื้องบ้าง ตามแต่สภาพเศรษฐกิจของวัดนั้น ๆ แต่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์เดียวกัน นั่นคือความสะอาด ซึ่งมีความสะอาดมากกว่าห้องน้ำที่บ้านของชาวบ้านเสียอีก นี่เป็นผลที่แสดงออกจากการปฏิบัติวัจจุกฎีวัตรของพระครูดงกรรมฐาน ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้พาดำเนินปฏิบัติและได้ถือปฏิบัติสืบต่อจนปัจจุบัน

ก) ความหมายวัจจุกฎีวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวความหมายของวัจจุกฎีวัตรไว้โดยตรงในเอกสารใด ๆ พระอาจารย์ปรีดา ฌนฺทโก กล่าวไว้ว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ยึดถือหลักวัตรปฏิบัติในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา จึงสามารถกล่าวได้ว่าความหมายวัจจุกฎีวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นความหมายเดียวกันกับในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา ซึ่งได้ให้ความหมายว่า “วัจจุกฎีวัตร คือ ข้อปฏิบัติแห่งภิกษุทั้งหลายพึงปฏิบัติด้วยดี ในวัจจุกฎีที่ถ่ายอุจจาระเถิด” (พระอมราภิกษิต (เกิด อมโร), 2549, น.329)

ข) จุดมุ่งหมายวัจจุกฎีวัตร

วัจจุกฎี หรือห้องน้ำ ห้องสุขา เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเป็นที่ขับถ่ายปัสสาวะ ทั้งของพระภิกษุสามเณรและของทายกทายิกาผู้มาทำบุญภายในวัด นับว่าเป็นสาธารณสถานประจำวัดที่ทุก ๆ คนจะต้องเข้าใช้ วัจจุกฎีที่สกปรกมีกลิ่นเหม็น ก็จะทำให้ไม่มีความสุขในการเข้าใช้งาน ดังนั้นพระภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ประจำภายในวัดจึงต้องมีหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดของวัจจุกฎีนั้น ให้เป็นสถานที่น่าใช้ สบาย ไม่ให้หมักหมมความสกปรกไว้ นอกจากนี้ มารยาทในการเข้าใช้วัจจุกฎี ให้พระภิกษุเป็นผู้มีความเรียบร้อยในเวลาเข้าใช้ห้องน้ำห้องส้วม มีกิริยามารยาทไม่เป็นที่น่ารังเกียจ ก็เป็นจุดมุ่งหมายของ

วัจจกฐิวัตรด้วย โดยที่ผู้ศรัทธาทำความสะอาดปฏิบัติตามมารยาทต่าง ๆ เป็นการชำระจิตใจของผู้ปฏิบัติให้สะอาดดั่งใจอีกด้วย

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติวัจจกฐิวัตร

วัจจกฐิวัตรนี้ท่านไม่ได้แบ่งประเภทไว้ คงได้ถือปฏิบัติเป็นอย่างเดียว ซึ่งหลักปฏิบัติวัจจกฐิวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวว่า “ถ่ายอุจจาระแล้วต้องทำความสะอาดส้วมให้เรียบร้อย เข้าห้องส้วมตามลำดับที่มาถึงก่อนหลัง พาดจีวรไว้ที่ราวข้างนอก อย่าเลิกผ้าเข้าไป อย่าเบ่งแรง อย่าเลิกผ้าออกมา นุ่งห่มเรียบร้อยแล้วจึงออก ถ้าสวมสกปรกให้ทำความสะอาด ตักน้ำใส่ไว้ให้เต็ม” (วนิชารีย์ แก้วพรรณและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17)

ง) อานิสงส์วัจจกฐิวัตร

การปฏิบัติวัจจกฐิวัตร ทำให้ห้องน้ำ ห้องส้วมเป็นสถานที่น่าใช้ น่าเข้า โดยเฉพาะห้องน้ำของวัดป่ากรรมฐาน จะมีความสะอาดมาก เพราะท่านปฏิบัติชำระล้างทุกวัน และมารยาทของผู้ปฏิบัติวัตรก็มีความงดงามไม่เป็นที่น่ารังเกียจ ธรรมชาติของห้องน้ำมักจะเป็นสถานที่สกปรกมีกลิ่นเหม็น บุคคลธรรมดาทั่วไป ถ้าไม่ได้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงแล้วจะไม่ยอมทำความสะอาดเพราะเป็นว่าเป็นของสกปรก การที่พระภิกษุมีหน้าที่ต้องทำความสะอาดห้องน้ำทุกวัน เป็นการฝึกหัดขัดเกลากิเลสคือความมานะถือตัวตนว่าสูงส่งไม่ยอมจะทำงานที่เห็นว่าเป็นของต่ำ จริง ๆ แล้วเป็นงานทำชำระสิ่งสกปรกภายนอกให้สะอาดและชำระจิตขจิตของตนให้สูงไปในตัวด้วย

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติวัจจกฐิวัตร

ในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา กล่าวว่า พระภิกษุถ่ายอุจจาระแล้ว เมื่อน้ำมีอยู่ไม่ล้างชำระ ต้องอาบัติทุกกฏ ถ้าน้ำมีอยู่แต่ที่กำบังไม่มี ฟิงตักน้ำไปด้วยภาชนะ ล้างชำระเสียในที่ลับเถิด ถ้าภาชนะไม่มี ฟิงตักน้ำไปด้วยบาตร แม้อาบน้ำไม่มี ก็ชื่อว่าไม่มีภาชนะ เมื่อคิดว่าที่นี้แข็งแรงไปข้างหน้า น้ำอื่นจักมีอยู่และไป เมื่อไม่ได้น้ำเลย เป็นเวลาจนจะไปภิกขาจารเสีย ก็ฟิงเช็ดเสียด้วยไม้หรือของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วจึงไป แม้จะฉันทหรือทำอนุโมทนาก็ควร ข้อหนึ่ง ทรงห้ามและอนุญาตไว้ว่า ในวัจจกฐิวัตร พระภิกษุอย่าฟิงไปถ่ายเวจตามลำดับผู้แก่พรรษา ถ้าผู้ใด ไปถ่ายอุจจาระตามผู้แก่พรรษา ต้องทุกกฏ ทรงอนุญาตให้ไปถ่ายอุจจาระตามลำดับที่มาถึง ในวัจจกฐิวัตรในการถ่ายปัสสาวะ ในท่าน้ำ 3 สถานที่ ให้ถือลำดับผู้มาถึงก่อนนั้นแลเป็นประมาณ (พระอมราภิกขิต (เกิด อดโร), 2549, น.328)

11) อุปัชฌาย์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้รับการบรรพชาอุปสมบท ณ วัดศรีอุบลรัตนาราม (วัดศรีทอง) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี มีพระอริยกวี (อ่อน ทุมรุกขิโต) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อวันที่ 12

มิถุนายน พ.ศ.2436 ได้รับการบรรพชาอุปสมบทแล้วก็ได้กลับมาจำวัดอยู่ที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี กับพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล (มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, 2554, น.7) จากข้อมูลนี้ทำให้ทราบว่าพระอาจารย์มั่น เมื่ออุปสมบทแล้ว ไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์แต่ท่านได้ศึกษาอยู่สำนักของพระอาจารย์ ดังนั้นการปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรของท่านจึงไม่สามารถบอกชัดได้ว่า ท่านได้ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรหรือไม่ เนื่องจากไม่พบเอกสารอ้างอิงว่าท่านได้เคยอยู่ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรต่อพระอุปัชฌาย์ของท่าน

ก) ความหมายอุปัชฌาย์วัตร

คำว่า อุปัชฌาย์วัตร นี้ จากการสืบค้นข้อมูลทราบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ตั้งสอนศิษยานุศิษย์ให้ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตร แต่ไม่สามารถหาหลักฐานทางเอกสารที่บอกชัดว่า ท่านให้ความหมายของอุปัชฌาย์วัตรว่าอย่างไร ทราบเพียงข้อมูลของพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโนและพระอาจารย์ปริดา ฉนฺทกโรว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ถือปฏิบัติวัตรตามในหนังสือบุพพลิกขาวรรณนา ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายของอุปัชฌาย์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยอ้อม คือ ตามนัยยะแห่งบุพพลิกขาวรรณนาว่า “อุปัชฌาย์วัตร คือ ข้อปฏิบัติที่พระภิกษุผู้เป็นสังฆวิหาริกพึงปฏิบัติชอบในพระอุปัชฌาย์” (พระอมรารักขิต (เกิด อมโร), 2549, น.330) โดยที่พระอุปัชฌาย์หมายถึง พระภิกษุผู้ให้การบรรพชาอุปสมบท สังฆวิหาริกคือ พระภิกษุผู้ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์

ข) จุดมุ่งหมายอุปัชฌาย์วัตร

ในฝ่ายพระรัตนตรัยฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้ให้ความสำคัญกับพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์ถือเป็นหลักสำคัญสูงสุดในชีวิต เพราะท่านถือว่าพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ให้กำเนิดในทางพระพุทธศาสนา เป็นเสมือนพ่อแม่ของพระภิกษุทุกรูป พระภิกษุทุกรูปที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ถือได้ว่าเป็นลูกทางธรรมของท่าน ท่านจึงให้ถือเป็นหน้าที่ของผู้เป็นลูกที่จะต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อพ่อแม่ของตนเพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณ ดังนั้นท่านจึงให้สังฆวิหาริกทุกรูปต้องปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตร ต่อพระอุปัชฌาย์ของตนเอง โดยมุ่งหมายให้ได้ฝึกหัดขัดเกลานิสังขใจคออันมีมาแต่สมัยเป็นฆราวาสซึ่งมีลักษณะหยาบกระด้าง ให้กลายเป็นผู้มีนิสัย ละเอียดรอบคอบ มีสติ ให้ได้ศึกษาและเรียนรู้ข้อปฏิบัติ พระธรรมวินัยน้อยใหญ่ต่าง ๆ จากพระอุปัชฌาย์ด้วย เพื่อให้เป็นความเจริญอย่างยิ่งทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งสังฆวิหาริกและอุปัชฌาย์

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตร

การปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตร มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการปฏิบัติอาจารย์วัตรแต่เนื่อง

ด้วยพระอุดมกรรมฐานส่วนมากมักจะได้อยู่ในสำนักของพระอาจารย์มากกว่าสำนักของพระอุปัชฌาย์ และเพื่อไม่ให้เป็นการกล่าวซ้ำ ๆ ซาก ผู้วิจัยจึงจะขอกล่าววิธีปฏิบัติอุปัชฌาย์วัดตามนัยยะแห่ง อารยวัตรในข้อที่ 13 เบื้องหน้าต่อไป ในข้อนี้จะกล่าวพอคร่าว ๆ เท่านั้น สำหรับวิธีการปฏิบัติ อุปัชฌาย์วัดของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีปรากฏในหนังสือสังฆมรรคาว่า สัทธินิหาริกจะต้องเข้าไปปรับใช้ถวายน้ำล้างหน้า บ้วนปาก ช่วยนุ่งห่มจีวรให้ ซักผ้า ล้างบาตร ทำความ สะอาดกุฏิ รับประทานอาหาร ถัดมาเดินจงกรมกับท่าน ไม่ควรเดินใกล้หรือไกลเกินไป ไม่พูดสอดแทรกขณะท่าน พุศอยู่ จะทำอะไรต้องถามท่านก่อน จะไปไหนต้องกราบลา ป้องกันอาบัติให้ท่าน เอาใจใส่ยามอาหาร (วชิรชัย แก้วพรรณมา และสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17)

ง) อาณิสสอุปัชฌาย์วัด

พระอุปัชฌาย์ทุกรูปล้วนเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิยวุฒิ คือความเจริญด้วยอายุพรรษา คุณวุฒิคือความเจริญด้วยคุณธรรมคือท่านเป็นผู้รู้แตกฉานในพระธรรมวินัยน้อยใหญ่ ทั้งเป็นผู้มีเมตตา ต่อสัทธินิหาริกของตนเป็นปกติอยู่เสมอ สัทธินิหาริกผู้ปฏิบัติดีต่อพระอุปัชฌาย์ย่อมจะมีความ เจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนา เพราะจะได้รับการอบรมบ่มนิสัย จัดเวลาจิตใจที่เคຍหายาบกระด้าง เกียจคร้าน ให้เป็นผู้มีนิสัยละเอียดรอบคอบขยันขันแข็งอ่อน โยนฉลาดและซื่อสัตย์ต่อพระพุทธศาสนา ได้สืบต่อนิสัยอันดีจากพระอุปัชฌาย์ได้รับการถ่ายทอดความรู้ทั้งปริยัติและปฏิบัติจากท่าน ทั้งจะได้รับการ อนุเคราะห์สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ไม่ให้เกิดขาดแคลน ย่อมจะเป็นที่รักของพระอุปัชฌาย์

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัด

พระภิกษุผู้เป็นสัทธินิหาริก เมื่ออยู่ในสำนักเดียวกันกับพระอุปัชฌาย์แล้วไม่ปฏิบัติ อุปัชฌาย์วัด ท่านปรับอาบัติทุกกฏ เพราะว่าพระอุปัชฌาย์เป็นผู้กำเนิดในพระพุทธศาสนา จึงเสมือน เป็นบิดามารดาคนที่ 2 ผู้ไม่ปฏิบัติดูแลพระอุปัชฌาย์ จึงถือว่าเป็นเสมือนคนไม่ดูแลพ่อแม่ของตนเอง เป็นคนอกตัญญู เมื่อไม่ดูแลท่านแล้ว พระอุปัชฌาย์ก็ไม่ได้ได้รับความสะดวกสบาย ย่อมไม่ประสบความสำเร็จ ในพระพุทธศาสนาเพราะถือรั้นในทิฏฐิมานะของตนเอง มีความเกียจคร้าน ไม่ฉลาดในการ ปรับตัวเข้าหาพระอุปัชฌาย์ จึงไม่ได้รับการอนุเคราะห์สงเคราะห์จากท่าน ทั้งทางวัตถุและทางธรรม

12) สัทธินิหาริกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้พำนักอยู่วัดเจติยหลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ร่วมสมัยกับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ช่วง พ.ศ.2472-2474 ได้รับแต่งตั้งเป็น ฐานานุกรมของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นพระครูวินัยธร พ.ศ.2474 พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้รับ แต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดเจติยหลวงวรวิหาร ท่านเป็นเจ้าอาวาสอยู่เพียง 1 ปี ก็ลาออกจากตำแหน่งเพื่อ

ไปที่เวทียุทธศาสตร์ตามอักษยต่อ ณ ช่วงเวลาที่ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงนี้เอง ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่คนเพียงคนเดียวชื่อนายเกตุ มณีโชติ เป็นชาวจังหวัดเพชรบุรี นายเกตุเป็นคนพิการตามองเห็นได้ไม่ถนัด เวลาเดินเหมือนคนขาสั้นยาวไม่เท่ากัน รูปร่างผอมเล็ก เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้วได้รับฉายาว่า วัฒนโก ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นพระปลัดฐานานุกรมของพระพุทธโศภณ (แหวน ธรรมทินโน) เจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงรูปที่ 4 พระปลัดเกตุอยู่ครองสมณเพศจำพรรษาอยู่วัดเจดีย์หลวงตลอดมา ทำหน้าที่ “ภัณฑาคาริก” (ภัณฑารักษ์) ดูแลสิ่งของสมบัติของวัด (พระครูโศภณกวีวัฒน์, 2547, น.138-139) ในระหว่างที่ท่านได้จำพรรษาอยู่วัดเจดีย์หลวงนี้ ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌาย์ได้ปฏิบัติสัทธวัทธิกวัตร แนะนำสั่งสอนแก่พระปลัดเกตุ วัฒนโก เพียงชั่วระยะเวลา 1 พรรษาเท่านั้น ออกพรรษาแล้ว ท่านก็ได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเจดีย์หลวงวรวิหารไปที่เวทียุทธศาสตร์บนดอยสูงต่อไป การปฏิบัติสัทธวัทธิกวัตรของท่านจึงไม่พบในเอกสารใด ๆ เลย

ก) ความหมายสัทธวัทธิกวัตร

จากการสืบค้นข้อมูลเอกสาร ไม่พบหลักฐานที่ระบุความหมายของสัทธวัทธิกวัตร ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวไว้โดยตรง พบเพียงข้อมูลของพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโนและพระอาจารย์ปรีดา จนฺทโก กล่าวไว้ว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ถือปฏิบัติวัตรตามในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายของสัทธวัทธิกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยอ้อม คือ ตามนัยยะแห่งบุพพสิกขาพรรณนาว่า ซึ่งกล่าวว่า “สัทธวัทธิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติที่พระภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติชอบในสัทธวัทธิก” (พระอมรรภากรจิต (เกิดอมโร), 2549, น.334)

ข) จุดมุ่งหมายสัทธวัทธิกวัตร

พระอุปัชฌาย์เป็นผู้ให้อุปสมบทแก่สัทธวัทธิก จึงเป็นเสมือนบิดามารดาผู้ให้กำเนิดบุตร ในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องดูแลเลี้ยงดูบุตรของตนเองให้เติบโต สามารถดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัยได้ด้วยตนเอง ดังนั้นท่านจึงบัญญัติให้พระอุปัชฌาย์ต้องปฏิบัติสัทธวัทธิกวัตรนี้ เพื่อให้พระอุปัชฌาย์ได้ปฏิบัติดีต่อสัทธวัทธิกของตน คือ ได้อบรมสั่งสอนคุณงามความดี ทั้งพระธรรมวินัย นิสัยอันดี ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ถ่ายทอดให้กับสัทธวัทธิกของตนเอง เพื่อให้ได้เป็นศาสนทายาทที่ดี และให้เกิดการอนุเคราะห์สงเคราะห์ซึ่งกันละกันระหว่าง พระอุปัชฌาย์และสัทธวัทธิก

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติสัทธวัทธิกวัตร

ประเภทและวิธีปฏิบัติสัททวาริการัตร์ มีลักษณะการปฏิบัติเช่นเดียวกันกับอันเตวาสิกัตร์ เนื่องจากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้เป็นพระอุปัชฌาย์ให้อุปสมบทแต่สัททวาริการัตร์เพียงรูปเดียว คือ พระปลัดเกตุ วัฒนโก วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ และท่านได้อยู่กับสัททวาริการัตร์ของท่านเพียง 1 พรรษาเท่านั้น จึงนับว่าเป็นระยะเวลาที่ไม่มากนัก รายละเอียดการปฏิบัติที่มีการบันทึกก็ปรากฏเพียงเล็กน้อย เมื่อเทียบกับอันเตวาสิกัตร์ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้ปฏิบัติต่ออันเตวาสิกของท่านซึ่งมีจำนวนมากมายทั่วประเทศไทย ดังนั้นพึงทราบวิธีการปฏิบัติสัททวาริการัตร์ตามนัยยะแห่งอันเตวาสิกัตร์นั้นดังจะได้แสดงในข้อที่ 2.14.4 ในหนังสือสังฆมรรคา ก็ได้กล่าววิธีปฏิบัติสัททวาริการัตร์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ว่า “พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อศิษย์ ด้วยการอนุเคราะห์ด้วยพระธรรมวินัย อบรมสั่งสอนอยู่เนื่อง ๆ ให้บริจารเครื่องใช้ ถ้าศิษย์อาพาธให้อุปัชฌาย์ปฏิบัติต่อศิษย์ดังในอุปัชฌาย์วัตรเช่นกัน เป็นต้น” (วณชิรายีร์ แก้วพรรณณาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17)

ง) อานิสงส์สัททวาริการัตร์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติสัททวาริการัตร์ ก็คือการที่สัททวาริการัตร์สามารถดำรงตนอยู่ในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องดีงาม เพราะได้รับการดูแลอบรมสั่งสอนจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อสัททวาริการัตร์รู้พระธรรมวินัยได้ดีแล้ว ดำรงตนมั่นคงดีแล้ว ก็จะปฏิบัติตอบแทนคุณของพระอุปัชฌาย์ มีการปฏิบัติดูแลอุปฐากเป็นต้น ในกรณีของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต แม้ว่าท่านจะได้อยู่อบรมสั่งสอนท่านพระปลัดเกตุ วัฒนโก สัททวาริการัตร์รูปเดียวของท่าน ที่วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยเวลาไม่ถึงปีนั้น แต่ท่านพระปลัดเกตุ วัฒนโก เป็นผู้มีความรักเคารพในพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นอย่างยิ่งได้ปฏิบัติตามคำสอนและมีความมั่นคงในบวรพระพุทธศาสนาจนสิ้นอายุขัยในเพศบรรพชิต

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติสัททวาริการัตร์

พระอุปัชฌาย์ผู้ไม่ปฏิบัติสัททวาริการัตร์ เป็นบกพร่องต่อหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ ทำให้สัททวาริการัตร์เสียโอกาสที่จะเจริญในธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวไว้ ในหนังสือมุตโตทัยว่า พระอุปัชฌาย์ทุกองค์เมื่อบวชกุลบุตรจะไม่สอนกรรมฐานก่อนแล้วจึงให้ฝึกล้างมือไม่มี ถ้าอุปัชฌาย์องค์ใด ไม่สอนกรรมฐานก่อน อุปัชฌาย์องค์นั้นดำรงความเป็นอุปัชฌายะต่อไปไม่ได้ (พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, 2554, น.41) และย่อมจะเกิดความเสื่อมทั้งต่อสัททวาริการัตร์และพระอุปัชฌาย์ ความเสื่อมต่อสัททวาริการัตร์คือ ไม่รู้พระธรรม ไม่รู้พระวินัย ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง ไม่ได้รับความอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 แม้อาพาธก็ได้รับความลำบากเพราะพระอุปัชฌาย์ไม่

ดูแล เกิดความเลื่อมต่อพระอุปฌาย์คือ บกพร่องต่อหน้าที่ เลื่อมเสียชื่อเสียง ไม่ได้รับความเคารพ ความสนิทสนมจากสัทธาภิหาริก แม้ชราภาพก็ไม่มีสัทธาภิหาริกมาดูแลอุปฐาก เป็นต้น

13) อาจารย์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

นับตั้งแต่ได้รับการอุปสมบทเป็นต้นมา พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรมของพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และได้เปลี่ยนไปพักปฏิบัติธรรมที่สำนักวัดบูรพา อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นบางคราว ในระหว่างนั้นท่านได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นส่วนแห่งพระวินัย คือ อาจารย์ ความประพฤติมารยาท อาจารย์วัตร และอุปฌาย์วัตร ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี (มุลินีพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, 2554, น.13)

ก) ความหมายอาจารย์วัตร

จากการสืบค้นข้อมูลเอกสาร ไม่พบหลักฐานที่ระบุความหมายของอาจารย์วัตร ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าวไว้โดยตรง พบเพียงข้อมูลของพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน และพระอาจารย์ปรีดา ฉนฺตโกโร กล่าวไว้ว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ถือปฏิบัติวัตรตามในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ความหมายของอาจารย์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต โดยอ้อม คือ ตามนัยยะแห่งบุพพสิกขาพรรณนาว่า “*อาจารย์วัตร คือ ข้อปฏิบัติของอันเตวาสิก ผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยพระอาจารย์ ฟังปฏิบัติชอบในพระอาจารย์*” (พระอมรภริกรจิต (เกิด อมโร), 2549, น. 335)

ข) จุดมุ่งหมายอาจารย์วัตร

การปฏิบัติอาจารย์วัตรพระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เพื่อให้ อันเตวาสิก คือพระภิกษุผู้มาขออาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่กับพระอาจารย์ ได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบต่อพระอาจารย์ของตนเอง คือได้รู้จักดูแลปฏิบัติในกิจต่าง ๆ ของพระอาจารย์ ทั้งที่อยู่อาศัยเสนาสนะ จีวรเครื่องนุ่งห่ม อาหารบิณฑบาต หรือในยามอาพาธ ก็จะได้เป็นธุระดูแลพระอาจารย์ของตนไม่ให้ท่านต้องได้รับความลำบาก อนึ่งเพื่อให้อันเตวาสิกได้ศึกษาเรียนรู้หลักธรรม หลักปฏิบัติจากพระอาจารย์ของตน โดยให้ได้ปฏิบัติใกล้ชิด ได้ศึกษานิสังขการปฏิบัติธรรมจากพระอาจารย์ของตน ก็จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนาต่ออันเตวาสิก เป็นต้น

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอาจารย์วัตร

หลักปฏิบัติหาข้อวัตรปฏิบัติสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือสังฆมรรคา กล่าวประเภทและวิธีปฏิบัติอาจารย์วัตร ว่า “*อันเตวาสิก ผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยพระอาจารย์ ฟังปฏิบัติต่อพระอาจารย์คงอุปฌาย์วัตร*” (วนิชารีย์ แก้วพรรณนาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17)

(1) การปฏิบัติในสถานะศิษย์

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้ปฏิบัติอาจารย์วัตร นับตั้งแต่อุปสมบทมา โดยสม่ำเสมอ จะได้หยุดปฏิบัติก็เมื่อท่านได้แยกตัวออกปฏิบัติแสวงหาโมกขธรรมเพียงลำพังตนเอง พระอาจารย์ของท่านมีหลายรูป คือ พระอาจารย์สีทา ชยเสโน พระกรรมวาจาจารย์ของท่าน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พระอาจารย์ทั้งสามรูปนี้พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้เอาใจใส่ปฏิบัติอาจารย์วัตร มีประการต่าง ๆ เสมอมาเฉพาะอย่างยิ่งพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นพระอาจารย์ผู้แนะนำสมถวิปัสสนากรรมฐานรูปแรกของท่านแล้วพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านยังมีความเอาใจใส่ปฏิบัติด้วยดี เช่น เมื่อพระอาจารย์เสาร์ต้องการจะตัดเย็บจีวร พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็ได้ช่วยท่านเย็บจนเสร็จใน 7 วัน ท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล อาพาธด้วยไข้มาลาเรีย พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็อยู่ปฏิบัติภาวนาคุณแล (พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.140 - 141) การปฏิบัติอาจารย์วัตรของท่าน แม้ว่าท่านจะมีพรรษามากอยู่ในภูมิมหาเถระแล้ว แต่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็ยังคงปฏิบัติอาจารย์วัตร ดังปรากฏ ในปี พ.ศ. 2459 ปีนั้นพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีพรรษา 26 พรรษา ท่านได้ปฏิบัติต่อพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เหมือนกับตัวท่านเป็นพระใหม่ คือ ปฏิบัติตั้งแต่การล้างบาตร ชักจีวร ปูที่นอน ตักน้ำถวายสงฆ์ ถูหลัง ทุกประการ ซึ่งแม้พระอาจารย์เสาร์จะห้ามไม่ให้ทำ แต่ท่านก็ปฏิบัติได้โดยมิได้มีการแข็งกระด้างแต่ประการใด (พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.188 - 189)

(2) การปฏิบัติในสถานะผู้ถวายธรรม

นอกจากการปฏิบัติทางกายถวายความสะดวกสบายแก่พระอาจารย์แล้ว ความรู้ทางธรรมปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากยิ่งต่อการจะเข้าถึงได้อย่างถ่องแท้ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็ได้สำนึกในพระคุณของพระอาจารย์ทุก ๆ รูปที่ได้อบรมสั่งสอนความรู้ทางธรรมเบื้องต้นให้กับท่าน แต่ด้วยความที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นผู้ปฏิบัติมุ่งมั่นจริงจังจึงได้รับผลจากการปฏิบัติธรรมขั้นสูงก่อนพระอาจารย์ของท่านทุกรูป ดังนั้น ด้วยความกตัญญูกตเวที การช่วยแนะนำ ถวายธรรมะเบื้องต้นขึ้นไปแก่พระอาจารย์ จึงถือเป็นกิจของอันตเวทสิกที่ที่จะต้องปฏิบัติเช่น กัน จึงปรากฏในประวัติของท่านว่า ได้แนะนำธรรมเบื้องต้นถวายแก่พระอาจารย์ของท่านทุก ๆ รูป คือ

(2.1) พ.ศ.2446 ท่านได้แสดงธรรมถวายพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ให้หายข้องใจในปัญหาเรื่องปฏิจกสมุปบาท ณ วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร (พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.176 -177)

(2.2) พ.ศ. 2458 พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ขออนุญาตถวายความรู้ทาง วิปัสสนาแก่พระกรรมวาจาจารย์ของท่านคือ พระครูสีทา ชยเสโน วัดศรีอุบลรัตนาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี จนท่านพระครูมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ท่านได้เอ่ยปาก ชม พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ว่า “ศิษย์ของเราองค์นี้ นับว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิมากเหลือเกิน เพราะเมื่อได้รู้ได้เห็นธรรมอันแท้จริงแล้วก็ไม่ลืมครูบาอาจารย์...” (พระราชธรรมเจดีย์จารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.183)

(2.3) พ.ศ. 2459 พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ถวายความรู้ทางวิปัสสนาแก่ พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล จนท่านพระอาจารย์เสาร์ได้บอกแก่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ว่า “เรา ได้ เห็นธรรมจริงแล้ว” (พระราชธรรมเจดีย์จารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.188 - 189)

ง) อานิสงส์อาจริยวัตร

ด้วยการปฏิบัติตามอาจริยวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ทำให้ท่านได้เรียนรู้ พื้นฐานของการปฏิบัติธรรม พื้นฐานอันสำคัญของการเป็นนักบวช นักปฏิบัติธรรม ทำให้ท่านเป็นผู้ มั่นคงในพระธรรมวินัย สามารถสั่งสอนศิษยานุศิษย์ของท่านได้ ท่านสามารถปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง ได้ เพราะท่านได้รับการถ่ายทอดมาอย่างดีแล้วจากพระอาจารย์ของท่าน ซึ่งแต่ละรูปล้วนแต่เป็น พระ สุปฏิบัติปันโน ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นผู้มีชื่อเสียง ขจรขจายไปไกล เช่น พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) แห่งวัด บรมนิवास กรุงเทพมหานคร และพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ด้วยการ ปฏิบัติอาจริยวัตรนี้ทำให้พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตนักบวช ได้ฝึกหัด ตัดกิเลสของตนเอง ทั้งได้เป็นแบบอย่างให้แก่ศิษยานุศิษย์ของท่านได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อท่านใน กาลต่อมา และการที่ท่านได้ถวายความรู้ทางธรรมให้แก่พระอาจารย์ของท่าน ก็ได้ช่วยให้พระพุท ธานถึงความเจริญเพราะการที่เกิดมีพระอริยะสงฆ์ขึ้นย่อมสามารถทำประโยชน์ใหญ่ให้แก่ พระพุทธศาสนาได้

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอาจริยวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านไม่เคยย่อหย่อนในการปฏิบัติอาจริยวัตร ท่านปฏิบัติ โดยสม่ำเสมอ นั่นเพราะท่านทราบเป็นอย่างดีว่า บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติอาจริยวัตรย่อมหาความเจริญใน พระพุทธศาสนาได้ยาก เพราะเบื้องต้น พระพุทธองค์ทรงปรับโทษอาบัติทุกกฏต่ออันเตวาสิกผู้ไม่ ปฏิบัติอาจริยวัตร การที่อันเตวาสิก มาขออยู่ศึกษาปฏิบัติในสำนักของพระอาจารย์ก็ถือว่าได้มาเป็น ภาระของพระอาจารย์ ทั้งในการอบรมสั่งสอน การอนุเคราะห์สงเคราะห์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ จึงต้องถือว่า

พระอาจารย์เป็นผู้มีพระคุณต่ออันเตวสิก จึงเป็นหน้าที่ที่อันเตวสิกจะต้องปฏิบัติดีตอบ หากไม่ปฏิบัติตอบก็เรียกว่าเป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักตอบแทนบุญคุณของท่าน ทำให้ขาดการฝึกหัด ขาดการศึกษา จึงไม่รู้หลักธรรมอันละเอียด ไม่รู้หลักปฏิบัติอันถูกต้อง จิตก็แข็งกระด้างปฏิบัติธรรมได้ยาก หรือปฏิบัติผิดทาง เพราะขาดผู้แนะนำที่ถูกต้อง เป็นต้น

14) อันเตวสิกวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระมหาบูรพาจารย์ของพระรัตนวงศธรรมฐาน เป็นผู้มีชื่อเสียงเลื่องลือในแถบภาคอีสานว่าท่านเป็นพระอรหันต์ในยุคปัจจุบัน ได้สำเร็จภูมิธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนาเพราะเหตุนี้พระภิกษุสามเณรในยุคนั้นมีความหวังที่จะบรรลุดังมรรคผลนิพพานจึงได้บากบั่นบุกป่าฝ่าดงไปสู่สำนักของท่าน ซึ่งตั้งอยู่กลางหุบเขาในเทือกเขาภูพาน จังหวัดสกลนคร เพื่อขอรับการอบรมธรรมกรรมฐานจากท่านอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงมีศิษยานุศิษย์ผู้เป็นอันเตวสิกของท่านเป็นจำนวนมาก เป็นภาระที่ท่านจะต้องปฏิบัติอันเตวสิกวัตรจึงมีมาก ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวเป็นลำดับไป

ก) ความหมายอันเตวสิกวัตร

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง ไม่พบหลักฐานที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตกล่าวบอกความหมายของอันเตวสิกวัตรไว้โดยตรง ทราบจากข้อมูลของพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน และพระอาจารย์ปรีดา ญนฺตโกโร ว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านยึดหลักปฏิบัติ อันเตวสิกวัตร ตามหนังสือบุพพลิกขารรณนาซึ่งได้ให้ความหมายว่า “อันเตวสิกวัตร คือ ข้อปฏิบัติของพระอาจารย์ผู้ให้นิสัยพึงปฏิบัติชอบในอันเตวสิก” (พระอมราริกกิจิต (เกิด อมโร), 2549, น.335) นั่นคือ เมื่อพระรัตนวงศธรรมฐานจะเข้าไปอยู่ในสำนักใดสำนักหนึ่ง เมื่อได้กราบถวายความเคารพต่อเจ้าอาวาสแล้ว หากจะถือท่านเจ้าอาวาสนั้นเป็นพระอาจารย์หรือพระเถระรูปอื่นเป็นพระอาจารย์ของตนเอง จะต้องทำการขอนิสัยก่อน เมื่อท่านรับเป็นพระอาจารย์ผู้ให้นิสัยแล้ว พระอาจารย์นั้นก็จะต้องปฏิบัติอันเตวสิกวัตร ต่อพระภิกษุรูปนั้น จนกว่าจะพ้นนิสัย คือ มีพรรษาพ้น 5 พรรษา สำหรับพระภิกษุบางรูปแม้จะมีพรรษาเกิน 5 แล้วก็ยังยินดีพอใจที่จะถือนิสัยในพระอาจารย์ของตนเอง ซึ่งเป็นเพราะความเคารพในธรรมของพระอาจารย์รูปนั้น ๆ

ข) จุดมุ่งหมายอันเตวสิกวัตร

การปฏิบัติตามอันเตวสิกวัตรนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อให้พระภิกษุผู้เป็นพระอาจารย์ได้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบต่ออันเตวสิกของตนเอง คือ ได้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดความรู้ภูมิธรรมข้อวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สงเคราะห์ห่อนุเคราะห์ด้วยปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ ยารักษาโรค

แก่อันเตวาสิกของตนเอง ทั้งให้ดูแลเอาใจใส่ในเวลาอันเตวาสิกได้ต้องอาบัติหนัก ถูกสงฆ์ลงกรรม หรืออาพาธ ให้ดูแลเพียงคั่งว่า เป็นบุตรของตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดเป็นผู้มีความเจริญรุ่งเรืองใน พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์และอันเตวาสิก

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอันเตวาสิกวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมีวิธีปฏิบัติอันเตวาสิกวัตร ปรากฏในหนังสือสังฆ มรรคา ว่า “วิธีปฏิบัติอันเตวาสิกวัตรนั้น ให้พระอาจารย์ผู้ให้ห็นิสัยพึงปฏิบัติชอบ สงเคราะห์อันเตวาสิก ดังสัททวิทวาริกวัตรทุกประการ” (วณิชาธิย แก้วพรรณมาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) เริ่มต้น จากการคัดเลือกศิษย์ วิธีการตั้งสอน การสงเคราะห์ การจัดการเกี่ยวกับศพของศิษย์ และการขับออก จากสำนัก ดังนี้

(1) การคัดเลือกศิษย์

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านจะคัดเลือกพระภิกษุผู้ที่จะเป็นอันเตวาสิกของ ท่านอย่างเข้มงวด หลวงปู่หล้า เขมปัตโต กล่าววว่า “การรับคนเข้าสำนักองค์ท่านจำกัดมาก แม้จะ อ่อนโยนเรียบร้อยสักเพียงใดก็ตาม ถ้าไม่เกี่ยวกับวาสนาที่ได้เคยสร้างสมกับองค์ท่านมาก่อนในปุเร ชาตาท่านก็ไม่รับ ผู้ที่จะพอตั้งสอน ได้หรือไม่ได้นั้นองค์ท่านรู้อยู่โดยเฉพาะ แม้ภิกษุจะว่างอยู่ถ้าไม่พอจะ ตั้งสอนได้องค์ท่านก็ไม่รับไว้ เทศน์ให้ฟังแล้วสามวันเจ็ดวันก็ไล่ออกไป” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.63) หากว่าพระภิกษุผู้ที่จะมาขออยู่ด้วยกับท่านเป็นผู้พอจะตั้งสอนได้แต่ยังไม่ได้ลาพระ อาจารย์เดิมของตนเองก่อนท่านก็จะยังไม่รับ เช่น เมื่อครั้งพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตไปวัดป่าบ้านนามน พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร เป็นศิษย์ของพระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ อยู่ก่อนแล้วขอติดตามท่านไปวัด ป่าบ้านนามนด้วย ท่านไม่อนุญาต แต่พระอาจารย์วิริยงค์ก็แอบตามไป พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จึง ถามว่า “วิริยงค์ ลากมาแล้วหรือ” พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร จึงระลึกได้ว่ายังไม่ได้ปฏิบัติอาจารย์ วัตรก็ต้องบอกลาพระอาจารย์ของตนเองก่อนที่จะไปศึกษากับพระอาจารย์รูปอื่น (พระราชธรรมเจติ ยายจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.70)

(2) การตั้งสอน

การตั้งสอนอบรมธรรมะแห่งศิษยานุศิษย์ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านถือ เป็นงานหลักขององค์ท่านในฐานะของพระบูรพาจารย์ ดังที่หลวงตาแดงอ่อน กณฺหาณฺธมฺโม กล่าวถึง กิจวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตว่า

“บางที่ท่านก็นั่งอยู่โคนต้นไม้ในตอนกลางวัน บางวันท่านก็เดิน

ดูพระภิกษุสามเณรซักผ้าจีวร แล้วท่านก็เดินดูบริเวณรอบๆ วัด

พอสมควรก็กลับปฏิบัติอย่างค่าท่านอบรมพระภิกษุสามเณร มีอยู่ตลอดทุกวัน ใครจะศึกษาธรรมะ กราบขอโอกาสเรียนถามท่าน ท่านก็อธิบายธรรมะรั้มโมเรื่องนั้นเรื่องนี้ให้พระภิกษุสามเณรฟัง ฟังอยู่ที่นั่นก็เข้าใจดี ได้พิจารณาอาคันตุกะภิกษุที่อยู่在那นั้นก็ไดยิน ได้ฟังด้วยกัน ท่านอบรมสั่งสอนให้เดินจงกรมภาวนานั่งสมาธิ มีความพากเพียรเราก็ทำไปตามคำสอนของท่านนี้แหละ มีโอกาสเวลาใดก็ไปนั่งสมาธิเดินจงกรมภาวนาไม่ว่าเช้า-เย็น-กลางคืน” (สัมภาษณ์ โดย พระตะวัน ปลูกวาชิโรและคณะ, 2553 : ออนไลน์)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งถึงในการภาวนาของศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านจะดูแลเอาใจใส่ต่อศิษย์ของท่านทุกระยะแม้แต่ในขณะที่นั่งสมาธิภาวนา หากปฏิบัติหลงทางท่านจะเดินเข้าไปหาถึงที่อยู่ เพราะเป็นห่วงศิษย์ที่จะหลงทางและพยายามหาหนทางให้โดยมิได้คิดว่าจะให้ลูกศิษย์เข้าไปหา ทั้งท่านก็รู้วาระจิตที่จะฟังแนะนำ (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.81) แม้ว่าท่านจะเป็นผู้ทรงความรู้ภูมิธรรมชั้นสูง แต่ท่านก็เป็นคนที่ถ่อมตัวและมีอุบายวิธีอบรมศิษย์ของท่านอยู่เสมอ บางครั้งท่านจะดุ บางครั้งท่านจะปลอบ บางครั้งท่านจะเปรย หรือบางครั้งท่านอาจจะยกยอ (หลวงปู่ หลุย จันทสาโร, 2552, น.59)

(3) การสงเคราะห์

นอกจากนั้นพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังสงเคราะห์ศิษย์ด้วยเครื่องใช้ปัจจัยต่าง ๆ เช่น การตัดเย็บจีวรแจกให้แก่ศิษย์องค์ที่ขาดแคลนในช่วงออกพรรษาแล้ว เช่น ครั้งหนึ่งท่านมองเห็นผ้าสังฆาฏิของพระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร ผู้ติดตามอุปฐากท่าน ซึ่งมีผ้าสังฆาฏิที่ชำรุดแล้ว พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็ได้เมตตาจัดแจงผ้าเพื่อตัดสังฆาฏิผืนใหม่ให้ ท่านกล่าวว่า “พรุ่งนี้คงจะมีใครสักคนนำผ้ามาถวาย เราจะตัดสังฆาฏิให้” (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.74) หากพระเณรเจ็บป่วยในวัด พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตท่านถือเป็นจริงเป็นจังมากผู้ป่วยหนักให้ภวานาอดทนต่อทุกขเวทนา โรคกำเริบหรือทรงตัวหรือทุเลาต้องถามให้ได้ความ ส่วนการจัดพระภิกษุเณรไปพยาบาลดูแลรักษา องค์ท่านจัดเป็นหมวด ๆ เวียนไปเวียนมา ตามฐานะที่ป่วยมากหรือน้อยผู้ไปรักษาคนป่วยจะไปคุยกันไม่ได้ต้องเงียบสงัด มีสิ่งที่จะปรึกษากันบ้างก็ใช้เสียงเบาเต็มที่ ส่วนเภสัชที่ใช้รักษาพระเณรผู้ป่วยในสมัยนั้น ก็เป็นยารากไม้ ยาเม็ดและยาผงบ้างเท่านั้น ยาฉีดไม่ค่อยมี หายก็หายไม่หายก็ยอมตาย นโยบายนำส่งโรงพยาบาลไม่นิยมกันและคมนาคมก็ไม่สะดวกทั้งไกลจากทางรถยนต์เป็นทางเกวียนขลุ่ยลัดคดเคี้ยวเลี้ยวลำบาก ตามร่องเขาเดินออกไปแต่เช้าจนถึงพลบค่ำพอดีจึงถึง

(หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.83)

(4) การจัดการศพของศิษย์

เมื่อศิษย์ของท่านได้มรณภาพลงในวัด พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้จัดการให้เผาในวันที่มีมรณภาพนั้นทันที จัดพิธีอย่างเรียบง่าย ตัวอย่างเช่น การจัดการจาปนกิจศพ พระอาจารย์เนียม ซึ่งท่านได้มรณภาพในช่วงเช้าก่อนฉันภัตตาหาร พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ให้ภิกษุสามเณรประกอบกิจวัตรตามปกติก่อน ฉันภัตตาหารเช้าเสร็จแล้ว จึงได้ทำการจาปนกิจ ไม่มีการทำโลงศพ ไม่มีการอาบน้ำศพ ไม่มีการแต่งตัวให้ศพ ท่านสั่งให้ตาปะขาวไปแจ้งข่าวให้ชาวบ้านทราบแล้ว ก็ให้สามเณรและตาปะขาวที่เหลือช่วยกันหาฝืนมากองรวมกันเป็นเชิงตะกอน ยกศพของพระอาจารย์เนียมที่มีเพียงเสื่อรองอยู่ 1 ฝืนเท่านั้นขึ้นวางบนกองฝืน แล้วให้พระภิกษุสามเณรทั้งวัดร่วมกันสวดกุศลา ฯลฯ เหตุ ฯลฯ อนิจจา ฯลฯ ให้พรพอเป็นพิธีเท่านั้น และท่านก็ให้ตาปะขาวจุดไฟเผาศพทันที หลวงปู่หล้า เขมปัตโต กล่าวว่า “พระอาจารย์ใหญ่ไม่ได้เอาศพเป็นโลงไว้เพื่อขุดกลาใครในทางตรงและทางอ้อมเลย ทำแบบถึงใจเด็ดเดี่ยวมาก คงมีความหมายทอดสะพานไว้ ไม่ให้พระเณรฝ่ายปฏิบัติยุ่งเหยิงวุ่นวายกับศพๆ เล็บๆ ของพระเณรฝ่ายปฏิบัติฯ” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.84) สำหรับบริษารของพระผู้มรณภาพ เมื่อด่วงเจ็ดวันแล้ว พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ประชุมสงฆ์อปโลกน์ แจกตามพระวินัย

(5) การขับไล่ออกจากสำนัก

การอยู่ในสำนักของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต นั้นอันตเววสิกทั้งหลายจะต้องระมัดระวังการปฏิบัติตัวให้มาก เพราะท่านมีระเบียบมาก และไล่ออกจากสำนักโดยง่าย หลวงปู่หล้า เขมปัตโต กล่าวว่า

“พระภิกษุสามเณรรูปใดอยู่กับพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตแล้วประพฤติดน เป็นคนเห็นแก่กระเป๋าค้นในทางปัจจัยสี่ คนขี้เกียจ คนไม่ตรงต่อเวลา คนนอนตื่นสาย คนนอนหัวค่ำ คนหลับกลางวันตื่นใหญ่ๆ คนมักงาย คนมาทำข้อวัตรภายนอกวงพระอาจารย์เพื่อให้พระอาจารย์หลงเชื่อแต่ภาวนาไม่ได้ความ คนมักอวดดีทะเลาะกับเพื่อนฝูงบ่อย คนฉลาดแกมโกง คนไม่เคารพไม่เจียมตัว คนไปเที่ยววิเวกเล่น ถามภาวนาไม่ได้ความ คนไปวิเวกในป่าในเขาเด็ดเดี่ยวจริง แต่เมื่อเขาทำร้านที่พักให้แล้วก็ติดต่อกับญาติโยมมะลิ่งพืงพืดให้เขามาจ่าศีลพืงธรรมแล้วก็ป็นธรรมถกหรือชวนเขาทำบุญอันนั้นอันนี้ แต่กลับเข้าสำนักถามภาวนา

ไม่ได้ความ คนที่ทำอะไรสิ่งทีพอจะปรกษาองค์ท่านก็ไม่ปรกษาทำตาม
 อดโนมัตข้ามกลายๆ มักคุยแต่เรื่องโลกก็ดี คุยธรรมะแต่คุยไม่ถูกกาล ให้
 พร่าจากเวลาจนกรมภาวนา คุยธรรมะถูกกาลอยู่กับเพื่อนแต่ส่งเสียงให้
 กระเทือนกุฏิอื่น ชอบติดต่อญาติโยมในสำนักประจบประแจงด้วยวิธี
 แบบลี้กก็ตามแบบตื้นก็ตาม เมื่อองค์ท่านให้พระโคเณรโค พระนั้นเณร
 นั้นไปใช้ผู้อื่นต่อกดี ไม่ใช่ใครต่อแต่ไม่ลงมือทำงานก็ดี จับสิ่งวางของไม่
 มีสติ สลัดผ้าดั่งให้กุฏิอื่น ได้ยินเสียงก็ดี ตากหมอนตากเสื่อตากสาธแล้ว
 เคาะให้ดั่งก็ดี เปิดฝาตุ่มน้ำปิดตุ่มน้ำให้ดั่งก็ดี ถอดรองเท้าวางทางขึ้น
 บันไคศาลาและกุฏิกี้ดี ถอดรองเท้าให้คว่ำให้หงายหรือผินหลังไม่วางเป็น
 กู๋เรียบร้อยก็ดี ที่ว่ามาโดยย่อพอสังเขปนี้ย่อมเป็นเสี้ยนหนามสำนักของ
 องค์ท่านทั้งนั้น เว้นไว้แต่กลับประพุดิตนดีเสียเป็นตอน ๆ ไปก็แล้วไป
 ผู้ไปอยู่กับองค์ท่านในสำนักก็คล้ายกับว่าเกิดชาติใหม่ เพราะได้เรียนได้
 หัดใหม่เกือบหมดทุกอัน” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2524, น.62-63)

ง) อานิสงส์อันเตวาลิกวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตเน้นการอบรมฝึกฝนด้านวิปัสสนากรรมฐานด้าน
 ภาคปฏิบัติภาวนาล้วน ๆ เป็นหลัก ข้อวัตรปฏิบัติและหลักธรรมวินัยอย่างหนักแน่น ให้แก่ศิษย์เป็น
 จำนวนมาก โดยมีแนวทางดำเนิน คือ ธรรมเนียม 5 รุคงดวัตร 13 และขันธวัตร 14 เป็นหลักปฏิบัติ จน
 ทำให้เกิดมีพระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นจำนวนมาก (วณิชาธิ์ แก้ว
 พรรณาและศุภัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.13) การเอาใจใส่ดูแลอบรมอย่างจริงจังนี้ ทำให้เป็นที่
 ประทับใจแก่ศิษยานุศิษย์ของท่านอย่างไม่มีวันลืมเลือน ดังที่พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน กล่าว
 ว่า...ศิษย์ที่ได้รับอบรมจากท่านโดยตรงมากกว่าครึ่งได้เป็นผู้ประสบความสำเร็จในทางธรรม เป็นคณะ
 พระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในปัจจุบัน

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอันเตวาลิกวัตร

หากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ไม่ยอมตั้งสอนศิษยานุศิษย์แล้วการฟื้นฟู
 พระพุทธศาสนาทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะไม่สามารถแผ่ขยายไปได้กว้างขวางดังเช่น
 ในปัจจุบันนี้ ย่อมจะไม่เกิดพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต หรือหากว่าพระอาจารย์
 มั่นภูริทตฺโต ไม่ได้เคร่งครัดในการอบรมสั่งสอนผลแห่งการปฏิบัติของศิษยานุศิษย์ก็จะไม่เป็นผล จึง
 กล่าวได้ว่าหากที่พระอาจารย์ไม่ปฏิบัติอันเตวาลิกวัตร จะทำให้พระพุทธศาสนาถึงความเสื่อมลงไปได้

เพราะพระอาจารย์ไม่อบรมสั่งสอนอันเตวาลิก ศาสนาทายาทก็จะไม่มีคุณภาพปฏิบัติไม่ถูกต้อง ไม่มี
ความรู้ในทางการปฏิบัติขั้นสูงที่จะต้องได้รับความรู้จากประสบการณ์ตรง และทำให้ขาดความสัมพันธ์
ช่วยเหลือกันระหว่างพระอาจารย์และอันเตวาลิก

3.3.1.4 สรุปวัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

วัตรปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านถือปฏิบัติตามแบบอย่างในหนังสือบุพพสิก
ขาวรรณนา ประกอบด้วยวัตรปฏิบัติ 14 ข้อ ได้แก่ (1) อาคันตุกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุ
ผู้เข้าไปสู่อาวาสอื่น (2) อวาสิกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้อยู่ในอวาาส (3) คมิกวัตร
หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้ออกเดินทางไป (4) ภัตตานุโมทนาวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติใน
การอนุโมทนา (5) ภัตตคควัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในโรงฉัน (6) ปิณฑจาริกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติ
ของพระภิกษุผู้เที่ยววิณฑาต (7) อารัญญกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้อยู่ป่า (8)
เสนาสนวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในเสนาสนะ (9) ชันตามรวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในเรือนไฟ (10)
วัจจกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในวัจจกที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ (11) อุปัชฌายวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติ
ของสังฆวิহারิกต่อพระอุปัชฌาย์ (12) สังฆวิহারิกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระอุปัชฌาย์ต่อ
สังฆวิহারิก (13) อาจารย์วัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของอันเตวาลิกต่ออาจารย์ (14) อันเตวาลิกวัตร
หมายถึง ข้อปฏิบัติของอาจารย์ต่ออันเตวาลิก วัตรปฏิบัติทั้ง 14 ข้อนี้ มีความหมาย จุดมุ่งหมาย
ประเภทและวิธีการปฏิบัติ อานิสงส์ โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติ ดังได้กล่าวไว้ในเบื้องต้น วัตร
ปฏิบัติทั้ง 14 ข้อนี้ เป็นวัตรปฏิบัติที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทราบกันคืออยู่แล้ว ความเด่น
ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คือ ท่านได้ให้ความเอาใจใส่ในการปฏิบัติตามอย่างจริงจัง ปฏิบัติตาม
ด้วยความเคารพอย่างถึงจนเป็นผลให้วัตรปฏิบัติเหล่านั้น ได้กลายเป็นวิถีชีวิตของท่าน ซึ่งท่าน
สามารถปฏิบัติได้อย่างสะดวกสบายไม่ต้องขัดขืน เก้อเงินในการปฏิบัติ เป็นผลให้เกิด ความ
สัมพันธ์อันดีในสังคมพระชุกคกรรมฐาน ทำให้จริยามรยาของท่านและเสนาสนะต่างๆ เป็นไป
ด้วยความเรียบร้อย นำเคารพเลื่อมใส ทุกประการ

3.3.2 ชุตงควัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ชุตงคเป็นข้อปฏิบัติที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ท่านถือ
เป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติขัดเกลากเลส โดยส่วนตัวขององค์ท่านเองก็เป็นผู้ถือสมาทานปฏิบัติชุตงค
แล้วยังได้กล่าวสอนให้ศิษยานุศิษย์ของท่านได้ถือสมาทานปฏิบัติชุตงคด้วย ชุตงควัตรของพระอาจารย์
มั่น ภูริทตฺโต นั้นมีรายละเอียด ดังนี้

3.3.2.1 ความหมายชุตงควัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้แสดงความหมายของธุดงค์วัตร แก่คณะพระธุดงค์กรรมฐาน กว่าร้อยรูป ในงานถวายเพลิงศพพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ณ วัดบูรพาราม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2486 ว่าการปฏิบัติภายนอกคือ ข้อปฏิบัติได้แก่ธุดงค์ฯ เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสที่พระพุทธองค์แสดงไว้ 13 ข้อ เลือกถือเอาที่เหมาะสมแก่อริยาศัย เช่น การฉันในบาตร การฉันหนเดียว การบิณฑบาต เป็นต้น เหล่านี้ชื่อว่าเป็นข้อปฏิบัติภายนอกที่จะต้องทำ เพราะเป็นอุปสรรคเพื่อให้เกิดการขัดเกลากิเลสและถ้าหากไม่ทำ ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความล่าช้า หรือเกิดความสงบได้ยาก ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้การปฏิบัติทางใจ (พระราชธรรมเจดियाจารย์ (วิริยังค์ สิริธโร), 2541, น.104 - 105) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กล่าวว่า “ธุดงค์วัตรก็ดี คัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ดีเขียนลงในพระปาฏิโมกข์แล้ว โมกขะโมกขัง แปลว่าข้ามพ้นจากความผิด ธุดงค์วัตรจัดเป็นมัชฌิมาปฏิปทาแบบขัดเกลากิเลส ถ้าพระไม่ปฏิบัติบ้าง แล้วจะให้ผีตัวใดมาศรัทธาปฏิบัติเล่า” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.167)

3.3.2.2 จุดมุ่งหมายธุดงค์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

จุดมุ่งหมายในการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้อธิบายว่า การปฏิบัติธุดงค์นั้นมุ่งหมายเพื่อถ่ายถอนกิเลส กำจัดกิเลส การออกธุดงค์โดยการ โฆษณาหรือประกาศ โฆษณาว่าจะออกไปทางโน้นทางนี้โดยต้องการจะให้คนไปหามากๆ นั้นไม่ชื่อว่าเป็นการถูกต้องธุดงค์ก็แปลว่า เครื่องกำจัดความอยาก มีการฉันหนเดียว ฉันในบาตรไม่มีภาชนะอื่น การบิณฑบาต การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ป่า การปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่าเป็นธุดงค์ (พระราชธรรมเจดियाจารย์ (วิริยังค์ สิริธโร), 2541, น.107)

3.3.2.3 ประเภทธุดงค์วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นแม่แบบของพระธุดงค์กรรมฐานยุคปัจจุบัน ท่านได้สมาทานปฏิบัติ ในวัตรต่าง ๆ โดยเคร่งครัดตั้งแต่เริ่มอุปสมบทจวบจนมรณภาพดังที่พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) กล่าวไว้ในประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตว่าเมื่อแรกอุปสมบท ท่านพำนักอยู่วัดเลียบ เมืองอุบลเป็นปกติ ออกไปอาศัยอยู่วัดบูรพาราม เมืองอุบลบ้างเป็นบางครั้ง ในระหว่างนั้นได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นส่วนแห่ง พระวินัย คือ อาจารย์ ความประพฤติมารยาท อาจารย์วัตรและอุปัชฌายวัตร ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี จนเป็นที่วางใจของพระอุปัชฌายาจารย์ และศึกษาข้อปฏิบัติอบรมจิตใจ คือ เติบงาม นิ่งสมาธิ กับสมาทานธุดงค์วัตร ต่าง ๆ ธุดงค์วัตรที่ท่านถือปฏิบัติเป็นอาจินั้น มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ (1) ปังสุกุลิถังคธุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล (2) ปัญหาติถังคธุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล (3) เอกปัตติถังคธุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล (4) เอกาสนิถังค

ชุดคล้องกันหนเดียวเป็นนิตย ส่วนชุดคล้องก่อนนี้ ได้ถือปฏิบัติเป็นครั้งคราว ที่นับว่าปฏิบัติได้มาก ก็คือ อรัญญิกงคชุดคล้อง ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้านประมาณ 25 เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดตามสมณวิสัย เมื่อถึงวัยชราจึงอยู่ในเสนาสนะป่าห่างจากบ้านพอสมควร ซึ่งพอเหมาะกับการที่จะภิกขาจารบิณฑบาต (พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส), 2493, น.14 - 17)

พระอาจารย์หม่าบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้กล่าวถึง ชุดคล้องของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่ท่าน ถือปฏิบัตินับแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิต มีความแตกต่างจากพระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส) อยู่บ้าง คือ ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรไม่รับคบหาตีจิวร ได้แก่จิวรที่เขาวายด้วยมือ 1 บิณฑบาตเป็นวัตรประจำวัน ไม่ลดละ เว้นเฉพาะวันที่ไม่ฉันเลยก็ไม่ไป 1 ไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง คือ รับเฉพาะที่ได้มาในบาตร 1 ฉันมือเดียว คือฉันวันละหน ไม่มีอาหารว่างใด ๆ ที่เป็นอมิสเข้ามาปะปนในวันนั้น ๆ 1 ฉันในบาตร คือมีภาชนะใบเดียวเป็นวัตร 1 อยู่ในป่าเป็นวัตร คือเที่ยวอยู่ตามร่มไม้บ้าง ในป่าธรรมชาติ ในภูเขาบ้าง หุบเขาบ้าง ในถ้ำ ในเงื้อมผาบ้าง 1 ถือผ้าไตรจิวรเป็นวัตร คือมีผ้า 3 ผืน ได้แก่สังฆาฏิ จิวร สอง (เว้นผ้าอาบน้ำฝนซึ่งจำเป็นต้องมีในสมัยนี้) 1 ชุดคล้องข้ออื่นๆ นอกจากนี้ ท่านก็สมาทานและปฏิบัติเป็นบางสมัย ส่วน 7 ข้อนี้ท่านปฏิบัติเป็นประจำ (พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2552, น. 4) สามารถกล่าวได้ว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเคยปฏิบัติชุดคล้องมาแล้วทุกข้อ ดังนั้นการศึกษาชุดคล้องของท่านจึงศึกษาชุดคล้องทั้ง 13 ข้อ โดยอาศัยคำบอกเล่าจากศิษยานุศิษย์ของท่านเป็นหลัก

3.3.2.4 หลักชุดคล้องพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การปฏิบัติชุดคล้อง ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านถือปฏิบัติชุดคล้องทั้ง 13 ข้อ ซึ่งมีบางข้อปฏิบัติเป็นประจำ บางข้อที่ปฏิบัติเป็นบางสมัย ดังนั้นผู้วิจัยจะสามารถอธิบายวิธีการปฏิบัติของท่านได้อย่างละเอียดเฉพาะชุดคล้องที่ท่านสมาทานปฏิบัติเป็นประจำ ส่วนชุดคล้องข้ออื่น ๆ ที่ท่านปฏิบัติเป็นบางครั้งคราวนั้นก็จะมีรายละเอียดน้อยกว่า

1) บังสุกุลงคชุดคล้องของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่เนื่องด้วยเครื่องนุ่งห่มที่เสร้างามอง ต้องรวบรวมเศษผ้าจากกองหยากเยื่อหรือจากป่าช้า จนสามารถเย็บต่อกันเป็นผืนได้ นับว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ทำได้ยาก โดยเฉพาะในบริบททางสังคมยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไม่ได้มีมากมายเหลือเฟือเพื่อเช่นปัจจุบันนี้ ดังนั้นกว่าจะสามารถหาผ้าบังสุกุลได้ก็เป็นเรื่องยาก ถึงอย่างนั้นพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ได้สมาทานปฏิบัติชุดคล้องข้อนี้โดยเคร่งครัด

ก) ความหมายบังสุกุลงคชุดคล้อง

ความหมายแห่ง ปังสุกุลกัณฑ์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่า ปังสุกุลกัณฑ์ คือ ถือบ้างสุกุลเป็นวัตรไม่รับคหบดีจิวรได้แก่จิวรที่เขาถวายเป็นมือ (พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2552, น.4) บ้างสุกุล คือ ผ้าประคองงู เช่น ผ้าที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ตามทางเข้าตลาด ตามตรอก กองหยากเยื่อ เป็นต้น (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น. 301)

ข) จุดมุ่งหมายปังสุกุลกัณฑ์

การปฏิบัติถือบ้างสุกุลเป็นวัตรนี้ก็เพื่อที่จะไม่ทำตามความอยากอันเป็นความสะดวกใจซึ่งมีนิสัยชอบความสวยงามในความเป็นอยู่ใช้สอยโดยประการทั้งปวงดั้งเดิม ท่านว่าพระเจ้าต้องทำตัวเหมือนผ้าจีวรที่ปราศจากราคาค่างวดใด ๆ แล้วจึงเป็นความสบายการกินอยู่หลับนอนและใช้สอยอะไรก็สบาย การเกี่ยวข้องกับผู้อื่นก็สบาย ไม่มีทิฏฐิมาณะความถือตัวว่าเราเป็นพระเป็นฌณผู้สูงศักดิ์ด้วยศีลธรรม เพราะศีลธรรมอันแท้จริงมิได้อยู่กับความสำคัญเช่นนั้น แต่อยู่กับความไม่ถือตัวอวดกิเลส อยู่กับความตรงไปตรงมา ตามผู้มีศีลย์มีศีลมีธรรมความสม่ำเสมอเป็นเครื่องครองใจ นี้แลคือศีลธรรมอันแท้จริงไม่มีมาณะเข้ามาแอบแฝงทำลายได้ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น. 42-43)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปังสุกุลกัณฑ์

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนับตั้งแต่วันอุปสมบทราบกระทั่งถึงวชิราจิงได้ผ่อนใช้จิวรที่ทากถวายเป็นบ้างเพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำมาถวาย (พระอริยคุณาธาร (เต็ง ปุสฺโส), 2493, น.14) ท่านใช้สอยผ้าบังสุกุลเป็นวัตร จนเป็นที่ทราบกันดีในวงลูกศิษย์และญาติโยมที่รู้จักท่าน หลวงปู่ดูลย์ อตุโล กล่าวว่า “การปฏิบัติของท่านนั้นท่านจะไม่ยอมใช้ผ้าสบงจิวรสำเร็จรูป หรือ คหบดีจิวร ที่มีผู้ซื้อจากท้องตลาดมาถวายเลย นอกจากได้ผ้ามาเอง แล้วมาตัดเย็บย้อมเองทั้งหมดจึงใช้” (พระราชนวาท (สมศักดิ์ ปณฺทิตโต), 2552, น.210) วิธีการสมาทานผ้าบังสุกุล ถ้าเราตั้งใจจะประพฤติปฏิบัติแล้วก็ต้องสมาทานว่า “คหบดีจิวร ปฏิบัติขีปามี ข้าพเจ้างดผ้าอันเป็นของคหบดีถวาย ปังสุกุลกัณฑ์ สมาทานขีปามี ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลเป็นปกติ” เพียงกล่าวคำสมาทานนี้ก็ปฏิบัติไปได้เลย (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น. 300) ถึงกระนั้นเมื่อญาติโยมทั้งหลายที่อยากจะได้นุญกับพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็ได้ใช้ปัญญาหาอุบายต่างเพื่อที่จะถวายผ้าบังสุกุลแด่องค์ท่าน ดังนั้น การใช้ผ้าบังสุกุลของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จึงสามารถแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ

(1) ผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์

ผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์ เป็นผ้าที่เก็บมาจากเศษผ้าที่เขาทิ้งแล้ว ตามกองขยะ ถนนหนทาง ผ้าห่อศพ เป็นต้น นำมาตัดเป็นผ้าจีวรใช้ พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน กล่าวว่า พระอาจารย์มั่น เที้ยวเสาะแสวงหาผ้าที่เขาทิ้งไว้ในที่ต่าง ๆ ที่ป่าช้า เป็นต้น เก็บเล็กผสมน้อยมาเย็บปะติดปะต่อเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้สอย โดยเป็นสบงบ้าง เป็นจีวรบ้าง เป็นสังฆาฏิบ้าง เป็นผ้าอาบน้ำฝนบ้าง เป็นบริวารอื่น ๆ บ้างเรื่อยมา บางครั้งท่านชักบังสุกุลผ้าที่เขาพันศพคนตายในป่าช้าก็มีที่เจ้าของศพเขายินดี เวลาไปบิณฑบาตมองเห็นผ้าขาดตกตั้งอยู่ตามถนนหนทาง ท่านก็เก็บเอาเป็นผ้าบังสุกุล (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.42-43) บางครั้งท่านได้ผ้าบังสุกุลมาท่านก็ได้ตัดเย็บเป็นบริวารแล้วมอบให้ลูกศิษย์นำไปใช้ พระอาจารย์ลี ธรรมธโร ได้เล่าว่า เมื่อมีจีวรใหม่ สบงใหม่ ที่คนเขาเอามาถวาย พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไม่ให้ใช้ ให้ใช้สบงเก่า ๆ ขาด ๆ วิน ๆ เอามาประขุ่นใช้ ผืนที่มีลีสนสวยหรือขาว พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ให้เอาไปทำลายสีเดิม แล้วข้อมด้วยแก่นขนุน วันหนึ่งท่านพระอาจารย์ลี ธรรมธโร ได้เดินติดตามพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไปบิณฑบาต ถึงที่แห่งหนึ่ง พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ใช้เท้าเขี่ยกางเกงขาดที่เขาทิ้งไว้บนถนนให้เข้าไปหลบอยู่ใต้พุ่มไม้ข้างทาง พอเดินกลับท่านก็ล้มลงเก็บกางเกงขาดตัวนั้นเหน็บไว้ใต้จีวร เมื่อกลับถึงกุฏิแล้วท่านก็นำเอาไปซักแล้วพาดที่ราวตากผ้าแห่งหนึ่ง ต่อมาวันหลัง ได้เห็นกางเกงขาดตัวนั้น กลายเป็นถุงย่ำมไบน้อย และสายรัดประคดเอาอันกระดัดที่เย็บด้วยมือ ท่านบอกว่า “ท่านลี...ถุงยามไบนี่และรัดประคดอันนี้เอาไปใช้ซะ” (พระมหาธีรนาถ อคฺคชิโร, 2551, น. 134)

(2) ผ้าบังสุกุลที่ญาติโยมนำมาถวาย

ประชาชนผู้มีศรัทธาอยากถวายผ้าให้พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ใช้ จะต้องมีปัญหาใช้ถวายในการถวาย เพราะถ้าถวายตรงๆ ท่านจะไม่รับ คือรับไว้แต่ไม่ใช่ ดังนั้นผู้ที่ถวายผ้าให้ท่านพระอาจารย์ใช้ จะต้องใช้ปัญญา โดยเอาไปวางไว้ที่บันได วางใกล้ ๆ บันไดกุฏิท่านๆ บ้างวางตรงทางเดินไปห้องน้ำบ้าง ท่านๆ เห็นก็บังสุกุลเอา บางผืนก็ใช้บางผืนก็ไม่ได้ใช้ (พระทองคำจารุณฺโณ, 2541, น. 88) เพราะเหตุนี้เอง ทำให้การบังสุกุลที่ท่านเคยทำมาดั้งเดิม ก็ค่อยเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ที่พาให้เป็นไป ท่านเลยต้องชักบังสุกุลที่เขามาทอดไว้ตามที่ต่าง ๆ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.42-43) หลวงตาแดงอ่อน กลุยามธฺโม กล่าวว่า ท่านไม่รับภจจันแต่รับเป็นผ้าบังสุกุล (สัมภาษณ์ โดย พระตะวัน ปญฺญาวิโรและคณะ, 2553 : ออนไลน์) ในผ้าทั้งสองชนิดที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ชักบังสุกุลมาแล้ว เมื่อกลับมาถึงที่พักท่านจะนำมาซักฟอกให้สะอาดแล้วเย็บปะติดปะต่อที่ขาดหรือเย็บติดกันเป็นผ้าอาบน้ำฝนบ้าง (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.42-43) หากว่าท่านจะตัดเป็นจีวร จีวรและสังฆาฏิขององค์ท่านมักจะตัดเป็นชิ้นๆ เจ็ดและชิ้นๆ เก้า

มีรังคัมทั้งใต้และบนทั้งสองข้าง (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2542, น.81)

ง) อานิสงส์ปึงสกุลกัจจตุรงค์

การปฏิบัติถือผ้าบังสกุลจีวรเป็นวัตรนี้ ย่อมมีอานิสงส์หลายประการ ทั้งเป็นทางที่จะช่วยกำจัดโรคที่ฝังอยู่ในใจส่วนลึกให้สูญสิ้นลงไปได้ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น. 42-43) นอกจากนี้ย่อมสามารถตัดความกังวล ความยึดติด ในผ้าจีวรได้ เมื่อผ้านั้นหายไปก็ไม่เป็นทุกข์เพราะเป็นของมีค่าน้อย อนึ่งการถือผ้าบังสกุลจีวรนี้ ย่อมเป็นเครื่องให้พิจารณาถึงร่างกายของคนเราว่าเป็นอสุภะไม่งาม ดังที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวว่า “ของทั้งปวงมีผ้าแพรเครื่องใช้ต่าง ๆ เมื่ออยู่นอกกายของเราก็เป็นของสะอาดน่าดู แต่เมื่อมาถึงกายนี้แล้วก็กลายเป็นของสกปรกไป เมื่อปล่อยไว้นานๆ เข้าไม่ซักฟอก ก็จะเข้าใกล้ใครไม่ได้เลย เพราะเหม็นสาบ” (พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, 2554, น.16)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติปึงสกุลกัจจตุรงค์

ผู้ครองผ้าบังสกุลเป็นวัตรนี้ งดเว้นจากการใช้สอยผ้าที่มีผู้อื่นนำมาถวาย คือ คหบดีจีวร อันเป็นผ้าที่หาได้ง่าย สะดวกสบาย มีความงดงาม เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ท่านแสวงหาผ้าเป็นอันฝุ่น ผ้าจากกองขยะ ผ้าห่อศพ ชนิดต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งผ้าที่ถือว่าไร้ค่าไร้ราคา ไม่มีผู้ใดยินดีจะใช้แล้ว ซึ่งผ้าบังสกุลนี้สามารถหาได้เองด้วยน้ำพักน้ำแรงของพระภิกษุผู้สมათานธุรงค์ ได้มาแล้วก็มาเย็บ มาซ่อมให้สามารถใช้สอยได้ จึงเป็นผู้ที่มีคุณค่าทางจิตใจ คือเบาใจ สบายใจไม่ยึดติด หายก็ไม่ทุกข์เพราะไม่มีราคามาก เมื่อใดก็ตามที่พระภิกษุผู้สมათานธุรงค์นี้ยินดีรับผ้าคหบดีจีวร ย่อมจะทำให้ธุรงค์แตกคือหมดสภาพจากการถือธุรงค์ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านตำราวมะรังงในข้อนี้มาก เมื่อมีผู้นำผ้าจีวรที่ตัดเย็บมาเรียบร้อยจากตลาดมาถวายท่าน ท่านจึงไม่ใช่เด็ดขาด คือถึงรับไว้ก็ไม่ใช้ หรือก็แบ่งให้คนอื่นไปใช้ตามเหมาะสม

2) เจริญกิจกัจจตุรงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ปัจจัยเครื่องนุ่งห่มของภิกษุในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ไตรจีวร ประกอบด้วย ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราสงฆ์ (ผ้าจีวร) และผ้าอังตราวาสก (ผ้าสบง) เป็นบริวารเครื่องนุ่งห่มหลัก ๆ ที่ภิกษุจะขาดไม่ได้ ผ้าที่ยิ่งเกินก็คือ การมีผ้าสามชนิดนี้ ผืนที่สอง เช่น มีผ้าสังฆาฏิผืนที่สอง ผ้าอุตตราสงฆ์ผืนที่สอง เป็นต้น เรียกว่าเป็นผ้าอาศัย ซึ่งตามปกติพระสงฆ์ทั่วไปก็มีผ้าอาศัยทุกรูป หากแต่เมื่อรูปใดได้สมათานปฏิบัติ เจริญกิจกัจจตุรงค์แล้วก็จะไม่มีผ้าผืนที่สอง ย่อมจะใช้สอยเฉพาะผ้าไตรจีวรชุดเดียวที่ได้มาตั้งแต่วันบวชเท่านั้น พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ก็ได้ถือปฏิบัติในชุดควัตรข้อนี้อย่างเคร่งครัดตลอดอายุขัย

ก) ความหมายเตจิวริกังคฺชุดงค์

ความหมายแห่งเตจิวริกังคฺชุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ว่าเตจิวริกังคฺชุดงค์ คือการถือไตรจีวรคือผ้า 3 ผืนเป็นวัตร (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.51) ผ้าไตรจีวรทั้งสามผืนนั้น ประกอบด้วย ผ้าสังฆาฏิ คือผ้าซ้อนหนาสองชั้น ผ้าอุตราสงค์ (ผ้าจีวร) เป็นผ้าใช้สำหรับห่มคลุม และผ้าอังสะ (ผ้าสบง) เป็นผู้ใช้สำหรับนุ่ง ผู้ถือเตจิวริกังคฺชุดงค์จะใช้ผ้าทั้งสามผืนนี้เพียงชนิดละ 1 ผืนเท่านั้น ถ้าเป็นพระสงฆ์ทั่วไปที่ไม่ได้สมาทานชุดงค์ก็สามารถจะมีผ้าชนิดละหลายผืนก็ได้ อย่างไรก็ตามผ้าบริจารอย่างอื่น เช่น ประคตเอว ผ้าปูนั้ง ผ้าปูนอน ผ้าอังสะ หรือถุงย่ามเป็นต้น พระภิกษุผู้สมาทานชุดงค์ก็สามารถใช้สอยได้ตามปกติ เพียงงดเว้นผ้าทั้ง 3 ชนิดนั้น

ข) จุดมุ่งหมายเตจิวริกังคฺชุดงค์

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านสมาทานปฏิบัติชุดงค์ข้อนี้ ด้วยมุ่งความสะดวกคล่องตัวในการเดินทาง ความเป็นผู้ประพฤติเบาามีภาระน้อย แม้ผ้าสามผืนก็เป็นความเพียงพอต่อการเป็นเครื่องอาศัยของพระชุดงคกรรมฐานแล้ว พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ให้เหตุผลแห่งการปฏิบัติไว้ในประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ว่า “ต้องเที่ยวไปในป่าในที่ภูเขาถุกนี้อยู่เสมอ การไปก็ต้องเดินด้วยเท้าเปล่า ไม่มีรถราเหมือนสมัยนี้ มีบริจารมากน้อยต้องสละไปเองช่วยตัวเองทั้งนั้น ของใครของเรา ช่วยกันไม่ได้ เพราะต่างคนต่างมีพอกับกำลังของตัวเอง จะมีมากกว่านั้นก็เอาไปไม่ไหว” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.51)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเตจิวริกังคฺชุดงค์

ประเภทของเตจิวริกังคฺชุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีเพียงประเภทเดียว คือ ท่านใช้ผ้าไตรจีวร โดยที่ผ้าไตรจีวรนั้นเป็นผ้าบังสุกุลด้วยพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สอนวิธีการสมาทานชุดงค์ด้วยการถือใช้ผ้าสามผืน โดยให้สมาทานว่า “จตุตถจีวร ปฏิบัติปามี ข้าพเจ้าของคผ้าผืนที่ 4 เตจิวริกังคฺ สมมติยามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันทรงผ้า 3 ผืนเป็นปกติ” เมื่อกล่าวเสร็จแล้วก็เริ่มปฏิบัติไปเลย (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท, 2555, น. 301) ท่านจะไม่รับผ้าทั้งสามชนิดนี้ผืนที่สองเป็นอันขาด กล่าวคือ ไม่ใช่จีวร 2 ผืน ไม่ใช่ผ้าสบง 2 ผืน ไม่ใช่ผ้าสังฆาฏิ 2 ผืน ท่านใช้เพียงอย่างเดียวผืนเท่านั้น เมื่อผ้าผืนใดขาดท่านเย็บปะชุน ด้วยตัวของท่านเอง จนกว่าผ้านั้นจะหมดสภาพท่านจึงจะเปลี่ยนผืนใหม่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตท่านถือไตรจีวรคือผ้า 3 ผืนเป็นวัตร ท่านถือปฏิบัติตั้งแต่เริ่มอุปสมบท จนถึงวัยชราจึงลดหย่อนผ่อนตามธาตุขันธ์ที่ต้องการความบำรุงมากขึ้นทุกกระยะ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.51)

ง) อานิสงส์เตจิวริกังคชุดงค์

ด้วยความที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติเตจิวริกังคชุดงค์เป็นประจำ ทำให้ท่านมีอุปนิสัยในการไม่สั่งสมผ้าจีวรหรือบริวารอื่น ๆ ถ้ามีผู้มาถวาย ท่านถวายต่อให้แก่พระสงฆ์รูปอื่นไป ไม่สั่งสมให้เป็นการกัณฑ์ ท่านให้เหตุผลว่า “สมณะเรามีความสวยงามอยู่กับการปฏิบัติดีและไม่สั่งสม เวลาตายไป ให้มีแต่บริวารแปดซึ่งเป็นของจำเป็นสำหรับพระท่านนั้นเป็นความงามอย่างยิ่ง” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.51) ทำให้ชีวิตของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เมื่อมีชีวิตอยู่ ก็สง่าผ่าเผยด้วยความสันโดษแบบนักบวช ครั้นมรณภาพไปแล้วก็เป็นสุคติ คือไม่มีอารมณ์กับสิ่งใด จึงเป็นเกียรติอย่างยิ่งของพระผู้ตายด้วยความจน มนุษย์และเทวดาสรรเสริญ ชุดงค์วัตรข้อนี้จึงเป็นเครื่องประดับสมณะให้งามอานิสงส์ในการใช้ผ้า 3 ผืน คือ ย่อมเป็นผู้พอใจยินดีตามมิได้ด้วยจีวรพอแต่รักษากาย ไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ไปจุดจนกพาเอาแต่ปีกบินไปจะนั้น ไม่เป็นกัณฑ์กับผ้า เลิกการสะสมผ้าเบากายเบาใจดี ไม่เป็นผู้ละโมภในจีวรอื่น ๆ ที่ได้มา (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.301)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติชุดงค์เตจิวริกังคชุดงค์

การปฏิบัติเตจิวริกังคชุดงค์ มีจุดมุ่งหมายความเป็นผู้มักน้อยสันโดษในการใช้สอยบริวารคือผ้าจีวร ไม่ให้ฟุ่มเฟือย ให้ใช้เฉพาะเท่าที่จำเป็น ท่านจึงให้งดเว้นผ้าจีวรชนิดเดียวกันผืนที่สอง เพราะว่าเมื่อใดก็ตามที่ผู้สมทานปฏิบัติเตจิวริกังคชุดงค์ยินดีรับผ้าผืนที่สองจากทายกที่ได้นำมาถวายนั้น องค์แห่งชุดงค์ก็จะแตก คือหมดสภาพชุดงค์ไป ดังนั้นพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านระวังไม่ยอมใช้ผ้าผืนที่สองตลอดชีวิตของท่านแม้จะมีผู้ศรัทธานำมาถวายเป็นจำนวนมากท่านถวายต่อไปจนหมด

3) ปัญหาปาทิกังคชุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การเที่ยวบิณฑบาตเพื่อเลี้ยงชีพเป็นหนึ่งในอนุศาสน์ 8 ที่พระอุปัชฌาย์ได้สั่งสอนให้กับพระภิกษุทุกรูปเมื่อได้รับการอุปสมบทแล้ว ต้องปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องอาศัยเลี้ยงชีพของตน พระภิกษุในพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ก็จะเที่ยวบิณฑบาตมาฉัน ยกเว้นในโอกาสพิเศษที่ได้รับกนิมนต์ก็จะไปฉันในบ้านของทายกที่นิมนต์ไปนั้น แต่พระภิกษุบางรูปก็ไม่ไปบิณฑบาตก็สามารถบอกให้ทายกผู้ปวารณาให้นำภัตตาหารมาถวายตนได้ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตปทาปาทิกังคชุดงค์ไว้ เพื่อให้พระภิกษุได้สมทานว่าจะฉันเฉพาะอาหารที่ได้จากการเที่ยวบิณฑบาตเท่านั้น จึงมีความเคร่งครัดมากขึ้นกว่าพระภิกษุผู้ไม่ได้สมทาน ชุดงค์วัตรข้อนี้เป็นข้อหนึ่งที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ปฏิบัติจนตลอดชีพขององค์ท่าน ถ้าไม่บิณฑบาตก็แสดงว่าไม่ฉันในวันนั้น

ก) ความหมายปทาปาทิกังคชุดงค์

ความหมายแห่งปณทปาติกังคฺขุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสืออดุลโลไม่มีใครเทียม ว่า “ปณทปาติกังคฺขุดงค์ คือ ท่านได้ถือสมათานที่เกี่ยวพันกับปณทปาติกังคฺขุดงค์เป็นการปณทปาติกังคฺขุดงค์เป็นประจำไม่เคยขาด แม้จะเจ็บไข้ได้ป่วย แต่พอเดินได้ท่านก็เดิน” (พระราชารุณ (สมศักดิ์ ปณฺทิต), 2552, น.210) นั่นคือเป็นกิจจำเป็นที่ท่านจะต้องปฏิบัติทุกวันหากท่านปรารถนาจะฉันทอาหารอยู่ ท่านก็จะไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ หากไม่ฉันทก็จะไม่ไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ในครั้งนี้นี้หากญาติโยมนำภัตตาหารตามมาถวายที่วัดก็ยังสามารถรับและฉันทได้

ข) จุดมุ่งหมายปณทปาติกังคฺขุดงค์

การปณทปาติกังคฺขุดงค์เป็นประจำวันมิได้ขาด ถ้ายังฉันทอยู่ เว้นจะไม่ฉันทในวันใดก็ไม่จำเป็นต้องไปในวันนั้นท่านสอนให้ตั้งอยู่ในความสำรวมกายวาจาใจ มีสติประจาดนกับความเพียรที่เป็นไปอยู่เวลานั้น ไม่ปล่อยให้ปลั่งเปลวไปตามสิ่งยั่วชวนต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสัมผัสกับอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งไปและกลับ ท่านสอนให้มีสติรักษาใจตลอดความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ไม่ให้ปล่อยตัวและถือเป็นการเพียรประจำกิจวัตรข้อนี้ทุก ๆ วาระที่เริ่มเตรียมออกปณทปาติกังคฺขุดงค์ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.40)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปณทปาติกังคฺขุดงค์

การปฏิบัติปณทปาติกังคฺขุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในขณะปกติไม่อาพาธท่านก็ไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ได้ตามปกติ แต่ในสมัยที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้อาพาธแล้ว หลวงปู่หล้า เขมปฺตฺโต กล่าวว่า “ชั้นที่หนึ่ง ไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ได้รอบบ้าน ชั้นที่สองไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ที่ริมบ้าน ชั้นที่สามไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ที่ทาง ชั้นที่สี่ไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ประตูวัด ชั้นที่ห้าไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ที่ศาลาฉันท แต่ไปฉันทกับหมู่ที่โรงฉันท ชั้นที่หก ที่ริมฉันท ไดกุฎีฉันทท่าน ชั้นที่เจ็ด ยืนปณทปาติกังคฺขุดงค์ที่บนระเบียงกุฎี ชั้นที่แปด ตั้งบาตรไว้ที่ระเบียงฉันทฉันท” (หลวงปู่หล้า เขมปฺตฺโต, 2539, น.166-167)

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต บอกวิธีการปฏิบัติปณทปาติกังคฺขุดงค์แก่หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท ว่า การสมათานปณทปาติกังคฺขุดงค์ ต้องสมათานว่า “ปณทปาติกังคฺขุดงค์ สมათานยามิ ข้าพเจ้าสมათานองค์ของภิกษุผู้มีการเกี่ยวพันกับปณทปาติกังคฺขุดงค์” (ปฐม - ภัทรา นิคฺมานนฺท์, 2555, น.302) ครั้งหนึ่งท่านกล่าวว่า “การเกี่ยวพันกับปณทปาติกังคฺขุดงค์นั้น แม้แต่องค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังเสด็จไปและพระอรียเจ้าผู้สาวกก็ไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ เราผู้สาวกภายหลังจะไม่ไปปณทปาติกังคฺขุดงค์ก็เท่ากับว่าตีกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดา ซึ่งก็เท่ากับว่าตีเกินครูไปเท่านั้น” (วิระศักดิ์ จันทรต์ส่งแสง, 2553, น.172)

ง) อาณิสงสตีปณทปาติกังคฺขุดงค์

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวว่า “พวกเราเป็นชี้เท้า ชี้เล็บของพระองค์เจ้า ไป

บิณฑบาตแต่ละวันมันได้ประโยชน์อยู่เราก็ได้ข้าววัด เขามาใส่บาตร เขาก็ได้จ้าวัด ทานวัดของข้าวก่อนได้อาหารกับอันใดตกลงในบาตร ข้าวและกับอันนั้นเป็นของประเสริฐกว่ารับนิมนต์หรือเขาตามมาส่งในวัด” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.171-172) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังได้กล่าวอีกว่าว่า “พระครูคงค์ผู้ตั้งใจจะประพฤติปฏิบัติในข้อนี้ นับว่าเป็นผู้แสวงหาด้วยกำลังแข็งของตน มีความเป็นอยู่ไม่เกี่ยวเกาะกับคนอื่นละความละโมภในอาหารได้ จะอยู่ที่ใดก็อยู่ได้ จะไปที่ใดก็ไปได้ทั้ง 4 ทิศ ไม่ติดข้องเกี่ยวเกาะกับสิ่งใด” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.302)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติปณทปาติงคครูดงค์

พระครูดงกรรมฐานผู้สมาทานปฏิบัติในบิณฑบาตเป็นวัตร ผู้ปฏิบัติในครูดงค์ข้อนี้ ไม่เพียงยินดีภัต 14 อย่าง คือ ภัตที่เขาถวายสงฆ์ทั่วไป ภัตที่เขาถวายเฉพาะตัว ภัตในที่นิมนต์ ภัตที่ถวายโดยสลากภัตประจำปี ภัตถวายประจำวันอุโบสถ ภัตถวายประจำวันแรม 1 ค่ำ ภัตเพื่อพระอัครคันตุกะ ภัตเพื่อพระที่เตรียมจะเดินทาง ภัตเพื่อพระอาพาธ ภัตเพื่อพระที่อุปฐากพระอาพาธ ภัตประจำวิหาร ภัตประจำบ้านใกล้วัด ภัตที่ชาวบ้านแบ่งเวรถวาย (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.302)

4) สปทานจาริกังคครูดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ในสปทานจาริกังคครูดงค์นี้ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านไม่ได้สมาทานถือปฏิบัติ แต่ถึงอย่างนั้นโดยภาคปฏิบัติแล้ว ท่านก็ได้ปฏิบัติสปทานจาริกังคครูดงค์ไปโดยอัตโนมัติ เพราะว่าเป็นธรรมชาติของพระครูดงกรรมฐานในภาคอีสาน เวลาเที่ยวบิณฑบาต ท่านก็เที่ยวไปตามลำดับบ้านจนทั่วทั้งหมู่บ้านเดินกันไปเป็นสายเรียงแถวตามลำดับพรรษา เมื่อครั้งที่ท่านอยู่จำที่วัดป่าบ้านหนองผือ ท่านก็ปฏิบัติเป็นปกติประจำวัน เพราะมีระเบียบการบิณฑบาตเป็นสาย

ก) ความหมายสปทานจาริกังคครูดงค์

แม้ว่าท่านจะไม่ได้สมาทานปฏิบัติในครูดงค์ข้อนี้ แต่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็ได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์ในครูดงวัตรข้อนี้ตามแนวทางแห่งกัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อให้ศิษยานุศิษย์ของท่านรูปใด รูปหนึ่งที่มีอหยาตย์ ถูกกับการสมาทานครูดงค์ข้อนี้ได้สมาทานปฏิบัติ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กล่าวไว้ว่า “สปทานจาริกังค คือ การเที่ยวไปบิณฑบาตตามลำดับเรือน ละความละโมภโลกมากในโภชนะ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น. 302) นั่นคือ การเที่ยวบิณฑบาตไปตามถนนในหมู่บ้านหรือในเมืองก็ตาม แต่ไม่ได้เข้าไปบิณฑบาตเฉพาะในบ้านใดบ้านหนึ่งหรือเห็นว่าสถานที่ใดมีอาหารมากก็จะมุ่งไปที่นั่น หากแต่เดินไปตามลำดับ บ้านเรือนหลังใดปรารถนาจะทำบุญก็ออกมาขึ้นรอน้ำ

บ้านของตนแล้ว จึงเดินเข้าไปปรับบิณฑบาตจากบ้านนั้นตามคำนิมนต์ เมื่อรับแล้วก็เดินต่อไปจนกว่าจะสุดถนนที่กำหนดไว้หรือเพียงพอต่อความต้องการแล้วก็กลับ

ข) จุดมุ่งหมายสप्तทานจาริกังคชุดงค์

ภิกษุผู้มีความละโมภในบิณฑบาต ย่อมสามารถเที่ยวไปสู่ที่นั่น ที่นี้ที่เห็นว่าจะมีคนใส่บาตรมาก การปฏิบัติอย่างนั้นย่อมจะได้รับอาหารบิณฑบาตมาก แต่ส่วนของจิตใจย่อมสั่งสมความละโมภโลกมากในอาหารบิณฑบาต ไม่ได้ฝึกให้ใจละความอยากออกไป ดังนั้นในการปฏิบัติในชุดงค์ข้อนี้ ท่านจึงมุ่งหวังให้พระภิกษุได้ละความอยากได้อาหารมาก ๆ ในเวลาบิณฑบาตเห็นทางนั้น ทางนี้มีคนใส่บาตรมากก็จะเดินเข้าไปปรับ อย่างนี้ไม่ได้ ท่านให้ปฏิบัติฝืนกิเลสให้ทรمانกิเลสเพื่อให้เกิดความมักน้อยสันโดษตามมีตามได้ แม้ในบางครั้งจะได้รับบิณฑบาตได้อาหารน้อย หรือไม่ได้เลย แต่ว่าจิตใจของภิกษุนั้นย่อมผ่อนคลาย เพราะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติสप्तทานจาริกังคชุดงค์

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตท่านไม่ได้กล่าวถึงการแยกประเภทของชุดงค์นี้ คงยึดประเภทตามคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ท่านบอกวิธีสมาทานปฏิบัติว่าพึงสมาทานว่า “โลภูปัจจาร์ ปฏิกิจปิยามิ ข้าพเจ้างดการเที่ยวไปโดยความละโมภโลกมากเสีย สप्तทานจาริกังค สมาธิยามิ ข้าพเจ้าขอสมาทานการเที่ยวไปตามลำดับเรือน” (ปฐม – ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.302) ในการปฏิบัติ การบิณฑบาตของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตและศิษยานุศิษย์ในสมัยวัดป่าบ้านหนองผือ ท่านก็ปฏิบัติเหมือนกับสมาทานชุดงค์ข้อนี้ไปในตัว นั่นคือ ท่านบิณฑบาตเป็นแถวเป็นแนว เมื่อท่านไปถึงหมู่บ้านรับบาตรจากศิษย์แล้ว ศิษย์ก็ตามเข้าไปเป็นแถวยาวตามลำดับอาวาส มี 10-20-30 ถึง 50-60 องค์ และเป็นแถวยาวเหยียด (พระราชธรรมเจดีย์จารย์, 2541, น.297)

ง) อานิสงส์สप्तทานจาริกังคชุดงค์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติสप्तทานจาริกังคชุดงค์ พระผู้ปฏิบัติชุดงค์ข้อนี้ ย่อมเป็นผู้มีจิตใจไม่ติดข้องตั้งดวงจันทร์ เป็นผู้ใหม่อยู่เสมอไม่ชินชากับพระธรรมวินัย ไม่ตระหนี่ (ตระกูล) เป็นผู้อนุเคราะห์ทายกทั้งปวงโดยสม่ำเสมอ ปลอดภัยจากโทษในการเข้าไปสู่ตระกูลนั้น ๆ เพื่อบิณฑบาต พระผู้มีปัญญาพึงหวังเที่ยวไปโดยเสรี พึงละความเที่ยวไปโดยละโมภเสีย (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.302 - 303) ทายกทายิกาชาวบ้าน ก็จะได้ทำบุญใส่บาตรถว้นหน้ากันทุกคน เพราะพระภิกษุท่านเดินผ่านหน้าบ้านทั่วถึงกันหมด

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติสप्तทานจาริกังคชุดงค์

ด้วยว่าผู้สมาทานปฏิบัติในสप्तทานจาริกังคชุดงค์นี้ จะไม่เที่ยวบิณฑบาตไปตามใจ

ชอบของตนเอง จะเที่ยวไปตามลำดับบ้านตามถนนที่ตนกำหนดไว้แล้วแต่เบื่องตน ดังนั้นหากพระภิกษุผู้สมาทานปฏิบัติ เกิดความโลเลขึ้นมาแล้วเที่ยวบิณฑบาตไปสู่ฝั่งโน้นบ้าง ฝั่งนี้บ้าง บ้านหลังโน้นบ้าง บ้านหลังนี้บ้างที่เห็นว่ามีคนใส่บาตรมาก อย่างนี้ ก็จะทำให้อังคค์แห่งชุงคค์ที่ได้สมาทานไว้แล้วแตกไปคือหมดสภาพการเป็นชุงคค์ ดังนั้น พระภิกษุผู้ได้สมาทานปฏิบัติแล้ว ต้องระวังไม่ฝ่าฝืนข้อปฏิบัติของตนเอง โดยการเดินไปรับบิณฑบาตฝั่งโน้น ฝั่งนี้ตามแต่มีผู้ใส่บาตรมาก เพราะจะทำให้ชุงคค์หมดสภาพ

5) เอกาสนิกังคชุงคค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้พระภิกษุในพระพุทธศาสนาสามารถฉันภัตตาหารได้ตั้งแต่ระยะเวลา รุ่งอรุณถึงเที่ยงวัน โดยไม่ได้จำกัดว่ามีมือ พระสงฆ์ไทยทั่วไปก็นิยมฉันภัตตาหาร 2 มือ คือ ภัตตาหารเช้าและภัตตาหารเพล นอกจากนี้พระพุทธรองค์ได้ทรงอนุญาตเอกาสนิกังคชุงคค์คือ อนุญาตให้พระภิกษุสามารถสมาทานฉันภัตตาหารเพียง 1 มือได้ ชุงคค์ข้อนี้เป็นอีกข้อหนึ่งที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้สมาทานถือปฏิบัติตลอดชีวิตของท่านไม่มีผ่อนผันเลย ท่านได้เป็นแบบอย่างให้กับศิษยานุศิษย์ในการปฏิบัติชุงคค์ข้อนี้เป็นอย่างดี

ก) ความหมายเอกาสนิกังคชุงคค์

ความหมายแห่งเอกาสนิกังคชุงคค์ ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้กล่าวไว้โดยตรงนั้น ไม่ปรากฏในเอกสารใด ๆ มีเพียงคำบอกเล่าจากศิษยานุศิษย์ของท่านว่า มีความหมายว่าอย่างไร ดังที่ ปรากฏในหนังสือประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวว่า “เอกาสนิกังคชุงคค์คือฉันคนเดียวเป็นนิตย์” (พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส), 2493, น.14 - 17) การฉันเพียงคนเดียวต่อวัน เป็นคำสอนที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เน้นหนักให้ศิษยานุศิษย์ของท่าน ได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด จนปัจจุบันพระชุงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เกือบทั้งหมดได้ถือปฏิบัติในชุงคค์ข้อนี้เว้นเฉพาะบางรูปที่ท่านอาพาธ จำเป็นต้องฉันสองมือ ท่านก็อนุโลมตามสมควร

ข) จุดมุ่งหมายเอกาสนิกังคชุงคค์

จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติเอกาสนิกังคชุงคค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้ให้เหตุผลว่า “การฉันมือเดียวในวันหนึ่ง ๆ เป็นความพอดีกับพระชุงคกรรมฐานผู้มีภาระและความกังวลน้อย ไม่พำร่พร้อมกับอาหารคาวหวานในเวลาต่าง ๆ อันเป็นการกังวลกับปากท้องมากกว่าธรรมจนเกินไป ไม่สมศักดิ์ศรีของผู้แสวงหาธรรมเพื่อความพ้นทุกข์อย่างเต็มใจ” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.41)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเอกาสนิกังคชุงคค์

เรื่องการฉันอาสนะเดี่ยว ละเอียดย่อยมาก ท่านจัดไว้ 3 ชั้น คือ อย่างอุกฤษฏ์ อาหาร

ภายในบาตรจะมากหรือน้อยก็ตามเมื่อหย่อนมือลงขัน ย่อมไม่รับอาหารอื่นอีก ผู้ที่ถืออย่างกลาง ย่อมรับอาหารอื่นได้ทราบเท่าที่อาหารในบาตรไม่หมด ส่วนผู้ถืออย่างเพลา ย่อมรับได้เพื่อจะฉันทราบเท่าที่ยังไม่ลุกจากอาสนะ (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.303) การฉันทราบเท่านี้เป็นการปฏิบัติกรรมาณตนของผู้บำเพ็ญเพียรภาวนา ซึ่งพระอาจารย์มั่นภูริทตฺโต ท่านมุ่งถึงประโยชน์ทางจิตใจเป็นหลักจึงได้ปฏิบัติจุดนี้ ดังปรากฏในหนังสือมุตโตทัยว่า ผู้ที่ทรمانง่ายคือผู้ปฏิบัติทำจิตรวมง่าย ก็ให้กินอาหารเพียงพอ เพื่อบำรุงร่างกาย ผู้ทรمانอย่างกลางคือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ค่อยจะลง ก็ให้กินอาหารแต่น้อย อย่าให้มาก ผู้ทรمانยากแท้ คือผู้ปฏิบัติทำจิตลงยากแท้ ไม่ต้องให้กินอาหารเลย แต่ต้องเป็นอดุตตณฺญู รู้กำลังของตนว่าจะทนทานได้สักเพียงไรแค่ไหน ทรมานไม่ได้เลย ต้องฆ่าเสีย คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ได้ เป็นปทปรมะ พระพุทธองค์ทรงชักสะพานเสีย กล่าวคือไม่ทรงสั่งสอน อุปมาเหมือนฆ่าทิ้งเสียฉะนั้น (พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, 2554, น.25) การสมาทานถือจุดนี้ การฉันทราบเท่าเป็นวัตรพึงกล่าวคำสมาทานว่า “เอภาสณิกงฺคฺ สมายิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการฉันทราบเท่า อาสนะเดียวเป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.303) ป่วยสักเท่าใดก็ฉันทราบเท่าเดียว จนนอนคาที่ไปไม่ไหวจึงฉันทราบเท่าอยู่ระเบียงกุฏิ ฉันทราบเท่าเดียวไม่พรั่นเพรีอ (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2542, น.81)

ง) อานิสงส์เอกาสนิกังคจุดนี้

การฉันทราบเท่าเดียวเป็นการตัดความอยากที่จะต้องฉันทราบเท่าอย่างโน้นอย่างนี้ เมื่อฉันทราบเท่าแล้วกัน ในวันนั้นตัดการกังวลทั้งปวง (พระราชธรรมเจดีย์อาจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.107) จุดนี้ เป็นธรรมเป็นเครื่องสังหารลบล้างความเห็นแก่ปากแก่ท้องของพระจุดนี้ที่มีใจละโมภโลเลในอาหารได้ดีและเป็นธรรมข้อบังคับที่เหมาะสมมาก (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.41) โรคทั้งหลายที่มีการกินเป็นปัจจัย ย่อมไม่รบกวนพระภิกษุผู้ยินดีในการฉันทราบเท่า อาสนะเดียว เป็นผู้ไม่ละโมภคิดรสอาหาร เป็นข้อปฏิบัติขัดเกลากิเลสได้อย่างดียิ่ง (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.303)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติเอกาสนิกังคจุดนี้

การปฏิบัติเอกาสนิกังคจุดนี้ท่านมีวัตถุประสงค์ให้ภิกษุผู้สมาทานปฏิบัติได้งดเว้นจากความยุ่งยากและความกังวลในการฉันทราบเท่าที่สอง จึงให้ฉันทราบเท่าอาหารเพียงมือเดียว จะเป็นมือซ้ายหรือมือขวาก็ได้ การที่ภิกษุผู้สมาทานจุดนี้ เกิดความมักมากหรือไม่สามารถอดทนต่อความอยากได้ แล้วได้ฉันทราบเท่าที่สอง องค์แห่งจุดนี้ก็แตก คือหมดสภาพจุดนี้ไป ดังนั้น ภิกษุผู้สมาทานปฏิบัติในจุดนี้จึงต้องระวังไม่ฝ่าฝืนข้อปฏิบัติโดยการยินดีการฉันทราบเท่าอาหารเป็นครั้งที่ 2 ในวันนั้น ๆ จะทำให้จุดนี้หมดสภาพ

6) เอกปิตติกัณฑ์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ธรรมดาของฆราวาสผู้ครองเรือนการรับประทานอาหาร ต้องมีการแยกแยะประเภทอาหารต่าง ๆ แยกภาชนะใส่อาหารเล็ก ใหญ่เพื่อความสวยงามและเพื่อรสชาติของอาหาร แม้ภิกษุในพุทธศาสนาธรรมดาทั่วไปก็มีการฉันทอาหารแบบเดียวกันกับฆราวาสนั่นคือ แยกแยะภาชนะ ของคาว ของหวานเป็นต้น พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาต เอกปิตติกัณฑ์ ให้ภิกษุได้สมาทานปฏิบัติเป็นเครื่องตัดความกังวลด้วยภาชนะใส่ภัตตาหารมากมาย ให้เหลือเพียงใช้บาตรใบเดียว พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ได้ถือสมาทานชุดงค์วัตรข้อฉันทในบาตรเป็นวัตรนี้ ตามพุทธานุญาตนั้น โดยองค์ท่านได้ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัดอีกข้อหนึ่ง ท่านปฏิบัติในชุดงค์ข้อนี้ตลอดชีวิตของท่านไม่มียกเว้น

ก) ความหมายเอกปิตติกัณฑ์

ความหมายแห่งเอกปิตติกัณฑ์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไม่ปรากฏในเอกสารใดว่าท่านได้กล่าวความหมายไว้เองว่าอย่างไร ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้อธิบายความหมายของเอกปิตติกัณฑ์ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตได้ถือปฏิบัติ ในหนังสือประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่า “เอกปิตติกัณฑ์ การฉันในบาตรไม่เกี่ยวกับภาชนะอื่นใดจัดเป็นความสะดวกอย่างยิ่งสำหรับพระชุดงค์กรรมฐาน” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.41-42) ท่านใช้บาตรเป็นภาชนะในการฉันภัตตาหาร ไม่ว่าจะอาหารคาวหรือของหวาน ท่านเทรวมกันหมดในภาชนะเดียว แล้วฉันภัตตาหารที่ระคนกันนั้น ภาชนะอื่นที่ท่านอาศัยใช้ฉันภัตตาหารนอกจากบาตรนั้นไม่มี นอกจากแก้วน้ำดื่มเท่านั้น

ข) จุดมุ่งหมายเอกปิตติกัณฑ์

ผู้ประสงค์ความมักน้อยสันโดษและมีนิสัยใจคอไม่อยู่กับที่เป็นประจำ การไปเที่ยวจาริกเพื่อสมณะธรรมในทิศทางใดก็ไม่ต้องหอบหิ้วพะรุงพะรังอันเป็นความไม่สะดวก และเหมาะสมกับพระภิกษุผู้ต้องการถ่ายเทสิ่งรกรุงรังภายในใจทุกประเภทเครื่องบริวารใช้สอยแต่ละอย่างนั้นทำความกังวลแก่การบำเพ็ญได้อย่างพอควร ฉะนั้นการฉันเฉพาะแต่ในบาตรจึงเป็นกรณีที่ควรสนใจเป็นพิเศษสำหรับพระชุดงค์ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.41-42) เมื่อนำอาหารทุกอย่างรวมกันในบาตร ความอ้อร่อยรสชาติของอาหารก็หมดไป พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กล่าวเหตุผลว่า “ฉันก็ฉันเพื่อเห็นภัย ยืนเดินนั่งนอนเพื่อเห็นภัยและในขณะที่เดียวกันเพื่อคุณธรรมทั้งหลาย” (พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2554, น.150)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเอกปิตติกัณฑ์

ท่านจัดประเภทแห่งพระผู้ปฏิบัติไว้ 3 ชั้น สำหรับพระผู้ถือปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์ แม้

กากอาหารที่ฉันจะทิ้งก็ไม่ควร เว้นแต่เวลาเคี้ยวอ้อย จะบิก้อนข้าว ปลา เนื้อ และขนม ฉันเป็นอย่าง ๆ ก็ไม่ควร สำหรับผู้ถืออย่างกลาง จะใช้มือข้างเดียวบิฉันก็ควรเรียกว่า “หัตถโยคี” คือใช้มือเพียงข้างเดียว ฉันสำหรับผู้ถืออย่างเพลา เรียกว่า “ปัตตโยคี” คือ สิ่งใดอาจบรรจุลงในบาตรได้จะบิสิ่งนั้นด้วยมือ หรือด้วยฟันเคี้ยวกินก็ได้หมด (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.304)

ข้อปฏิบัติว่าด้วยการฉันเฉพาะอาหารในบาตรเป็นวัตร สมათานว่า “ปัตตปิณฑิกงคฺ สมายามิ ข้าพเจ้าสมათานองค์แห่งภิกษุผู้มีการฉันก้อนข้าวในบาตรเป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.303) การปฏิบัติฉันในบาตรนี้ คือการใส่อาหารทุกชนิดทั้งคาวหวานรวมลงในบาตรใบเดียว ไม่มีภาชนะสำหรับใส่อาหาร ใช้ภาชนะใบเดียวเป็นนิตย์ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จะขบฉันเฉพาะอาหารที่อยู่ในบาตรเท่านั้น พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร เขียนเล่าว่า “ไม่เคยเห็นท่านเอาอาหารไว้นอกบาตรเลย เว้นแต่เมื่อคราวล้มป่วยครั้งสุดท้าย” จนกระทั่งถึงสมัยอาพาธหนักในปัจจุบัน สมัยจึงงด(วิระศักดิ์ จันทร์สงแสง, 2554, น.32) แม้เวลาไปฉันในบ้านก็ต้องเอาบาตรไปด้วย เขาจัดสำหรับคาวหวานอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยดี ท่านใส่เข้าบาตรหมด (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.217) หลวงปู่ดุลย์ อตุโล กล่าวว่า “พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตท่านจะขบฉันเฉพาะอาหารที่อยู่ในบาตรเท่านั้น” (พระราชวรคุณ (สมศักดิ์ ปณฺฑิต), 2552, น.210) การฉัน ๆ รวมในบาตรทั้งคาวและหวานไม่ชดช้อน (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2542, น.81)

ง) อานิสงส์เอกปัตติกัณฑุคคฺ

การฉันในบาตร ก็ไม่ต้องคิดถึงรสชาติ หรือต้องการภาชนะให้เป็นการกังวล ที่จะคิดว่าจะแบ่งกับข้าว และข้าวไว้ต่างกันเพื่อหารสชาติแปลก ๆ ต่าง ๆ รวมกันหมดในบาตร เป็นการขจัดความอยากอย่างหนึ่ง (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.107) คุณสมบัติที่จะเกิดจากการฉันในบาตรยังมีมากมาย คือ อาหารชนิดต่าง ๆ ที่รวมลงในบาตรย่อมเป็นสิ่งที่สะอาดตาสะอาดใจและเดือนสติปัญญาให้ฉันงอนใจต่อการพิจารณา เพื่อถือเอาความจริงต่าง ๆ ที่มีอยู่กับอาหารที่รวมกันอยู่ได้อย่างดีเยี่ยม พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เล่าว่า ท่านเคยได้รับอุบายต่าง ๆ จากการพิจารณาอาหารในขณะที่ฉันมาเป็นประจำ แม้ข้ออื่น ๆ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.41-42) การปฏิบัติธุดงค์ข้อนี้ จะบรรเทาค้นหาในรสต่าง ๆ ละความตะกละเสียได้ เป็นผู้มุ่งแต่ประโยชน์ในอาหาร ไม่ต้องลำบากในการรักษาภาชนะ มีถาดเป็นต้น ไม่เป็นผู้ลอกแลกมีนัยน์ตาสอดสายแล้วบริโภคน และเป็นผู้มีความประพฤติสมควรแก่ ธุดังกรรม มีความเป็นผู้มักน้อย เป็นต้น (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.304)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติเอกปัตติกัณฑุคคฺ

เอกปัตติกังครุคังคนี้ ท่านอนุญาตให้ภิกษุผู้ปฏิบัติสามารถใช้เพียงบาตรเป็นภาชนะในการฉันภัตตาหาร ทั้งนี้เพื่อให้เป็นเครื่องตัดความกังวลในการใช้ภาชนะหลายอย่างในการใส่ภัตตาหาร และเพื่อให้ภิกษุได้พิจารณาว่า เมื่อภัตตาหารทั้งของคาวของหวานต่าง ๆ ได้เข้าไปรวมกันอยู่ในท้องแล้วก็จะมีสภาพเช่นเดียวกันกับภัตตาหารที่รวมกันอยู่ในบาตร ดังนั้นท่านจึงให้ภิกษุผู้สมาทานปฏิบัติในครุคังคนี้ ต้องระมัดระวังไม่ให้มีความยินดีที่จะใช้ภาชนะอย่างอื่นใบที่สองนอกจากบาตรของตน ในการฉันภัตตาหาร เพราะจะทำให้องค์แห่งครุคังคแตก คือหมดสภาพความเป็นครุคังคไป ดังนั้นภิกษุผู้สมาทานปฏิบัติในเอกปัตติกังครุคังคนี้จะต้องไม่ยินดีและใช้ภาชนะที่สองนอกจากบาตรจะทำให้ครุคังคหมดสภาพ

7) ขลุปัจจัยปัตติกังครุคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

โดยปกติเมื่อภิกษุไปรับบิณฑบาตในหมู่บ้านแล้ว ทายกทายิกาบางคนที่ประสงค์อยากจะทำถวายภัตตาหารที่วัด ก็ยังมีอยู่จึงได้ตามมาถวายภัตตาหารที่วัด ซึ่งภัตตาหารนั้นมีทั้งธรรมดาและปราณีต พระภิกษุก็สามารถจะรับภัตตาหารนั้นเพื่อฉันได้ แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงอนุญาตขลุปัจจัยปัตติกังครุคังคให้แก่ภิกษุผู้มักน้อยปรารณาจะขัดเกลาจิตใจตนเอง โดยการไม่รับภัตตาหารที่ตามมาถวายภายหลัง ในสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ภายหลังจากกลับจากบิณฑบาตแล้ว อาหารใดที่ญาติโยมตามมาส่งที่วัดท่านจะไม่รับ ถึงรับให้ก็ไม่บริโภค ครุคังคข้อนี้พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านถือปฏิบัติเคร่งครัดมาก จนกระทั่งในสมัยที่ท่านอาพาธหนักแล้วจึงยอมผ่อนปรนให้กับญาติโยม เพราะท่านเดินไปบิณฑบาตไม่ไหวแล้วนั่นเอง

ก) ความหมายขลุปัจจัยปัตติกังครุคังค

ความหมายของขลุปัจจัยภัตติกังครุคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จากการค้นคว้าเอกสารข้อมูล ไม่พบว่าท่านได้กล่าวไว้โดยตรงในเอกสารใด ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้อธิบายความหมายของขลุปัจจัยภัตติกังครุคังคที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้สมาทานปฏิบัติในหนังสือประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ว่า “ขลุปัจจัยภัตติกังครุคังค คือ การห้ามภัตตาหารที่ตามมาส่งในภายหลัง ไม่รับอาหารที่ตามส่งที่หลัง คือรับเฉพาะที่ได้มาในบาตร” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.4) นั่นก็คือ เมื่อกลับจากรับบิณฑบาตแล้ว ไม่ว่าจะอาหารใดก็ตามมีคนตามมาถวายภายหลังก็จะไม่รับโดยเด็ดขาด

ข) จุดมุ่งหมายของครุคังคขลุปัจจัยปัตติกังครุคังค

จุดมุ่งหมายของขลุปัจจัยภัตติกังครุคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต นั้น ท่านงดเว้นอาหารที่ตามส่งภายหลัง เพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อความเป็นผู้มักน้อยไม่มักมากใน

อาหารที่มีมากมายที่เขาตามมาส่งที่วัดอีกภายหลัง ซึ่งบางทีเกิดความต้องการของร่างกายเพราะเฉพาะที่
 บิณฑบาตได้ก็พอดีมีต่อพระสงฆ์ 1 รูปแล้ว (2) เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติภาวนาความกังวลรอ
 คอยอาหารที่ญาติโยมจะตามมาถวายจัดเป็นปลีโพธ เครื่องกังวลอย่างหนึ่งทำให้การปฏิบัติภาวนาไม่
 ก้าวหน้า ทั้งการที่ฉันภัตตาหารมากก็ทำให้อาหารทับธาตุ ง่วงนอน ภาวนาไม่ได้ ดังนั้นการตัดความ
 กังวลโดยการไม่รับภัตตาหารที่ตามมาส่งภายหลัง จึงเป็นอุบายช่วยฝึกใจให้เข้มแข็งขึ้น (3) เป็นการฝึก
 ญาติโยมให้ตื่นแต่เช้า นั่นคือ เมื่อพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ไม่ยอมรับภัตตาหารที่ตามไปส่งถึงวัด
 ดังนั้นญาติโยมผู้ที่ปรารถนาจะได้บุญกับท่านจึงต้องฝึกให้ตื่นแต่เช้า เพื่อที่จะได้จัดเตรียมภัตตาหารใส่
 บาตรได้ทัน

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกัณฑ์

การปฏิบัติแบบนี้ ท่านก็แบ่งไว้เป็น 3 ชั้น สำหรับผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ คือ เมื่อฉัน
 อาหารรายแรกเข้าไป ก็ไม่รับของรายอื่น ๆ คือรับเอาเฉพาะรายแรกที่ถวายเป็นอันพอใจ ผู้ถืออย่าง
 กลางฉันแต่อาหารที่มีอยู่ในบาตรที่บิณฑบาตได้มาเท่านั้น อย่างเพลลา อาจจะได้รับได้บ้างตามเหตุผลอัน
 ควร (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.304) หลวงปู่หล้า เขมปัตโต เล่าว่า “ด้านบิณฑบาต หลวงปู่มั่น
 ภูริทัตโต พาลูกศิษย์ปฏิบัติยินดีภัตที่ตกลงในบาตร ไม่ค่อยส่งเสริมในการตามส่งที่หลังอันเป็นปัจฉา
 ภัต” (พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2554, น.194) ข้อปฏิบัติในการไม่รับภัตตาหารที่นำมาส่งมีหลัง
 สมทานว่า “ขลุบัจฉาปัตติกัณฑ์ สมทานมิ ข้าพเจ้าสมทานองค์ของภิกษุผู้มีการไม่ฉันภัตที่นำมาส่ง
 ภายหลังเป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.304)

ง) อานิสถขลุบัจฉาปัตติกัณฑ์

ท่านห้ามอาหารที่ตามส่งมาทีหลัง เพราะถือว่า อาหารที่ได้มาในบาตรมากน้อยถือ
 ว่าเป็นอาหารที่พอดีและเหมาะสมกับผู้ตั้งใจจะสังฆกรรมคือ ความมักน้อยถือว่าเป็นอาหารที่พอดี
 และเหมาะสมกับผู้ตั้งใจจะสังฆกรรมคือความมักน้อยสัน โดยให้สมบูรณ์ภายในใจ ไม่จำเป็นต้องแสวงหา
 หรือรับอาหารเหลือเพื่อที่ตามส่งมาทีหลังอีก อันเป็นการส่งเสริมกิเลสความมักมากซึ่งมีประจำตนอยู่
 แล้ว ให้มีกำลังของพองตัวยิ่ง ๆ ขึ้น จนตามแก้ไม่ทัน อาหารที่ได้มาในบาตรอย่างใดก็ตามอย่างนั้น ไม่
 แสดงความกระวนกระวายส่ายแสอันเป็นลักษณะแปรตผิอันมีบาปกรรมทรมาณ มีอาหารไม่พอกับ
 ความต้องการ ต้องวิ่งวุ่นซุ่นเคื่องเดือรื้อน เพราะท้องเพราะปาก ด้วยความหวังอาหารมากกว่าธรรม
 (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.41)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกัณฑ์

การปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกัณฑ์นี้ในยุคพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อยู่วัดป่าบ้าน

หนองผือ ท่านให้ถือปฏิบัติตามศรัทธาไม่บังคับ ท่านบอกแก่ศิษย์ว่า “ครั้งพุทธกาลเบื้องต้นที่มีสาวก
ขึ้นใหม่ ๆ หัวองค์ มีโกณฑัญญะ วัปะ ภัททิสะ มหานามะ อัสนชิ องค์หนึ่งจัดให้เฝ้าบริการ นอกนั้น
ไปบิณฑบาตมาเลี้ยงกันเป็นบางครั้ง เมื่อพระไม่แจกกันฉันกันใช้ จะให้ใครมาแจกให้เล่า แต่เราไม่
บังคับในส่วนนอกวัดและในวัด แล้วแต่ศรัทธาเป็นเอง” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.66)

8) อารัญญกัณฑ์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การอยู่ป่าเป็นวัตร หรือ อารัญญกัณฑ์ คือ การเข้าไปอาศัยอยู่ปฏิบัติภาวนาในป่าเขา
โดยสามารถเลือกพักอาศัยในเสนาสนะที่อยู่ในป่าหรือถ้ำ เจ็อมผา ต้นไม้ก็ได้ รวมๆ กันเรียกว่าป่า การ
ปฏิบัตินี้ย่อมเป็นแสวงหาสถานที่อันสงบวิเวกหลบหลีกเร้นจากผู้คน ให้เกิดกายวิเวก คือความสงบทาง
กาย เพราะอาศัยป่าเป็นตัวช่วย ตลอดชีวิตนักบวชของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้อาศัยอยู่ในป่า
ตลอดชีวิต เกือบทุกวัดที่ท่านได้พักจำพรรษาล้วนแต่เป็นป่าทั้งนั้น โดยอาจจะเป็นป่าชายหมู่บ้าน ป่าช้า
ป่าอยู่ในภูเขา ถ้ำ เป็นต้น

ก) ความหมายอารัญญกัณฑ์

อารัญญกัณฑ์ คือ การอยู่ป่าเป็นวัตร ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้านประมาณ 25
เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดตามสมณวิสัย เมื่อถึงวัยชราจึงอยู่ในเสนาสนะป่าห่างจากบ้านพอสมควร
ซึ่งพอเหมาะกะกำลังที่จะภิกขาจารบิณฑบาต เป็นที่ที่ปราศจากเสียงอื้ออึงประชาชนเคาพยาบาล
ไม่รบกวน นัยว่า ในสมัยที่ท่านแข็งแรง ได้ออกจาริกโดดเดี่ยวแสวงวิเวกไปในป่าดงพงลึก จนสุด
วิสัยที่ศิษยานุศิษย์จะติดตามไปถึงได้ก็มี เช่นในคราวไปอยู่ทางภาคเหนือ เป็นต้น ท่านไปวิเวกบน
เขาสูง อันเป็นที่อยู่ของพวกมูเซอร์ ยังชาวมูเซอร์ซึ่งพูดไม่รู้เรื่องกัน ให้บังเกิดศรัทธาในพระศาสนา
ได้ (พระอริยคุณาธาร (เส็ง ปุสฺโส, 2492, น.16 - 17)

ข) จุดมุ่งหมายอารัญญกัณฑ์

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านสรรเสริญการอยู่รูกมุลอย่างถึงใจและติดปากจิตใจ
ท่านตลอดมาจนอวสานแห่งชีวิต และเคยพูดเป็นเชิงเตือนลูกศิษย์ทั้งหลาย ว่า พระเราถ้าอยากทราบ
เรื่องหยาบละเอียดของตัวเองและเชื่อความสามารถของตัวเองว่าเป็นพระปฏิบัติเต็มภูมิหรือไม่เพียงไร
จงพากันไปอยู่รูกมุลรวมไม้ในป่าเปลี่ยวที่เต็มไปด้วยสัตว์สี่เท้าเป็นสิ่งเตือนใจ และทดลองความสามารถ
อาจหาญหรือความซื่อสัตย์ไม่เป็นท่าของตัวเองจนรู้ความลึกซึ้งแห่งความหมายของการอยู่รูกมุลที่ทรง
บัญญัติไว้ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.74)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอารัญญกัณฑ์

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวว่า การอยู่ป่าเป็นที่สบายสำหรับนักภาวนา แม้การ

อยู่ป่าเป็นวัตรท่านก็จัดลำดับขั้นตอนการปฏิบัติไว้ 3 ระดับของผู้ปฏิบัติ อย่างอุกฤษฏ์ ต้องรอรุณให้ตั้งขึ้นมาก่อนถึงจะออกจากแนวป่าได้ อย่างกลาง ย่อมได้ เพื่อจะอยู่ในเสนาสนะป่าตลอด 4 เดือนในฤดูฝน ผู้ถืออย่างเพลาย่อมได้เพื่อจะอยู่ในเสนาสนะป่าตลอด 4 เดือนในฤดูหนาว (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.305)

ท่านสอนเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ป่าเป็นวัตร คำสมาทานว่า “อารัญญิกงฺคฺ สมมาทียามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีการอยู่ป่าเป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.305) แม้แต่การเข้าไปพักตามวัดก็นิยมพักที่วัดป่า จำได้ว่า ไม่เคยเข้าไปอยู่ในวัดบ้านเลย แต่จะอยู่วัดที่เป็นป่าหรือชายป่า เมื่อไม่มีวัดเช่นนี้อยู่ ท่านจะหลีกเร้นอยู่ตามชายป่า แม้ว่าจะมีความจำเป็นเวลาเดินทางก็ยากนักที่จะเข้าไปอาศัยวัดวาในบ้น (พระราชวรคุณ (สมศักดิ์ ปณฺทิตฺโต), 2552, น.210) ท่านพระอาจารย์จึงถือจุดประสงค์ข้อนี้จนวาระสุดท้ายแห่งชั้นร์ นอกจากสมัยที่จำต้องอนุโลมผ่อนผันไปตามเหตุการณ์เท่านั้น เพราะทำให้ระลึกว่าตนอยู่ในป่าซึ่งเป็นที่เปลี่ยวกายเปลี่ยวใจตลอดมา จะนอนใจมิได้ คุณธรรมจึงมีทางเกิดไม่เลือกกาล (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.43-45)

ง) อานิสงส์อารัญญิกงฺคฺจุดงค์

การไปอยู่ในป่าที่ไกลจากบ้านพอควร หรือในถ้ำภูเขานี้ก็เป็นการหาสถานที่บำเพ็ญกัมมัฏฐาน แสวงหาความสงบเพื่อบำเพ็ญธรรม (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินฺทรโร), 2541, น.107) พระภิกษุผู้ปฏิบัติจุดงค์ข้อนี้ ต้องทำความเข้าใจว่า “อยู่ในป่า” ไว้ในใจ เป็นผู้ครที่ให้ได้สมาธิที่ยังไม่ได้ และเพื่อรักษาสมาธิที่ได้ไว้แล้วไม่ให้เสื่อม พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญการอยู่ป่าไว้มาก เช่น ครั้งหนึ่ง พระองค์ตรัสชื่นชมพระนาคิตะว่า “รูปที่เป็นของอันภิกษุไม่ควรดู เป็นต้น ย่อมไม่รบกวนจิตของพระภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะป่าอันสงบ ผู้อยู่ป่ามักไม่สะอึกกลัวละความเยื่อใยในชีวิต ได้ยินดีรสแห่งความสุขอันเกิดแต่วิเวก และถ้าเป็นผู้ทรงผ้าบังสุกุลย่อมเป็นสิ่งที่เหมาะสมแก่พระผู้อยู่ป่าเช่นนั้น” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.305)

ท่านเริ่มเห็นคุณค่าแต่เริ่มฝึกหัดอยู่ป่าเป็นต้นมา ทำให้เกิดความวิเวกวิงเวงอยู่คนเดียวตาเหลือบมองไปในทิศทางใดก็ล้วนเป็นทัศนียภาพเครื่องปลุกประสาทให้ตื่นตนอยู่เสมอ ไม่ประมาทนอนใจ นั่งอยู่ก็มีสติ ยืนอยู่ก็มีสติ เดินอยู่ก็มีสติ นอนอยู่ก็มีสติ กำหนดธรรมทั้งหลายที่มีอยู่รอบตัว เว้นแต่หลับเท่านั้นในอิริยาบถทั้งสี่เต็มไปด้วยความปลอดภัยโปร่งโล่งใจ...ท่านว่าป่าเป็นสถานที่ช่วยพุงใจได้ดีมาก ฉะนั้นป่าจึงเป็นจุดเด่นของพระภิกษุผู้มีความใคร่ต่อทางพ้นทุกข์จะถือเป็นสมรภูมิตำหรับบำเพ็ญธรรมทุกชั้น โดยไม่ระแวงสงสัยว่าป่าจะกลับเป็นข้าศึกต่อการบำเพ็ญธรรม ตรงกับอนุศาสน์ที่พระอุปัชฌาย์อบรมสั่งสอนพระภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ให้พากันเสาะแสวงหาอยู่ป่าตามอรัญญิก

(พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.43-45)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติอรัญญิกงคฺชฺดงคฺ

อรัญญิกงคฺชฺดงคฺนี้ท่านอนุญาตไว้เพื่อให้พระภิกษุได้ฝึกฝนตนเองให้อยู่ในป่าอันเป็นเสนาสนะอันสงบสงัด ไม่ให้มายุ่งวุ่นวายกับหมู่บ้าน ดังนั้นท่านจึงห้ามไม่ให้ผู้อยู่ในป่าได้เสนาสนะในบ้าน เพราะจะทำให้ห้องค้แห่งชฺดงคฺแตก คือพินจากสภาพชฺดงคฺไป ดังนั้นพระภิกษุผู้ได้สมาทานปฏิบัติในอรัญญิกงคฺชฺดงคฺจึงต้องระวังไม่ให้มีการยินดีในการเข้าไปอาศัยพักจำวัดอยู่ในเสนาสนะในบ้าน จนได้รณในเสนาสนะบ้านนั้น จะทำให้ชฺดงคฺชื่อนี้ขาด คือ หมดสภาพ

9) รุกขมูลิกงคฺชฺดงคฺของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ต้นไม้แต่ละต้นย่อมเป็นที่ให้ร่มเงา เป็นที่พักพิงอิงอาศัยให้แก่สรรพสัตว์ต่าง ๆ มีลิง ค่าง กระรอก งู นกและแมลงต่างๆ เป็นต้น พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อแรกอุปสมบทพระอุปัชฌาย์ก็สอนว่า กิจที่พึงกระทำด้วยความอดสาหะตลอดชีวิตการบวช คือ การอาศัยอยู่ ณ โคนต้นไม้ เรียกว่าเป็นอดิเรกกลากแล้วพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และศิษยานุศิษย์ของท่านทุกรูปล้วนได้ปฏิบัติชฺดงคฺวตฺรชื่อนี้ทั้งนั้น เพราะเหตุนี้พระชฺดงคฺกรรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จึงได้รับการเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พระป่ากรรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต”

ก) ความหมายรุกขมูลิกงคฺชฺดงคฺ

การยินดีในเสนาสนะอันสงบ เป็นหนึ่งในหลักธรรมที่พระภิกษุจะต้องพิจารณาอยู่เนื่อง ๆ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกทั้งหลายได้พิจารณาถึงความสำคัญของการอยู่ในสถานที่อันสงบวิเวก เพื่อจะนำไปสู่กายวิเวก อันจะส่งเสริมให้การปฏิบัติธรรมมีความเจริญก้าวหน้า ดังนั้น จึงมีหลักปฏิบัติที่เรียกว่า รุกขมูลิกงคฺชฺดงคฺ ซึ่งความหมายของรุกขมูลิกงคฺชฺดงคฺของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือสังฆมรรคา ว่า “รุกขมูลิกงคฺชฺดงคฺคือถือการอยู่โคนไม้เป็นวตฺร” (วนิชารีย์ แก้วพรรษาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) นั่นคือการอาศัยอยู่จำวัด ปฏิบัติธรรม ด้วยการอิริยาบถทั้ง 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน อยู่ภายใต้ร่มไม้ ตลอดทั้งวันและคืน จะสามารถเข้าไปสู่เสนาสนะได้บ้างในเวลามีเหตุจำเป็นแต่จะอยู่ในเสนาสนะอันมีที่มุงบังนั้น ตลอดคืนไม่ได้ สิ่งที่พอจะอาศัยเป็นเครื่องบริวารได้ก็คือกลด สำหรับป้องกัน แมลงร้าย ลม ฝน อสรพิษ แต่ก็ไม่ได้ถือว่าเป็นเสนาสนะเครื่องมุงบังได้

ข) จุดมุ่งหมายรุกขมูลิกงคฺชฺดงคฺ

จุดมุ่งหมายแห่งการอาศัยอยู่โคนต้นไม้ เพื่อให้พระภิกษุผู้สมาทานชฺดงคฺชื่อนี้ ได้อาศัยอยู่กับธรรมชาติ ได้สัมผัสกับ ดิน ฟ้า อากาศ อันอยู่ในภายนอกอาคารที่มนุษย์สร้างขึ้น ให้ได้เข้าใจว่าแท้จริงมนุษย์เราก็คงเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ไม่ได้มีบ้านที่อยู่อาศัยออกมาด้วย มีแต่มาสร้างขึ้นภายหลัง ให้

ได้พิจารณาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของเสนาสนะ ความเป็นไตรลักษณ์ของสังขารทั้งปวง ให้จิตได้สัมผัสกับความสงบสงัด การอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตรนี้ ช่วยเกื้อหนุนการปฏิบัติจิตภาวนา เพราะอาศัยความสงัดวิเวกจากการอยู่โคนต้นไม้ ทั้งยังทำให้สติสัมปชัญญะแก่กล้าเพราะต้องระวังภัยอันตรายรอบด้าน ช่วยให้เป็นผู้มีความมักน้อยสันโดษด้วยเสนาสนะ เป็นผู้อยู่ง่าย นอนง่าย มีภาระเบาไม่ต้องซ่อมแซมเสนาสนะใด ๆ เป็นต้น พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านเล่าว่า “ขณะที่จิตของท่านจะผ่านโลกามิสไปได้โดยสิ้นเชิง คั้นวันนั้นท่านก็อาศัยอยู่รูกขุมล คือร่วมไม้ซึ่งตั้งอยู่โดยเดี่ยวต้นเดียว” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.45)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติรูกขุมลกิ่งคุดงค์

วิธีการปฏิบัติรูกขุมลกิ่งคุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนี้ ท่านแสดงไว้ว่าการอยู่รูกขุมล นั้น มิใช่ว่าเจตน์ไม้ที่ไหนก็จะไปอยู่ อย่างนั้นไม่ถูกต้อง ต้นไม้ที่ไม่ควรไปอยู่โคนต้นไม้ ท่านแสดงไว้ดังนี้ ต้นไม้ที่อยู่ระหว่างพรมแดน ต้นไม้ที่เป็นเจตีย์ ต้นไม้มียาง ต้นไม้มีผล ต้นไม้กำลังมีดอก ต้นไม้มีค้างคาวมาเกาะ ต้นไม้มีโพรง ต้นไม้ที่ตั้งอยู่กลางวัด (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.306) พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินฺชโร ศิษย์อุปถุฎฐากใกล้ชิดของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต บันทึกไว้ว่า “การอยู่โคนต้นไม้ นั้น ท่านเลือกดูต้นไม้ที่เหมาะสม จัดแจงกางกลดทำที่นอนโดยไม่มีผ้าปูนอน เอาตินบาตรเป็นหมอน” (พระราชธรรมเจติยาจารย์ (วิริยงค์ สิรินฺชโร), 2541, น.99) ผู้จะปฏิบัติคุดงค์วัตรข้อนี้ พึงสมาทานว่า “รูกขุมลกิ่งคุดงค์ สมภาทิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ ณ โคนต้นไม้ เป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนธ์, 2555, น.306)

ง) อานิสงส์รูกขุมลกิ่งคุดงค์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติรูกขุมลกิ่งคุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือประวัติของท่านว่า การอยู่ร่วมไม้ซึ่งปราศจากที่มุงบังและเครื่องป้องกันตัวย่อมทำให้มีความรู้สึกตัวอยู่เสมอ จิตที่ตั้งความรู้สึกไว้กับตัวย่อมเป็นทางถอดถอนกิเลสไปทุกโอกาส...เพราะความเปลี่ยวและความกลัวเป็นเหตุ จึงเป็นจิตที่มีหลักยึด...จะช่วยให้มีความสะดวกรวดเร็วขึ้นกว่าธรรมดาที่ควรจะเป็นอยู่มาก ดังนั้น รุดงค์วัตรข้ออยู่รูกขุมลจึงเป็นธรรมเป็นเครื่องทำลายกิเลสได้เป็นอย่างดี (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.45)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติรูกขุมลกิ่งคุดงค์

การปฏิบัติรูกขุมลกิ่งคุดงค์นี้ มีหลักปฏิบัติที่จะต้องอยู่อาศัยร่วมไม้เป็นหลัก หากว่าพระภิกษุผู้ได้สมาทานรุดงค์แล้ว มีเหตุจำเป็นที่จะต้องเข้าไปสู่อารามและจำเป็นจะต้องเข้าไปสู่เสนาสนะเช่น ไปประกอบกิจการสังฆกรรมร่วมกับหมู่สงฆ์ ก็สามารถที่จะเข้าไปได้ชั่วเวลานั้น แต่เมื่อ

ประกอบกิจการสังฆกรรมนั้นเสร็จแล้ว จะยืนคืออยู่ในเสนาสนะนั้นนาน ๆ ไม่ได้ หรือจะอยู่ในที่นั้นจนตลอดราตรี ก็ไม่ได้ เพราะว่าจะทำให้อุณหภูมิห้องแห่งอุตุคักแตก คือหมดสภาพ ดังนั้น ผู้สมาทานถือปฏิบัติในรุกขมูติกังคอุตุคักนี้จะต้องระวังไม่ไปจำวัดหลับนอนในเสนาสนะ เจื่อมผา หรือถ้าอะไรอย่างอื่นที่ไม่ใช่โคนต้นไม้ เพราะจะทำให้อุตุคักหมดสภาพ

10) อัปโลกาสิกังคอุตุคักของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การอยู่ในสถานที่โล่งแจ้งปราศจากที่มุงบังนี้เรียกว่า อัปโลกาสิกังคอุตุคัก เป็นการปฏิบัติที่ทำให้ได้ยาก ด้วยว่าภิกษุจะต้องอยู่ในที่กลางแจ้งเป็นที่อยู่อาศัยหลับนอน ไม่ให้มีอะไรมาบัง ไม่มีต้นไม้ ไม่มีเจื่อมผา ไม่มีหลังคาตั้งกะสีหรือกระเบื้องมาช่วยกันแดดและฝน ที่พอจะมีก็เพียงกลดและมุ้งสำหรับกันยุงและแมลงที่จะมาทำอันตรายเท่านั้น การอยู่แบบนี้ภิกษุผู้อยู่อาศัยย่อมจะได้รับความลำบากจากแดด ลม ฝน ความหนาว ความร้อน โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทราบว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านก็เคยปฏิบัติอุตุคักวัตรข้อนี้ในบางกาลเวลา ไม่ได้ปฏิบัติเป็นประจำ

ก) ความหมายอัปโลกาสิกังคอุตุคัก

แม้ว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านจะไม่ได้สมาทานปฏิบัติอุตุคักวัตรข้อนี้เป็นประจำ แต่การสั่งสอนของท่าน ท่านก็สอนศิษยานุศิษย์ของท่านให้สามารถเลือกปฏิบัติอุตุคักวัตรทั้ง 13 ข้อ โดยให้เลือกปฏิบัติได้ตามจริตนิสัยของแต่ละท่าน ดังนั้น จึงมีคำสอนของท่านที่เกี่ยวกับอุตุคักวัตรข้อนี้อยู่ ดังปรากฏในหนังสือสังฆมรรคาว่า “อัปโลกาสิกังคอุตุคักคือการอยู่ในที่โล่งแจ้งเป็นวัตร” (วชิราจารย์ แก้วพรหมและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) ซึ่งการอยู่ในที่โล่งแจ้งเป็นวัตรนี้ เป็นการอยู่ในที่ที่ปราศจากที่มุงบัง เป็นต้นว่า เจื่อมผา ถ้า ต้นไม้ ภูฏี ศาลา กระโจม เป็นต้นไม่สามารถจะอยู่อาศัยปฏิบัติธรรม ยืน เดิน นั่ง นอน ในสถานที่เช่นนั้นได้ สิ่งที่จะอาศัยได้ก็คือกลด หรือ ผ้าที่นำมามุงมาบังพอได้กันแดดกันฝนเป็นลักษณะซุ้มผ้า เท่านั้น

ข) จุดมุ่งหมายอัปโลกาสิกังคอุตุคัก

การปฏิบัติอัปโลกาสิกังคอุตุคักนี้ มุ่งหวังเพื่อให้จิตของพระภิกษุผู้สมาทานถือปฏิบัติ มีความตื่นตัวตลอดเวลา เพราะไม่มีเสนาสนะใด ๆ ที่จะมาช่วยกำบังอันตรายให้ได้ ทำให้จิตไม่นิ่งนอนใจ มีความไม่ประมาท ทั้งทำให้ได้รับรู้ว่าสัตว์มีชีวิตอื่น ๆ ที่ไม่บ้านเรือนเป็นที่อาศัยเช่นมนุษย์ย่อมจะมีความทุกข์ยากลำบาก ย่อมทำให้เบื่อก่อนหน้าในการเวียนว่ายตายเกิด มีความขยันหมั่นเพียรในการที่จะปฏิบัติสมาธิภาวนาเพื่อที่จะเจริญมรรคมืองค์แปดให้จิตของตนเองได้หลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยไม่รีรอ

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอัปโลกาสิกังคอุตุคัก

ประเภทและวิธีปฏิบัติตามคำสอนของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในอภิปุทธศาสตร์
 ชุติการนี้ว่าผู้ที่ปฏิบัติอุกฤษฏ์ จะเข้าไปอาศัยเงาดันไม้ หรือภูเขาหรือเรือนอยู่ ไม่ควร ต้องทำกิจวัตร
 หมายถึงทำกระโจมจิรวอยู่ในที่กลางแจ้ง นั้นแหละเหมาะสม ผู้ถือปฏิบัติอย่างกลาง จะเข้าไปอาศัยเงา
 ดันไม้ ภูเขา และเรือนอยู่ แต่ไม่เข้าไปข้างใน ก็ควร สำหรับ ผู้ถืออย่างเพลา เจื่อมเขาที่คนไม่ได้มุงบัง
 เลย ชุ่มกึ่งไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือกระท่อมร้าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามท้องนาที่คนเฝ้านาทิ้งไว้ก็ควร
 (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.307) การสมาทานปฏิบัติชุติการด้วยการถืออยู่กลางแจ้ง ฟังกล่าวคำ
 สมาทานว่า “อภิปุทธศาสตร์ สมาทียามิ ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้อันอยู่กลางแจ้งเป็นปกติ”
 (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.306)

ง) อานิสงส์อภิปุทธศาสตร์ชุติการ

อภิปุทธศาสตร์ชุติการ จัดว่าเป็นชุติการที่อุกฤษฏ์ที่สุดในหมวดชุติการอื่นเนื่องด้วยที่อยู่
 อาศัย เพราะเป็นข้อที่ทำได้ยากมากในปัจจุบัน ดังนั้นพระภิกษุผู้ที่มีความยินดีสมาทานปฏิบัติในชุติการ
 วัตรข้อนี้จึงเป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง เสียสละตนเองเพื่อมรรคผลนิพพาน โดยเฉพาะ กิเลส
 ความชอบความสบายจากการอยู่ในเสนาสนะอันดี ย่อมไม่สามารถอยู่ในจิตใจของท่านได้ คำสอน
 ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวว่า “การอยู่ในที่กลางแจ้งนี้ ย่อมบรรเทาถีนมิทชะ ความง่วงเหงา
 หาวนอนได้ดี และเป็นผู้ปรารถนาเพื่อความปลอดภัย เพราะผู้ปฏิบัติเช่นนี้มีดวงดาวดารคายเป็น
 เพดาน มีประทีปคือดวงจันทร์ ส่องสว่างสมควรแก่ภาวะ คือ เป็นผู้ไม่มีเรือนอย่างแท้จริง” (ปฐม -
 ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.307)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติอภิปุทธศาสตร์ชุติการ

การปฏิบัติอภิปุทธศาสตร์ชุติการนี้ ท่านให้ผู้ถือสมาทานชุติการ จะต้องอยู่อาศัยในที่
 โลงแจ้ง ไม่มีสิ่งใด ๆ มามุงบังไว้ และจะต้องไม่เข้าไปสู่สถานที่ที่มีสิ่งมุงบัง เช่น ถ้ำ เจื่อมเขา ดันไม้ กุฎิ
 ศาลา กระท่อม เป็นต้น นอกจากมีเหตุจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น เพราะจะทำให้ห้องค์แห่งชุติการแตก คือหมด
 สภาพจากชุติการได้ ดังนั้นผู้ปฏิบัติชุติการข้อนี้จะต้องระวังไม่เข้าไปอาศัยอยู่ในที่มีสิ่งมุงบัง หรือดันไม้ที่
 เป็นร่มเงา เพราะจะทำให้ชุติการหมดสภาพ

11) โสทานักังชุติการของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ป่าช้าเป็นสถานที่สุดท้ายของชีวิตของมนุษย์ทุกคนจะต้องนำร่างกายมาทิ้งไว้ ณ สถานที่นี้
 ไม่ทราบจำนวนกี่ร้อยกี่พันคนที่ได้หมดลมหายใจไปแล้ว ญาติพี่น้องก็ต้องนำเอาสรีระร่างมาทิ้งไว้ใน
 ป่าช้านี้ คนส่วนมากจะไม่ปรารถนาที่จะไปสู่ป่าช้า เพราะเห็นว่าเป็นสถานที่น่ากลัว เป็นสถานที่ที่อยู่ของ
 คนตาย กลัวอะไรต่อมิอะไรอีกต่าง ๆ นานา แต่พระพุทธเจ้ากลับสอนให้พระภิกษุทั้งหลายได้มาเยี่ยม

ชมพักภวานาในป่าช้าให้จิตใจได้สัมผัสกับความจริงของชีวิต ว่า สุตท้ายของชีวิตก็มีป่าช้าเป็นที่ไป แม้พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ได้ปฏิบัติในรุดงค์ครั้งนี้ โดยตลอดมา

ก) ความหมายโศสานิกังครุดงค์

การเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตรนี้ เป็นกิจที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้ปฏิบัติเป็นครั้งคราว ความหมายของโศสานิกังครุดงค์ ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือประวัติของท่านว่า “โศสานิกังครุดงค์ คือ การเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตร เป็นการประกอบความเพียรภวานาในป่าช้า” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.45) การเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตรนี้เป็นข้อปฏิบัติที่ฝึกความกล้าให้กับพระรุดงค์กรรมฐานเพื่อที่จะเอาชนะความกลัว เอาชนะใจของตนเองให้อยู่กับความกลัวได้ โดยการเข้าไปอยู่ในป่าช้าที่มีการนำศพของคนตายมาทิ้ง มาเผาหรือมาฝังศพคนตายไว้ พระภิกษุผู้เข้าไปเยี่ยมป่าช้าก็ต้องเรียนรู้วิธีการปฏิบัติให้ดีเสียก่อน จึงจะไม่ได้รับอันตราย

ข) จุดมุ่งหมายโศสานิกังครุดงค์

จุดมุ่งหมายแห่งการปฏิบัติโศสานิกังครุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านสั่งสอนศิษยานุศิษย์ของท่านให้ปฏิบัติรุดงค์ครั้งนี้เพื่อให้เกิดการฝึกฝนจิตของตนเองให้มีความเข้มแข็ง หากมีความกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น คือกลัวผี จะต้องเข้าไปอยู่ในป่าช้า เพื่อให้ได้เข้าใจถึงความจริง จนสามารถแก้เคล็ดความกลัวตัวนี้ได้ อนึ่งการอยู่ในป่าช้าเป็นอุบายภวานาที่ได้ผลมาก เพราะเมื่อเกิดความกลัวจิตก็ไม่กล้าคิดแต่สายไปที่อื่น ย่อมตั้งมั่นอยู่กับคำบริกรรมและรวมสงบได้ง่าย ทั้งให้ได้ปัญญารู้จักพิจารณาความจริงของชีวิต ดังที่ปรากฏในหนังสือประวัติของท่านว่า “การเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตรเป็นรุดงค์เป็นเครื่องปลุกเตือนพระและหมู่ชน มิให้ประมาทในเวลามีชีวิตอยู่ โดยเข้าใจว่าตัวจะไม่ตาย ความจริงคือคนเริ่มตายเล็กตายน้อยตายไปอยู่ทุกเวลานั่นเอง” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.45-47)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติโศสานิกังครุดงค์

โศสานิกังครุดงค์นี้มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ (1) การอยู่ประจำในป่าช้า มีการสร้างเสนาสนะที่พอจะให้อยู่จำพรรษาได้และอยู่ประจำในป่าช้านั้นเพื่อจะได้ปฏิบัติรุดงค์ครั้งนี้ (2) การเข้าไปเยี่ยมเป็นการเฉพาะกิจ ไม่ได้อยู่ประจำ จะเข้าไปก็เฉพาะในเวลาที่ต้องการจะพิจารณาสุกะหรือต้องการสถานที่อันสงัดเพื่อการอบรมภวานา วิธีการสมათานรุดงค์นี้ ให้กล่าวคำสมათาน ว่า “โศสานิกังค สมายามิ ข้าพเจ้าสมათานองค์แห่งภิกษุผู้มีอันอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรานิคมานนธ์, 2555, น.307) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต “ท่านสนใจเยี่ยมป่าช้านอกและป่าช้าในอยู่เสมอ แม้พระบางองค์ที่เป็นลูกศิษย์ท่านก็ยังพยายามตะเกียกตะกายปฏิบัติตามท่าน ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นพระที่กลัว

ผีมา” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.45-47)

ง) อานิสงส์โสตานิกังคฺชฺรงคฺ

การเยี่ยมป่าช้าเพื่อพิจารณาความตายจึงเป็นทางผ่อนคลายหายกลัวทั้งเรื่องของตัว และเรื่องของคนอื่นได้อย่างไม่มีประมาณ จนเกิดความอาภายต่อความตาย...(พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.45-47) นอกจากนี้ยังมีโอกาสที่จะได้พิจารณาซากอสุภะต่าง ๆ ในเวลาที่เขานำศพมาเผาเป็นการเจริญจิตภาวนา สมกับเป็นผู้ประพฤติกุศลเพียรประโยชน์พยายาม ย่อมพิจารณาซึ่งสิ่งสกปรกน่าเกลียด จิตจึงพ้นสิ่งสกปรกน่าเกลียดได้ (พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, 2554, น.16) ย่อมพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่งาม บรรเทาความระแคะได้ เห็นสภาพความเป็นจริงของร่างกาย เนื่อง ๆ ย่อมจะสังเวชในการเกิดแก่เจ็บตาย ละความมัวเมาในทรัพย์สมบัติและความไม่มีโรค สามารถข่มความกลัวเสียได้ เป็นที่สรรเสริญแห่งอมนุษย์ทั้งหลาย เป็นต้น (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.307)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติโสตานิกังคฺชฺรงคฺ

การปฏิบัติโสตานิกังคฺชฺรงคฺของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนี้ ท่านสอนให้ศิษยานุศิษย์เป็นผู้มีสติปัญญา ให้รู้จักวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องแล้วจึงลงมือปฏิบัติ โดยเฉพาะการเข้าไปเยี่ยมป่าช้าเป็นวัตรนี้ เมื่อเข้าไปในป่าช้าเพื่อพิจารณาซากศพ ให้เป็นอสุภกรรมฐาน ท่านให้ไปในทิศเหนือลมเพื่อป้องกันไม่ให้ลมพัดกลิ่นเหม็นและเชื้อโรคมารสู่พระภิกษุผู้ไปพิจารณานั้น อนึ่งผู้ที่เข้าพิจารณาซากศพหรือเยี่ยมป่าช้าในเวลากลางคืนจะต้องมีสติ หากได้พบกับเหตุการณ์ใดก็ตามที่ทำให้ตกใจจะต้องไม่วิ่งเป็นอันขาด จะต้องยืนอยู่กับที่ นึกถึงคำบริกรรมให้จิตตั้งมั่นแล้ว พิจารณาให้ความกลัวระงับแล้วจึงไปต่อได้ หากวิ่งจะเป็นอันตรายทำให้จิตวิปลาสได้

12) ยถาสันถติกังคฺชฺรงคฺของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ยถาสันถติกังคฺชฺรงคฺนี้ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติเป็นนิสัยของท่าน ท่านไม่นิยมให้พระสงฆ์เป็นผู้ก่อสร้างเสนาสนะเอง ถึงสร้างก็ไม่ให้สร้างมาก สร้างแต่พออยู่ได้ การอยู่ของท่านท่านไม่ยึดติดในเสนาสนะที่อยู่ มีที่อยู่อย่างไรท่านก็อยู่ได้ ด้วยนิสัยอันนี้เองก็เป็นยถาสันถติกังคฺชฺรงคฺไปในตัว

ก) ความหมายยถาสันถติกังคฺชฺรงคฺ

ยถาสันถติกังคฺชฺรงคฺนี้ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือสังฆมรรคาว่า “ยถาสันถติกังคฺชฺรงคฺ คือ การยินดีอยู่ในเสนาสนะตามแต่ท่านจะจัดให้อยู่พัก อยู่ในเสนาสนะตามแต่เขาจะจัดให้เป็นวัตร” (วนิชารีย์ แก้วพรรษาและสุกัญญา มกฺกอรุณี, 2547, น.17) นั่นคือ การปฏิบัติตนให้เป็นผู้อยู่อย่าง เพราะยินดีในเสนาสนะใดก็ได้ที่ผู้มีหน้าที่ได้จัดให้พักแล้ว ไม่แสดง

ความยุ่งยาก อยากรู้ที่อยู่อันดี ไม่พอใจในที่อยู่ที่ตนได้ เป็นการฝึกให้เป็นผู้สันโดษในเสนาสนะที่อยู่อาศัย

ข) จุดมุ่งหมายยถาสันตติกัณฑ์

แม้ว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านจะไม่ได้สมาทานปฏิบัติในรุดงค์วัตรข้อนี้โดยตรง แต่ในภาคปฏิบัติท่านเป็นผู้นิยมนั่งอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่ได้เลือกว่าจะต้องอยู่ในเสนาสนะอันเลิศ ท่านไม่มีความพยายามในการที่จะก่อสร้างเสนาสนะต่าง ๆ ท่านนิยมนั่งอยู่ป่ามากกว่า และไม่นิยมให้เกิดการก่อสร้างเสนาสนะขึ้นในสำนักของท่าน เพราะท่านให้เหตุผลว่าทำให้ขัดต่อการเจริญภาวนาดังนั้น ซึ่งลักษณะแห่งการปฏิบัตินี้เองจัดว่าเป็นยถาสันตติกัณฑ์ไปในตัว ซึ่งท่านได้ให้จุดมุ่งหมายว่า “เพื่อความเป็นผู้ไม่ยุ่งยาก ไม่เรียกร้องเกินไป ยินดีตามวาสนาบารมีที่มาถึงเข้า ยินดีในเสนาสนะที่ถูกจัดไว้” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.307)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติยถาสันตติกัณฑ์

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติรุดงค์ข้อนี้ ท่านมิได้ชอบก่อสร้างหุรหุรา ทำพอได้อยู่ไปเท่านั้น อย่างสูงก็มุงกระดานปูกระดานก็ไม่ไสบก ฝาที่เหมือนกัน (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.151) ท่านจะอยู่ในเสนาสนะที่มีผู้ทำถวายให้ ท่านไม่นิยมทำเสนาสนะเพื่อตัวเอง เช่น ในปี พ.ศ. 2488 สงครามโลกเพิ่งยุติลง ท่านพระอาจารย์ก็ยังคงพักที่ศาลา ความบกพร่อง ความไม่พร้อม ยังคงมีอยู่แต่ท่านพระอาจารย์ก็ทนได้ พระอาจารย์ทองคำ จารุณโณ และพระอาจารย์พรหม จิรปุญโณ ได้ระดมชาวบ้านสร้างกุฏิถวายให้ท่านอยู่ ประมาณ 10 วันก็เสร็จ แล้วจึงนิมนต์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ขึ้นไปอยู่ ท่านบอกว่า “ไม่ยังใหม่อยู่ยังไม่คลายกลิ่น หมดกลิ่นไม่ก่อนค่อยไป” (หลวงตาทองคำ จารุณโณ, 2547, น.54-56) ส่วนวิธีการปฏิบัติ ท่านให้สมาทานว่า “ยถาสันตติกัณฑ์ สมาธิยามิ ขำพเจ้าขอสมาทานองค์ของภิกษุผู้มีอันอยู่ในเสนาสนะตามที่จัดไว้ให้ เป็นปกติ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.307)

ง) อานิสงส์ยถาสันตติกัณฑ์

การปฏิบัติยถาสันตติกัณฑ์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต นี้ท่านสอนภิกษุว่า “ได้สิ่งใด พึงยินดีในสิ่งนั้น” แสดงถึงความเป็นผู้ใฝ่ประโยชน์แก่เพื่อนพรหมจารี โดยไม่กวนให้ย้ายเสนาสนะบ่อย ๆ ไม่เป็นผู้คิดยึดเสนาสนะว่าเลวหรือประณีต และความยินดียินดีร้ายได้ ปิดประตูแห่งความตะกลาม สมกับเป็นพุทธสาวก (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.308) เป็นผลให้ผู้ปฏิบัติมีความประพฤติเบาใจ สามารถละความเลือกว่าจะต้องได้เฉพาะในสิ่งของที่ปราณีตเท่านั้น รังเกียจสิ่งของที่ไม่ปราณีต สามารถทำใจให้เป็นกลางได้ในทุก ๆ สถานที่ ย่อมเข้าใจว่าเสนาสนะนั้นแท้จริงก็เป็นเพียง

สถานที่สำหรับพักอาศัยเพื่อให้ได้อยู่ปฏิบัติธรรมกรรมฐานเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องดีเลิศ การปฏิบัตินี้ ทำให้กิเลสในใจของผู้ปฏิบัติลดลงได้

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติธรรมาสนถกัฏฐคังคชคังค

การปฏิบัติธรรมาสนถกัฏฐคังคชคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านให้ยินดีในเสนาสนะตามที่ตนได้รับ ตามที่ตนมี ไม่นิยมให้ทำการก่อสร้างเสนาสนะที่หรูหราขึ้นภายในวัด เพราะจะทำให้เกิดกิเลสคือความยึดติดในสถานที่ ซึ่งท่านเรียกว่า “ติดสุข” ดังนั้นในวัดป่ากรรมฐานสายของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จึงมักมีสิ่งปลูกสร้าง คือ กุฏิ ศาลา ที่เรียบง่าย เน้นประโยชน์ใช้สอย หากพระภิกษุรูปใดได้สมาทานปฏิบัติในธรรมาสนถกัฏฐคังคชคังคแล้วจะต้องละเว้นจากความเรียกร้องเพื่อจะอยู่ในเสนาสนะตามที่ตนชอบใจ เพราะจะทำให้ธรรมาสนถกัฏฐคังคชคังคเสื่อมสภาพ

13) เนสัชชกัฏฐคังคชคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ย่อมสามารถปฏิบัติได้ในทุกอิริยาบถไม่ว่าผู้ปฏิบัติจะกำลังทำงานใด ๆ อยู่ ขอเพียงแต่สติจดจ่ออยู่กับกรรมฐานก็เป็นการภาวนาไปในตัวแล้ว แต่นั่นก็เป็นการปฏิบัติที่เป็นไปตามลำดับ ไม่ได้เร่งรัดความเพียรให้ออกอุกฤษฎ์อะไร หากผู้ใดหวังจะปฏิบัติกรรมฐานภาวนาจึงต้องปฏิบัติเนสัชชกัฏฐคังค คือ การปฏิบัติธรรมอยู่อิริยาบถทั้ง 3 คือ ยืน เดิน นั่ง ยกเว้นการนอน เป็นการปฏิบัติแบบอุกฤษฎ์ เพื่อเร่งรัดความเพียรให้การภาวนาเกิดผลเร็วขึ้น พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติธรรมาสนถกัฏฐคังคชคังคนี้เป็นบางเวลาไม่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องท่านจะปฏิบัติเฉพาะในบางสมัยเท่านั้น

ก) ความหมายเนสัชชกัฏฐคังค

เนสัชชกัฏฐคังคชคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏความหมายในหนังสือสังฆมรรคา ว่า “เนสัชชกัฏฐคังคคือ นั่งเป็นวัตร เว้นนอน อยู่ด้วยเพียง 3 อิริยาบถ คือนั่ง ยืน เดิน นั่ง เป็นวัตร” (วนิชชาธิปไตย แก้วพรรษาและสุกัญญา มกุฏอรุณี, 2547, น.17) ซึ่งการปฏิบัติเนสัชชกัฏฐคังคนี้ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต นิยมปฏิบัติเป็นเพียงชั่วระยะเวลาเท่านั้น ท่านไม่ได้ปฏิบัติตลอดชีวิต ท่านจะปฏิบัติเนสัชชกัฏฐคังคชคังคนี้ ในระยะเวลาที่ท่านต้องการจะเร่งความเพียร คือปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดกลางวันและกลางคืน โดยไม่ยอมพักผ่อนหลับนอนเลย

ข) จุดมุ่งหมายเนสัชชกัฏฐคังค

เนสัชชกัฏฐคังคชคังคของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเน้นการต่อสู้วิรณมการอบงาใจ ด้วยการ นั่ง ยืน เดิน ไม่เอนกายลงนอน ถึงหลับก็เป็นใน 3 อิริยาบถคั่น (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น. 308) เนื่องจากอิริยาบถนอนเป็นอิริยาบถที่สบาย ทำให้สติของผู้ปฏิบัติอ่อนที่สุด สามารถพลอยหลับไปโดยไม่รู้ตัวได้ ดังนั้นเมื่อต้องการเร่งให้ความเพียรเกิดความต่อเนื่อง ท่านจึงควรวิน

อิริยาบถนอน โดยปฏิบัติสมาธิภาวนา ในอิริยาบถทั้ง 3 คือ ยืน เดิน นั่ง โดยเฉพาะเดินและนั่งสมาธินั้น ท่านทำมากกว่าอิริยาบถอื่น ทั้งนี้เป็นการฝึกให้อินทรีย์ 5 คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ของผู้ปฏิบัติเกิดกำลังมากขึ้น จนสามารถรวมเป็นหนึ่งได้ ในบางโอกาสท่านก็นั่งสมาธิอยู่ในอิริยาบถเดียวตลอดราตรี เพื่อการที่จะได้พิจารณาเวทนาขั้นที่เกิเกิดขึ้นเกิดวิปัสสนาญาณ จนสามารถปล่อยวางขั้นนี้ได้

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเนสัชชิกังคชุดงค์

การปฏิบัติเนสัชชิกังคชุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้แบ่งประเภทไว้ว่า “ การใช้พนักอิง ผัวรัดเข้า ผัวรัดตัว ถ้าปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไม่ควร แต่ถ้าปฏิบัติอย่างกลาง ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งนำมาใช้ได้ ผู้ปฏิบัติอย่างหย่อน ๆ ก็พึงไปได้หมด ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น. 308) ที่สำคัญคือให้อยู่ปฏิบัติตลอดคืนด้วยอิริยาบถยืน เดิน นั่ง ยกเว้นอิริยาบถนอน พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเป็นผู้หนักในการปฏิบัติสมาธิภาวนา ซึ่งกิจวัตรประจำวันของท่านคืนหนึ่ง ๆ ท่านพักจำวัดราว 4 ชั่วโมงเป็นอย่างมากในเวลาปกติ ถ้าเป็นเวลาพิเศษก็นั่งสมาธิภาวนาตลอดรุ่ง ไม่พักจำวัดเลย (พระมหาธีรนาถ อคฺคชิโร, 2547, น.156)

ง) อานิสงส์เนสัชชิกังคชุดงค์

การปฏิบัติเนสัชชิกังคชุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านกล่าวอานิสงส์ไว้ว่า “ข้อปฏิบัตินี้ ด้บความขี้เกียจ ด้ชะงัดนัก ด้ตเครื่องผูกพันใจ เนื่องในความสุขในการนอน สุขในการนอนเอกเขนก สุขในความหลับ เมื่อไม่นอนยอมสะดวกในการประกอบกรรมฐานทั้งปวง มีอิริยาบถอันนำมาซึ่งความเลื่อมใส เหมาะสมที่จะทำความเพียร และความเพียรเพิ่มพูนดี ” (ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์, 2555, น.308) จิตที่ด้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยอมเข้าไปในหลักกรรมแห่งสติปัญญา 4 คือ อาตาปี ความเป็นเครื่องยังกิเลสให้ร้อน เพราะผู้ปฏิบัติเนสัชชิกังคชุดงค์อย่างต่อเนื่อง กายยอมจะอ่อนเพลีย แต่จิตมีกำลังมาก สามารถทำให้เกิดอาการจิตรวมได้ และสภาวะธรรมต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้น จึงกล่าวได้ว่าเนสัชชิกังคชุดงค์นี้เป็นชุดงค์วัตร ที่เน้นลงสู่การปฏิบัติสมาธิมากที่สุด

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติเนสัชชิกังคชุดงค์

เนสัชชิกังคชุดงค์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านให้ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องอยู่ในอิริยาบถ 3 คือ ยืน เดิน นั่ง ไม่ยอมอยู่ในอิริยาบถนอนเพราะจะทำให้องค์แห่งชุดงค์แตก ดังนั้นภิกษุผู้ได้สมาทานถือปฏิบัติในชุดงค์นี้ จะต้องไม่อยู่ในอิริยาบถนอนเป็นอันขาด หากจะหลับสามารถหลับในอิริยาบถนั่งได้ ถ้าอยู่ในอิริยาบถนอนแล้ว อย่างไรก็ตามพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมักจะเตือนศิษย์ที่ปฏิบัติเนสัชชิกังคชุดงค์นี้นานมากเกิน ไปเพราะจะทำให้เกิดอันตรายต่อธาตุขันธ์ ทำให้สมองเสื่อม

หลงลืมได้ ท่านให้ถือปฏิบัติแต่เพียงพอดีเท่านั้น

3.3.2.5 สรุปรุขงควัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้รับการฝึกหัดให้ปฏิบัติในรุขงควัตรมาจากสำนักของพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ซึ่งสืบสายปฏิบัติมาจากพระธรรมยุติกนิกายยุคต้นที่ได้รับการเผยแพร่มาจากวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร โดยที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้สั่งสอนให้อันตเวทสิกขของท่านได้เลือกถือปฏิบัติรุขงควัตรข้อใดข้อหนึ่งตามแต่จริตนิสัยของแต่ละรูป เพื่อให้เป็นข้อปฏิบัติในการขัดเกลาจิตใจของตนเอง ทั้งนี้โดยไม่ได้บังคับให้ถือทุกข้อ รุขงควัตร มีทั้งหมด 13 ข้อ คือ (1) ปิงสุกุกิ๊งครุขงคฺ ถือฝ้ายบังสุกุล (2) เตจิวิริงครุขงคฺ ถือทรงฝ้าย 3 ผืน (3) ปิณทปาติงครุขงคฺ ถือเที่ยวบิณฑบาต (4) สปะทานจาริริงครุขงคฺ ถือเที่ยวตามแถว (5) เอกาสนิริงครุขงคฺ ถือนั่งฉัน ณ อาสนะแห่งเดียว (6) ปิตตปิณทิงครุขงคฺ ถือนั่งเฉพาะในบาตร (7) ขลุปีจฌาภัตติงครุขงคฺ ถือการห้ามภัตที่เขานามาวายเมื่อภายหลัง (8) อารัญญิริงครุขงคฺ ถืออยู่ป่า (9) รุกขมุถิริงครุขงคฺ ถืออยู่โคนไม้ (10) อัปโภกาสิริงครุขงคฺ ถืออยู่ในที่กลางแจ้ง (11) โสทานิริงครุขงคฺ ถืออยู่ป่าช้า (12) ยถาลันถติงครุขงคฺ ถืออยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ (13) เนตฺตชชิริงครุขงคฺ ถือการนั่ง รุขงควัตรทั้ง 13 ข้อนี้ มีความหมายจุดมุ่งหมาย ประเภทและวิธีการปฏิบัติ อานิสงส์ และข้อควรระวังในการปฏิบัติดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

3.4 วัตรปฏิบัติและรุขงควัตรของพระรุขงคกรรรมฐานผู้เป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ศิษยานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันก็ได้ถือปฏิบัติวัตรปฏิบัติและรุขงควัตร ตามรอยของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยเฉพาะในสมัยที่ศึกษาปฏิบัติในสำนักของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนั้น การปฏิบัติยังมีความเคร่งครัดมาก ผู้วิจัยจะแยกการวิจัยออกเป็นสองหมวดใหญ่ เพื่อให้ง่ายต่อการวิจัย ได้แก่ หมวดวัตรปฏิบัติและหมวดรุขงควัตร ดังนี้

3.4.1 วัตรปฏิบัติของพระรุขงคกรรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

วัตรปฏิบัติต่าง ๆ ของพระรุขงคกรรรมฐาน ท่านยึดปฏิบัติตามหลักปฏิบัติ ที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นผู้แนะนำพร้าสอนและเป็นแบบอย่างแห่งการปฏิบัติ พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม ศิษย์รูปแรกของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นกำลังสำคัญในการวางรากฐานข้อวัตรปฏิบัติของพระรุขงคกรรรมฐานสายนี้ให้มีแนวทางปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อครั้งที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต รุขงคฺขึ้น ไปเที่ยวจาริกจำพรรษาภาคเหนือเป็นเวลา 12 ปี พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม ได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าของพระรุขงคกรรรมฐานศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตทั้งหมด ซึ่งท่านและพระอาจารย์มหาปิ่น ปลูกาพโล พระน้องชายของท่าน ได้วางข้อกฏีกาสัมมาปฏิบัติไว้เพื่อให้ศิษย์ร่วมสำนักได้

ปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด

3.4.1.1 ความหมายวัตรปฏิบัติของพระครูมงคลฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระครูวิมลภาวนาคณ (คุณ สุเมโธ) ได้ความหมายของวัตรปฏิบัติว่า “วัตร คือข้อปฏิบัติของพระครูค” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว, เมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2556) พระอาจารย์เปลี่ยน ปณฺญาปทีโปกล่าวว่ “วัตรคือหน้าที่ที่พระครูมงคลฐานจะต้องปฏิบัติขาดไม่ได้ กิจวัตร ใหว่ พระสวคมนตรี ปินทบาทประจําวัน ทำสมาธิประจําวัน ตื่นเช้ามาก็ทำวัตรเช้า จิตใจขาดจากข้อวัตรไม่ได้ มันบอกอยู่ในจิตว่าเป็นงานที่จะต้องทำ” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว, เมื่อ 5 มีนาคม 2556) วัตรปฏิบัติเป็นสิ่งที่พระครูมงคลฐานจะต้องศึกษาให้เข้าใจก่อนที่จะออกไปสู่ป่าเพื่อปฏิบัติเพียงลำพัง พระครูวิมลธรรมรัต (ศรีนวล วิมล) กล่าวว่ “วัตรคือข้อวัตร เป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ก่อนไปอยู่ป่า เพราะว่ ธรรมะนั้นสามารถเกิดขึ้นเองได้ด้วยการปฏิบัติธรรม แต่ว่ ข้อวัตรหรือวินัยนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้ จะต้องศึกษา ทรงจําให้เข้าใจแล้ว นำไปสู่การปฏิบัติ จึงจะสมควรออกจากครูอาจารย์ได้” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว, เมื่อ 30 กันยายน 2556)

3.4.1.2 จุดมุ่งหมายวัตรปฏิบัติของพระครูมงคลฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การปฏิบัติวัตรทํานมีจุดมุ่งหมายเพื่อการฝึกหัดความสามารถของพระภิกษุให้เป็นผู้สามารถในกิจต่าง ๆ ดังที่พระครูวิมลธรรมรัต (ศรีนวล วิมล) กล่าวว่ “ถ้าทุกคนปฏิบัติวัตร นั้นคือการแบ่งเบาภาระของครูบาอาจารย์ เรียนรู้งานเพื่อใช้ในอนาคต เมื่อเป็นครูอาจารย์คนอื่น ให้รู้จักปฏิบัติสัมพันธ์กับคนอื่น เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว, เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2556) นอกจากนี้วัตรปฏิบัติยังเป็นเครื่องสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะดังที่พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโมและพระอาจารย์มหาปิ่น ปณฺญาพโล ได้แสดงหลักว่ “พระครูมงคลฐานต้องเป็นผู้แสดงความสามัคคี 3 ประการ คือ กายสามัคคี จิตตสามัคคี ทิฏฐิสามัคคี ต่อหมู่ต่อคณะอยู่เสมอ ในเวลาทำกิจวัตร” (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโมและพระอาจารย์มหาปิ่น ปณฺญาพโล , 2539, น.6-7)

3.4.1.3 ประเภทแห่งวัตรปฏิบัติของพระครูมงคลฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโมและพระอาจารย์มหาปิ่น ปณฺญาพโล ได้แสดงหลักว่ พระครูมงคลฐานต้องเป็นผู้แสดงความสามัคคี 3 ประการ คือ กายสามัคคี จิตตสามัคคี ทิฏฐิสามัคคี ต่อหมู่ต่อคณะอยู่เสมอ ในเวลาทำกิจวัตร 10 ประการ มีการปิดกวาดเป็นต้นก็ต้องพร้อมเพรียงกันทำ ในเวลารักษาศูตควัตร 13 ประการ มีการเที่ยวบิณฑบาตและฉันบิณฑบาตเป็นต้นก็ต้องพร้อมเพรียงกัน ในเวลาประกอบขันธควัตร 14 ประการ มีอาจริยวัตรและอุปัชฌายวัตรเป็นต้นก็ต้องสามัคคีกัน (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโมและพระอาจารย์มหาปิ่น ปณฺญาพโล, 2539, น.6-7)

3.4.1.4 หลักปฏิบัติวัตรของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

วัตรปฏิบัติ 14 ประการของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต รายละเอียดแห่งการปฏิบัติพึงทราบดังนี้

1) อาคันตุกวัตรของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การเดินทางเข้าไปสู่สำนักอื่นเป็นกิจที่จะต้องเกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ทุกรูปแม้พระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เมื่อท่านจะเดินทางไปสู่สำนักอื่น ก็จะต้องปฏิบัติอาคันตุกวัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติที่ยึดถืออย่างเคร่งครัดมาตลอด เพราะการรู้จักวิธีการปฏิบัติตัวในเวลาไปสู่สำนักอื่น แล้วปฏิบัติได้ถูกต้อง เป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องศึกษาเรียนรู้และนำมาปฏิบัติ ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

ก) ความหมายของอาคันตุกวัตร

พระภิกษุผู้จะเดินทางเข้าไปสู่สำนักอื่นเพื่อขอพักอาศัยหรือไปเยี่ยมเยียนหมู่คณะ เรียกว่า เป็น พระอาคันตุกะ หลักปฏิบัติที่พระอาคันตุกะจะต้องปฏิบัติตนเมื่อเข้าไปสู่สำนักอื่น เรียกว่า อาคันตุกวัตร ความหมายของอาคันตุกวัตร ตามนัยยะของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือตามรอยโพธิญาณ ของสำนักวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ได้ให้ความหมายของอาคันตุกวัตร “ว่า ได้แก่หน้าที่ของอาคันตุกะผู้เข้าไปสู่อาวาสอื่น ต้องมีความเคารพต่อสถานที่และประพฤติดัวให้เหมาะสม” (พระสุชา สมบุชาโน, 2548, น.97)

ข) จุดมุ่งหมายของอาคันตุกวัตร

การเป็นพระธุดงค์กรรมฐานในสายของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านจะมีความละเอียดละอในการปฏิบัติ ท่านเคารพกันทั้งตามอายุพรรษาและเคารพนับถือกันในเรื่องปฏิบัติ ท่านจึงพยายามปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในทุก ๆ หมวดธรรมที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น การปฏิบัติตามขันธวัตร 14 ก็เป็นหมวดธรรมที่สำคัญที่พระธุดงค์กรรมฐานสายนี้ยึดถือปฏิบัติ ดังนั้น อาคันตุกวัตร จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ท่านปฏิบัติเพื่อตัวของท่านเอง ทั้งนี้การปฏิบัติอาคันตุกวัตร นี้เพื่อฝึกหัดให้เป็นผู้รู้จักเคารพต่อสถานที่ บุคคลและกฏีกาสงฆ์ของสำนักอื่นที่จะต้องเข้าไปขอพักอาศัย เพื่อให้เกิดความถูกต้อง ความสะดวก ความดีงามต่อพระอาคันตุกะและพระภิกษุเจ้าถิ่น

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอาคันตุกวัตร

การเดินทางไปสู่สำนักอื่นมีโอกาสนี้เราจะได้ไปสู่สำนักที่มีพระสงฆ์อยู่ก็ได้หรือ

ไปสู่สำนักที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่เลยก็ได้ ซึ่งวิธีการปฏิบัติก็เหมือนกัน ต่างกันเพียงแต่มีหรือไม่มีภิกษุเจ้าถิ่นอยู่เท่านั้น วิธีการปฏิบัติคือ เมื่อเข้าไปสู่สำนักอื่นพึงแสดงความเคารพสถานที่ โดยถอตรงเท้า หุบร่ม ห่มผ้าเฉวียงบ่า เดินไปหาภิกษุผู้อยู่ในอาวาส ทำความเคารพท่าน ถามถึงที่พัก ห้องน้ำ ห้องส้วม น้ำใช้ น้ำฉัน ทำความสะอาดที่พักอาศัย และประพุดิตนตามกฎกติกาศาสนาของวัดเป็นต้น (พระสุชา สมปชาโน , 2548, น.97) ตัวอย่างการปฏิบัติของพระรุดงกรรมฐานในอาคันตุกวัด นี้ เช่นการปฏิบัติของ หลวงปู่หล้า เขมปัตโต เมื่อท่านกลับมาจากไปเที่ยวรุดงค์ มาสู่วัดป่าบ้านหนองผือ เพื่อกราบพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เมื่อพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ออกจากห้องของท่านมานั่งพักที่ระเบียงข้างนอกแล้ว หลวงปู่หล้า เขมปัตโต ก็รีบห่มผ้าเฉวียงบ่าเดินไปโดยเคารพ หลวงปู่หล้า ฯ เล่าว่า “ข้าพเจ้าก็เปิดฝาไหหน้าล้างเท้าวางไว้เบา ๆ จับกระบวยล้างเท้าเสียบสังคัม ไม่ให้มีเสียงก๊อก ๆ แก๊ก ๆ เซ็ดเท้าแล้ว ก็นั่งคุกเข่ากราบสามหนแล้วประนมมือกราบเรียน...” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2542, น.78-79)

ง) อานิสงส์ของอาคันตุกวัด

ตามธรรมดาทุกสำนักต้องมีเจ้าสำนัก ผู้เป็นหัวหน้าปกครองในสำนักนั้น ๆ ผู้เป็นอาคันตุกะ ปฏิบัติอาคันตุกวัด มีการแสดงความเคารพต่อสถานที่ บุคคลผู้มีอาวุโสสูงกว่าเป็นต้นนี้ ย่อมเป็นการเหมาะสมสมควรต้อง เพราะได้เข้ากราบเรียนรายงานต่อเจ้าของสำนักก่อน ทำให้เกิดความสะดวก ได้รับการอำนวยความสะดวกจากเจ้าของวัด เกิดความสนิทสนม ได้รับที่พักอาศัย ได้รับน้ำดื่ม น้ำใช้ รู้จักกฎกติการะเบียบปฏิบัติของสถานที่นั้น ๆ ทำให้เราปฏิบัติตนได้ถูกต้อง ทั้งเป็นการฝึกสติ ให้รู้ตัวว่าขณะนี้เป็นที่เช่นไร เราจะพบกับบุคคลเช่นไร เราจะปฏิบัติอย่างไร จึงจะเหมาะสม เมื่อลงมือปฏิบัติแล้ว ก็เป็นการชำระจิตใจที่แข็งแกร่ง มากด้วยทฤษฎี มานะ ความถือตัว ให้เกิดความอ่อนโยน รู้จักการทำความเคารพต่อสถานที่ ต่อบุคคลอื่นผู้มีคุณสูงกว่าตนเอง เป็นต้น

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอาคันตุกวัด

อาคันตุกวัด เป็นข้อปฏิบัติที่ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายจะต้องปฏิบัติ เมื่อไปสู่สำนักอื่นแล้วไม่ปฏิบัติก็ชื่อว่า ไม่กระทำตามคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงไม่มีการแสดงความเคารพต่อสถานที่คือ อาวาส วิหาร ของสงฆ์ ย่อมจะถูกผู้รู้ตำหนิติเตียน การไม่แสดงความเคารพเจ้าอาวาสผู้มีพระภาคมากกว่าตนเองหรือไม่เข้าไปพบภิกษุเจ้าถิ่นรูปใดรูปหนึ่งเลย ย่อมถือเป็นการผิด เหมือนการเข้าไปอยู่ในบ้านคนอื่น โดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ้าน ย่อมจะมีผลให้ไม่ได้รับความสะดวกในการเข้าพักอาศัย ทั้งยังอาจถูกขับไล่ออกจากสำนักโดยเร็ว ไม่รู้จักว่า น้ำฉัน น้ำใช้ ห้องน้ำ สายบิณฑบาต อยู่ที่ไหน กฎระเบียบเป็นอย่างไร ปฏิบัติตนไม่ถูกต้อง ภิกษุอาคันตุกะผู้ไม่ปฏิบัติอาคันตุกวัด เช่นนี้ จะมีจิตใจที่แข็งแกร่ง ปฏิบัติธรรมไม่เจริญก้าวหน้า

2) อวาสิกวัตรของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระรุดงคกรรมฐานผู้อยู่ประจำในวัดป่า นอกจากจะปฏิบัติกิจวัตรของตนเองมีการเจริญเมตตาภาวนาอยู่ประจำแล้ว ข้อปฏิบัติเมื่อมีพระอาคันตุกะแวะเข้าสู่สำนักเพื่อของอาศัยพักด้วย ก็เป็นอีกหน้าที่สำคัญที่จะต้องทำหน้าที่ปฏิบัติต่อพระอาคันตุกะ โดยเฉพาะในสายปฏิบัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต นี้ท่านถือเคร่งครัดมาก สามารถพิสูจน์ได้โดยการทดลองไปขอพักอาศัยในสำนักปฏิบัติในสายของท่านดูก็ได้ จากประสบการณ์ของผู้วิจัยเอง เคยได้ไปพักในสำนักปฏิบัติสายของท่านอยู่หลายครั้ง พบว่ามีความแตกต่างจากการไปพักในสำนักธรรมดาทั่วไปเป็นอย่างมาก เพราะหัวหน้าสำนักและพระลูกวัดจะมีความกะตือรือร้นในการต้อนรับเป็นอย่างดี ทั้งน้ำดื่ม น้ำปานะ ญาติโยมสนทนาสนทนากัน ญาติโยม ไฟฉาย หรือสิ่งอื่น ตามแต่ที่เราขาดแคลน หากท่านมี ท่านก็จะหามาให้ อย่างนี้จึงเรียกว่า ท่านได้ปฏิบัติอวาสิกวัตร อยู่เสมอ ดังนั้น พึงทราบรายละเอียดแห่งอวาสิกวัตรของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ดังนี้

ก) ความหมายของอวาสิกวัตร

พระภิกษุผู้อยู่ประจำอาวาส เรียกว่า อวาสิกภิกษุ เมื่อมีภิกษุอาคันตุกะเที่ยวมาเพื่อเยี่ยมเยียนหรือขอพักอาศัยจำวัด อวาสิกภิกษุก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งเรียกว่า อวาสิกวัตร ความหมายของอวาสิกวัตร ของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ปรากฏอยู่ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ โดยได้ให้ความหมายว่า “อวาสิกวัตร คือหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่จะต้องปฏิบัติต่อพระอาคันตุกะ เช่น หากภิกษุอาคันตุกะพรรษาแก่กว่ามา ให้ปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ลุกไปรับบาตรจีวร ถวายน้ำฉันน้ำใช้ กราบไหว้ บอกเรื่องต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม โจรบริษัทยาตและกตีกาสงฆ์...ฯลฯ” (พระสุชา สมบุชาโน, 2548, น.97)

ข) จุดมุ่งหมายของอวาสิกวัตร

อวาสิกวัตรนี้ ท่านมุ่งหมายให้ผู้ปฏิบัติได้รู้จักการต้อนรับขับสู้ ต่อพระอาคันตุกะ ไม่ทำเฉยชา ไม่สนใจใยดีต่อแขกผู้มาขอพึ่งพาอาศัย ท่านให้ฝึกฝนให้เป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อนสหธรรมิกผู้เดินทางมาซึ่งเป็นผู้มีความลำบากอยู่แล้ว ด้วยที่อยู่อาศัย ข้าวปลาอาหาร น้ำดื่ม น้ำใช้ หากพระอาคันตุกะไม่มาพักในวัดแล้วจะให้ไปพักที่ไหน จึงให้ถือเป็นหน้าที่ของอวาสิกภิกษุผู้อยู่ประจำในวัดได้รู้จักต้อนรับ อนุเคราะห์สังเคราะห์ตามความเหมาะสม ให้มีความเอื้อเฟื้อต่อกันตามพระธรรมวินัย ทำให้เกิดความสะดวกสบายต่อพระอาคันตุกะ เพื่อความเจริญในการปฏิบัติธรรมทั้งสองฝ่ายคือทั้งพระอาคันตุกะและพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอวาสิกวัตร

อวาสิกวัตรนี้มีการปฏิบัติที่แบ่งได้ 2 ประการ คือ (1) การต้อนรับพระสงฆ์แยกเป็นการปฏิบัติต่อพระอาคันตุกะผู้มีพรรษามากกว่า และการปฏิบัติต่อพระอาคันตุกะผู้มีพรรษาน้อยกว่า (2) การต้อนรับแขกฆราวาสญาติโยมผู้มาขอพักอาศัยด้วย

(1) การต้อนรับพระอาคันตุกะ

พระอุคคกรรมฐานผู้อยู่ประจำอาวาส เมื่อมีพระภิกษุสามเณรอาคันตุกะผู้มาแต่ทิศต่าง ๆ ต้องเป็นผู้ฉลาดในการปฏิสนธิการต้อนรับ ด้วยเสนาสนะ ที่นั่ง ที่นอน น้ำใช้ น้ำฉัน (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.12) การแจกเสนาสนะ ถ้าเป็นพระอาคันตุกะมาจากวัดอื่น พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาส หรือภิกษุหนุ่มทั้งหลายเจ้าของอาวาส ต้องเป็นหูเป็นตาดูแลจัดเสนาสนะอันเป็นที่สบาย ถวายแก่พระอาคันตุกะ ที่มาแต่ทิศใด ๆ นั้น อย่าให้เป็นการฝืดเคืองและแย่งชิงกันด้วยเสนาสนะ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.21) ในบางสำนักเช่น วัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นสำนักของพระอาจารย์ชา สุภทฺโท เป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านมีระเบียบการรับพระอาคันตุกะที่เข้มงวดมาก สรุปใจความว่า พระอาคันตุกะจะถูกจัดที่พักอยู่ที่ธรรมศาลา เป็นสถานที่ส่วนรวม โดยไม่สามารถกำหนดว่าจะนานเท่าไร พระอาคันตุกะจะต้องปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ เช่น การไปบิณฑบาต โดยต้องเดินและรับต่อจากพระพรรษาน้อยที่สุดของสำนัก มีอาสนะสำหรับนั่งฉันอาหารและน้ำปานะแยกไว้ต่างหาก กติกานี้ตั้งไว้ เพื่อให้พระอาคันตุกะได้สังเกตข้อวัตรปฏิบัติของสำนักก่อนว่าประพฤติกันอย่างไร บางครั้งพระอาคันตุกะอาจถูกตัดเงินเดือนซึ่งโทษขณะกระทำผิดต่อระเบียบวินัยของวัด พระอาคันตุกะต้องปฏิบัติวัตรทุกอย่างของสำนักจนเป็นที่พอใจในการประพฤติปฏิบัติของกันและกันแล้ว ก็จะได้รับอนุญาตให้เข้าหมู่ โดยมีการเปลี่ยนบริวารต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามธรรมเนียมต่อกันนั้นก็อนุญาตให้เข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรมต่าง ๆ และอยู่ร่วมกับพระภิกษุสามเณรได้เป็นปกติ (พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.21)

(2) การต้อนรับฆราวาส

การต้อนรับฆราวาส ในข้อกติกาสงฆ์สัมมาปฏิบัติ กล่าวว่า ฟังต้อนรับแขกคน กฤหัสถ์ตามสมควรด้วยอามิสปัจจัยและด้วยการแสดงธรรมเทศนา ให้ได้รับความเชื่อความเลื่อมใสพอใจและให้ต้อนรับเฉพาะห้องรับแขกเท่านั้น ไม่ควรให้แขกเข้าไปพุดจาในห้องนอน เว้นเสียแต่อาหารหรือสมัยพิเศษ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.12)

ง) อานิสงส์ของอวาสิกวัตร

อานิสงส์ของอวาสิกวัตรนี้ ย่อมเกิดขึ้นต่อพระภิกษุทั้งสองฝ่าย คือต่อพระภิกษุอาคันตุกะและพระภิกษุผู้อยู่ประจำวัด ฝ่ายพระภิกษุอาคันตุกะ ก็ได้รับความสะดวกสบายด้วยที่พัก

อาศัย น้ำจัน น้ำใช้ เป็นต้น ฝ่ายพระภิกษุผู้อยู่ประจำอาวาส ก็ได้รับรักษาข้อปฏิบัติอาวาสกัณฑ์ได้ปฏิบัติ ตามคำสอนขององค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งได้แสดงออกซึ่งน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อต่อกัน และกัน ทั้งต่อพระภิกษุสงฆ์และต่อฆราวาสญาติโยมผู้มาขอพักอาศัยภายในวัด ทำให้เกิดความ ประทับใจต่อพระภิกษุสงฆ์ผู้อยู่ในวัดนั้นๆ หากแม้ในโอกาสภายหน้าตนเองได้เดินทางไปสู่ที่อื่น อาจจะ ได้ไปพักในสำนักของพระภิกษุผู้เคยได้มาพักในวัดของตนก็จะ ได้รับการต้อนรับ อำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี แม้ทางด้านจิตใจของผู้ปฏิบัติก็มีความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติภาวนาเพราะได้ ลดละทิฐิมานะความถือตัว ความเกียจคร้าน ความเห็นแก่ตัวออกไปจากใจ

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอาวาสกัณฑ์

การที่พระภิกษุผู้อยู่ประจำวัดไม่ปฏิบัติอาวาสกัณฑ์ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง สอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะอาวาสกัณฑ์นี้พระพุทธรูปทรงบัญญัติไว้ให้พระภิกษุผู้อยู่ ประจำอาวาสต้องปฏิบัติ และเมื่อไม่ปฏิบัติพระภิกษุนั้นๆและวัดนั้นๆ ก็เป็นที่แห่งเล็งน้ำใจโมหิรี ทำ ให้พระอาคันตุกะผู้มาพักอาศัยได้รับความลำบาก เป็นที่ตำหนิติเตียนทั่วไปว่าวัดแห่งนี้ ไม่มีข้อวัตร ปฏิบัติ ไปพักแล้วได้รับความผิดเคือง ด้วยที่พักอาศัยและปัจจัยต่างๆ ครั้นถึงเวลาตนเองต้องเป็นพระ อาคันตุกะไปในที่อื่นบ้างก็มักจะไม่ได้รับการต้อนรับนั้นเพราะกฎแห่งกรรม ในส่วนทางจิตใจของผู้ไม่ ปฏิบัติอาวาสกัณฑ์ จะไม่เจริญก้าวหน้าในภาคปฏิบัติเพราะกิเลสความเกียจคร้าน ทิฐิมานะ ความเห็น แก่ตัวมีมากนั่นเอง

3) คมิกวัตรของพระชุกครมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การเที่ยวจาริกสัญจรไปที่อื่นเป็นสิ่งที่พระชุกครมฐาน มักจะปฏิบัติอยู่เสมอ การจะ เดินทางไปสู่ที่อื่น พระชุกครมฐานผู้จะเดินทางไปจะต้องปฏิบัติ ทำกิจวัตรต่าง ๆ เพื่อรักษา เสนาสนะที่ตนได้อาศัยอยู่ขณะที่อยู่ในอาวาส เก็บรักษาทำความสะอาดอย่างดีแล้ว จึงได้กราบลา พระอาจารย์ผู้เป็นหัวหน้าสำนัก จึงจะเดินทางไปได้ การปฏิบัติดังนี้ยังคงถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ในกลุ่มของพระชุกครมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านเรียกว่า ปฏิบัติคมิกวัตร ดังนั้นผู้วิจัย จึงได้นำเสนอรายละเอียดแห่งการปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก) ความหมายของคมิกวัตร

พระภิกษุผู้จะเดินทางออกไปจากสำนักเพื่อไปสู่ที่อื่น ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่นการไปเพื่อ หาที่ศึกษาต่อ ไปเพื่อปฏิบัติธรรม ไปเพื่อเยี่ยมเยียนเพื่อนสหธรรมิกหรือญาติพี่น้อง เป็นต้น ข้อมได้ชื่อว่าเป็นคมิกภิกษุ คือภิกษุผู้เที่ยวไป ข้อปฏิบัติสำหรับคมิกภิกษุนั้น เรียกว่า คมิกวัตร ซึ่งในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “คมิกวัตร คือ หน้าที่ของผู้เตรียมจะไปที่

อื่น” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97) ซึ่งเป็นหน้าที่ที่พระครูคงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังคงถือปฏิบัติกันอยู่ อย่างเคร่งครัด

ข) จุดมุ่งหมายของคมิกวัตร

พระครูคงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติคมิกวัตรนี้ โดยมุ่งหมายให้พระภิกษุเป็นผู้รู้จักคุณค่าของเสนาสนะของสงฆ์ รู้จักรักษาปฏิบัติให้เสนาสนะนั้น ๆ คงอยู่ได้ยาวนาน ไม่ให้ตนเองเป็นสาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของเสนาสนะ ฝึกฝนตนเองเป็นผู้มีความรับผิดชอบรู้จักดูแลรักษา กุฎีเสนาสนะของสงฆ์ เมื่อเวลาที่ตนเองจะเดินทางไปสู่ที่อื่นแล้วก็ต้องดูแลรักษาทำความสะอาดให้ดี มอบคืนเสนาสนะเพื่อให้พระรูปที่อยู่ได้รักษาดูแลต่อได้ อนึ่งพระครูคงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านให้ความสำคัญกับครูบาอาจารย์เป็นอย่างสูง การกระทำทุกอย่างท่านจะต้องขออนุญาตก่อนเสมอจนติดเป็นนิสัย เช่น ท่านมักจะมีคำพูดที่ติดปาก ในเวลาพูดกับครูบาอาจารย์ว่า “ขอโอกาสพ่อแม่ครูพระอาจารย์” ดังนั้นการที่ท่านจะเดินทางไปสู่ที่อื่น ท่านก็ต้องบอกลาให้ครูบาอาจารย์ของท่านได้ทราบและอนุญาตเสียก่อนจึงไปได้ หากท่านไม่อนุญาตแล้ว ท่านจะไม่ไปเป็นอันขาด ทั้งให้รู้จักการบอกลาครูบาอาจารย์ผู้เป็นหัวหน้าในที่นั้น ๆ ป้องกันไม่ให้เป็นการปฏิบัติปาจิตตีย์ในการไปโดยไม่บอกเป็นต้น

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติคมิกวัตร

ประเภทของวัดที่จะต้องเดินทางออกไปจาก นั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือ (1) ออกเดินทางจากวัดที่มีพระสงฆ์อยู่ (2) ออกเดินทางจากวัดที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่

(1) ออกเดินทางจากวัดที่มีพระสงฆ์อยู่

หน้าที่ของผู้เตรียมจะไปที่อื่น ก่อนออกเดินทางพึงเก็บเครื่องใช้สอย เช่น เติง แก้ว เสื้อ หมอน ผ้าห่ม เป็นต้น ไว้ให้ดี ปิดประตูหน้าต่าง ฝากหรือคืนเสนาสนะให้ภิกษุสามเณร อุบาสก หรือคนของวัด ให้ช่วยดูแลแล้วจึงเดินทาง...ฯลฯ (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97) ตัวอย่างการปฏิบัติวัตรนี้ เช่น ครั้งที่พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน จะไปเที่ยววิเวกได้ไปกราบลาพระอาจารย์มั่นแล้ว ท่านหลวงปู่หล้าก็จะเดินทางไปด้วย แต่ยังไม่ได้ไปกราบลา พอฉันเช้าเสร็จเก็บเสนาสนะบริหารเรียบร้อย พระอาจารย์มหาบัวก็ไปกราบลาพระอาจารย์มั่น (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2542, น.64) นอกจากนี้ พระอาจารย์บุญหนัก ถาวโร กล่าวว่า “เมื่อจะจากไป ก็สรรเสริญข้อวัตรของวัดนั้น ๆ ว่าต้อนรับอาคันตุกะดี ถามหาที่ถาวราวาสถานที่ใดถาวราวาศิ ให้เจ้าอาวาสแนะนำให้ ถามทางไปรุดงค์ต่อ” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว สัมภาษณ์เมื่อ วันที่ 26 สิงหาคม 2556)

(2) ออกเดินทางจากวัดที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่

หน้าที่ของผู้เตรียมจะเดินทางไปจากสำนักที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่ ฟังเก็บเครื่องใช้สอยต่าง ๆ ให้เรียบร้อยแล้วบอกลาอุบาสิกอุบาสิกาให้รับทราบ เช่น หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต จะเดินทางไปจากถ้ำผาแดง ท่านก็อำลา ชาวบ้านว่า

“ พอฉันเข้าเสร็จ ก็สั่งลาและให้พระเจ้า ๆ ก็ปรารถนากลับปีว่าถ้ามีโอกาสก็มาพักแวะอีกบ้าง...ตอบเขาว่า เออเป็นคำต่างฝ่ายต่างมอบให้เป็นเหตุผลของพระธรรมในอนาคตนั่นแหละ โยมเอ๋ย แล้วก็เก็บของใส่บาตรเตรียมเดินทางให้เขาดู ทั้งบอกเขาพร้อมว่า ผ้านี้สังฆาฏินี้ผ้าอาบนี้ผ้าปูนั่งนี้มีดโกนและหินลับคม นี้ของกรองน้ำ นี้เชือกตากผ้า นี้กาน้ำและโจกเช็ดและคว่ำให้เขาดู นี่ใบสุทธิ...” (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2542, น.75)

ง) อานิสงส์ของคัมภีร์

การปฏิบัติคัมภีร์ ทำให้เสนาสนะของสงฆ์ ดำรงอยู่ในสภาพที่ดีได้ยาวนาน การบอกลาครูบาอาจารย์ก่อนไปทำให้ไม่เป็นที่อับดีปาดิตตีย์ ส่วนทางจิตของผู้ปฏิบัติก็ได้ชำระขัดเกลากิเลสความมักง่าย ความเห็นแก่ตัว ทำให้รู้จักคุณค่าของของเสนาสนะสงฆ์ ทำให้จิตใจมีความอ่อนโยนไม่แข็งกระด้าง อีกอย่างหนึ่ง หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต กล่าวว่า “สาเหตุที่ต้องจับบริวารแต่ละอัน ๆ เก็บใส่บาตรอธิบายให้พวกอุบาสก ที่ถ้ำผาแดงฟังทุกๆ ขึ้น เพื่อป้องกันคำเล่าลือกันว่า พระกรรมฐานที่อยู่องค์เดียวในป่าเขา มักจะชอกในรูถ้ำเพื่อหาเอาพระเล็กพระน้อยและของโบราณฝ่ายวัตถุไปเป็นทรัพย์สินภายนอก ไม่ได้ไปเพื่ออรรถธรรมมันมีปะปนกันอยู่” (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2542, น.75-76)

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติคัมภีร์

การไม่ปฏิบัติคัมภีร์ทำให้ เสนาสนะของสงฆ์เสียหาย ไม่เรียบร้อยเพราะใช้แล้วไม่เก็บปล่อยทิ้งไว้แล้วหนีไปที่อื่น ทั้งความยุ่งยากไว้ให้พระรูปอื่นต้องมาเก็บให้ เป็นบาปติดตัว แม้การไปโดยไม่บอกลาข้อมเป็นอับดีปาดิตตีย์ ข้อที่ 85 แห่งรัตนวรรค ในพระปาฏิโมกข์ หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต เล่าว่า ท่านจะเดินทางไปถ้ำผาแดงกับพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน แต่ยังไม่ไปกราบลา พระอาจารย์มั่น โดยที่พระอาจารย์มหาบัว ๆ ท่านกราบลาแล้ว หลวงปู่หล้า ได้เรียนถามพระอาจารย์มหาบัวว่า “กระผมไม่ต้องไปลาพระอาจารย์ใหญ่ก็คงได้หรือประการใด เพราะไปกับพระผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ลาแล้วก็แล้วๆ พระอาจารย์มหาบัวตอบว่าถ้าไปลาแต่ผมมันก็ถูกแต่ผม ท่านไม่ได้ไปกราบลา มันก็ผิด โต้้ง ๆ ไม่มีประตุแก่” (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2542, น.64)

4) ภัตตานุโมทนาวัตรของพระชุกตกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตฺโต

ปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของพระชุกตกรรมฐาน ก็คือ ภัตตอาหาร การได้มาซึ่ง

กัฏทาหารนี้ ก็ได้มาจากศรัทธาประชาชนผู้มีความเชื่อความเลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เชื่อว่า การได้ทำบุญ ถวายกัฏทาหารแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วย่อมเป็นบุญเป็นกุศล เป็นเสบียงสะสมไว้เพื่อใช้ในชีวิตเบื้องหน้า และเชื่อว่าพระชุกคกรรมฐานนี้เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเนื่อนานุญอันดี เหมาะสมที่จะถวายทานให้บังเกิดบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ จึงได้นำมามากซึ่งกัฏทาหารเพื่อถวายแด่พระชุกคกรรมฐานนั้น ฝ่ายพระชุกคกรรมฐานเมื่อได้รับกัฏทาหารที่ศรัทธาประชาชนได้ถวายแล้ว ก็จะต้องทำการอนุโมทนาทานที่เขาได้ตั้งใจบำเพ็ญแล้วนั้น กัฏทานุโมทนาวัตร นี้จึงเป็นหลักวิธีปฏิบัติในการให้ออนุโมทนาทานของพระชุกคกรรมฐาน มีรายละเอียดดังนี้

ก) ความหมายของกัฏทานุโมทนาวัตร

ความหมายของกัฏทานุโมทนาวัตรของพระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต นี้ ปรากฏในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ซึ่งท่านได้ให้ความหมายไว้ว่า “กัฏทานุโมทนาวัตร หรือ ออนุโมทนาวัตร คือ วิธีอนุโมทนา” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97) ซึ่งอธิบายได้ว่าเป็นธรรมดาที่เมื่อมีผู้ถวายทานแล้ว พระชุกคกรรมฐานก็จะต้องให้การอนุโมทนาทานนั้น ระเบียบวิธีปฏิบัติในการให้ออนุโมทนาวัตร คือรายละเอียดว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้อง นี้เป็นข้อปฏิบัติที่เรียกว่า กัฏทานุโมทนาวัตร

ข) จุดมุ่งหมายของกัฏทานุโมทนาวัตร

ในพระพุทธศาสนา การทำบุญจะได้านิสงส์มากก็เพราะประกอบด้วยเจตนาอันเป็นกุศลในสามวาระ คือ ก่อนลงมือทำ ขณะที่ทำ และหลังจากทำเสร็จแล้ว หากบุคคลใดสามารถยังจิตของตนให้ยินดีในทานทั้งสามวาระนี้ได้ ทานของบุคคลนั้นก็เป็ทานมีานิสงส์มาก ดังนั้น ประเพณีการให้ออนุโมทนาทานซึ่งปฏิบัติกันมาแล้วมาก่อนพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมาในโลก จึงเป็นประเพณีที่ดั่งามที่ช่วยส่งเสริมให้กุศลจิตของบุคคลผู้บำเพ็ญทานได้มีกำลังสูงมากขึ้น คือจิตใจได้มีความปีติปราโมทย์ยินดีในทานที่ตนได้กระทำแล้ว เมื่อพระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นมาในโลก พระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์ได้ให้ออนุโมทนาทานที่ทายกได้ถวายแล้วนั้น ก็โดยตรงมีพระประสงค์ให้ทายกนั้น ได้มีปีติปราโมทย์ยินดีในทานของตนเอง อนึ่งในฝ่ายของพระสงฆ์ที่ชื่อว่า ได้ตอบแทนบุญคุณที่ทายกได้ถวายแล้วด้วย ส่วนกัฏทานุโมทนาวัตร นี้ ท่านมุ่งให้เกิดความเป็นระเบียบแบบแผนอันเป็นแนวทางเดียวกันในการให้ออนุโมทนาวัตร เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการให้ออนุโมทนาวัตร เป็นที่เจริญศรัทธาของทายกทายิกาต่อไป

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติกัฏทานุโมทนาวัตร

พระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเคารพในพรษาของกัน และกันย่อมโน้มถวายเป็นโอกาสในการอนุโมทนาแก่พระเถระผู้ใหญ่ในที่นั้น เป็นหัวหน้าให้อนุโมทนา ส่วนบทพิเศษต่าง ๆ ที่ท่านจะให้นั้นก็ถือหลักตามเอกเทศสวคมนตรี ของพระญาณวโรดม (สนธิ กิจจกาโร) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นหลักในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ กล่าวว่ “วิธีอนุโมทนา ให้ภิกษุผู้เป็นเถระอนุโมทนา หากทายกนิมนต์ภิกษุหนุ่มให้อนุโมทนา ต้องบอกหรือ ขอโอกาสพระเถระก่อน ในขณะที่ภิกษุอื่นอนุโมทนาอยู่ หากมีเหตุจำเป็นเช่นปวดอุจจาระ ถ้าจะลุกไป ต้องลาภิกษุผู้นั่งใกล้ก่อน... ฯลฯ” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97) นอกจากการให้อนุโมทนา ตามปกติแล้ว ท่านยังมีธรรมเนียมที่การกล่าวธรรมะก่อนที่จะให้อนุโมทนา ดังที่ พระพุทธิสารเถร (บุญญ์ อุณาอุทโณ) กล่าวว่ “รุดงค์ไปกับหลวงปู่หลุย จันทสาโร เวลาเขาทำบุญแล้วจะพูดธรรมะให้ ฟัง พระต้องอธิบายธรรมให้โยมฟังนิดหน่อย เพื่อให้โยมเข้าใจ โยมเขาบอกว่าทำบุญมาหลายปี หลวงปู่ มาวันเดียว ได้เยอะเลย” (สัมภาษณ์ โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2556)

ง) อานิสงส์ของภัตตาณูโมทนาวัตร

การอนุโมทนาเป็นกิจที่พระรุดงคกรรมฐานจะต้องปฏิบัติ แก่ทายกทายิกาผู้ได้ ถวายภัตตาหารแล้ว การปฏิบัติตามภัตตาณูโมทนาวัตร ทำให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในการให้อนุโมทนา คือ ให้พระเถระในสงฆ์เป็นผู้นำ พระภิกษุรูปอื่น ๆ ก็เป็นผู้ตาม จึงเกิดความเรียบร้อย เพราะมีหลักการให้ปฏิบัติ ถ้าไม่มีหลักการก็เกิดความสับสนว่าจะให้ใครเป็นผู้ให้อนุโมทนา จะให้บทใด ในงานเช่นนี้จะควรให้บทอนุโมทนาบทใด อย่างนี้ ดังนั้นภัตตาณูโมทนาวัตรจึงเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อได้ให้อนุโมทนาแล้ว ทายกผู้รับอนุโมทนามีความปลาบปลื้มปีติยินดีในบุญทานที่ตนได้ทำแล้ว แม้พระสงฆ์ผู้ให้อนุโมทนาก็เชื่อว่าได้ตอบแทนคุณข้าวน้ำของทายก และในขณะที่กำลังสวคมนตรีบทอนุโมทนานั้นก็เป็นการฝึกสติไปโดยอัตโนมัติ

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติภัตตาณูโมทนาวัตร

เมื่อมีการให้ภัตตาณูโมทนา จำเป็นจะต้องปฏิบัติภัตตาณูโมทนาวัตร เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยควบคุมการให้อนุโมทนานั้นเรียบร้อยดีงาม ถ้าไม่ปฏิบัติภัตตาณูโมทนาวัตร คือการไม่ให้อนุโมทนาและการให้อนุโมทนาโดยไม่คำนึงถึงระเบียบปฏิบัติ ย่อมทำให้เกิดความผิดพลาด เช่น พระพรษาอ่อนให้อนุโมทนา พระเถระไม่ได้ให้อนุโมทนาหรือแย่งกันให้ ทำให้ผู้รู้ดีเห็นทั้งชาวบ้านก็ดี เห็น จึงจำเป็นที่พระรุดงคกรรมฐานจะต้องเรียนรู้วัตรนี้และปฏิบัติให้ถูกต้อง

5) ภัตตาณูวัตรของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การฉันภัตตาหารและข้อปฏิบัติในเวลาฉันภัตตาหารเป็นสิ่งที่ประชาชนทั่วไปสามารถ

สัมผัสได้ด้วยสายตาตนเองเมื่อได้ผ่านเข้าไปในวัดป่ากรรมฐาน อันเป็นที่อยู่ของ พระอุดมกรรมฐาน สายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมีความเคร่งครัดในกัณฑ์กัณฑ์มาก เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของพระ อุดมกรรมฐานสายนี้ ข้อวัตรนี้มีรายละเอียดปลีกย่อยมาก ดังต่อไปนี้

ก) ความหมายของกัณฑ์กัณฑ์

โรงฉัน คือ อาคารสำหรับเป็นที่ฉันภัตตาหาร ธรรมเนียมข้อปฏิบัติในโรงฉันหรือ ขณะไปฉันภัตตาหารในบ้านเรียกว่ากัณฑ์กัณฑ์ กัณฑ์กัณฑ์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือ ตามรอยพระโพธิญาณ ว่า “กัณฑ์กัณฑ์ ธรรมเนียมในโรงฉันหรือเมื่อ ไปฉันในบ้าน ต้องนุ่งห่มให้เรียบร้อย เดินไปตามลำดับอาวาส ไม่เบียดกัน ปฏิบัติตามเสขียววัตรทุกข้อ ไม่นั่งชิดพระเถระ นอกจากท่านอนุญาตจึงนั่ง...ฯลฯ” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97)

ข) จุดมุ่งหมายของกัณฑ์กัณฑ์

การปฏิบัติกัณฑ์กัณฑ์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่าน มุ่งหวังเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในขณะที่ฉันภัตตาหาร ตั้งแต่การทำความสะอาดศาลาโรง ฉัน การจัดที่นั่งฉัน การเข้าสู่ศาลาโรงฉัน การนั่ง การแจกภัตตาหาร การฉันภัตตาหาร การทำความ สะอาดบาตรและศาลาโรงฉัน พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม กล่าวว่า “อาหารบิณฑบาตหรืออาหาร อติเรกลาภที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา สำหรับที่จะเฉลี่ยทำนุบำรุงบริษัท ผู้ตั้งใจปฏิบัติพระพุทธ ศาสนา ซึ่งเป็นสหธรรมิกหรือเพื่อนพรหมจารีด้วยกันทั้งนั้น” (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.20-21) นั่นคือการเมื่อรับบิณฑบาตมาถึงวัดแล้วภัตตาหารเหล่านั้นจะต้องจัดแบ่งแจกจ่ายกันตาม ระเบียบแห่งกัณฑ์กัณฑ์

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติกัณฑ์กัณฑ์

การปฏิบัติกัณฑ์กัณฑ์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต สามารถแบ่งเป็น 4 ประการดังนี้ (1) การจัดที่นั่งฉันภัตตาหาร (2) การแจกภัตตาหาร (3) มารยาทในการ ฉัน (4) การล้างบาตรและเก็บกวาดโรงฉัน

(1) การจัดที่นั่งฉันภัตตาหาร

เวลาเช้าตรู่ประมาณ 05.00 น. จะร่วมกันทำความสะอาดโรงฉัน เมื่อทำความ สะอาดเสร็จแล้ว ภิกษุสามเณรจะจัดที่นั่งสำหรับนั่งฉันบิณฑบาตของตน โดยนั่งเรียงต่อกันตามลำดับ อายุพรรษา โดยจะปูผ้ารองนั่ง วางข้อม ตั้งบาตร แล้วออกไปรองน้ำใส่ภาที่ก๊อกข้างโรงฉัน แล้วนำน้ำ นั้นมากลอบบาตร เพื่อชำระล้างฝุ่นละอองหรือมดแมลงที่อาจเกาะติดอยู่ในบาตร ซึ่งจะปนเข้าไปกับ อาหารที่ฉัน สิ่งของเครื่องใช้ถูกจัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบ บาตรตั้งไว้ลึกเข้าไปในอาสนะแล้วต่อด้วย

กระโถนและกาน้ำ ส่วนซ็อน แก้วน้ำ ย่อม ผ้ากันเปื้อน (ปูบนตัก) ผ้าเช็ดมือ เช็ดปาก ก็จะวางไว้อย่างเรียบร้อย (พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.31)

(2) การแจกภัตตาหาร

การแจกอาหารในสำนักวัดป่ากรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีลักษณะการแจกอาหารอยู่ 3 แบบคือ

(2.1) แบบดั้งเดิม มีภัตตาหารเป็นผู้แจกวิธีนี้ปฏิบัติมาตั้งแต่ยุคของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยภิกษุผู้รับหน้าที่ภัตตาหาร จะเดินแจกอาหารไปตามลำดับ จากครูบาอาจารย์ไปจนกระทั่งถึงสามเณรและปะขาว (พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.40)

(2.2) การจัดไว้บนโต๊ะแล้วให้ภิกษุสามเณรเดินมาตักเองยกภาชนะที่ใส่อาหารทั้งหมดซึ่งรับประเคนแล้ววางเป็นแถวไว้บนโต๊ะ จากนั้นครูพระอาจารย์ พระอาวโส พระใหม่ สามเณรและปะขาว ก็เข้าแถวมารับอาหารใส่บาตรของตนตามลำดับอายุพรรษา (พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.39)

(2.3) การใช้ล้อเลื่อนอาหารแจกวิธีนี้คือเมื่อมีผู้นำภัตตาหารมาถวายเป็นหม้อเป็นกะละมัง ก็จะนำอาหารนั้นวางบนไม้กระดานขนาน กว้าง ประมาณ 50 เซ็นติเมตร ยาวประมาณ 70 เซ็นติเมตร ด้านล่างไม้กระดานนั้นใส่ล้อจำนวนสี่ล้อเพื่อให้เลื่อนได้ อาหารจะถูกเลื่อนไปตามลำดับพรรษา ภิกษุแต่ละรูปจะตักเอาตามความต้องการและเลื่อนลงไปสู่ภิกษุรูปอื่น ๆ ตามลำดับ

(3) การฉันภัตตาหาร

เมื่อการรับอาหารแจกเสร็จสิ้นลง ภิกษุสามเณรก็จะนั่งอย่างสงบ เพื่อสำรวมจิตพิจารณาก่อนฉัน โดยมีหลักการพิจารณาว่า “เราฉันอาหารนี้ไม่ใช่เพื่อมัวเมา แต่เพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งกายนี้เท่านั้น และจะไม่ฉันให้มากจนอึดอัด หรือไม่ฉันน้อยจนเกินไป ไม่มีแรงปฏิบัติสมณกิจได้” (พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.43) เมื่อพิจารณาแล้วต้องสังเกตครูบาอาจารย์เมื่อครูบาอาจารย์ผู้เป็นประธานเริ่มลงมือฉันแล้ว รูปอื่น ๆ จึงฉันได้ การฉันใช้เวลาไม่เกิน 30 นาที โดยพระผู้มีพรรษาน้อยจะต้องอ้อมก่อนครูบาอาจารย์

(4) การล้างบาตรและเก็บกวาดโรงฉัน

เมื่อนั้นบิณฑบาตเสร็จแล้ว ฟังร้ออาสนะและเสื่อ ชำระปิดกวาดศาลาโรงฉัน และบริเวณแห่งศาลา ตักน้ำใช้น้ำฉันไว้ตามเดิม (พระอาจารย์สิงห์ ขนดฺยาคโม, 2539, น.23) พระใหม่และสามเณรจะลุกขึ้นมาช่วยล้างมือให้แก่ครูพระอาจารย์ พร้อมกับนำบาตรและกระโถนของครูบา

อาจารย์และพระอาวโโสไปวางไว้ด้านนอกโรงฉัน เพื่อเตรียมเอาไปล้าง ครบอาจารย์และพระอาวโโสทำหน้าที่ยืดกวาดทำความสะอาดโรงฉัน การล้างบาตรจะดำเนินไปด้วยความรวดเร็วและรอบคอบให้ทันเวลาที่จะช่วยกันเก็บกวาดเช็ดถูโรงฉันอีกครั้ง บาตรจะถูกล้างอย่างสะอาดจนปราศจากกลิ่นและคราบไขมันต่างๆ แล้วเช็ดด้วยผ้าจนแห้ง จึงนำไปผึ่งแดดสักครู่หนึ่งเพื่อให้แห้งสนิท จากนั้นก็ใส่ถลกเก็บไว้อย่างเรียบร้อย โดยเปิดฝาบาตรแง้มไว้วันหนึ่งเพื่อป้องกันกลิ่นอับ (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.43-45)

ง) อานิสงส์ของภักตคัคควัตร

การจัดที่นั่งฉันภัตตาหารทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย แสดงถึงความเตรียมพร้อมที่จะฉัน เมื่อได้รับภัตตาหารมามีการแจกภัตตาหาร เป็นการเฉลี่ยลาภสักการะให้ถึงทั่วกันตามลำดับ การรักษามารยาทในการฉันทำให้เป็นผู้มีสติ มีความงาม เกิดปัญญาธรรมในขณะที่กำลังฉันอยู่ การล้างบาตรและเก็บกวาดโรงฉัน เป็นการเอื้อเพื่อช่วยเหลือกันระหว่างศิษย์กับพระอาจารย์ ทำให้ภาชนะคือบาตรเป็นของสะอาดอยู่เสมอเหมาะสมต่อการใช้สอย แม้โรงฉันที่ได้รับการทำความสะอาดก็เช่นเดียวกัน

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติภักตคัคควัตร

การไม่ปฏิบัติตามมารยาทในการฉันในภักตคัคควัตรนี้ก็เป็น การละเมิดเสขियัตตรด้วย ซึ่งท่านปรับอาบัติทุกกฐ (หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต, 2524, น.81-82) เมื่อไม่ปฏิบัติภักตคัคควัตรย่อมจะเกิดความไม่เรียบร้อย ความไม่สะอาด ความไม่เหมาะต่อการเป็นสถานที่สำหรับฉันภัตตาหาร ไม่มีการแจกภัตตาหาร ก็ไม่มีความเป็นธรรมในการแบ่งปันอาหาร อาหารที่ดีก็จะอยู่ที่พระเถระ พระใหม่ก็จะไม่ได้รับ การไม่รักษามารยาทในการฉัน ย่อมจะต้องอาบัติทุกกฐ เพราะผิดต่อเสขियัตตรหมวดโภชนวรรค ทั้งเป็นการฉันที่ขาดสติส่งเสริมกิเลสความทะยานอยากในอาหารให้ฟุ้งขึ้น การไม่ทำความสะอาดบาตรและโรงฉัน บาตรก็จะสกปรกโรงฉันก็สกปรกเป็นที่เพาะบ่มเชื้อโรค มีผลต่อสุขภาพของพระภิกษุเอง พระอาจารย์บุญหนัก ฉาวโร กล่าวไว้ว่า “การไม่ทำกิจวัตร ก็จะเป็นที่รังเกียจของหมู่พวก” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2556)

๖) ปิณฑจาริกวัตรของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ปิณฑจาริกวัตร องค์พระบรมศาสดานั้นทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาแล้ว เมื่อถือเพศเป็นภิกษุแล้วก็ต้องมีการบิณฑบาตเลี้ยงชีพเป็นเครื่องอาศัย พระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติปิณฑจาริกวัตรนี้สัมพันธ์กับปิณฑปาติกังคหุดงค์ ส่วนรายละเอียดวิธีการปฏิบัติในส่วน of พระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านปฏิบัติดังนี้

ก) ความหมายของปณทวาริกวัตร

พระภิกษุผู้เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต หรือเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าว นั้น ชื่อว่า ปณทวาริก ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต หรือเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าว ชื่อว่า ปณทวาริกวัตร ความหมายของปณทวาริกวัตรของพระอุดมคคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ปณทวาริกวัตร คือ ระเบียบประเพณีในเวลาออกบิณฑบาต ให้ปฏิบัติตามเสขียวัตถ์” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97)

ข) จุดมุ่งหมายของปณทวาริกวัตร

การเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตนั้นเป็นการประกาศพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เพราะเป็นเพียงช่วงเวลาเดียวเท่านั้นในหนึ่งวันที่พระภิกษุสงฆ์จะได้เดินผ่านเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อพบปะกับพุทธศาสนิกชน ได้สัมผัสรับรู้กับชีวิตความเป็นอยู่ของฆราวาสทั้งหลาย หากพระภิกษุไม่มีข้อปฏิบัติในเวลาเดินบิณฑบาต อาจจะประพฤติไม่เหมาะสม ก็เป็นเหตุให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาได้ ดังนั้น ท่านจึงให้ ปฏิบัติตามปณทวาริกวัตร ซึ่ง การปฏิบัติปณทวาริกวัตรนี้ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยงดงามในขณะที่กำลังออกมารับบิณฑบาต เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ที่ได้พบเห็น และให้เกิดความสำรวมสติแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติ

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปณทวาริกวัตร

สามารถแบ่ง การปฏิบัติปณทวาริกวัตร ของพระอุดมคคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ออกได้เป็น 3 ระยะ คือ (1) ก่อนออกบิณฑบาต (2) ขณะออกมารับบิณฑบาต (3) เมื่อกลับจากรับบิณฑบาต

(1) ก่อนออกบิณฑบาต

ก่อนออกบิณฑบาต พระอุดมคคกรรมฐานจะจัดที่ฉัน เตรียมบาตร และจัดวางบริขารต่าง ๆ ให้เรียบร้อยแล้ว จึงออกมาห่มจีวรที่ระเบียบโรงฉัน ธรรมเนียมการนุ่งห่มของพระอุดมคคกรรมฐาน จะนุ่งห่มด้วยความเรียบร้อย คือนุ่งสบงเป็นปริมณฑล นุ่งพันลูกบวบ ข้างบนปิดสะดือ ข้างล่างปกครึ่งแข้ง ผูกรัดประคด ซ้อนผ้าสังฆาฏิกับจีวรเข้าด้วยกัน ห่มคลุมและกัลลักรังคุม พระภิกษุใหม่หรือพระภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่ากัน จะช่วยพระภิกษุอาวุโสห่มจีวร โดยคลี่ผ้าสังฆาฏิซ้อนกับจีวรให้ แล้วนั่งคุกเข่าประนมมือขอโอกาสอยู่เบื้องหน้า เพื่อติกรังคุมจีวรเข้าด้วยกัน ต่อจากนั้นจึงห่มจีวรของตน (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.33)

(2) ขณะออกมารับบิณฑบาต

เมื่อได้เวลารุ่งอรุณแล้ว พระภิกษุสามเณรจะสะพายบาตรของตนและของครูบาอาจารย์ออกไปบิณฑบาตยังหมู่บ้าน เป็นระยะทางไกลๆ เมื่อเดินใกล้เขตหมู่บ้านก็จะหยุดรอคอยกันพร้อมกับสะพายบาตรเข้าบ้านป่าในจิวร เมื่อมาพร้อมกันแล้ว ก็เดินเข้าหมู่บ้านเป็นแถวด้วยอาการสำรวมกริยาอย่างเรียบร้อยตามสมณะสาธูป ไม่มองหน้ามองหลัง เหลียวซ้ายแลขวา ให้ความเคารพในบุคคลผู้ถวายทานและเคารพในของที่เขากวาย ไม่แสดงอาการคูหมิ่นหรือรับมาอย่างเสียไม่ได้ ไม่คำนึงว่าอาหารนั้นจะประณีตหรือไม่ เมื่อการบิณฑบาตในหมู่บ้านสิ้นสุดลง พระภิกษุสามเณรเอาบาตรออกจากจิวรขึ้นมาสะพายบนบ่าตามแบบพระกรรมฐาน แล้วเข้าไปรับบาตรจากครูบาอาจารย์และพระภิกษุอาวุโสมาสะพายอีกใบหนึ่ง จากนั้นก็มุ่งหน้ากลับบ้านคือสู่สำนัก (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.35)

(3) เมื่อกลับจากรับบิณฑบาต

เมื่อกลับจากบิณฑบาตใกล้ที่จะเข้าวัด จะต้องรีบกลับก่อน เพื่อเอาบาตรมาวางไว้แล้วคอยรับผ้าสังฆาฏิและล้างเท้าเช็ดเท้าพระอาจารย์ เสร็จกิจตอนนี้ก่อนจึงบนศาลาจัดอาหารนึ่งบิณฑบาต (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.23) โดยจะต้องล้างเท้าของตนและเช็ดให้แห้งก่อนจึงเข้าสู่โรงฉัน วางบาตรไว้ที่เชิงบาตร จากนั้นก็เปลื้องจิวรและสังฆาฏิออก ช่วยกันพับเก็บอย่างเป็นระเบียบแล้ว ช่วยล้างเท้าเช็ดเท้าครูบาอาจารย์และพระภิกษุอาวุโส จากนั้นจึงไปรับประเคนบาตรจากสามเณรหรือปะขาวในโรงฉัน แล้วแบ่งเอาข้าวใส่ไว้ในบาตร เฉพาะพอดีกับตนเอง ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป ส่วนกับข้าวที่เหลือนอกนั้นจะถูกรวบรวมแล้วส่งไปยังโรงครัวหรือถ้าไม่มีโรงครัวก็จัดแยกประเภทของควาของหวานใส่ในถาด จากนั้นก็แยกย้ายกันไปทำภาระหน้าที่ต่าง ๆ เช่น ทำความสะอาดกุฏิส่วนตัว เป็นต้น เมื่อได้เวลาแล้ว พระภิกษุสามเณรจะมานั่งพร้อมกันอยู่ด้วยความสงบในโรงฉัน (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.37)

ง) อานิสงส์ของบิณฑจาริกวัตร

ความเรียบร้อยดีงามย่อมจะเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติบิณฑจาริกวัตร ทั้งในเมืองต้นท่ามกลาง และที่สุดแห่งการปฏิบัติ ย่อมจะเป็นที่เจริญศรัทธาแก่ทายกทายิกา ทุกขณะที่ปฏิบัติ ทั้งขณะที่ปฏิบัติวัตรก็เป็นการปฏิบัติสติให้คอยกำกับอยู่ในทุกอิริยาบถ เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดหรือขาดตกบกพร่อง การช่วยกันในกิจต่าง ๆ มีการซ้อนผ้าสังฆาฏิ การรับบาตรเป็นต้น ทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อกันระหว่างพระใหม่และพระเถระ ทำให้เกิดความผาสุกในสังคมสงฆ์

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติบิณฑจาริกวัตร

เมื่อไม่ปฏิบัติบิณฑจาริกวัตร ความเรียบร้อยก็ไม่มี คือ การจัดที่นั่งที่ฉันก็ไม่เรียบร้อย การเดินบิณฑบาตก็ไม่เรียบร้อย การกลับสู่วัดก็ไม่เรียบร้อย ทำให้ชาวบ้านทายกทายิกา

ตำหนิตีเดียขึ้น ทั้งเป็นอาบัติทุกกฏ เพราะไม่ปฏิบัติเสขียวัตรหมวดสารูปและ โภชนปฏิบัติสังยุต ความผาสุกแห่งสงฆ์ก็ไม่เกิดเพราะไม่ได้เอื้อเพื่อปฏิบัติวัตรต่อกันและกัน การเจริญสติก็ไม่เกิดเพราะไม่ได้รักษาสิกขาบทและวัตรปฏิบัติ

หลวงปู่เจริญ ราชูโล เล่าว่า บาดรของท่านมิได้เผาด้วยไฟ 5 ไฟขึ้นไป จึงถือว่าผิดอธิษฐานเป็นบาตรครองไม่ได้ พระอาจารย์วัน อุตตโม จึงหาบาตรและทัพพะสัมภาระ เช่นไม้ไผ่แห้งถึงใหญ่ จัดบาตรให้ชาวทั้งนอกและภายใน จัดวิธีปมบาตรสำเร็จเรียบร้อย จึงอธิษฐานเป็นบาตรครอง (พระภิกษุศีลสังวร(เจริญ ราชูโล), 2552, น.23) เนื่องจากเป็นบริวารที่ต้องใช้เป็นภาชนะรับประทานอาหาร มีเพียงชิ้นเดียว พระชุกดงกรรมฐานจึงมีความเข้มงวดในการรักษาบาตร คือ ก่อนจะนำอาหารใส่บาตรต้องล้างบาตรด้วยน้ำสะอาดก่อน เมื่อนั้นเสร็จแล้วก็ต้องล้างด้วยน้ำยาล้างจานและน้ำสะอาดจนสะอาดปราศจากกลิ่นและคราบไขมันต่าง ๆ แล้วเช็ดด้วยผ้าจันแห้ง จึงนำไปฝังแดดสักครู่หนึ่งเพื่อให้แห้งสนิท จากนั้นก็ใส่ถลกเก็บไว้อย่างเรียบร้อย โดยเปิดฝาบาตรแง้มไว้ชนิดหนึ่งเพื่อป้องกันกลิ่นอับ (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.45) และเป็นการป้องกันเชื้อโรคที่เกิดจากการหมักหมมด้วย

7) อารัญญกวัตรของพระชุกดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระชุกดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้รับการขนานนามเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พระป่า” เนื่องจากท่านชอบการอยู่ในป่า ตั้งสำนักปฏิบัติอยู่ในป่าเป็นส่วนมาก การอยู่ป่าจึงเป็นวิถีชีวิตของพระชุกดงกรรมฐาน อารัญญกวัตรจึงเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ เพื่อให้ปฏิบัติได้ถูกต้องว่าในขณะที่เข้าไปอยู่ในป่านั้นจะต้องปฏิบัติอย่างไร ข้อปฏิบัตินี้มีรายละเอียดดังนี้

ก) ความหมายของอารัญญกวัตร

พระภิกษุผู้อาศัยอยู่ในป่า เรียกว่า อารัญญกภิกษุ ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้อาศัยอยู่ในป่า เรียกว่า อารัญญกวัตร ซึ่งอารัญญกวัตรของพระชุกดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต หนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “อารัญญกวัตร หรือ อารัญญกวัตร ระเบียบของผู้อยู่ป่า” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.97) คำว่าป่าในที่นี้ย่อมหมายรวมทั้งป่าที่อยู่ในภูเขา ป่าชายบ้านหรือแม้แต่ป่าที่อยู่ในเขตวัด หากภิกษุได้เข้าไปอาศัยอยู่ในป่าเหล่านั้นเพื่อประโยชน์ต่อการปฏิบัติธรรม ก็จะต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามอารัญญกวัตรทั้งสิ้น

ข) จุดมุ่งหมายของอารัญญกวัตร

ป่านั้นเป็นสถานที่ร่มรื่น มีความสงบร่มเย็นเหมาะสมต่อการอาศัยเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม แต่ในขณะเดียวกัน ป่านั้นก็เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ทั้งที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และไม่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ นอกจากนั้นยังมีเหล่าอมนุษย์ เช่น รุกขเทวดา อสุรกาย เปเรต นาค ยักษ์ เป็นต้น

ก็อาศัยอยู่ในป่าเช่นกัน ยิ่งเป็นป่าเปลี่ยวห่างไกลผู้คน ก็อาจจะเป็นทางผ่านของโจรผู้ร้ายได้ ดังนั้น พระ
 ชุติธรรมฐาน ผู้ที่อยู่อาศัยในป่าจึงจำเป็นต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามข้อปฏิบัติคือ อารัญญกวัตรนี้ ซึ่ง
 เป็นหลักปฏิบัติสำหรับผู้ที่อยู่ป่าจะต้องเรียนรู้ เพื่อว่าจะได้ปฏิบัติตนถูกต้องในขณะที่เข้าไปอยู่ในป่า
 เพื่อให้เกิดความสะดวก ความปลอดภัย ความวิเวก แก่ตนเองได้

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอารัญญกวัตร

อารัญญกวัตรนี้ท่านสามารถแบ่งประเภทของป่าได้เป็น 2 ประเภท คือ (1) ป่าที่
 ไม่ได้เป็นสำนักปฏิบัติ (2) ป่าที่เป็นสำนักปฏิบัติหลักปฏิบัติขณะอยู่ในป่าทั้งสองประเภทนี้ก็คือก่อน
 ออกบิณฑบาตเก็บเครื่องใช้สอยไว้ในกุฏิ ปิดประตูหน้าต่างให้เรียบร้อย จัดหาน้ำใช้น้ำจันเตรียมไว้
 เรียนรู้ที่สต่าง ๆ และการเดินทางของดวงดาว เพื่อป้องกันการหลงทาง... ฯลฯ นอกจากนี้ พระชุตติ
 ธรรมฐานต้องฝึกหัดทำบริหารต่าง ๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในป่าเอง (พระสุชา สมปชาโน, 2548,
 น.97) การปฏิบัติตัวขณะอยู่ในป่า ครูบาอาจารย์ท่านสอนว่า “ถ้าไปอยู่ป่าเขาลำเนาไพรนั้น อย่านอน
 กลางวันก็อย่านอน กลางคืนก็อย่านอน เดิน ยืน นั่ง ทำความเพียรอยู่อย่างนั้น ความสงบของจิตก็จะ
 เกิดขึ้น สงบเยือกเย็นดี มีอารมณ์เดียว เพราะสถานที่นั้นมันห่างไกลจากหมู่บ้าน” (หลวงปู่จันทา
 ถาวโร, 2555, น.45) พระครูวิมลธรรมรัต (ศรีนวล วิมล) กล่าวว่า “พื้นฐานสำคัญของการอยู่ป่า คือ
 วินัยและข้อวัตร อยู่ป่าวินัยต้องแน่น ทำไม่ต้องให้เรียน ธรรมมันเกิดขึ้นเองได้ วินัยมันไม่ฝุ่ดขึ้น ทำ
 สำคัญต้องไม่ทิ้งครูบาอาจารย์ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นแล้ว จะต้องกับมาหาครูบาอาจารย์” (สัมภาษณ์ โดย
 พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2556)

ง) อานิสงส์ของอารัญญกวัตร

การที่พระชุตติธรรมฐานได้เรียนรู้และปฏิบัติอารัญญกวัตรได้ถูกต้อง เป็นการ
 เรียนรู้การเอาตัวรอดขณะอยู่ในป่า ย่อมมีผลดีต่อการดำรงชีวิตในขณะที่อยู่ในป่า อันเป็นสถานที่
 ประกอบไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ นานา อย่างเช่นหลวงปู่จันทา ถาวโรท่านกล่าวว่า

“หากต้องไปอยู่ในป่าที่มีเสืออยู่จะต้องก่อไฟไว้ ครูบาอาจารย์สอน
 ให้ติดไฟไว้เป็นเครื่องอุ่นใจ สัตว์ร้ายมันเห็นแสงไฟ หรือได้กลิ่นไฟ มันก็
 ไม่เข้ามา ถ้าเสือ โคร่งใหญ่มันมา อย่างฉายไฟดู นายพรานเขาบอก มันจะ
 เข้ามาตามไฟฉายแล้วจะครบหัวเลย ให้อยู่ในกลดอย่าออกมา นอกจากนี้
 ถ้าป่านั้นมีช้าง ให้เตรียมหวอ (บางที่เรียกออก) เอาไว้เอาไม้ไผ่กระบอกดี
 ๆ มาทำเป็นหวอ เป่าดังหวูด ๆ ถ้าช้างได้ยินอย่างนั้น มันเข้าใจว่าเป็นหวอ
 ของนายคล้องช้าง มันก็จะไม่มา...” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.46)

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอารัญญกวัตร

พระชุกคกรรณฐานผู้จะเข้าไปอยู่ในป่าเพื่อปฏิบัติสมาธิภาวนา เพียงได้อ่านหนังสือ ได้ยินได้ฟังเรื่องเล่าว่าพระเถระรูปนั้นเข้าไปอยู่ในป่าแล้วเป็นผู้วิเศษอย่างนั้น ก็อยากจะเป็นผู้วิเศษอย่างท่าน เลยเข้าไปอยู่ในป่า โดยที่ไม่ได้เรียนรู้และไม่ปฏิบัติอารัญญกวัตร ย่อมจะส่งผลให้ได้รับความเดือดร้อนในขณะที่เข้าไปอยู่อาศัยในป่า สาเหตุเพราะไม่ได้รับการศึกษาพระวินัย และไม่รู้จักการเอาตัวรอด อาจจะได้รับอันตรายจากสัตว์ร้าย ฝนป่า หลงทาง ถูกโจรทำร้ายหรืออะไรอีกมากมาย ทั้งไม่ได้รับความสะดวกในการอยู่อาศัยเพราะไม่รู้จักแสวงหาน้ำจืด น้ำใช้ ฟืนไฟ เตรียมไว้ให้พร้อม ดังนั้นอารัญญกวัตรนี้สำคัญมากในการเข้าไปอยู่ในป่าเพื่ออาศัยภาวนา

8) เสนาสนวัตรของพระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้อบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ของท่านให้ปฏิบัติเสนาสนะวัตร ทั้งขณะที่อยู่ในวัดหรือแม้ในเวลาเดินทางไกลก็ต้องปฏิบัติเสนาสนะวัตร พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร กล่าวว่า “เมื่อครั้งชุกคฺไปอำเภอลาดพูนพบกับพระอาจารย์มั่น เมื่อถึงที่พักระหว่างทางเป็นกระท่อม เมื่อจะเข้าพัก ก็ต้องจัดแจงขนบริการเข้าไปที่กระท่อมบนหลังนั้น จัดการปิดกวาดทำความสะอาด กางมุ้งกางกลดของท่านเสร็จแล้ว ผู้เขียนก็รีบจัดการหาน้ำเพื่อถวายให้ท่านสงฆ์” (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.91) สำหรับหลักปฏิบัติในเสนาสนวัตรนี้มีรายละเอียดมากเพราะเป็นข้อวัตรใหญ่ที่ครอบคลุมการดูแลรักษาเสนาสนะทั้งหมดภายในวัด

ก) ความหมายของเสนาสนวัตร

ที่อยู่อาศัยสำหรับพักจำวัด ปฏิบัติกิจส่วนตัว เป็นเสมือนบ้านของพระภิกษุ เรียกว่าเสนาสนะ วิธีการปฏิบัติเพื่อดูแลเสนาสนะเหล่านั้นให้มีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยคงทน ไม่ชำรุดทรุดโทรม เรียกว่าเสนาสนวัตร เสนาสนวัตรของพระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือ ตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เสนาสนวัตร วิธีดูแลที่อยู่อาศัย ให้ทำความสะอาดอยู่เสมอ” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.98)

ข) จุดมุ่งหมายของเสนาสนวัตร

ด้วยว่าพระชุกคกรรณฐาน ต้องอาศัยเสนาสนะต่าง ๆ เป็นต้นว่า กุฏิ วิหาร ศาลา เป็นต้น สำหรับเป็นที่จำวัด ปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งเป็นธรรมดาของสถานที่นั้น ๆ เมื่อมีการใช้สอยย่อมจะมีความสกปรก ทรุดโทรมชำรุด ตามกาลเวลา พระผู้อยู่อาศัยเสนาสนะนั้น ๆ จึงต้องรู้จักปฏิบัติเสนาสนะวัตรการดูแลรักษา เสนาสนะนั้น ทั้งเครื่องใช้บริการของเสนาสนะ เตียง ตั่ง เก้าอี้ โต๊ะ หน้าต่าง บานประตู ผ้าห่ม มุ้ง หมอน จะต้องรู้จักดูแลรักษาทำความสะอาดสม่ำเสมอ จึงจะสามารถคง

อยู่เพื่อให้ประโยชน์แก่ผู้ใช้สอยได้นาน เพราะเหตุนี้จึงต้องมีเสนาสนะวัตรขึ้น อีกประการหนึ่งก็เป็น การฝึกฝนสติให้รู้จักใช้สอยเสนาสนะอย่างระมัดระวังรู้คุณค่า

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเสนาสนะวัตร

ประเภทและวิธีปฏิบัติเสนาสนะวัตรของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต นั้น พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ได้แสดงไว้เป็นระเบียบแบบแผน ว่า พระอุดมกรรมฐาน พึงเป็นผู้ปฏิบัติดี ในกุฏิวิหารและศาลาโรงธรรม โรงฉัน มีข้อปฏิบัติ 8 ประการคือ (1) ว่าด้วยการตั้งน้ำ ถัง น้ำใช้ (2) ว่าด้วยรองเท้า (3) ว่าด้วยการล้างเท้า (4) ว่าด้วยการปิด กวาด เช็ด ถู (5) ว่าด้วยการเก็บ รักษาสิ่งของ (6) ว่าด้วยการใช้และการรักษาสิ่งของ (7) ว่าด้วยการรักษาเสนาสนะ (8) ว่าด้วยการไม่ฉัน ในกุฏิ

(1) ว่าด้วยการตั้งน้ำถัง น้ำใช้

พึงตั้งน้ำถัง น้ำใช้ ไว้ประจำกุฏิทุก ๆ กุฏิและประจำศาลาโรงธรรม โรงฉันด้วย ถังน้ำหมกก็ให้ตัดมาใส่ไว้ ให้มีประจำอยู่เสมอ อย่าให้ขาดได้ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น. 13-14)

(2) ว่าด้วยรองเท้า

พึงรักษาความเคารพต่อพระธรรมวินัย ในเวลาที่จะขึ้นไปบนกุฏิวิหารหรือ ศาลาโรงธรรม โรงฉันนั้นเมื่อมาถึงเชิงบันไดแล้ว ให้ถอดรองเท้าแล้วเกาะให้ดินหลุดออกหมด ชัดดู เช็ดเสียดให้สะอาด เก็บไว้ในที่สมควร เสร็จแล้วจึงขึ้นไปบนกุฏิวิหาร ศาลา โรงธรรม โรงฉัน (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.14)

(3) ว่าด้วยการล้างเท้า

ถ้าไม่ได้สวมรองเท้ามา ก็ให้ล้างเท้าด้วยน้ำใช้ เช็ดเท้าสะอาดเสียดก่อน จึงขึ้นไปบนกุฏิวิหารศาลาโรงธรรมโรงฉัน อย่าขึ้นไปด้วยพื้นเท้าที่เป็นเปรอะพระพุทธรูปเจ้าทรงห้ามปรับ อบัติทุกกุฏิไว้แล้วทุก ๆ ก้าว่าง(พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.14)

(4) ว่าด้วยการปิด กวาด เช็ด ถู

จงรักษาความสะอาด ในกุฏิ วิหาร ศาลา โรงธรรม โรงฉันเสมอ คือ ให้หมั่น ชำระปิดกวาด และล้างด้วยน้ำเช็ดถูด้วยผ้า ให้สะอาดอยู่เป็นนิตย์ แต่เวลาล้างด้วยน้ำนั้น ไม่ต้องเทน้ำ สาดไปให้เปื้อนเกินประมาณ พึงเอาผ้าชุบน้ำให้เปียกถูไปตามพื้นกระดานทั่ว ๆ ไป เท่านั้นก็สะอาด พอแล้ว จงหมั่นดูแลเสมอเถิด (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.14-15)

(5) ว่าด้วยการเก็บรักษาสิ่งของ

จงเก็บสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในกุฏิวิหารศาลาโรงธรรมโรงฉัน ไว้ให้เป็นที่เป็นฐาน อย่าให้กระจัดกระจายรกรุงรัง และรักษาสิ่งของเหล่านั้นให้สะอาดอย่าให้เสียหายได้ เมื่อจะเอามาใช้ก็เอาง่ายหายก็รู้คู่มือต้องรักษาเครื่องใช้อันเป็นสาธารณประโยชน์ทั่วไปในหมู่ในคณะ เช่น กุฏิ วิหาร ศาลา โรงธรรม โรงฉัน โบสถ์ อาราม เสื้อ หมอน เตียง ตั่ง ถาด โถ ถ้วย ชาม ถ่มน้ำ ถังน้ำ ครุ และถังตักน้ำ ถ้วยแก้ว ชามแก้ว เป็นต้น ให้สะอาดและปราศจากอันตราย เมื่อตนได้เอาไปใช้หรือเห็นตกหล่นอยู่ในที่ใด ๆ ต้องรีบเก็บทันที อย่าให้เสียหายได้เป็นอันขาด ถ้าทำให้เสียหายต้องเป็นโทษ ห้ามมรรค ห้ามผล ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพานถ้าปฏิบัติได้ก็เป็นบุญเป็นกุศลแก่ตนจริง ๆ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.11-15)

(6) ว่าด้วยการใช้และการรักษาสิ่งของ

จงเก็บและรักษาสิ่งของที่ทายกทายิกานำมาไว้ประจำกุฏิหรือประจำศาลา เช่น เสื้อ หมอน ถาด โถ ถ้วย ชาม ถ้วยน้ำร้อน แก้วน้ำเย็น คนโทน้ำ มุ้ง กลด สบง จีวร ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าห่มกันหนาว กาน้ำ ถ่มน้ำ เหล่านี้เป็นต้น จัดได้ชื่อว่าเป็นของสงฆ์ทั้งนั้น อย่าถือเอาไปเป็นสมบัติของตน เป็นโทษที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามและปรับโทษไว้แล้ว ถ้าถือเอาของสงฆ์ที่เป็นครุภัณฑ์ ปรับอาบัติ ถุลล์จัจัย เป็นสักการมรรคาวรห้ามมรรคห้ามผล (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.15-16)

(7) ว่าด้วยการรักษาเสนาสนะ

(7.1) อย่าเอากรงงานที่หยาบ ๆ และสกปรกขึ้นไปทำบนกุฏิหรือศาลาแห่งใดแห่งหนึ่งให้กระทบครูดีบบอบบี้เสียหายและเป็นเปรอะไม่สดสวยงดงาม ขาดความเคารพไม่ดี

(7.2) ระวังอย่าติดไฟเตาอั้งโล่และเตาสูบบนกุฏิวิหาร และศาลาโรงธรรมโรงฉันเพื่อสถานที่จะได้สะอาดและห่างจากอันตรายด้วย

(7.3) อย่าต้มน้ำร้อนและทำอาหารการกินบนกุฏิหรือศาลาโรงธรรมโรงฉันเป็นการไม่เคารพต่อธรรมวินัยและไม่เคารพต่อข้อปฏิบัติที่ตนปฏิบัติอยู่ทุกวัน

(7.4) เวลานอน จงเอาผ้าของตนปกคลุมหุ้มหมอนเสียดก่อนจึงนอนทุก ๆ คราวไป

(7.5) อย่าเขียนกระดานพื้นฝาผนังและต้นแห่งกุฏิและศาลาโรงฉัน

(7.6) ต้องบูรณะเสนาสนะสงฆ์และของสงฆ์ที่ทรุดโทรม(พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.16-17)

(8) ว่าด้วยการไม่ฉันในกุฏิ

อย่างฉันทอาหารบิณฑบาตในกุฏิหรือในที่นอนของตน เว้นเสียแต่ป่วยหรือมีเหตุจำเป็น ถ้าว่าโดยปกติธรรมดาของผู้ปฏิบัติ ต้องรวมกันฉันที่โรงฉันแห่งเดียว(พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.17)

ง) อานิสงส์ของเสนาสนวัด

การกวาดอาวาส เสนาสนะ ลานวัด ลานพระเจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ ท่านถือเป็นข้อปฏิบัติ อันเป็นกิจวัตรอย่างสำคัญประจำวันของนักบวช และเป็นเครื่องมือปราบกิเลสตัวจี๋ที่เก็จมักง่ายได้เป็นอย่างดี ตามพระวินัยท่านกล่าวว่าได้อานิสงส์ 5 อย่าง คือ (1) จิตของคนเลื่อมใสฟ่องแผ้วชาวสะอาด (2) จิตแห่งผู้อื่นเลื่อมใสฟ่องแผ้ว (3) เทวดาทิ้งหลายชั้นขมยินดี (4) จิตของผู้กวาดชื่อว่าตั้งสมกรรมอันเป็นไปเพื่อความเป็นผู้นำเลื่อมใสด้วยรูป คือมีรูปโฉมงาม (5) ผู้กวาดชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินตามคำสั่งสอนของพระศาสดา ว่าด้วยวัตรแห่งการกวาดนี้ ผู้กวาดเบื้องหน้าแต่ตายเพราะทำลายชั้นชั้ย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ (พระอาจารย์ปรีดา ฉนทกโร, 2541, น.15)

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติเสนาสนวัด

พระภิกษุผู้อาศัยในเสนาสนะต่าง ๆ ถ้าไม่ปฏิบัติ ปิดกวาด ทำความสะอาด ซ่อมแซมเสนาสนะบริวารที่ชำรุดแล้ว เสนาสนะอันเป็นของสงฆ์ย่อมจะชำรุดเสียหายได้ และถือเป็นบาปแก่พระภิกษุรูปนั้น การไม่ปฏิบัติเสนาสนะวัด ย่อมจะทำให้เสนาสนะข้าวของเครื่องใช้ของสงฆ์ชำรุดเสียหาย สกปรก ผู้อื่นมาพบเห็นก็คิดเดียนได้ จิตของผู้ที่อยู่ในเสนาสนะนั้นก็เศร้าหมองเพราะอาศัยอยู่ในเสนาสนะอันสกปรก ไม่มีระเบียบ

9) ชั้นตมรวัตรของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

เรือนไฟสำหรับเป็นที่บำบัดโรค เป็นเสนาสนะที่จำเป็นต่อสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ค่อยได้ออกกำลังกายทำงานหนักเหมือนฆราวาส ทำให้สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง มีโรคมก พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีเรือนไฟสำหรับบำบัดโรคได้สำนักปฏิบัติของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จึงมักจะมีเรือนไฟอยู่ประจำในสำนักของตนเอง ท่านจึงมีข้อปฏิบัติในการใช้เรือนไฟ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ก) ความหมายชั้นตมรวัตร

เรือนไฟเป็นที่อบกายสำหรับบำบัดโรค เรียกว่า ชั้นตมร ข้อปฏิบัติในการเข้าใช้และรักษาเรือนไฟ เรียกว่า ชั้นตมรวัตร ชั้นตมรวัตรของพระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ชั้นตมรวัตร ข้อปฏิบัติในเรือนไฟที่อบกายระงับโรค” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.98) นอกจากเรือนไฟสำหรับอบกายบำบัดโรค

ของพระพุทธรูปแล้ว ในวัดป่ายังมีโรงต้ม ซึ่งเป็นสถานที่มีเตาไฟ ต้มน้ำร้อนไว้ตลอดทั้งวัน ทั้งเป็นโรงเก็บฟืนของวัดด้วย น้ำร้อนที่ต้มนี้นำไปใช้ประโยชน์ในการซักผ้า ข้อมผ้า ใ้ต้ม และใช้อาบได้ด้วย

ข) จุดมุ่งหมายของชั้นตามรวัด

เนื่องจากเรือนไฟและโรงต้มเป็นสิ่งสำคัญที่วัดป่ากรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ทุกวัดจะต้องมี เพื่อประโยชน์ในการบำบัดโรคและเพื่อประโยชน์ของน้ำร้อนสำหรับ ซักผ้า ข้อมผ้า ต้มน้ำ และอาบ จึงมีการใช้สอยประโยชน์จากเรือนไฟและโรงต้มเป็นประจำ การปฏิบัติ ชั้นตามรวัดของพระพุทธรูปกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านมุ่งหวังเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการเข้าใช้เรือนไฟ ทั้งให้เกิดความเอื้อเฟื้อต่อกันละกันระหว่างพระเถระและพระใหม่ ทั้งเพื่อให้ภิกษุได้รู้จักรักษาทำความสะอาดเรือนไฟให้น่าใช้เหมาะสมต่อการใช้เป็นสถานที่รักษา

โรค

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติชั้นตามรวัด

สถานที่อันเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่มีการก่อไฟติดตั้งเตาและการต้มน้ำร้อน ในวัดป่าของพระพุทธรูปกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีอยู่ 2 ประเภท คือ

(1) โรงไฟ เป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น ต้มน้ำร้อน เพื่อข้อมผ้า ซักผ้า เป็นต้น ทั้งใช้เป็นที่เก็บฟืน

(2) เรือนไฟ (ห้องอบยาสมุนไพร) เป็นห้องอบสมุนไพร หลักรุ่นๆ มีการทำที่นั่งไว้ภายใน ต่อท่อไอน้ำจากภายนอกเข้าไปข้างใน ภายนอกมีหม้อต้มยาสมุนไพรซึ่งต่อท่อไอน้ำเข้าข้างใน

ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับสถานที่ทั้งสองประเภทของพระพุทธรูปกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านแสดงไว้ดังนี้

(1) โรงไฟ

พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม แสดงข้อวัตรในโรงไฟว่า

(1.1) ต้องชำระปิดกวาดโรงไฟให้สะอาดเสมอ

(1.2) ต้องแสวงหาฟืนมาไว้ในโรงไฟ ให้มีประจำโรงไฟเสมอ ไม่ให้ขาดได้

(1.3) เมื่อเวลาเข้าไปทำธุระข้อวัตรต่าง ๆ มีต้มน้ำร้อนในโรงไฟ เป็นต้น

ต้องเข้าไปด้วยความสำรวมระวังและเมื่อทำธุระสำเร็จแล้ว ต้องให้รีบเก็บสิ่งของที่ตนเอาใช้ในโรงไฟ และชำระปิดกวาดเสียให้เรียบร้อยอย่าทิ้งของให้เกลื่อนกลาดรุงรัง ขาดความเคารพนับถือธรรมเนียมไม่ดี (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.17-18)

(2) เรือนไฟ

ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ระบุว่า ยามเย็นในวัน โคนหลังฉันน้ำปานะ ภิกษุสามเณรจะไปรวมกันที่เรือนไฟ เพื่ออบกายด้วยความร้อนจากไอน้ำในหม้อต้มสมุนไพร หมอชีวก โภมารภัจจ์ ได้แนะนำการอบกายเพื่อขับเหงื่อและของเสียที่เกิดจากการตกค้างหมักหมมของอาหาร ออกจากร่างกาย ช่วยระงับ โรคภัยบางอย่าง พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติพระวินัยเกี่ยวกับเรือนไฟ เรียกว่า ชั้นตมรวัตร ดังปรากฏในหนังสือบุพพสิกขาพรรณนา ให้ภิกษุพึงปฏิบัติข้อวัตรในเรือนไฟ หลายประการเช่น ทำความสะอาดเตาและบริเวณเรือนไฟ ไม่นั่งเบียดชิดภิกษุผู้เป็นพระเถระ ไม่กีดกัน ที่นั่งแก่ภิกษุหนุ่ม พึงมีอุตสาหะเมตตาจิตเอื้อเฟื้อบิบบนวดขัดสีกัดตัว สรงน้ำแก่พระเถระด้วยความเคารพ ครั้นเสร็จกิจ ให้ทำความสะอาดเรือนไฟให้เรียบร้อย (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.61)

ง) อานิสงส์ของชั้นตมรวัตร

เนื่องจากโรงต้มและเรือนไฟเป็นสิ่งที่มิประ โยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของ พระชุกครมฐาน ท่านจึงปฏิบัติชั้นตมรวัตร มีการรักษาทำความสะอาดโรงต้มและเรือนไฟ หาฟืน มาใส่โรงต้มไว้ให้พร้อม การเข้าไปใช้เรือนไฟ โดยรู้จักเคารพพระเถระ ทำปกริกรรมถวายพระเถระเป็น ต้น การปฏิบัติชั้นตมรวัตรเหล่านั้น ทำให้เกิดความสะอาด ความสบาย ความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ในการใช้เรือนไฟ ทำให้สถานที่ของเรือนไฟมีความสะอาดเป็นระเบียบไม่สกปรก เหมาะสมต่อการ เป็นสถานที่บำบัดรักษาโรคอย่างแท้จริง ทำให้พระเถระ พระนวกะ อยู่ด้วยกันอย่างผาสุก รู้จักความ อนุเคราะห์เกื้อกูลกันในเวลาเข้าใช้เรือนไฟ เป็นต้น

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติชั้นตมรวัตร

การเข้าเรือนไฟเพื่อบำบัดโรคเป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจในวิธีการใช้เสียก่อน ไม่เช่นนั้นอาจเป็นอันตรายดังเช่นที่ได้กล่าวไว้ในชั้นตมรวัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตใน เบื้องต้น ผู้ใช้สอยประ โยชน์จากเรือนไฟ หากไม่รู้จักรักษาความสะอาดแล้วก็จะกลายเป็นแหล่งรวม ของเชื้อโรค ไม่เป็นไปเพื่อการบำบัดรักษาที่สัมฤทธิ์ผลได้ แม้โรงต้มก็เช่นกัน หากพระภิกษุไม่ทำความ สะอาด ก็จะกลายเป็นที่สกปรก หากไม่แสวงหาฟืนมาเก็บไว้ ก็ไม่สะดวกในเวลาจะต้มน้ำ หาก พระภิกษุนวและพระเถระไม่เอื้อเฟื้อกัน ความผาสุกของหมู่สงฆ์ก็ไม่เกิดขึ้น โทษอื่นของการไม่ ปฏิบัติชั้นตมรวัตรนี้ ย่อมมีลักษณะเดียวกันดังได้อธิบายแล้วในโทษในเพราะการไม่ปฏิบัติชั้นตมร วัตรของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

10) วัจจุกฎีวัตรของพระชุกครมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

สำนักปฏิบัติธรรมของพระชุกครมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต จะมีห้องน้ำห้อง

สวมอยู่ประจำภายในวัด ซึ่งเมื่อบุคคลทั่วไปได้พบเห็นมักจะมีอาการแปลกใจว่า ท่านทำอะไร ห้องน้ำ ห้องส้วมจึงมีความสะอาดเป็นระเบียบอยู่เสมอ แท้จริงแล้วเพราะท่านได้ถือการรักษาวัจจกฐิวัตร ปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน จึงทำให้ห้องน้ำห้องส้วมของท่านสะอาดอยู่ตลอดเวลา รายละเอียดการปฏิบัติ นั้นมีดังนี้

ก) ความหมายของวัจจกฐิวัตร

ห้องส้วมสำหรับถ่ายอุจจาระปัสสาวะของพระสงฆ์ เรียกว่า วัจจกฐิ ข้อปฏิบัติ สำหรับผู้เข้าใช้วัจจกฐิ และการดูแลรักษาวัจจกฐิ เรียกว่าวัจจกฐิวัตร วัจจกฐิวัตรของพระรัตนตรัย สืบมาตามสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือ ตามรอยพระโพธิญาณให้ความหมายไว้ว่าวัจจกฐิวัตร ระเบียบปฏิบัติเวลาเข้าส้วม ถ่ายอุจจาระปัสสาวะแล้วต้องทำความสะอาดส้วมให้เรียบร้อย เข้าห้องส้วมตามลำดับที่มาถึงก่อนหลัง พาดจีวรไว้ที่ราวข้างนอก อย่าเลิกผ้าเข้าไป อย่าเบ่งแรง อย่าเลิกผ้าออกมา นุ่งห่มเรียบร้อยแล้วจึงออก ถ้าส้วมสกปรกให้ทำความสะอาด ตักน้ำใส่ไว้ให้เต็ม... ฯลฯ” (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.98)

ข) จุดมุ่งหมายของวัจจกฐิวัตร

พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ออกบวชมาจากตระกูลต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานไม่เหมือนกัน บางตระกูลก็มีมารยาทที่สูงส่ง บางตระกูลก็ไม่มีมารยาท กุลบุตรจากตระกูลนั้น ๆ ครั้นออกบวชแล้ว จึงมีการปฏิบัติบางอย่างที่ไม่เหมือนกัน เช่น มารยาทการกิน การเข้าห้องน้ำ เป็นต้น ดังนั้นเพื่อให้เกิดความงดงามทางมารยาท ให้ความถูกต้องงามมัช ไม่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติวัจจกฐิวัตรให้ภิกษุทั้งหลายได้ปฏิบัติตาม พระรัตนตรัย สืบมาตามสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็เน้นในเรื่องวัจจกฐิวัตรเป็นอย่างมาก ดังสุภาษิตคำไทยที่ว่า คุวัดให้คูที่ถ่าน คุสมภารให้คูที่เฒ่าน้อย ท่านจึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการใช้ห้องน้ำห้องส้วม ให้ได้ปฏิบัติบำรุงรักษาความสะอาดของห้องน้ำห้องส้วม ให้เป็นสถานที่เหมาะสมต่อการใช้สอย และให้ผู้เข้าใช้เป็นผู้มีระเบียบวินัยมารยาทที่ดี

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติวัจจกฐิวัตร

ลักษณะของวัจจกฐิวัตรนี้มีอยู่ 3 ส่วน คือ (1) การเตรียมพร้อมก่อนใช้ (2) การรักษาความสะอาด (3) มารยาทขณะเข้าใช้

ข้อปฏิบัติในวัจจกฐินี้ พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม แสดงไว้ว่า

(1) การเตรียมพร้อมก่อนใช้ ให้ตั้งน้ำชำระไว้ประจำฐานเสมอ ถ้าขาดก็ต้องตักมาใส่ไว้ และให้ทำไม้ชำระไว้ประจำฐานเสมอ ไม่ให้ขาดสักเวลา

(2) การรักษาความสะอาด ให้รักษาความสะอาดในวังจุกฎีกี คือหมั่นปิดกวาดเสมอ ทุกคราวที่เข้าไปในฐานและเวลาจวนค่ำทุก ๆ วัน ต้องไปปิดกวาดบริเวณฐานโดยรอบเสมออย่าให้สกปรกได้ทั้งข้างบนข้างล่าง

(3) มารยาทขณะเข้าใช้ เวลาไปถ่ายอุจจาระในฐานนั้น ถ้าเป็นส้วมซึมให้เทน้ำลงในช่องฐานก่อนจึงถ่ายอุจจาระลง เมื่อถ่ายเสร็จแล้ว ต้องชำระด้วยไม้หรือกระดาษ ล้างทวารหนักให้สะอาด เช็ดด้วยผ้า เสร็จแล้วเทน้ำล้างช่องฐานปิดกาศด้วยดี ปิดกวาดฐานเสร็จแล้วจึงออกจากฐานมา (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.18-19)

ง) อานิสงส์ของวังจุกฎีกีวัตร

เมื่อพระครูมงคลฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้ปฏิบัติวังจุกฎีกีวัตรอย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้กิริยามารยาทของท่านมีความงดงาม ในขณะที่ท่านเข้าใช้ห้องน้ำจะเรียบร้อยมาก และห้องน้ำห้องส้วมของวัดป่ากรรมฐานจะมีความสะอาดมาก ๆ แม้ว่าบางที่บางแห่งจะเป็นห้องส้วมรุ่นเก่า ไม่ได้ปูกระเบื้องอะไรเลย แต่กลับมีความสะอาดน่าเข้าใช้มาก นั่นก็เพราะท่านปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันทุกวันในภายบ่าย ท่านจะช่วยกันทำความสะอาดห้องน้ำ การปฏิบัติวังจุกฎีกีวัตร ทำให้เกิดความพร้อม ความสะดวกในการใช้ห้องน้ำห้องส้วม ทำให้ห้องน้ำห้องส้วมสะอาดน่าใช้สอย และทำให้ผู้เข้าใช้มีมารยาทเรียบร้อยดีงาม

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติวังจุกฎีกีวัตร

การไม่ปฏิบัติตามวัตรและพระวินัยเล็ก ๆ น้อย นี้พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเคร่งครัดกับบรรดาศิษย์ของท่านมาก เช่น เมื่อครั้งที่ พระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุชโร ได้ร่วมเดินธุดงค์ไปจังหวัดอุบลราชธานี กับพระอาจารย์มั่นฯ พระอาจารย์วิริยงค์ฯ เล่าว่า เมื่อผ่านทุ่งจำปานาแก ท่านได้ขออนุญาตพระอาจารย์มั่น เพื่อเข้าป่าละเมาะเพื่อถ่ายอุจจาระ เสร็จกิจแล้วกลับออกมา พระอาจารย์มั่นกล่าวว่า “ทำไมไม่เอาน้ำไปชำระ” ท่านพระอาจารย์วิริยงค์ฯ ตอบว่า “ที่นี่เป็นป่าหาน้ำยากกระผม” พระอาจารย์มั่น กล่าวว่า “นี่แหละถือว่าผิดวินัย” แม้พระอาจารย์วิริยงค์ฯ จะกล่าวแย้งว่า “ในที่นี้เป็นที่ทุรกันดารควรจะรับยกเว้นพระวินัยข้อนี้กระผม” พระอาจารย์มั่น ก็ยืนยันว่า “ไม่มีการยกเว้นในเมื่ออยู่ในความสามารถ” (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.86)

11) อุปัชฌาย์วัตรของพระครูมงคลฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ปฏิปทาของพระครูมงคลฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีความเคารพในพระอุปัชฌาย์ของตนเองเป็นอย่างยิ่งเพราะท่านถือว่า พระอุปัชฌาย์เป็นพ่อแม่คนที่สองในชีวิตของท่าน ดังนั้นการปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของท่านจึงมีความเน้นหนัก ละเอียดละออดมาก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก) ความหมายของอุปัชฌาย์วัตร

พระเถระผู้ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตร ให้ได้เป็นพระภิกษุในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า พระอุปัชฌาย์ พระภิกษุผู้ได้รับการอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ เรียกว่า สัทธวิหาริก ข้อปฏิบัติที่สัทธวิหาริกจะต้องปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตนเอง เรียกว่า อุปัชฌาย์วัตร อุปัชฌาย์วัตรของพระชุกตกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ให้ความหมายไว้ว่า

“อุปัชฌาย์วัตร ประเภทและวิธีปฏิบัติของสัทธวิหาริก (ลูกศิษย์) ต่ออุปัชฌาย์ เข้าไปรับใช้ ถวายน้ำล้างหน้าบ้วนปาก ช่วยนุ่งห่มจีวรให้ ชักผ้าล้างบาตร ทำความสะอาดกุฏิ รัยยาม ถ้าเดินทางร่วมกับท่าน ไม่ควรเดินใกล้หรือไกลเกินไป ไม่พูดสอดแทรกขณะท่านพูดอยู่ จะทำอะไรต้องถามท่านก่อน จะไปไหนต้องกราบลา ป้องกันอาบัติให้ท่าน เอาใจใส่ยามอาพาธ...ฯลฯ” (พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.98)

ข) จุดมุ่งหมายของอุปัชฌาย์วัตร

สัทธวิหาริกทั้งหลาย ย่อมจะถือว่า พระอุปัชฌาย์นั้นเป็นเสมือนบิดามารดาคนที่สองของตนเอง เพราะท่านเป็นผู้ให้กำเนิดในพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ที่สัทธวิหาริกจะต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อพระอุปัชฌาย์ของตนเอง การปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรของพระชุกตกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของสัทธวิหาริกต่อพระอุปัชฌาย์ของตนเอง เพื่อให้มีความสนิทสนมและได้ศึกษา พระวินัยไตรสิกขา พระปาฏิโมกข์ 227 ทั้งอภิสมจาร ทั้งให้ได้รับการถ่ายทอดความรู้ภูมิธรรม ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ จากพระอุปัชฌาย์ของตน และให้พระอุปัชฌาย์ได้มีความเป็นอยู่สุขสบายด้วย

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตร

การปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรของพระชุกตกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต นี้ ท่านไม่ได้แบ่งประเภทไว้ โดยท่านกล่าวไว้แบบรวม ๆ เท่านั้น พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม แสดงข้อปฏิบัติของสัทธวิหาริกจะพึงปฏิบัติในอุปัชฌาย์ ไว้ว่า

- (1) ฟิงลุกขึ้นแต่เช้าประมาณ 9 ทุ่ม หรือ 10 ทุ่ม ถวายน้ำบ้วนปากและไม้สีฟัน เมื่อท่านล้างหน้าเสร็จแล้วฟิงถวายผ้าเช็ดหน้าและเก็บตากไว้เสียให้เรียบร้อย
- (2) เมื่อสว่างเป็นวันใหม่ ฟิงเก็บเอาบาตรละอาสนะผ้าปูนั่งและเครื่องใช้ มาปูและตั้งไว้ที่โรงฉัน
- (3) ก่อนแต่จะไปเที่ยวบิณฑบาต พระภิกษุสามเณรทุก ๆ องค์ ต้องมารวมกัน

ที่ศาลาโรงฉันเพื่อชำระปิดกวาด และปูอาสนะตั้งน้ำใช้น้ำฉัน เสร็จแล้วพร้อมกันกราบพระเถระ นุ่งสบงให้เป็นปริมณฑลและเอาผ้าสังฆาฏิกับอุตตราสงค์ (จีวร) ซ้อนกันเข้า ห่มให้เป็นปริมณฑล สะพายบาตรด้วยจงอยป่าเบื้องขวาเป็นปัจฉาสมณะตามหลังพระอุปัชฌาย์ เข้าไปที่ยวบิณฑบาตในละแวกบ้าน ตามระเบียบแบบแผนเยี่ยงอย่าง ของพระพุทธเจ้าและอริยเจ้าสืบต่อเป็นลำดับมา

(4) เมื่อกลับจากบิณฑบาตใกล้ที่จะเข้าวัด สัททวิหาริกต้องรีบกลับก่อน เพื่อเอาบาตรมาวางไว้แล้วคอยรับผ้าสังฆาฏิกและล้างเท้าเช็ดเท้า เสร็จกิจตอนนี้ก่อนจึงบนศาลาจัดอาหารฉันบิณฑบาตต่อไป

(5) เมื่อนั้นบิณฑบาตเสร็จแล้ว ฟังรื้ออาสนะและเสื่อ ชำระปิดกวาดศาลาโรงฉัน และบริเวณแห่งศาลา ตักน้ำใช้น้ำฉันไว้ตามเดิม

(6) ตอนกลางวัน ตั้งแต่ฉันเสร็จแล้วไปให้เดินจงกรม และทำวัตรเช้าเจริญพรหมวิหาร 4 นั่งสมาธิแสวงหาที่วิเวกสำหรับกลางวัน ทำความเพียรตลอดเวลาบ่าย 3 โมง ออกจากวิเวก จัดเครื่องยาเลี้ยงน้ำร้อน เสร็จแล้วชำระปิดกวาด้วควาอาวาส สรงน้ำชำระกาย ประกอบข้อวัตรตามหน้าที่

(7) ตอนเย็นตั้งแต่เวลาเย็นค่ำแล้วไป ให้อุชฌาย์ทำงานทั้งปวงหมดทุกอย่าง เตรียมตัวเข้าหาพระอุปัชฌาย์ศึกษาหาอุบายทำใจได้ดีแล้ว เดินจงกรมทำวัตรเย็นเจริญพรหมวิหารนั่งสมาธิทำจิตใจต่อไป

(8) ตอนมัชฌิมยาม นอนสันทไสยสน์เอามือซ้ายวางทับมือขวา เอาขาซ้ายวางทับขาขวา แต่ให้ตกลงไปประมาณครึ่งฝ่ามือหรือครึ่งแข้ง มีเวลานอนตั้งแต่ 4 ทุ่ม ถึง 9 ทุ่ม ฟังลูกขึ้นแต่เช้า แล้วถวายน้ำบ้วนปากและไม้สีฟัน และกระทำความเพียรต่อไปจนสว่างเป็นวันใหม่

(9) เมื่อพระอุปัชฌาย์มีกิจธุระ เช่น ซักผ้า ย้อมผ้า โคนผม โคนคิ้ว สัททวิหาริกต้องรับภาระธุระทำแทนหรือช่วยอุปัชฌาย์ตลอดไป

(10) สัททวิหาริกหรืออันเตวาสิกต้องเป็นผู้ฉลาดรู้จักนิสัยใจคอของพระอุปัชฌาย์ต้องเป็นผู้ซื่อสัตย์ อยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์ตั้งแต่วันอุปสมบท ตลอดถึงห้าพรรษา (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม, 2539, น.21-25)

ง) อานิสงส์ของอุปัชฌาย์วัตร

พระภิกษุผู้เป็นสัททวิหาริก รูปใดปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ต่อพระอุปัชฌาย์ของตน เป็นต้นว่า ช่วยซักผ้า ย้อมผ้า ดูแล ทำความสะอาดกุฏิเสนาสนะของท่าน เป็นต้น พระภิกษุผู้ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรย่อมเป็นที่รักใคร่ของพระอุปัชฌาย์ เพราะได้ช่วยให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย

พระอุปัชฌาย์ย่อมจะอนุเคราะห์สงเคราะห์พระภิกษุเหล่านั้นทั้งทางวัตถุปัจจัยทั้ง 4 และทางธรรมคือให้ได้ศึกษาพระธรรมวินัย ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ทั้งความรู้ทางธรรมอื่นอีกตามสมควร และยอมเป็นนิสสัยปัจจัยให้มีผู้มาดูแลปฏิบัติจากตนเองในเวลาที่ได้เป็นพระเถระแล้วเช่นกัน

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตร

ภิกษุผู้เป็นสังฆวิहारิกรูปใด ไม่มีปฏิบัติดี ไม่ปฏิบัติชอบต่อพระอุปัชฌาย์ของตน เพราะเหตุที่ขาดองค์คุณ 5 ประการ คือความเลื่อมใส ความรักใคร่ ความเคารพยั้งนักร ความละเอียดและความเจริญเมตตา ยั้งนักรในพระอุปัชฌาย์ถ้าขาดจากองค์คุณ 5 ประการนี้แล้ว พระอุปัชฌาย์ต้องประณามนิสสัย ถ้าไม่ประณามนิสสัยพระอุปัชฌาย์ต้องอาบัติทุกกฏ (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.21-25) นอกจากนี้สังฆวิहारิกรูปนั้นก็ได้อธิบายว่าเป็นบกพร่องต่อหน้าที่ของตนเอง ย่อมไม่ได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระอุปัชฌาย์ด้วยปัจจัยสี่และธรรมะ จึงหาความเจริญในพระพุทธศาสนาได้ยาก

12) สังฆวิहारิกวัตรของพระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ผู้ที่มีคุณสมบัติได้เป็นพระอุปัชฌาย์นั้นมิใช่อยู่หลายรูป อาทิ เช่น พระธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโธ) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี พระอาจารย์ลี ลา อิสฺสโร วัดป่าอิสสระธรรม จังหวัดสกลนคร เป็นต้น แต่ละท่านล้วนได้ปฏิบัติสังฆวิहारิกวัตรผู้อยู่อาศัยกับด้วยตนเป็นอย่างดีอยู่แล้ว ดังรายละเอียดดังนี้

ก) ความหมายของสังฆวิहारิกวัตร

เมื่อสังฆวิहारิกได้ปฏิบัติดีปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์แล้ว แม้พระอุปัชฌาย์ก็มีหน้าที่ที่จะต้องดูแลสังฆวิहारิกของตนเองเช่นกัน เรียกว่า สังฆวิहारิกวัตร สังฆวิहारิกวัตรของพระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนี้ ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สังฆวิहारิกวัตร คือ ข้อที่อุปัชฌาย์จะพึงมีต่อศิษย์ เช่น อนุเคราะห์ด้วยพระธรรมวินัย อบรมสั่งสอนอยู่เนื่อง ๆ ให้บริการเครื่องใช้ เป็นต้น” (พระสุชา สมฺปชาโน, 2548, น.98)

ข) จุดมุ่งหมายของสังฆวิहारิกวัตร

พระอุปัชฌาย์เป็นผู้ให้การอุปสมบทแก่สังฆวิहारิก เป็นเสมือนบิดามารดาของสังฆวิहारิก เพราะสังฆวิहारิกเมื่ออุปสมบทเข้ามาแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะคอยช่วยเหลือได้ เนื่องจากได้ละภรรยาสามี สละบ้านเรือน บิดา มารดา ญาติพี่น้องทั้งหลายมาแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ที่จะต้องอบรม สั่งสอน ฝึกฝน อนุเคราะห์ สงเคราะห์ สังฆวิहारิกให้มีความสุขความเจริญ ในพระพุทธศาสนา ดังนั้นท่านจึงได้บัญญัติสังฆวิहारิกวัตรไว้เพื่อให้พระอุปัชฌาย์ได้ถือเป็นหลักปฏิบัติ

ในการอบรม สั่งสอน ฝึกฝน อนุเคราะห์ สงเคราะห์สังฆิกะกิจของตนเอง ให้เป็นผู้มีเจริญรุ่งเรืองในพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติสังฆิกะกิจ

การแบ่งประเภทของสังฆิกะกิจ พึงทราบตามนัยยะแห่งอันตวาสังฆิกะกิจดังกล่าวต่อไปในข้อที่ 14) ด้วยว่าพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ส่วนใหญ่ท่านไม่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์ เพราะท่านชอบสันโดษและอาศัยอยู่ในวัดป่า แต่ก็มีหลายรูปเช่นกันที่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์ถูกต้องตามกฎหมายเถรสมาคม โดยส่วนมากศิษย์ที่มาอยู่ศึกษาและปฏิบัติธรรมกับท่านจะเป็นพระสงฆ์ที่บวชมาจากสำนักอื่นแล้วมาขออยู่ศึกษากับท่าน ดังนั้นการปฏิบัติสังฆิกะกิจ ก็พึงทราบตามนัยยะแห่งอันตวาสังฆิกะกิจดังกล่าวข้างหน้าต่อไป

ง) อาณิสสของสังฆิกะกิจ

พระอุปัชฌาย์ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบในสังฆิกะกิจ ย่อมเป็นผู้เป็นที่เคารพรักเป็นที่สักการะบูชาของสังฆิกะกิจทั้งหลาย เพราะเมื่อสังฆิกะกิจได้รับการสงเคราะห์อนุเคราะห์จากพระอุปัชฌาย์ทั้งด้วยธรรมวินัยและปัจจัยสี่แล้ว ย่อมบรรเทาความยากลำบากในการดำรงเพศสมณะ เพราะมีผู้ชี้แนะแนวทาง มีผู้ช่วยเหลือแนะนำพร่ำสอน ดูแลเอาใจใส่ทั้งยามปกติและยามอาพาธ ย่อมทำให้สังฆิกะกิจมีความรักเคารพในพระอุปัชฌาย์ของตนเอง ย่อมจะปฏิบัติดูแลท่านด้วยอุปัชฌาย์วัตร ย่อมจะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งสองฝ่าย

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติสังฆิกะกิจ

พระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ที่จะต้องอบรมสั่งสอน ดูแลสังฆิกะกิจที่ตนได้ให้อุปสมบทโดยตรง หากพระอุปัชฌาย์ไม่ปฏิบัติสังฆิกะกิจ คือ ได้บวชให้แก่กุลบุตรเป็นพระภิกษุแล้ว ไม่สั่งสอนพระธรรมวินัย ข้อวัตรปฏิบัติ ฐนคัมภีร์และกรรมฐานต่าง ๆ สังฆิกะกิจนั้นก็เป็นผู้ไม่มีความรู้แล้วก็นำไปสู่การปฏิบัติที่ผิดจากคลองธรรม และสังฆิกะกิจนั้นย่อมจะได้รับความลำบากเพราะพระอุปัชฌาย์ไม่สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ เมื่อเป็นดังนี้สังฆิกะกิจนั้นก็ไม่ได้ปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรตอบ ทำให้เกิดความเสื่อมทางการปฏิบัติทั้งสองฝ่าย

13) อาจารย์วัตรของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

อาจารย์วัตรเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญที่สุดหลักหนึ่งของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ด้วยว่าท่านได้ให้ความสำคัญต่อพระอาจารย์เปรียบกับเป็นทั้ง พ่อ แม่ ครู พระอาจารย์ ดังนั้นจึงมีคำเรียกพระอาจารย์ของตนว่า “พ่อแม่ครูพระอาจารย์” เรียกว่าท่านปฏิบัติต่อพระอาจารย์ของท่านอย่างสุดหัวใจ แบบฝากเป็นฝากตาย คือยอมทำทุกอย่างโดยไม่ขัดคำสั่งสอนเลย ด้วย

พระผู้เป็นศิษย์ทุกรูปมีแรงกระตุ้นจากความศรัทธาและความเชื่อในพระอาจารย์ ดังที่พระอาจารย์กงมา จิรปุณฺโณ ได้กล่าวกับพระอาจารย์วิริยงค์ สิรินฺชโรว่า “การอยู่กับพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และได้เป็นผู้ อุปัฏฐากนี้ ต้องถือว่าเป็นบุญอย่างยิ่งของเธอแล้ว” (พระราชธรรมเจดีย์จารย์ (วิริยงค์ สิรินฺชโร), 2541, น.66)

ก) ความหมายอาจารย์วัตร

อาจารย์ คือ พระอาจารย์ผู้ให้การอบรมสั่งสอน ดูแล ให้การแนะนำ นำพาปฏิบัติ แก่ อันตเววสิก ซึ่งอันตเววสิก คือ พระผู้ที่ได้อุทิศตน อยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์ หน้าที่ที่ อันตเววสิกจะต้องปฏิบัติดูแลพระอาจารย์ของตนเพื่อตอบแทนคุณของท่าน เรียกว่า อาจารย์วัตร อาจารย์วัตรของพระครูดรงค์กรฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตนี้ ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่าอาจารย์วัตร คือวิธีปฏิบัติต่อพระอาจารย์ อันตเววสิก (ศิษย์) ผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยพระ อาจารย์พึงปฏิบัติต่อพระอาจารย์คังอุปชฌาย์วัตร (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.98)

ข) จุดมุ่งหมายของอาจารย์วัตร

พระครูดรงค์กรฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีความเคารพในพระอาจารย์ ผู้ให้การอบรมสั่งสอนทางภาคปฏิบัติกรรมฐานมาก ท่านนิยมเรียกพระอาจารย์ของท่านว่า “พ่อแม่ครู พระอาจารย์” ดังนั้นท่านจึงปฏิบัติต่อพระอาจารย์ของท่านประดุจดังปฏิบัติต่อพ่อแม่ของตนเอง การ ปฏิบัติอาจารย์วัตรเพื่อเป็นการฝึกหัดตนเองให้เป็นผู้มีความฉลาดในปรับตัวเข้าหาพระอาจารย์เพื่อที่จะ ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากท่าน ดังที่พระอาจารย์กงมา จิรปุณฺโณกล่าวว่า “การปฏิบัติอาจารย์วัตร โดยรอบคอบแล้ว เธอจะได้ความรู้พิเศษ และได้ความชำนาญตลอดถึงอัตถปัญญา ก็ถามท่าน ได้ตาม ความสามารถของตน จึงเป็น โอกาสอันงดงามที่สุดในชีวิตพรหมจรรย์ของเธอ” (พระราชธรรมเจดีย์ จารย์ (วิริยงค์ สิรินฺชโร), 2541, น.66) พระครูวิมลธรรมรัต (ศรีนวล วิมล) กล่าวว่า “ถ้าทุกคนปฏิบัติ วัตร คือการแบ่งเบาภาระของครูบาอาจารย์ เรียนรู้งานเพื่อใช้ในอนาคต เมื่อเป็นครูบาอาจารย์คนอื่น” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 30 กันยายน 26)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอาจารย์วัตร

หลวงปู่หลุย จันทสาโร ศิษย์รูปสำคัญของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กล่าวว่า “เป็น พระเล็กพระน้อย ได้โอกาสมาอยู่ด้วยเพื่อจะเรียนรู้จากพระผู้ใหญ่ ก็ต้องหัดจำข้อวัตรปฏิบัติให้ได้ หลัก ง่าย ๆ 4 อย่าง ควรจำให้ขึ้นใจ หนึ่งต้องฉันทหลังพระอาจารย์ สอง ต้องฉันทให้เสร็จก่อนพระอาจารย์ สาม ต้องนอนหลังพระอาจารย์ สี่ ต้องตื่นก่อนพระอาจารย์” (ปฐม นิคมานนท์, 2547, น.74) การจะเข้า เป็นผู้ปฏิบัติอุปัฏฐากพระอาจารย์แบบใกล้ชิดนั้นนับว่าเป็นเรื่องยากมากถึงกระนั้นก็มีพระภิกษุมารูป

ที่อยากจะเป็นผู้ปฏิบัติ การเป็นพระอุปัชฌาย์โดยเฉพาะการดูแลพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตนี้ พระอาจารย์กงมา จิรปุณฺโณ กล่าวว่า “ต้องเป็นผู้ที่เปรียบพร้อมด้วยกิริยามรรยาท คือนับว่าเป็น เคารพพระเถระท่านที่จะเข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมกับท่าน มีศรัทธาในขณะปฏิบัติกิจวัตรโดย รอบคอบและสะอาด ตื่นก่อน นอนทีหลัง ฯลฯ” (พระราชธรรมเจดีย์จารย์ (วิริยงค์ สิรินุโร), 2541, น.66) ส่วนหลักปฏิบัติอาจารย์วัตรทั่วไปนั้นพระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ท่านแสดงไว้ตามนัยแห่ง อุปัชฌาย์วัตรที่ได้กล่าวแล้ว จะมีเพิ่มเติมก็คือ

“เมื่อเห็นพระอาจารย์ หรือพระเถระผู้ใหญ่กระทำอะไรด้วยกาย พูด ด้วยวาจาใกล้ต่อความผิด หรือใกล้ต่ออาบัติโทษ จะชักท้าวกล่าว ที่เดียวก็ไม่สมควร ต้องทำที่เป็นถามหรือศึกษาต่อท่านด้วยความเคารพ เสมอ ต้องเป็นผู้ปกครองตนเองได้ด้วยธรรมวินัย คือ ไม่ฝ่าฝืนธรรมวินัย และไม่ฝ่าฝืนครูบาอาจารย์ตลอดถึงหมู่คณะของตนเองเสมอ” (พระอาจารย์ สิงห์ ขนฺตยาคโม, 2539, น.10)

ตัวอย่างการปฏิบัติอาจารย์วัตร ในสมัยวัดป่าบ้านหนองผือ คณะศิษย์จะสงฆ์ถวายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หลังจากกวาดลานวัดเสร็จก็ถวายน้ำดื่มสำหรับจะถวายสงฆ์ บางวันก็สงฆ์พร้อมเวลาตักน้ำ บางครั้งก็มีพระมาต่างถิ่นมาช่วยได้แบ่งกันไปตักน้ำและสงฆ์ถวายองค์ท่าน แต่พระภิกษุสามเณรผู้ ประจำไม่ได้เปลี่ยน เฉพาะแต่การดูแลหลังและแข้งขาขององค์ท่านนั้นจะเปลี่ยนสลับกันก็ได้ ก็อย่างอื่น นอกนั้นก็ไม่ได้ก้าวก่ายหน้าทีกันในห้องคือนำก้าวก่ายกันไม่ได้ เพราะไม่ถูกจังหวะขององค์ท่าน (หลวง ปู่หล้า เขมปคุโธ, 2524, น.59-60)

ง) อานิสงส์ของอาจารย์วัตร

ประโยชน์จากการปฏิบัติอาจารย์วัตร นั้นเปรียบเหมือนการสืบทอดรับเอาอุปนิสัย ใจคอความรู้คุณธรรมจากพระอาจารย์มาเป็นสมบัติภายในตนดังพระอาจารย์วิริยงค์ สิรินุโร กล่าวว่า

“การอยู่ร่วมในห้องเดียวกับท่านในคราวนี้จึงนับว่าได้รับความสนิท สนมและใกล้ชิดอย่างยิ่งและได้รับใช้ท่านอย่างเต็มที่ สมกับ ความปรารถนาของผู้เขียนเป็นหนักหนา ทุก ๆ คืนที่อยู่ในห้องนี้ เหมือนอยู่ใน ถ้ำป่าเขาที่เปลี่ยววิเวกเพราะนอกจากการบิบนวดถวายและได้ตามอัธยาศัยต่าง ๆ แล้ว นอกนั้นก็เป็นเวลาทำความเพียร” (พระราชธรรมเจดีย์ จารย์ (วิริยงค์ สิรินุโร), 2541, น.79)

นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกสติตั้งที่หลวงปู่เทศก์ เทสรูสี ได้ปฏิบัติอาจารย์วัตรแด่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ที่สำนักบ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ท่านกล่าวว่า “การอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ดีมาก มีสติ
ระวังตัวอยู่ตลอดเวลา” (พระราชนิเวศรังสีกัมภีร์ปัญญาวิศิษฎ์ (เทศก์ เทสุริสี), 2539, น.42)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติอาจารย์วัตร

พระอาจารย์วริยงค์ สิรินุชโร กล่าวว่า การปฏิบัติกิจวัตรด้วยการอุปัฏฐาก พระ
อาจารย์มั่น ภูริทตฺโตโดยใกล้ชิดนั้น นับแต่การปูที่นอน กางกลด ซักผ้า เทกระ โถน ล้างบาตร รับบาตร
ปูอาสนะ หั่นผัก ตำหมาก มวนบุหรี่ ชงชา นั่งคอยรับใช้ ถวายน้ำบ้วนปาก ไม้สีฟัน จนถึงการบีบวด
ท่านได้ปฏิบัติต่อพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ด้วยความเคารพเป็นอย่างสูงสุด พยายามทำดีที่สุด แต่ก็ไม่
วายที่จะเกิดความบกพร่องขึ้น เพราะพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านเป็นคนละเอียดและสะอาดมาก
บางครั้งล้างกระโถนไม่สะอาด ท่านก็ดูเอา พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้พูดเสมอว่า “ก็เมื่องาน
ภายนอกหยาบ ๆ อย่างนี้ยังทำไม่ได้ ทำไม่จิตเป็นของละเอียดจึงจะบำเพ็ญฝึกหัดได้” (พระราชธรรมเจ
ติยาจารย์ (วริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.62)

14) อันตเวตสิกวัตรของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เมื่อท่านได้ศึกษาปฏิบัติฝึกหัดอบรม
ตัวของท่านเองแล้ว พอมีพรรษามากตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป ก็เริ่มถูกเรียกค่านำหน้าว่า “พระอาจารย์”
ซึ่งแสดงถึงความเป็นพระเถระ พระอุดมกรรมฐานรูปใดได้ปฏิบัติธรรมจนเกิดผลแห่งการปฏิบัติ จน
เป็นที่รู้จักกันในหมู่คณะพระอุดมกรรมฐานว่า ท่านรูปนี้เป็นผู้ทรงภูมิธรรม มีความรู้ทางธรรมปฏิบัติ
ชั้นสูง สามารถจะแนะนำพร่ำสอนพระรูปอื่นได้แล้ว ก็จะมีพระอุดมกรรมฐานรูปอื่นผู้ใคร่ใน
การศึกษาธรรมมาขออยู่ถือนิสัย ศึกษาปฏิบัติด้วยเป็นจำนวนมาก ดังนั้นท่านจึงมีหลักวิธีปฏิบัติต่อ
อันตเวตสิกคือ พระภิกษุที่มาขออยู่ศึกษาด้วย มีรายละเอียดดังนี้

ก) ความหมายอันตเวตสิกวัตร

อันตเวตสิก คือ พระภิกษุผู้มาขอถือนิสัย อยู่อาศัยศึกษาและปฏิบัติกับพระอาจารย์
พระอาจารย์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องดูแล อบรม สั่งสอน ฝึกหัดให้อันตเวตสิกของตนเองได้ปฏิบัติธรรมใน
พระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า หน้าที่ต่าง ๆ ที่พระอาจารย์จะต้องปฏิบัติต่อ
อันตเวตสิกนี้ เรียกว่า อันตเวตสิกวัตร อันตเวตสิกวัตรของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น
ภูริทตฺโตนี้ ในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “อันตเวตสิกวัตร วิธีปฏิบัติต่อ
อันตเวตสิก (ศิษย์) พระอาจารย์ผู้ให้นิสัยพึงปฏิบัติชอบ สงเคราะห์ศิษย์ดังสัททวิทวาริกวัตรทุกประการ”
(พระสุชา สมุปชาโน, 2548, น.98)

ข) จุดมุ่งหมายของอันตเวตสิกวัตร

ด้วยเป็นหน้าที่ของพระอาจารย์ที่จะต้อง อบรม สั่งสอน ดูแล สงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่ออันตเวทสิกข์ที่ได้มาขอนิสัยอยู่ด้วย จึงเป็นหน้าที่ของพระอาจารย์ที่จะต้องศึกษาว่า จะต้องอบรม สั่งสอน ดูแล อันตเวทสิกข์ของตนอย่างไร เพราะเหตุนี้ท่านจึงบัญญัติ อันตเวทสิกข์ไว้ เพื่อให้พระชฎงคกรรมฐานผู้เป็นพระอาจารย์ได้ปฏิบัติต่ออันตเวทสิกข์ของตนเอง อย่างมีหลักเกณฑ์ มีระเบียบปฏิบัติที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อไม่ให้ปฏิบัติกันไปคนละแบบ ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้อันตเวทสิกข์ของตนเองเป็นผู้มีคุณธรรม มีศีลวัตรที่สมบูรณ์พร้อม ให้เกิดการความเจริญใน พระพุทธศาสนาสืบไป

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอันตเวทสิกข์

การปฏิบัติอันตเวทสิกข์ของพระชฎงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต แบ่งเป็น 5 ประการคือ (1) คุณสมบัติของพระอาจารย์ (2) เกณฑ์การรับศิษย์ (3) การอบรมสั่งสอน (4) การสงเคราะห์ (5) การประณามและขับไล่มีรายละเอียดการปฏิบัติ ดังนี้

(1) คุณสมบัติของพระอาจารย์

พระภิกษุผู้เป็นพระอาจารย์สอนกรรมฐาน พระอาจารย์รูปหนึ่ง ๆ ฟังเป็นผู้ฉลาดรอบรู้ในธรรมวินัยและรู้จักสังกตนิสัยใจของพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาใหม่ พระครูวิมลธรรมรัต (ศรีนวล วิมล) กล่าวว่า “ครูบาอาจารย์ผู้ทรงวัตรทรงธรรม จะไม่พูดมากไม่ยกตนข่มผู้อื่น ตัวอย่าง เช่น หลวงปู่เทศก์ เทศุรีสี หรือ หลวงปู่หล้า เขมปัตโต เป็นต้น” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 30 กันยายน 2556)

(2) เกณฑ์การรับศิษย์

ถ้าเห็นนิสัยใจคอมิหลักฐานเพียงพอ สมควร ที่จะรับไว้จึงรับเข้าหมู่คณะ ถ้าเป็นคนหาหลักฐานมิได้ ไม่สมควรที่จะรับไว้ได้ ก็ไม่ต้องรับเสียเลยเป็นอันขาดตั้งข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้

(2.1) ถ้าพระภิกษุสามเณรถือลัทธิผิด ๆ มาแล้ว เช่น เคยเป็นหมอมืดหมอมนต์มาแล้ว ต้องแนะนำสั่งสอนให้ละลัทธิที่ผิดนั้นเสียแล้วให้ประพฤติตนในลัทธิที่ชอบ ถ้าเป็นคนสอนง่ายจึงควรรับไว้ ให้บำเพ็ญชฎงคกรรมฐานต่อไป

(2.2) ถ้าพระภิกษุสามเณร เป็นผู้มีความเห็นผิดมาแต่เดิมแล้วและถือทิฐิมานะแข็งกระด้าง เห็นว่าสมย์นี้ไม่ใช่สมย์ที่จะบำเพ็ญชฎงคกรรมฐานถึงแม้จะบำเพ็ญไปก็ไม่มีความประโยชน์เป็นต้น ฟังว่าดัดเตือนให้ละทิฐิมานะเสียถ้าละไม่ได้ก็ไม่ควรรับไว้เลย

(2.3) ถ้าพระภิกษุสามเณร เป็นผู้ว่ายากสอนยากและตั้งเจตนาผิด ๆ มาแล้ว

ด้วยความเป็นผู้ประมาทต่อข้อปฏิบัติ มาทำความฝ่าฝืนหมุ่คณะหรือพระอาจารย์แห่งพระกรรมฐาน
ไม่ควรรับไว้ในหมุ่คณะแห่งพระกรรมฐานเลยเป็นอันขาด

(2.4) ให้เป็นผู้ฝึกหัดอักษรฐานกรณ์ในมคธภาษา ให้ชำนาญคล่องแคล่ว
ถูกต้องดีเรียบร้อยบรรพชาและอุปสมบทด้วยมคธภาษาที่ถึงพร้อมบริบูรณ์ ด้วยสมบัติ 5 ประการ คือ
วัตถุสมบัติ 1 สีมาสมบัติ 1 ญัตติสมบัติ 1 อนุสาวนะสมบัติ 1 ปริสสมบัติ 1 จึงไม่ขัดข้องแก่ทาง
มรรคทางผลทางสวรรค์นิพพาน (พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโมและพระอาจารย์มหาปิ่น ปณฺหาพโล,
2539, น.4-5)

(3) การอบรมตั้งสอน

พระภิกษุผู้เป็นพระอาจารย์ทางธุดงค์กรรมฐานต้อง อบรมตั้งสอนอันเตวาสิ
กของตนให้เป็นผู้มีคุณสมบัติคือ

(3.1) ให้เป็นผู้หวังดีต่อพระพุทธศาสนาจริงๆ หวังความพ้นจากทุกข์ในวิภู
สงสาร

(3.2) ให้เป็นผู้มีความเพียรไม่เกียจคร้านและมีขันติธรรม

(3.3) ให้เป็นผู้มีน้ำใจอันซื่อสัตย์สุจริตต่อพระศาสนาและครูบาอาจารย์

(3.4) ให้เป็นผู้แสดงความสามัคคี 3 ประการคือ กายสามัคคี จิตตสามัคคี
ทิวฐิตสามัคคี

(3.5) ให้เป็นผู้ไม่กระทำการทุจริตต่อหมู่ต่อคณะทั้งในที่ต่อหน้าและลับ
หลัง

(3.6) ให้ประชุมปรึกษาธรรมวินัยและอุบายธรรมในใจกันอยู่เนื่องนิตย์

(3.7) ให้เป็นผู้มีหิริและโอตตปปะ สะดุ้งหวาดเสียวต่อบาปกรรมประจำ
สันดานเป็นนิตย์

(3.8) ให้เป็นผู้มีอาจาระ คือ มารยาทอันดีงามและมีโคจาระ คือที่เกี่ยวไปอัน
สมควรแก่สมณสาธูปเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษทั้งหลายอันมีประมาณน้อย

(3.9) ให้เป็นผู้มีกตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธศาสนาทุกเมื่อ

(3.10) ให้เป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทคือ ไม่ประมาทคุณพระรัตนตรัย
และไม่ประมาทคุณูปการของพระอาจารย์ตลอดถึงหมุ่คณะของตน

(3.11) ให้เป็นผู้ทำใจของตนให้เป็นพรหม คือ ทำใจให้เป็นใหญ่กว่าอะไรทั้งหมด และทำใจให้ขี้มี่ยมแจ่มใสเต็มไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา แก่ตนและบุคคลผู้อื่นทั่วไปเสมอ

(3.12) ให้พูดจกกันด้วยธรรมวินัย ต้องพูดกันด้วยความเคารพเสมอ

(3.13) ให้เป็นผู้ชำนาญในมคธภาษา ท่องบ่นให้ได้ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น สวดมนต์ไว้พระและพรหมวิหาร 4 ตลอดถึงเจ็ดตำนานแปดตำนานและพระปาฏิโมกข์ ในภายใน 5 พรรษา

(3.14) ให้เป็นผู้มีเมตตาจิตเอ็นดู กรุณาสงเคราะห์กันและกันด้วยธรรมวินัย ข้อปฏิบัติที่ดีที่ชอบตลอดการเจ็บป่วยไข้ เว้นเสียแต่เหลือวิสัย

(3.15) ให้เป็นผู้ฉลาด ในการปฏิสังขารต้อนรับพระภิกษุสามเณรอาคันตุกะ

(3.16) ให้ฝึกหัดให้ชำนาญ ในการตัดและเย็บซ่อม ผ้าสบงจีวรและผ้าสังฆาฏิ สำเร็จเป็นขั้น 5-7-9-11 ถูกต้องตามพุทธานุญาต ด้วยฝีมือของตนตลอดถึงการตัดเย็บซ่อม ผ้านิสีและถลกบาตรและย่ำมใช้เองได้

(4) การสงเคราะห์

การสงเคราะห์ศิษย์นั้น พระอาจารย์จะต้องสงเคราะห์ด้วยธรรมะและปัจจัย เครื่องอาศัย เช่น การสอนวิปัสสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต นี้ท่านดูแลเอาใจใส่ต่อศิษย์ของท่านทุกระยะแม้แต่ในขณะที่นั่งสมาธิภาวนา หากปฏิบัติหลงทางท่านจะเดินเข้าไปหาถึงที่อยู่ เพราะเป็นห่วงศิษย์ที่จะหลงทางและพยายามหาหนทางให้โดยมิได้คิดว่าจะให้ลูกศิษย์ไปหา ทั้งท่านก็รู้วาระจิตที่จะพึงแนะนำ (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.81) นอกจากนั้นพึงสงเคราะห์ศิษย์ด้วยเครื่องใช้ปัจจัยต่าง ๆ เช่น การตัดเย็บจีวรแจกให้แก่ศิษย์องค์ที่ขาดแคลนในช่วงออกพรรษาแล้ว (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยงค์ สิรินุชโร), 2541, น.74)

(5) การประณามและขับไล่

ผู้ใดประมาทและล่วงเกินต่อระเบียบนี้ต้องลงโทษพุทธานุญาต ตามควรแก่ความผิดของตนเว้นเสียแต่พลั้งเผลอ ก็ให้รีบกลับทำความรู้สึกในความผิดของตน แล้วแสดงต่อหมู่คณะของตนทันทีเพื่อสำรวมระวังต่อไป (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.13)

ง) อานิสงส์ของอันตเวทิกวัตร

พระรุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้สืบทอดธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติ แนวทางการสั่งสอน จากพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จนถึงปัจจุบัน พระรุดงค

กรรมฐานที่ได้รับหน้าที่เป็นพระอาจารย์สั่งสอนอันเตวาสิก ก็ได้ปฏิบัติอันเตวาสิกวัตรตามแบบแผนที่ครูบาอาจารย์ได้วางไว้ คือ ได้อบรมสั่งสอนอันเตวาสิกทั้งหลาย ทั้งบรรพชิตและฆราวาส ด้วยกิจวัตรข้อวัตรต่าง ๆ ทำให้อันเตวาสิกเหล่านั้นเป็นผู้มีความงดงามด้วยวัตรปฏิบัติ จนเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ได้พบเห็น ดังที่ หลวงปู่เทศก์ เทสรูสี เล่าว่า “พออย่างเข้ามาในเขตวัดของท่านมันทำให้เราขวยใจอยู่แล้ว แต่คนอื่นเราไม่ทราบ เพราะเห็นสถานที่แลความเป็นอยู่ของพระเณรตลอดถึงโยมวัดเขาช่างสุภาพ เรียบร้อยนี้กระไร ต่างก็มีกิจวัตรและข้อวัตรประจำของตน ๆ” (พระราชนิชรังสี (เทศก์ เทสรูสี), 2539, น.33) นอกจากนั้นการที่พระอาจารย์เอาใจใส่ดูแลอันเตวาสิก ทั้งข้อวัตรภายนอกและข้อวัตรภายในคือสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิตของอันเตวาสิก ย่อมจะสามารถทำให้อันเตวาสิกเป็นผู้มั่นคงในพระพุทธศาสนาและเป็นประโยชน์ใหญ่ต่อพุทธศาสนิกชนภายหลัง ดังที่ พระครูวิมลภาวนาคุณ (หลวงปู่คุณ สุเมโธ) กล่าวว่า “เมื่อครั้งอยู่กับหลวงปู่สิงห์ทอง ธรรมวโร วัดป่าแก้วชุมพล อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร เป็นช่วงที่เกิดกามโรคหนัก พระอาจารย์สิงห์ทอง ธรรมวโร ใช้การรู้ใจ ทักจิต ช่วยให้ท่านผ่านพ้นมาได้” ซึ่งการที่ท่านอยู่มั่นคงต่อมาในพระพุทธศาสนานับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง (สัมภาษณ์ โดย พระมหามรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2556)

จ) โทษในเพราะการไม่ปฏิบัติอันเตวาสิกวัตร

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านสอนให้ศิษย์ของท่านปฏิบัติในอันเตวาสิกวัตร ดังที่พระอาจารย์วิริยยัง สิรินุชโร เล่าถึงเมื่อครั้งที่ท่านติดตามพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตไป วัดป่าบ้านนามน โดยที่ท่านพระอาจารย์วิริยยัง สิรินุชโร เป็นศิษย์ของพระอาจารย์กงมา จิรปุญโญ อยู่ก่อนแล้ว เมื่อท่านพระอาจารย์วิริยยังค์ขอติดตามท่านไปวัดป่าบ้านนามนด้วย ท่านไม่อนุญาต แต่พระอาจารย์วิริยยังค์ก็แอบตามไป พระอาจารย์มั่น จึงถามว่า “วิริยยังค์ ลากมาแล้วหรือ” พระอาจารย์วิริยยังค์ จึงระลึกได้ว่ายังไม่ได้ปฏิบัติอาจารย์วัตรก็ต้องบอกลาพระอาจารย์ของตนเองก่อนที่จะไปศึกษากับพระอาจารย์รูปอื่น (พระราชธรรมเจดียงจารย์ (วิริยยังค์ สิรินุชโร), 2541, น.70)

3.4.1.5 สรุป วัตรปฏิบัติของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ปฏิบัติตามวัตรปฏิบัติ 14 ข้อตามแนวทางที่พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ผู้เป็นพระบูรพาจารย์ ได้นำพาปฏิบัติ ประกอบด้วย (1) อากันตวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้เข้าไปสู่อาวาสอื่น (2) อาวาสิกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้อยู่ในาวาส (3) คมิกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้ออกเดินทางไป (4) กัตตานุโมทนาวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในการอนุโมทนา (5) กัตตคควัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในโรงฉัน (6) ปิณฑจาริกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต (7) อารัญญกวัตร หมายถึง

ข้อปฏิบัติของพระภิกษุผู้อยู่ป่า (8) เสนาสนวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในเสนาสนะ (9) ชันดาฆรวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในเรือนไฟ (10) วัจจุกฎีวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติในวัจจุกฎีที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ (11) อุปัชฌายวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของสัททวิहारิกต่อพระอุปัชฌาย์ (12) สัททวิहारิกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระอุปัชฌาย์ต่อสัททวิहारิก (13) อาจารย์วัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของอันเตวาสิกต่ออาจารย์ (14) อันเตวาสิกวัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติของอาจารย์ต่ออันเตวาสิก วัตรปฏิบัติของพระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีรายละเอียดวิธีการปฏิบัติที่ละเอียดมากตามที่พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ศิษย์เอกของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตและศิษย์รูปอื่นๆ ได้ประมวลไว้ ดังรายละเอียดที่ได้แสดงแล้วในเบื้องต้น

3.4.2 ชุกคควัตรของพระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ชุกคควัตร เป็นหลักปฏิบัติสำคัญที่ทำให้คณะสงฆ์ผู้เป็นศิษยานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ชื่อว่าเป็น “พระชุกคกรรณฐาน” เพราะชุกคควัตรนี้เป็นหลักปฏิบัติที่พระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน ลักษณะการถือปฏิบัติชุกคควัตร ท่านจะเลือกปฏิบัติเอาเฉพาะข้อที่ถูกกับอหยาตย์ของตนเอง ไม่ได้ถือหมดทุกข้อ นั้นแสดงว่า พระชุกคกรรณฐานแต่ละรูปท่านอาจจะถือชุกคควัตรข้อเดียวกันหรือต่างกันได้ก็ตามแต่ อหยาตย์ของแต่ละท่าน ซึ่งพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านก็ไม่ได้บังคับให้ศิษยานุศิษย์ของท่านต้องถือชุกคควัตรทั้ง 13 ข้อ ท่านให้เลือกถือปฏิบัติได้ตามที่ตนเองสามารถจะปฏิบัติได้ ในปัจจุบันบางสำนักก็ได้มีระเบียบบังคับว่า พระชุกคกรรณฐานที่อยู่ประจำภายในสำนักของตนเองจะต้องปฏิบัติชุกคควัตรอย่างน้อย ก็ข้อ เช่น ระเบียบของวัดป่าकुง อำเภอสรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ระบุว่า พระชุกคกรรณฐานผู้อยู่ในสำนักจะต้องสมาทานชุกคควัตรอย่างน้อย 5 ข้อ จะเป็นข้อใดก็ได้ใน 13 ข้อนั้น (หลวงพ่อทองอินทร์ กตปุณโย, 2555, น.93) เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะได้ศึกษาข้อปฏิบัติชุกคควัตรของพระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่ามีลักษณะการปฏิบัติอย่างไร ดังนี้

3.4.2.1 ความหมายของชุกคควัตรของพระชุกคกรรณฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ชุกคควัตร 13 ข้อนี้ หลวงปู่จันทา ถาวโร ได้ให้ความหมายไว้ว่าชุกคควัตร เป็นเครื่องกลั่นกรองกิเลสเป็นเครื่องย่างกิเลสตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ชุกคควัตร แปลว่า เครื่องนำออก หรือเครื่องกลั่นกรองกิเลส เครื่องรื้อถอนกิเลสที่บันดล บังคับจิตใจและกายนั้น ผู้ที่มีความมักมากล้นคน เคยเป็นมาแต่ไหนแต่ไรนั้นเมื่อเข้ามาบวชเจริญวัตรปฏิบัติตาม ชุกคควัตร คำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนั้น จะต้องเป็นผู้มักน้อยสันโดษ การประพฤดิวัตรปฏิบัติที่มันจึงจะเป็นไป (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.257-258) พระครูวิมลธรรมรัต (ศรีนวล วิมล) ได้ให้ความหมายของชุกคควัตรไว้ว่า

“เป็นการปฏิบัติที่ขัดใจ กำจัดสิทธิ์ ขัดกาย ขัดวาจา ขัดใจ ของตนเอง ผืนใจของคนทั่ว ๆ ไป โดยความหมายคือ ความขัดเกลา เพราะธรรมชาติของมนุษย์มักจะตามใจ เช่น ธรรมชาติของคนรับประทานอาหาร 3 มือ ชูวงศ์ขัดให้เหลือเพียงมือเดียวเป็นต้น” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 30 กันยายน 2556)

3.4.2.2 จุดมุ่งหมายแห่งการปฏิบัติชุดงควัตรของพระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

จุดมุ่งหมายของพระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ที่ท่านได้ปฏิบัติชุดงควัตรนี้ เพราะท่านนับถือว่าเป็นเครื่องช่วยชำระขัดเกลากิเลสภายในใจของท่านได้เป็นอย่างดี ช่วยให้สามารถบรรลุถึงพระนิพพานในชาติปัจจุบันได้ จึงได้ลงมือปฏิบัติตามแบบอย่างทีครูบาอาจารย์คือ พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาก่อนแล้ว ท่านพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ได้กล่าวถึงการตกแต่งอริยมรรคของนักปฏิบัติฝ่ายบรรพชิต ข้อที่ 3 ว่า “ฟังตักแต่งกิจวัตร 10 ชุดงควัตร 13 ชั้นชุดงควัตร 14 ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท” ท่านอธิบายว่า “เมื่อตักแต่งสมบัติทั้ง 5 และตักแต่งกาย วาจา ใจให้บริสุทธิ์ปราศจากโทษทั้งปวงแล้ว ตลอดได้ตักแต่งกิจวัตร 10 ชุดงควัตร 13 ชั้นชุดงควัตร 14 ถูกต้องเรียบร้อยดีแล้ว ก็ชื่อว่าตักแต่ง อริยมรรค ข้อที่ 3 - 4 - 5” (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2555, น.33) ดังนั้นเมื่อได้ตักแต่งอริยมรรคดีแล้ว อริยผลย่อมจะบังเกิดขึ้นต่อผู้ปฏิบัติได้

3.4.2.3 ประเภทแห่งชุดงควัตรของพระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ชุดงคที่พระพุทธองค์ทรงให้ดำเนินปฏิบัติ เพื่อปราบกิเลสตัวที่ฝังจมภายในจิตใจของปฤชชน มี 13 ข้อ พระชุดงคกรรมฐานท่านปฏิบัติตามชุดงค 13 นี้เป็นประจำ (พระอาจารย์ปรีดา ฉนุทโกโร, 2541, น.27) พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม กล่าวว่า พระชุดงคกรรมฐานพึงรักษาเตรสชุดงค 13 ประการ คือถือผ้าบังสุกุลจีวรเป็นเครื่องนุ่งห่ม 1 ถือไตรจีวร 3 ผืน 1 บิณฑบาตมาฉันทุก ๆ วัน 1 เทียวบิณฑบาตไปตามแถว 1 ในวันหนึ่ง ๆ ฉันทเฉพาะหนเดียว 1 ฉันทเฉพาะในบาตร 1 ไม่ฉันทที่เขานำมาเพิ่มเติมเมื่อภายหลัง แต่ลงมือฉันแล้วไป 1 อยู่ในป่าห่างบ้านประมาณ 500 วา 1 อยู่รุกขมูลร่มไม้ 1 อยู่อัปโกกาศในที่แจ้ง 1 อยู่ในป่าช้า 1 อยู่ในเสนาสนะที่ท่านจัดให้ 1 ถือเนสัชชิก 1 (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.19 -20) ถึงแม้ว่าชุดงควัตรจะมีทั้งหมด 13 ข้อ แต่พระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต แต่ละรูปท่านจะเลือกสมาทานปฏิบัติเฉพาะบางข้อที่ถูกต้องกับจริตนิสัยของแต่ละท่านท่านนั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีท่านรูปใดที่สามารถสมาทานถือปฏิบัติได้ครบทั้ง 13 ข้อ ดังนั้นชุดงควัตรที่นำมาแสดงนี้จึงเป็นเพียงการนำเสนอแบบอย่างแห่งการปฏิบัติ ซึ่งได้จากกรรวบรวมข้อปฏิบัติที่พระ

ชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ครอบคลุมทั้งสายได้ถือปฏิบัติกันแต่เป็นแบบแต่ละรูป ไม่ได้ครบทุกข้อ

3.4.2.4 หลักปฏิบัติชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

หลักปฏิบัติชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีทั้งหมด 13 ข้อ ประกอบด้วย ความหมาย จุดมุ่งหมาย ประเภทและวิธีการปฏิบัติ อานิสงส์ และข้อควรระวังในการปฏิบัติ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ปังสุกุลิกังคะชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม กล่าวว่าผ้าผืนบางสุกุลจิวร ที่เกิดขึ้นในหมู่คณะกรรมฐานหมู่หนึ่ง ๆ ซึ่งได้เคยจัดการมาแล้วถ้าพอผ้าตั้งมาฎิหรือจิวรหรือสบงผืนใดผืนหนึ่ง หรือหรือครบทั้งไตรกัศิ ก็ต้องตัดและผลัดเปลี่ยนสวเคราะห์แก่หมู่คณะผู้ขัดข้องและขาดเงิน นับตั้งต้นแต่พระอาจารย์ผู้เป็นหัวหน้าตลอดถึงพระภิกษุหรือสามเณร ผ้าขาว ดาบส ถ้าไม่ทั่วถึงกันก็สวเคราะห์เป็นคราว ๆ ไป คราวนี้ได้สวเคราะห์แก่ผู้นี้แล้ว คราวหลังก็สวเคราะห์ให้ผู้นใหม่ต่อไป (พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม, 2539, น.20)

ก) ความหมายปังสุกุลิกังคะชุดกวัตร

พระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หลายรูปท่านได้สมทานปฏิบัติปังสุกุลิกังคะชุดกวัตร นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังคงมีผู้ปฏิบัติตามวิธีนี้อยู่ คำว่า ปังสุกุล หมายถึง ผ้าเปื้อนฝุ่น คือผ้าที่เขาทิ้งไว้แล้ว ปังสุกุลิกังคะ คือ การสมทานถือใช้ผ้าเปื้อนฝุ่นนั้น ความหมายแห่งปังสุกุลิกังคะชุดกวัตรของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือ พระปาสมัยกรรรัตนโกสินทร์ ซึ่งท่านได้ให้ความหมายไว้ว่า “ปังสุกุลิกังคะ หมายถึง ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร คำว่า ผ้าบังสุกุลจิวรนั้น คือผ้าที่เขาทอดทิ้งไว้ตามป่าช้า เช่น ผ้าห่อศพ หรือผ้าที่เขาทอดทิ้งไว้ตามกองขยะ ซึ่งเป็นของเศษเดนทั้งหลาย ตามสถานที่ต่าง ๆ ไม่มีใครหวงแหน” (พระอาจารย์ปริดา ฉนุทกโร, 2541, น.13-27) แม้ผ้าที่มีทายกตั้งใจถวายแต่ไม่ได้ถวายโดยตรง นำไปวางไว้ตามทางที่ท่านเดินผ่านเมื่อท่านเห็นแล้วได้พิจารณานำไปตัดเป็นผ้าจิวร ก็นับว่าเป็นปังสุกุลจิวรเช่นกัน

ข) จุดมุ่งหมายปังสุกุลิกังคะชุดกวัตร

จิวรเครื่องนุ่งห่ม เป็นปัจจัยสำคัญที่พระภิกษุทุกรูปจะต้องใช้สอย การใช้ผ้าจิวรที่มีราคาแพง สวยงาม ปราณีต ทำให้เกิดการยึดติดในผ้าที่ใช้สอยนั้นได้ การสมทานปฏิบัติปังสุกุลิกังคะชุดกวัตร ของพระชุดกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมีความมุ่งหมายที่จะตัดความกังวล และความยินดีในเครื่องนุ่งห่มอันสวยงามปราณีต ดังที่หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จ.พิจิตร

ผู้เป็นศิษย์สืบสายของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้กล่าวไว้ว่า

“การปฏิบัติปึงสุกุลกัณฑ์นี้ ก็ยึดคติธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้า ให้เป็นผู้มีกน้อยสัน โดษ มาเป็นเครื่องถ่วงเครื่องกีด เพื่อหวังความเจริญในธรรมะและมรรคผลธรรมอันวิเศษ เพื่อหวัง ความเจริญของศาสนาให้วัฒนาการและกุลบุตรลูกหลาน เห็นแล้วจะ ได้เอาเป็นตัวอย่าง เป็นคติธรรมในทางที่ดี ไม่ผิดหวัง ผู้ตั้งใจปฏิบัติ ตามนั้น” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.260)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปึงสุกุลกัณฑ์

พระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้แบ่งประเภทของผ้าบังสุกุล

ออกเป็น 2 ชนิด คือ

(1) ผ้ามหาบังสุกุล ได้แก่ ผ้าบังสุกุล ที่เก็บจากผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามป่าช้า หรือกอง ขยะเป็นต้น

(2) ผ้าบังสุกุลชั้นรอง ได้แก่ ผ้าที่ญาติโยมผู้มีศรัทธาแสวงหาบุญ นำผ้าที่ตน ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ใจนั้น ไปวางไว้ (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโก, 2541, น.13)

หลวงปู่จันทา ถาวโร กล่าวว่า “ผ้าบังสุกุลนี้มีหลายลักษณะ เช่น คฤหบดี จะถวาย ทานแก่ภิกษุผู้ถือธุดงค์ข้อนี้ ก็นำไปวางไว้ตามทางที่ท่านเดินจงกรมหรือทางบิณฑบาต หรือตามต้นไม้ กิ่งไม้ นอกจากนั้นพระสงฆ์ท่านไปวิเวกป่าช้าพิจารณาสุกะ แล้วคฤหบดีเห็นว่าพระตั้งใจต้องการผ้า บังสุกุลนั้น ก็ทอดทิ้งไว้ที่นั่น พระไปเห็นก็เลยเพ่งบังสุกุลว่า “อิมัง ปึงสุกุลละจีวะรัง อัสสามิกัง มัยหัง ปาปุมมาติ” ท่านก็ชักเอาไปใช้ บางทีก็ตามถนน 4 แพร่ง ตามบ่อน้ำ ตามอารามบริเวณวัด เป็นต้น (หลวง ปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.260) สำหรับผ้าต่าง ๆ ตามประเภทที่ระบุไว้ 2 ชนิดนั้น เมื่อได้มาแล้วต้อง นำมาทำวัตรกรรมดังนี้ (1) ผ้ามหาบังสุกุลที่เก็บจากผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามป่าช้า หรือกองขยะเป็นต้น แล้ว นำมาปะติดปะต่อตามขนาดของผ้า ที่จะทำเป็นสบง จีวร สังฆาฏิ ได้ประมาณ 8 นิ้วฟุต ถือเป็นผ้ามหา บังสุกุล (2) ผ้าบังสุกุลชั้นรอง คือผ้าที่ญาติโยม วางไว้ในสถานที่ที่พระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง หรือตามที่ เห็นสมควรก็ได้ที่ตนเลื่อมใสศรัทธา (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโก, 2541, น.13)

ง) อานิสงส์ปึงสุกุลกัณฑ์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนี้ ท่านพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ได้กล่าวไว้ในหนังสือปฏิปทาของพระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่าการถือผ้าบังสุกุล เป็นวัตรเป็นการตัดทอนกิเลสตัวหยาบหยาบชอบสวยชอบงามได้ดี ผู้ที่สามารถชักผ้าชนิดนั้นได้ก็

ต้องเป็นผู้ตั้งหน้าสละความนิยมจากทางโลกเปลี่ยนใจออกมาเป็นความมีคุณค่าและความมุ่งหมาย ในทางธรรม นับแต่ชีวิตอัฏฐกายร่างกายลมหยาใจทุกส่วน มอบเป็นพุทธทาส ชัมมทาส สังฆทาส ด้วย ความเทิดทูนโดยสิ้นเชิง การสลัดปัดทิ้งซึ่งความมีคุณค่าและความนิยมทั้งหลายที่นับถือกัน แทนที่จะ เป็นผู้หมกคุณค่าและความนิยมดังที่เข้าใจกัน แต่ใจกลับมีคุณค่าขึ้นมาอย่างอัศจรรย์พิศดาร ชูธงควัตร ที่เป็นเครื่องพร้าสอนพระให้ทำตนเป็นเหมือนผ้าจีวรก็มีความมุ่งหมายทำนองนั้นเหมือนกัน คือ เพื่อ คุณค่าทางจิตใจ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมปนฺโน, 2531, น.80)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติปึงสุกุลกัฏฐงค์

สิ่งที่จะต้องระวังในการปฏิบัติชุดงค์ข้อนี้มีอยู่สองฝ่าย คือ

(1) ฝ่ายผู้ถวาย หากประสงค์จะถวายผ้าบังสุกุลแก่พระชุดงกรรมฐาน ท่าน

กล่าวว่าต้องให้มีปัญญาใช้อุบายในการถวาย เช่น วางไว้ที่ทางจงกรมของท่านบ้าง กุฏิท่านบ้าง หรือ ทางที่ท่านเดินผ่านไปมา โดยเห็นว่าในสถานที่เช่นนี้คงปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย แล้วจึงหักกิ่งไม้วางไว้ที่ ผ้า หรือจะจุดรูปเทียนไว้พอให้ท่านรู้จักว่า เป็นผ้าถวายเพื่อบังสุกุลเท่านั้น แล้วให้หลบหนีไปอย่าให้ พระท่านเห็น (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺตโก, 2541, น.13)

(2) ฝ่ายพระภิกษุผู้ปฏิบัติ จะยินดีพอใจด้วยผ้าคหบดีจีวร ที่ชาวบ้านนำมาถวาย

ไม่ได้ เพราะถ้าหากเกิดความยินดีขึ้นมาแล้ว องค์แห่งชุดงค์ก็จะแตก คือ หมกสภาพแห่งความเป็นชุดงค์

2) เติจิวริกัฏฐงค์ของพระชุดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พระภิกษุในพระพุทธศาสนาทุกรูปย่อมมีผ้าจีวรที่สามารถอธิษฐานใช้ประจำอยู่ 3 ผืน และสามารถใช้อธิเรกจีวร คือ ผ้าประเภทเดียวกันกับผ้าจีวร 3 ผืนนั้น มาใช้เพิ่มเติมได้ คือ เอาไว้ใช้ ผลัดเปลี่ยนเวลาซักทำความสะอาด แต่สำหรับพระภิกษุที่ได้สมาทานเติจิวริกัฏฐงค์แล้ว ไม่สามารถ ใช้อธิเรกจีวรได้ จะใช้เพียงผ้าจีวรอธิษฐาน 3 ผืนเท่านั้น พระชุดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีบางรูปที่ท่านถือเติจิวริกัฏฐงค์ ไม่ได้ถือสมาทานทุกรูป แต่ก็มีที่สมาทานปฏิบัติอยู่จำนวนไม่ น้อย ทั้งนี้เพราะเป็นความสะดวกของท่านในการเดินทาง เทียวชุดงค์ไปในที่ต่าง ๆ เพราะทำให้มี สิ่งของสัมภาระในการเดินทางน้อย มีรายละเอียดแห่งการปฏิบัติดังนี้

ก) ความหมายเติจิวริกัฏฐงค์

ผ้าไตรจีวร ที่พระภิกษุ ได้อธิษฐานอาศัยใช้นุ่งห่ม คือ ผ้าจีวร 3 ผืน การสมาทาน ถืออธิษฐานใช้เฉพาะผ้าไตรจีวร 3 ผืนนี้ เรียกว่า เติจิวริกัฏฐงค์ หลวงปู่จันทา ถาวโร ได้ให้ความหมายไว้ว่า "เติจิวริกัฏฐะ คือถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร ผ้า 3 ผืน คือ ผ้าสบง จีวร และสังฆาฏิ เท่านั้น"

(หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.261) พระภิกษุทั่วไปและพระชุกงกรรมฐาน ท่านให้ผ้าเหมือนกันทั้ง 3 ผืน คือ (1) ผ้าสบงหรือผ้าอันตราวาสก ใช้เป็นผ้าถุง แม้จะมีประคตสำหรับรัดเอวด้วย ก็ไม่ถือว่าผิดชุกงค์ (2) ผ้าจีวรหรือผ้าอุตราสงฆ์ ใช้เป็นผ้าห่ม แม้จะใช้ผ้าอังสะอยู่ภายในก็ไม่ถือว่าผิดชุกงค์ (3) ผ้าสังฆาฏิ เป็นผ้าสำหรับห่มซ้อนในเวลาออกไปบิณฑบาตหรือเวลาที่อากาศหนาวเย็นก็ใช้ห่มแทนผ้าห่ม ส่วนมากพระชุกงกรรมฐานรูปใดที่สมาทานชุกงควัตรข้อนี้แล้วจะไม่ใช้ผ้าห่มในเวลาจำวัตร จะใช้เฉพาะผ้าจีวรและสังฆาฏิเป็นผ้าห่มกันหนาวเท่านั้น

ข) จุดมุ่งหมายเตจิวริกังคชชุกงค์

พระภิกษุในพระพุทธศาสนา นอกจากผ้าสามผืนที่ได้อธิษฐานใช้อยู่ประจำแล้ว ก็มีผ้าอื่น ๆ อีกมากมายที่อุบาสกอุบาสิกาผู้ปรารถนาบุญได้ชวนชวนนำมาถวายเป็นจำนวนมาก อย่างเช่น ในบางวัด บางกุฏิ เต็มไปด้วยผ้าไตรจีวร ซึ่งเป็นสิ่งที่เกินความจำเป็น บางแห่งก็นำผ้านั้นออกไปให้ญาติโยมได้ทำบุญบูชาเพื่อนำมาถวายเข้าวัดอีกครั้ง เรียกว่า เวียนเทียน เพื่อหารายได้เข้าวัด เป็นเหตุนำมาซึ่งความกังวล ความหวงแหนในผ้าไตรจีวรที่มีมากมายเหล่านั้น ดังนั้น พระชุกงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมุ่งหวังที่จะปฏิบัติกรรมฐานให้เกิดความสงบในจิตใจ จึงต้องตัดความกังวลเหล่านั้นออกไป ด้วยการสมาทานปฏิบัติ เตจิวริกังคชชุกงค์ ดังที่หลวงปู่จันทา ถาวโร กล่าวว่า “เตจิวริกังคะ ถือผ้า 3 ผืน ไม่สะสมไว้มาก เพราะเป็นการกรงรัง เป็นการสะสมกิเลส เป็นเหตุให้ใจเห่อเหิม เราจะมาทำความเพียร เจริญชุกงควัตร เพื่อว่าจะกลั่นกรองกิเลส และดับเสียซึ่งความโลภโลเล ดับเสียซึ่งการสะสมซึ่งกองกิเลส” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2552, น.261)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเตจิวริกังคชชุกงค์

พระชุกงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านถือวิธีปฏิบัติในชุกงค์ข้อนี้ ในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตน โกสินทร์ กล่าวว่า เตจิวริกังคะ ถือใช้ผ้าเพียงสามผืนเป็นวัตร ในข้อนี้ วงศ์พระชุกงกรรมฐานสายปฏิบัติผู้มักน้อยสันโดษ โดย ท่านนำมาปฏิบัติตามนิสัยของท่านแต่ละองค์ (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺตโกโร, 2541, น.27) หลวงปู่จันทา ถาวโร กล่าวว่า “ส่วนบริวารอื่นใดนั้นก็เอาไว้พอใช้ เช่น ผ้าอาบน้ำ ผ้าอังสะ เท่านั้นแหละ แต่ผ้าที่มันใจคือ ผ้าสบง ผ้าจีวร สังฆาฏิและผ้าอังสะ ที่นุ่งวันบวช หมายถึง เตจิวริกังคะ” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2552, น.261) ท่านถือปฏิบัติตามกัมภีร์ วิสุทธิมรรค จึงสามารถแบ่งลักษณะการถือนอกเป็น 3 ระดับ คือ อย่างอุกฤษฏ์ ใช้ผ้าเพียงสามผืนเท่านั้น ไม่สามารถใช้ผ้าอาศัยอย่างอื่นมาพลัดเปลี่ยนขณะซักผ้าได้เลย อย่างกลาง ใช้ผ้าอาบน้ำพลัดเปลี่ยนได้บ้างก็รองจนกว่าผ้าจะแห้ง อย่างหย่อน สามารถใช้ผ้าอย่างอื่นอาศัยได้ เช่น ผ้าอาบน้ำฝน

ง) อานิสงส์เตจิวริกังคุดงค์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติเตจิวริกังคุดงค์ คือ ความเหมาะสมกับ วิถีชีวิตของพระ
 ชุตงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เพราะว่า ท่านนิยมการเดินทางท่องเที่ยวไปตามป่าเขา
 ลำเนาไพร จนทั่วทั้งประเทศไทย ดังปรากฏในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “การปฏิบัติ
 ถือผ้าสามผืนนี้ ทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทาง ให้พอเหมาะสมสบายใจในการไปการมาเที่ยวป่าเขา
 ลำเนาไพรไม่มากนัก” (พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโร, 2541, น.27) นอกจากความสะดวกสบายในการ
 เดินทางที่ไม่ต้องแบกผ้าให้หนักแล้ว ความเป็นผู้เอาใจใส่ดูแลรักษาบริวาร คือ ความมีสติจะมีมากขึ้น
 อย่างเช่น พระบางรูป มีผ้าจีวรมากผืน ทำให้ลืมผ้าจีวรของตนเองไว้ตรงนั้น ตรงนี้ จนทำให้หาไม่พบ
 เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะต้องอาบัติเพราะอยู่ปราศจากผ้าไตรจีวรสิ้นราตรีหนึ่ง ก็เป็นเรื่องยุ่งยากที่จะต้องมา
 ทำวินัยกรรม ในการสละผ้า แสดงอาบัติ แล้วอธิษฐานผ้าครองใหม่อีก แต่เมื่อได้อธิษฐานถือน้ำเพียง
 สามผืนแล้วก็จะไม่ลืมว่าเก็บผ้าไว้ไหน และไม่ต้องอาบัติข้อนี้อีกเพราะรักษาผ้าดีขึ้น ความกังวลว่าจะ
 ได้ผ้าใหม่ที่สวยงามอีกก็ไม่มี ความอยากจะได้ผ้าใหม่ก็ไม่มี จึงเป็นความเบาสบายใจสำหรับผู้ปฏิบัติ
 กรรมฐานเป็นอย่างดี

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติเตจิวริกังคุดงค์

การปฏิบัติเตจิวริกังคุดงค์นี้ ท่านมีข้อที่จะต้องระวังในการปฏิบัติ คือ เรื่องของ
 การรับผ้าที่เกิน 3 ผืน เช่น มีผ้าสังฆาฏิผืนที่ 2 มีผ้าอุตราสงค์หรือผ้าจีวรผืนที่ 2 มีผ้าอันตราสกหรือ
 ผ้าสบงผืนที่ 2 เพราะจะทำให้องค์แห่งชุดงค์แตก คือหมดสภาพ นอกจากนี้ ท่านให้ภิกษุทำความเข้าใจ
 ให้ถูกต้องว่า ชุดงค์ที่ตนได้สมทานแล้วนั้นคือ การใช้ผ้าสามผืน ไม่ใช่การใช้ผ้าบังสุกุล จึงสามารถที่
 จะรับผ้าคหบดีจีวรมาเพื่อเปลี่ยนใช้ได้ดังที่ปรากฏในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “การ
 ปฏิบัติถือน้ำสามผืน สามารถรับคหบดีจีวรได้ ดังนั้นผู้ปฏิบัติจึงไม่ต้องปฏิเสธคหบดีจีวรที่ศรัทธานำมา
 ถวาย” (พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโร, 2541, น.27) พระอาจารย์เปลี่ยน ปญฺญาทีโป กล่าวว่า “ผู้ถือผ้า
 สามผืน ไม่ควรใส่ผ้าอาบน้ำท่านผ้าสบง เพราะเหมือนไม่ใช่พระ” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ
 อมรเทโว เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2556)

3) ปิณฑปาตีกังคุดงค์ของพระชุตงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ ที่ถือว่าเป็นเรื่องเลี้ยงชีพ พระชุตงค
 กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านถือการบิณฑบาตเป็นกิจที่สำคัญยิ่ง คือ หากร่างกายยัง
 แข็งแรงดี เมื่อจะฉันภัตตาหารก็ต้องไปบิณฑบาตมาฉันเท่านั้น ถ้าไม่บิณฑบาตก็คือไม่ฉันในวันนั้น
 รายละเอียดแห่งการปฏิบัติมีดังนี้

ก) ความหมายปิ่นบาทกึ่งครุฑองค์

พระครูคงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เกือบทั้งหมด ท่านถือครุฑกัณฑ์ข้อนี้เป็นหลักปฏิบัติตลอดมาเพราะพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านถือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง นับว่าเป็นกิจวัตรที่สำคัญที่พระครูคงกรรมฐานจะต้องปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน เพราะเป็นการฝึกฝนตนเองอย่างหนึ่ง ในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวถึงความหมายของปิ่นบาทกึ่งครุฑองค์ว่า “ปิ่นบาทกึ่งครุฑ คือ เทียบบิณฑบาตเป็นวัตร” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.27) แม้ศิษยานุศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยุคหลังที่ไม่ทันได้พบเห็นพระอาจารย์มั่น ก็ตาม ท่านก็ถือครุฑกัณฑ์ข้อนี้เป็นสำคัญ คือ ถ้าออกรับบิณฑบาตจึงจะฉันภัตตาหารในวันนั้น ถ้าไม่ได้ออกไปรับบิณฑบาตก็จะไม่ฉันภัตตาหารในวันนั้น เว้นไว้แต่มีกิจนิมนต์ ให้ไปรับภัตตาหารในบ้านที่เขาทำบุญ

ข) จุดมุ่งหมายปิ่นบาทกึ่งครุฑองค์

การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรเป็นการออกเที่ยวแสวงหาอาหารมาเพื่อเลี้ยงชีพของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาซึ่ง ท่านจัดว่าเป็นสัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพ โดยชอบ “ไม่ได้ไปลักขโมยผู้ใดมากิน ในหนังสือปฏิปทาพระครูคงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านกล่าวว่า “การบิณฑบาตเป็นกิจจำเป็นของพระผู้บวชเป็นศากยบุตรพุทธิโนรส ปราภฏในพระพุทธศาสนาโดยทางเพศอย่างเปิดเผย ย่อมถือบิณฑบาตเป็นงานสำคัญประจำชีวิต ทั้งอำนวยผลแก่ผู้บิณฑบาต ให้ได้รับความสงบสุขทางใจ” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.77-78) นอกจากการเที่ยวไปเพื่อรับอาหารมาเลี้ยงชีพของตนเองแล้วยังเป็นการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ซึ่งถือว่า พระสงฆ์เป็นเนืองนิตย์ของโลก ได้ออกเดินเที่ยวไปเพื่อให้ผู้ปรารถนาจะได้บุญ ได้ทำบุญ เป็นการโปรดสัตว์โลกให้ไม่สูญเสียจากทางสวรรค์ ทางนิพพาน ทั้งการออกเดินบิณฑบาตนี้เป็นการเปลี่ยนอิริยาบถให้ร่างกายของพระสงฆ์ได้แข็งแรงขึ้นด้วย

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปิ่นบาทกึ่งครุฑองค์

วิธีการเที่ยวบิณฑบาตของพระครูคงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หากอยู่ในวัดที่มีพระมากท่านจะเที่ยวไปตามลำดับพรรษา ไปตามสาย ตามแถวที่เป็นประจำ หากอยู่ในช่วงที่เที่ยวครุฑกัณฑ์ในป่าอยู่ ก็จะไปตามแต่เพียงผู้เดียว แต่จะไม่มีสายประจำ จะเป็นการเที่ยวบิณฑบาตไปตามแต่โอกาสจะอำนวย ชาวบ้านจะใส่ให้หรือไม่ก็ไม่สามารถกำหนดได้ ลักษณะแห่งการฉันอาหารที่บิณฑบาตได้แล้วก็มี 2 ประเภท คือ (1) เมื่อบิณฑบาตมาได้จึงจะฉันและฉันเฉพาะบิณฑบาตที่ตนเองได้มาเท่านั้น (2) เมื่อบิณฑบาตมาได้ก็นำมารวมกันกับหมู่คณะแล้วจัดแบ่งบิณฑบาตตามความเหมาะสม ทั้งสามารถรับอาหารที่มีผู้นำมาถวายที่วัดได้ด้วยการปฏิบัติในครุฑกัณฑ์ข้อนี้ คือ ต้องไป

บิณฑบาตทุกวัน จึงจะฉันทัดอาหาร ถ้าวันใดไม่ได้บิณฑบาต ก็จะไม่ฉันทัดอาหาร ส่วนข้อปลีกย่อยในการปฏิบัติขณะบิณฑบาตที่ต้องรักษาปณทวาริกวัตรให้เรียบร้อย

ง) อานิสงส์ปัทมาปาทิกังคหฺรุดงค์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติ ปรากฏในหนังสือพระปาตมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า การบิณฑบาตเป็นวัตรย่อมอำนวยผลแก่ผู้บำเพ็ญให้ได้รับความสงบสุขทางใจ คือ เวลาเดินไปในละแวกบ้าน ก็เป็นการบำเพ็ญเพียรไปในตัวตลอดทั้งไปและกลับ เช่นเดียวกับเดินจงกรมอยู่ในสถานที่พัก 1 เป็นการเปลี่ยนอิริยาบถในเวลานั้น 1 ผู้บำเพ็ญทางปัญญาโดยสม่ำเสมอแล้ว เวลาเดินบิณฑบาตขณะที่ได้เห็นหรือได้ยินสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสัมผัสทางทวาร ย่อมเป็นเครื่องส่งเสริมทางปัญญา และถือเอาประโยชน์จากสิ่งนั้น ๆ ได้โดยลำดับ 1 เพื่อตัดความเกียจคร้านประจํานิสัยของมนุษย์ที่ชอบแต่ผลอย่างเดียวแต่จี้เกียจทำเหตุซึ่งเป็นของคู่ควรแก่กัน 1 เพื่อตัดทิฐิมานะที่เข้าใจว่าตนเป็นคนชั้นสูงออกจากตระกูลสูงและมั่งคั่งสมบูรณ์ทุกอย่างแล้ว รังเกียจต่อการ โจรบิณฑบาต อันเป็นลักษณะคนเที่ยวขอลานทำเดี๋ยว ได้อะไรมาจากบิณฑบาตก็ฉันทพอยังอัตภาพให้เป็นไป ไม่พอกพูนส่งเสริมกำลังกายให้มาก อันเป็นข้าศึกต่อความเพียรทางใจให้ก้าวไปได้ยาก (พระอาจารย์ปริดา ฉนฺทโก, 2541, น.11)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติปัทมาปาทิกังคหฺรุดงค์

พระชุตงคกรรมฐานผู้ที่ปฏิบัติชุตงควัตรข้อนี้จะต้องรู้จักพิจารณา เส้นทางที่จะไปรับอาหารบิณฑบาตก่อน ว่าพอจะได้อาหารเพียงพอหรือไม่ ถ้าอาหารมีมากเพียงพอแล้วจึงจะสมควรอธิษฐานฉันอาหารเฉพาะที่บิณฑบาตได้เท่านั้น หลวงปู่จันทา ถาวโร กล่าวไว้ว่า

“ผู้จะเอาชุตงควัตร ข้อปัทมาปาทิกังคะ บิณฑบาตได้จึงฉันทนั้น ก็ดูเสียก่อนว่าสายใดหนอมันพอจะเป็นไปได้ ก็พิจารณาเอา แต่อย่าออกปากนะ ไปบิณฑบาตแล้วไปพูดกับโยมชาวบ้านว่า ‘โยม อาตมาถือชุตงควัตร บิณฑบาตได้จึงฉันทนะ’ อันนี้แหละแสดงความอ่อนความสามารถ แสดงอวดอ้างกิเลส อยากอวดอ้างเขา ถ้าประพฤติด่วงเกินอย่างนั้น อย่าทำเสียดีกว่า ‘ไม่ดี’” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.264)

4) สปทานจาริกังคหฺรุดงค์ของพระชุตงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การเที่ยวบิณฑบาตตามปกติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมสามารถที่จะเดินไปตามตามลำดับบ้าน ถนนหนทางใด ๆ ก็ได้ตามแต่จะมีผู้นิมนต์ถวายบิณฑบาต ซึ่งพระภิกษุสามารถเลือกเดินไปได้ตามชอบใจ พระภิกษุบางรูปอยากได้บิณฑบาตมาก ๆ ก็สามารรถ เดินสลับไปมา เห็นว่าที่ตรงไหนมีคนใส่มากก็เดินไปรับบิณฑบาตได้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตข้อชุตงควัตร อย่างหนึ่งเพื่อให้

พระภิกษุได้อุปปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจให้มีความแน่วแน่และมักน้อยสันโดษในอาหารบิณฑบาต เรียกว่า สप्तทานจาริกังคชุดงค์ ซึ่งชุดงค์ข้อนี้ครูบาอาจารย์ผู้ถือปฏิบัติเป็นตัวอย่างในสายนี้คือ หลวงปู่ขาวอนาลโย หลวงปู่บัว สิริบุญโณ หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ได้ทำกันมาแล้ว (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.263)

ก) ความหมายสप्तทานจาริกังคชุดงค์

ความหมายของสप्तทานจาริกังคชุดงค์ ของพระชุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือ พระปาสมัยกรรณโกสินทร์ ว่า “ในข้อนี้ถือเที่ยวบิณฑบาตไปตามแถว เป็นวัตร เพื่อให้เป็นความงามในเพศสมณะในทางมรรยาท “ (พระอาจารย์ปรีดา จนทกโร, 2541, น. 27) การบิณฑบาตตามลำดับแถวเป็นวัตรนี้ เป็นประเพณีทั่วไปของพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ตามชนบท หากเป็นพระภิกษุที่อยู่ในเมืองใหญ่เช่น กรุงเทพมหานคร หรือจังหวัดเชียงใหม่ ก็จะมีการเดินไปอย่างอิสระ ไม่ได้เดินเป็นสายยาว ๆ ทั้งหมด แต่ที่จริงการเดินบิณฑบาตเป็นสายยาว ๆ ของพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป ก็ สงเคราะห์เข้าใน สप्तทานจาริกังคชุดงค์ โดยอัตโนมัติ

ข) จุดมุ่งหมายสप्तทานจาริกังคชุดงค์

เนื่องจากการที่พระภิกษุสามารถเดินรับบิณฑบาต ได้อย่างอิสระ จึงเป็นช่องทางให้พระภิกษุบางรูป เกิดกิเลสความโลภในบิณฑบาตได้ คืออยากได้มาก ๆ จึงเที่ยวเดินไปทางนั้น ทางนี้ ทำให้ดูไม่งาม ดังนั้นการปฏิบัติตาม สप्तทานจาริกังคชุดงค์ ข้อนี้ พระชุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติเพื่อให้เป็นเครื่องขัดเกลากิเลส โลภะ ความอยากได้ และความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยในการบิณฑบาต ดังที่ หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร ท่านกล่าวว่า “การสมาทานปฏิบัติชุดงค์นี้ หลวงปู่จันทา ถาวโร กล่าวว่าเราตั้งสัจจะ ไว้ให้เป็นธรรมเป็นเครื่องอย่างกิเลส เป็นเครื่องกลั่นกรองกิเลส เลี้ยงตนนั่นคือว่า สันตคุณฐิ ประระมัง ษะนัง ยินดีแต่ของที่มีอยู่ตาม ได้ตามมี” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.262)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติสप्तทานจาริกังคชุดงค์

ลักษณะการปฏิบัติในชุดงค์ข้อนี้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) เมื่ออยู่กับหมู่คณะจำนวนมาก จะมีการบิณฑบาตเป็นสาย โดยเดินตามลำดับพรรษา ผู้มีพรรษามากอยู่น้ำพรรษาน้อยอยู่หลัง และก็ให้ถือธวัชฐานบิณฑบาตในสายใดสายหนึ่งแล้ว ไม่ไหลไปในสายอื่นที่คิดว่าจะได้มากกว่า พระพุทธสารเถร (บุญกู่ อุนวาทุณโน) กล่าวว่า “บิณฑบาตไปเป็นสาย แยกเป็นสาย ๆ เลือกแล้วไม่ไหล เลือกแล้วก็ไป” (สัมภายณ โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2556) (2) เมื่ออยู่คนเดียว ก็ถือการเดินไปตามลำดับบ้าน ไม่แวะไปข้างอื่นจากฝั่งที่ตนเองเดินเป็นประจำ วิธีการตั้งใจ

สมาทานปฏิบัติ หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร ท่านกล่าวว่า “เรื่องบิณฑบาต ก็ให้ไปเป็นแถวเป็นแนว เรียบร้อยดี จะไปบิณฑบาตสายใดในไตรมาส 3 เดือนนี้ ก็สมาทานผูกขาดเอานะ สังข์ เว อะมะตัง ความสัตย์เป็นธรรมอันไม่ตาย เคยไปสายใด ก็ไปสายนั้น อย่าคิดว่าสายโน้นไม่รวย ขนมห้าวต้ม สายนี้รวยจึงไป ไม่ได้ล่ะ” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.262)

ง) อานิสงส์สพทานจาริกังคชุดงค์

เมื่อพระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านได้สมาทานปฏิบัติในสพทานจาริกังคชุดงค์แล้ว การปฏิบัติบิณฑบาตของท่านก็เป็นไปเพื่อความมักน้อยสันโดษ ยินดีตามมีตามได้ เมื่อได้ตั้งอธิษฐานแล้วว่าจะเดินไปตามทางเสี้ยนนี้ แม้จะได้อาหารน้อย หรือไม่ได้เลย ก็ถือว่าได้รักษาตั้งอธิษฐานนั้นให้เกิดเป็นบารมี จิตใจก็ไม่วุ่นวายไปตามความอยาก พระพุทธसारเถร (บุญกู่อนุชาตฺโน) กล่าวว่า “ต้องการให้จิตใจหนักแน่น มั่นคง ไม่ไหลเล” (สัมภษณฺ์ โดย พระมหาอมรเทพอมรเทโว เมื่อ วันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2556) หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวอานิสงส์แห่งสพทานจาริกังคชุดงค์ว่า “ทำถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของชุดงคกวัตรเรียบร้อย ต่อแต่นั้นจะเข้าสมาธิธรรม จิตก็สงบหรือว่าขณะไปบิณฑบาตนั้นภาวนาไปจิตก็สงบเยือก ๆ นะ เพราะอำนาจความที่เคารพไม่ประมาทล่วงเกินนั้นนั่นแหละ นำมาซึ่งความสงบได้และเป็นบุญเป็นกุศล” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.263)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติสพทานจาริกังคชุดงค์

การที่พระภิกษุไม่ได้ปฏิบัติตามสพทานจาริกังคชุดงค์นี้ หรือปฏิบัติอยู่แต่มีความย่อหย่อนทำตามใจตนเองไม่เคารพในข้อชุดงคข์ของตน ก็เป็นเหตุให้ความโลภ ตัณหา ทะยานอยากในบิณฑบาตที่มาก ๆ เกิดขึ้นในจิตของตนเอง องค์แห่งชุดงคข์ที่ตนได้สมาทานแล้วก็แตกทำลายไป หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “อย่าแวงซ้ายแวงขวา ได้ทราบว่าจะทางโน้น เห็นเขาถือขนมมานั้น จีโลกเกิดขึ้นก็แวงไปเลย เดินก่อนวับ ๆ ๆ ไปเอานั่น นั่นแหละบวชมาเลี้ยงกิเลส เป็นผู้มักมาก ผิดวิสัยของสมณะเสียแล้ว ปรับอาบัติทุกกฎและปาจิตตีย์ เป็นที่รังเกียจของหมู่เพื่อนทั้งหลาย ทำให้เสียระเบียบแบบแผนที่ดี” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.263)

5) เอกาสนิกังคชุดงค์ของพระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระภิกษุทั่วไปในพระพุทธศาสนา นิยมฉันภัตตาหาร 2 มื้อ คือ ภัตตาหารเช้าและภัตตาหารเพล ซึ่งการฉันสองมื้อนี้ เป็นความกังวลใจของผู้ปฏิบัติธรรม ที่ต้องรอกอเวลาที่จะฉันภัตตาหารเพล ดังนั้นจึงมีข้อปฏิบัติชุดงคกวัตร ข้อที่ว่า เอกาสนิกังคชุดงค์ ซึ่งพระชุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เกือบทุกรูปได้สมาทานปฏิบัติสืบต่อกันมา อาทิ “หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล

หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี หลวงปู่
ฝั้น อาจาโร หลวงปู่พรหม จิรปุณโย หลวงปู่บัว ปริปุณโย หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ พระเถระผู้ใหญ่
ส่วนมากก็ถือธุดงค์ข้อนี้นะ” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.278)

ก) ความหมายเอกาสนิกังคธุดงค์

ความหมายของเอกาสนิกังคธุดงค์ของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น
ภูริทัตโต มีดังนี้ คำว่า เอก แปลว่า หนึ่ง อาสนะ แปลว่า การนั่งฉัน รวมความว่า เอกาสนะ คือ การนั่ง
ฉันครั้งเดียว เมื่อได้ถือปฏิบัติเป็นข้อวัตรธุดงค์ เพื่อขัดเกลากิเลสของตน จึงต้องปฏิบัติ ฉันเพียงครั้ง
เดียวในหนึ่งวัดเป็นประจำ ดังปรากฏในหนังสือ พระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ท่านให้ความหมายของ
ธุดงค์วัตรข้อนี้ไว้ว่า “เอกาสนิกังคะ ถือฉันมื้อเดียวเป็นวัตร” (พระอาจารย์ปรีดา จันทโกโร, 2541, น.
27) ซึ่งการฉันมื้อเดียวเป็นวัตรนี้ สามารถที่จะฉันเวลาใดก็ได้ ในระหว่าง เช้ารุ่งอรุณ จนถึงเที่ยงวัน
โดยฉันเพียงครั้งเดียว

ข) จุดมุ่งหมายเอกาสนิกังคธุดงค์

การที่พระภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหาร 2 มื้อนับว่าเป็นความยุ่งยากสำหรับทายกทายิกา
พอสมควร เพราะเวลาเช้าก็ต้องมาถวายภัตตาหารเช้า เวลาเพลก็ต้องมาถวายภัตตาหารเพลอีก ซึ่งปกติ
ทายกทายิกาก็มีภาระหน้าที่การทำงานที่จะต้องไปปฏิบัติ การมาจัดภัตตาหารถวายพระภิกษุจึงถือว่าเป็น
การเสียสละเวลาเป็นอย่างมาก เพราะต้องปฏิบัติทุกวันด้วย ทั้งฝ่ายภิกษุเองก็จะมีเวลากังวลคือหวังว่า
จะได้ฉันภัตตาหารครั้งที่ 2 อีกอยู่ ในบางครั้งจะนั่งสมาธิภาวนาต่อเนื่องเป็นเวลานาน ๆ ก็จะกังวลว่าจะ
เลยเวลานั้นเพลไป ดังนั้น เพื่อเป็นการตัดความยุ่งยากและความกังวลดังกล่าวแล้ว พระธุดงค์กรรมฐาน
สายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านจึงนิยมนิยามทานปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนี้มากที่สุด ในหนังสือพระป่า
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนี้ “เพื่อตัดกังวลในการฉัน
อาหารเช้า ๆ ซาก ๆ ทรมานตัวกิเลสเจ้าตัณหาไม่รู้จักประมาณให้พอเหมาะกับเพศสมณะให้เป็นผู้เลี้ยง
ง่าย ไม่รบกวนใคร ๆ ให้ลำบาก” (พระอาจารย์ปรีดา จันทโกโร, 2541, น.27)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเอกาสนิกังคธุดงค์

การปฏิบัติเอกาสนิกังคธุดงค์นี้ ท่านปฏิบัติโดยลักษณะนี้คือ บางรูปถือฉันเช้าครั้ง
เดียวเท่านั้น บางรูปปรับนิมนต์ฉันเพลก็จะอดไม่ฉันภัตตาหารเช้า ไปฉันมื้อเพลอย่างเดียวการอธิษฐาน
จิตเพื่อสมาทานปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนี้ หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “เอกา
แปลว่า 1 ข้าพเจ้าจะสมาทานข้อนี้ละฉันหนเดียวเป็นวัตร นั่งฉันอาสนะเดียวเป็นวัตร นี้ข้อนี้จำเป็น
แต่มีภาระเป็น 2 ใค้อยู่ จะชดน้ำอะไรก็ได้ อยู่ไม่ได้ว่า เพราะข้อนี้ เอกาสนิกังคะ นั่งฉันอาสนะเดียว

เป็นวัตร” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.266) ตัวอย่าง พระชฎงกรรมฐานบางรูป เมื่อท่านได้นั่งและลงมือฉันภัตตาหารแล้วถ้ายังไม่อิ่มจะไม่ลุกจากอาสนะ แต่หากจำเป็นต้องลุกขึ้นแล้ว แม้ยังไม่อิ่มก็จะไม่ยอมฉันอีกเป็นครั้งที่สอง นี่เป็นลักษณะที่ท่านปฏิบัติกันโดยมาก

ง) อานิสงส์เอกาสนิกังคชฎงค์

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติเอกาสนิกังคชฎงค์ของพระชฎงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตนี้ ท่านจะได้รับความสบายในการปฏิบัติธรรม เพราะมีความเบากาย เบาจิต อาหารไม่มากจนทำให้ท้องอืด เกิดความง่วงนอน อันเป็นนิเวศธรรม ปิดกั้นการปฏิบัติธรรมไม่ให้สำเร็จได้ ดังที่ ปรากฏในหนังสือ พระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “การฉันหนเดียวก็ควรฉันพอประมาณ ไม่มากเกินไปจนท้องอืดเพื่อย่อยไม่ทัน เพราะเหลือกำลังของไฟในกองธาตจะย่อยได้ ความอดความหิวถือเป็นเรื่องธรรมดาของผู้พิจารณาธรรมทั้งหลาย เพื่อความสิ้นทุกข์โดยไม่เหลือ” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโก, 2541, น.13) พระครูปัญญาศีลวัฒน์ (หลวงปู่อดม ฉานฺโร) กล่าวว่า “ท่านได้อ้ออาหารไม่กิน ข้าว 7 วัน ทำให้ได้กำลังใจในการปฏิบัติธรรม ฝึกใหม่ ทำให้เกิดความตั้งใจ พอใจ เกิดปีติมาก จิตใจสงบเร็ว นั่งสมาธิมากจนสว่าง” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2555)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติเอกาสนิกังคชฎงค์

ข้อที่พระชฎงกรรมฐานจะต้องระวัง เมื่อได้สมาทานปฏิบัติเอกาสนิกังคชฎงค์แล้วนั่นคือ การไม่ลุกขึ้นเมื่อยังฉันไม่อิ่มและการไม่กลับมาฉันต่อเมื่อลุกขึ้นแล้ว หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “ถ้าฉันอยู่นะ มีเรื่องเกิดขึ้นแล้วก็ลุกเคลื่อนที่ไปสู่อื่น จะไปนั่งฉันอีกชฎงค์ข้อนี้ขาดนะ เพราะมีอาสนะเป็น 2 แล้ว ชฎงค์ข้อนี้ก็เลยขาด นั่นแหละมันขาดเพราะเราเลี้ยงแต่กิเลส” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.266) นอกจากนี้การปฏิบัติภาวนาก็เกี่ยวเนื่องกับชฎงควัตรข้อนี้ ดังนั้นผู้ปฏิบัติจึงต้องเป็นผู้ฉลาดในการเลือกฉันภัตตาหารด้วย ดังปรากฏในหนังสือ พระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “นอกจากฉันหนเดียวแล้ว ยังต้องสังเกตอาหารอีกด้วยว่า อาหารชนิดใดเป็นคุณแก่ร่างกาย ไม่ทำให้ท้องเสียและเป็นคุณแก่จิต ภาวนาสะดวง” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโก, 2541, น.13)

๖) ปัตตปิณฑิกังคชฎงค์ของพระชฎงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

บาตรถือเป็นบริวารที่สำคัญมาก หากผู้มาขอรับการอุปสมบทไม่มีบาตรแล้วพระอุปัชฌาย์จะอนุญาตให้บวชไม่ได้ นั่นเพราะว่า บาตรเป็นบริวารที่ใช้เพื่อการรับภัตตาหารและใส่ภัตตาหารฉัน เป็นประเพณีปฏิบัติมาแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว ปัจจุบันพระภิกษุสงฆ์ในประเทศไทย ที่ไม่ได้สมาทาน

ปฏิบัติปัดเป่าพิษกัฏฐงค์ ก็จะฉันทัดอาหาร โดยใช้ภาชนะ ถ้วย จาน ตามปกติเหมือนชาวบ้านทั่วไป ซึ่งการใส่ภาชนะต่าง ๆ ก็จะสามารถแยกอาหารคาว หวาน รักษารสชาติของอาหารไว้ได้ดี ทำให้พระภิกษุมีความชอบตติในรสชาติของภัตตาหารนั้น ๆ ได้ ดังนั้น พระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านเห็นประโยชน์ของครูดงคัฏฐงค์ข้อนี้จึงได้ถือสมาทานปฏิบัติจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นเอกลักษณ์นั้นคือการฉันในบาตร “ครูบาอาจารย์ผู้เป็นตัวอย่างในการปฏิบัติครูดงคัฏฐงค์ข้อนี้คือ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น. 278)

ก) ความหมายปัดเป่าพิษกัฏฐงค์

ความหมายของปัดเป่าพิษกัฏฐงค์ของพระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวว่า “ปัดเป่าพิษกัฏฐงค์ คือการถือฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ฉันเฉพาะในบาตรไม่มีภาชนะ 2 มีอะไรจัดลงในบาตรทั้งหมด” (พระอาจารย์ปริดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.27) ในหนังสือปฏิปทาพระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังได้อธิบายว่า “ทั้งนี้หมายถึงการฉันสำรวมในบาตร บรรดาอาหารคาวหวานต่าง ๆ นำเข้ารวมลงในบาตรใบเดียวทั้งสิ้น ไม่แบ่งแยกไว้ในภาชนะใดที่อยู่นอกบาตรอันเป็นความมักมาก” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.79)

ข) จุดมุ่งหมายปัดเป่าพิษกัฏฐงค์

เพราะการฉัน โดยการแยกภาชนะ ถ้วย จาน ต่าง ๆ ทำให้สามารถรักษารสชาติของอาหารไว้ได้เป็นอย่างดี ดังกล่าวแล้วข้างต้น ทั้งยังต้องเป็นภาชนะล้างภาชนะเหล่านั้นอีก จึงเป็นความไม่สะดวกสำหรับบุคคลผู้มุ่งหวังในการปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีภาระน้อย มีความกังวลน้อย ดังนั้น พระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านฉันในบาตรเพื่อมุ่งหวังให้เกิดความสะดวกสบายในการใช้ภาชนะแต่น้อย ไม่ให้ยุ่งยากด้วยการล้างทำความสะอาด ซึ่งเป็นเครื่องกังวลสำหรับผู้มุ่งหวังทางการปฏิบัติภาวนา นอกจากนี้ ก็ทำให้ได้ใช้ปัญญาค้นคิดพิจารณาในอาหารที่ผสมกันหมดอยู่ในภาชนะเดียว ดังพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน กล่าวว่า “คุณสมบัติที่เกิดจากการฉันในบาตรมีมากตามแต่กำลังสติปัญญาของแต่ละรายจะขุดค้นขวนขวายขึ้นมาใช้สำหรับตัว” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.79) และเพื่อปราบกิเลสตัวมัวเมา เพลิดเพลินในทางลิ้นให้ลดลงได้เป็นอย่างดี (พระอาจารย์ปริดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.27)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติปัดเป่าพิษกัฏฐงค์

วิธีการปฏิบัติเอกปิตตีกังคหุรงค์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือปฏิบัติพาพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีรายละเอียดว่า พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน กล่าวว่า การฉันในบาตรนี้ แบ่งระดับของความอุกฤษฏ์ ออกเป็น 3 คือ

- (1) อย่างต่ำ แม้จะนำอาหารลงรวมในบาตร แต่ก็แยกไว้คนละด้านได้ เช่น คาว อยู่ด้านหนึ่ง หวานอยู่ด้านหนึ่ง หรือมีอาหารชนิดที่ควรกินได้ เช่น ก๋วยจั๊บน้ำไม่ให้เคล้ากัน
- (2) อย่างกลาง แม้นำอาหารรวมกันเช่นอย่างต่ำ แต่อาจแยกกันโดยปริยาย ไม่ผสมกันทีเดียว
- (3) อย่างเยี่ยม ไม่ว่าคาวหรือหวานนำเข้าผสมกันไม่ปรากฏว่าคาวกับหวานอยู่คนละด้านเลย ทำให้ผสมกันหมด

ก่อนจะลงมือฉันก็รำพึงถึงปัจเจกขณะก่อน คือ ปฏิสังขยาโยนิโส ปิณฑปาตัง ปฏิเสวามิ ฯลฯ เป็นเครื่องพิจารณาโดยแยกคาย ในบรรดาอาหารชนิดต่างๆ ที่รวมกันอยู่ในที่แห่งเดียว ตามแต่กำลังสติปัญญาที่มีอยู่ อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าหนึ่งนาทิต (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.79)

ง) อานิสงส์ของปิตตปิณฑกักรังคหุรงค์

อานิสงส์แห่งปิตตปิณฑกักรังคหุรงค์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือปฏิบัติพาพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ว่า การฉันในบาตร เป็นการเอื้อต่อการพิจารณาอาหารที่รวมกันอยู่ในบาตร ย่อมจะเกิดธรรมะ เพราะของดีที่จะเกิดจากการพิจารณาด้วยดีนั้น มีซ่อนเร้นอยู่ในอาหารผสมอย่างลึกลับ ทั้งจะให้เห็นตัวคัมภีร์ที่คอยแอบแฝงมากับความหิวโหยอย่างไม่คาดฝันในวันหนึ่งแน่นอน การพิจารณาก่อนฉันหรือกำลังฉันไปตามลำดับแห่งการฉันจึงมีทางรู้เรื่องของกิเลสชนิดแอบแฝงได้ (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.79)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติปิตตปิณฑกักรังคหุรงค์

ข้อควรระวังสำหรับการปฏิบัติปิตตปิณฑกักรังคหุรงค์นี้ หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า

“ฉันในบาตรเป็นวัตร ข้อนี้เอาอาหารหวานคาวรวมใส่ในบาตรหมด ไม่มีภาชนะเป็น 2 ใบตองและถุงยาง (พลาสติก) ห้ามไม่ให้เอาเข้าไว้ในบาตร จะรองอาหารหวานคาวไม่ได้ ถ้าเอาลงไปรองอาหารคาวหวานนั้น

เรียกว่า มีภาชนะเป็น 2 แล้วจุดตั้งข้อนี้ก็ขาด ถึงไม่ขาดก็เศร้าหมอง เพราะเป็นผู้รังเกียจอาหารอยู่ อยากสวยอยากงาม อยากอร่อยอย่างนั้น จิตมันติดอยู่กับรสอาหาร การเจริญธรรมก็ไม่เป็นไป” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.267)

ครูบาอาจารย์พระธุดงค์กรรมฐานท่านจะพยายามปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุสามเณรรุ่นหลังได้ถือเป็นแบบอย่าง ดังเช่น หลวงปู่หล้า เขมปัตโต วัดภูจ้อก้อ จังหวัดมุกดาหาร ท่านกล่าวว่า “ฉันในบวชเป็นวัตรนี้ บางคราวก็มีภาชนะสองข้างเกี่ยวกับนมเป็นบางครั้ง...แต่กำลังแก้กลับคืนอยู่เพราะพระหนุ่มเณรน้อยเห็นแล้วจับเอาเป็นตัวอย่าง ถ้าตอนไหนหัวหน้าหย่อนบ้าง พระหนุ่มเณรน้อยจับเอาแบบไว้ไม่วางเลย” (หลวงปู่หล้า เขมปัตโต, 2539, น.167-168)

7) ขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์ของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

การรับภัตตาหารที่มีทายนำมาถวายหลังจากที่ลงมือฉันภัตตาหารแล้ว เป็นสิ่งที่พระภิกษุทั่วไปสามารถทำได้ แต่ว่าการรับภัตตาหารที่มาจากหลังนี้ สามารถส่งเสริมกิเลสความโลภ อยากได้อาหารที่มากมายให้เกิดกับพระภิกษุได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์ให้พระภิกษุทั้งหลายได้ปฏิบัติเพื่อขจัดเกลากิเลสข้อนี้ แม้ขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์ในหมู่พระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ดังปรากฏในประวัติของพระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ว่าท่านได้ถือขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์ในสมัยอยู่กับพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ณ วัดป่าบ้านนามน จังหวัดสกลนคร ว่า “ปีจำพรรษาบ้านนามน การสมาทานขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์เราไม่รับอาหารที่ตามมาทีหลัง” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2555, น.110) รายละเอียดของการปฏิบัติ มีดังนี้

ก) ความหมายขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์

ความหมายของ ขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์ คำว่า ขลุ เป็นนิบาตบอกลพิเศษ แปลว่า ห้าม บัจฉา แปลว่า ภายหลัง ภัตต แปลว่า อาหาร รวมความว่า ขลุบัจฉาภัตต คือการห้ามอาหารที่มาภายหลัง ความหมายของขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์ ของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือพระปาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “ขลุบัจฉาภัตติกังคชะ ถือห้ามฉันภัตรอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร ข้อนี้สายพระธุดงค์กรรมฐานในสมัยปัจจุบัน ท่านจะกำหนดให้พอเหมาะกับนิสัยของท่าน” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.29)

ข) จุดมุ่งหมายขลุบัจฉาปัตติกังคชุดงค์

พระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านปฏิบัติขลุบัจฉาวัตรข้อนี้ โดยมีความประสงค์ที่จะฝึกหัดตัดกิเลสที่มีอยู่ในใจของท่านเอง เนื่องจากอาหารที่มาจากหลังจากเริ่มลงฉัน

แล้วนับว่าเป็นอาหารที่มากเกินไปกว่าความจำเป็นของร่างกาย หากยินดีรับไว้แล้วบริโภคเข้าไปอีกก็เป็น การเพิ่มพูนกิเลส ดังนั้นการปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์นี้ เพื่อตัดความละโมภในอาหารที่ญาติโยม นำมาถวายภายหลัง ฝึกจิตใจให้เข้มแข็งอดทนที่จะไม่รับอาหารอีก บางครั้งถึงแม้จะบิณฑบาตแล้วได้ อาหารไม่พออิ่มหรือไม่ได้เลย หากกลับมาแล้ว ก็ไม่รับอาหารอีก เรียกว่าได้ทรมานโลภะกิเลสในใจ ของตนเอง

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์

วิธีการปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ของพระชุตตงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “ขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ คือห้าภัตตร อันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร เมื่อเราจัดอาหารใส่บาตรและให้พรเสร็จแล้วลงมือฉัน สมาทานเอา มั่นคงแล้ว อาหารมาภายหลังนั้น ห้ามเอาเตี๊ยะขาคณะ แต่แล้วให้มีปัญญา” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.268) ในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวว่า “ลักษณะการถือปฏิบัติของพระชุตตงค กรรมฐานแต่ละรูปก็ไม่เหมือนกัน ก็บางรูปถือรับบิณฑบาตเฉพาะขาไป จากกลับไม่รับ หรือเข้าประตู วัดแล้วไม่รับบิณฑบาต หรือลงมือฉันแล้วไม่รับบิณฑบาต ตามแต่ท่านจะกำหนดเคร่งครัด และ ลดหย่อนไปตามโอกาสอันควร” (พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโกโร, 2541, น.29)

ง) อานิสงส์ขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์

การปฏิบัติตามขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ ของพระชุตตงกรรมฐานสายพระอาจารย์ มั่น ภูริทัตโต ย่อมทำให้เกิดการฝึกหัดตัดกิเลสความโลภที่มีอยู่ในใจของตนเอง ให้บรรเทาเบาบางลง ไปได้ เพราะตามปกติพระภิกษุที่ไม่ได้สมาทานปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ ย่อมสามารถที่จะรับ อาหารที่ทายกทายิกานำมาถวายเพิ่มเติมภายหลังได้ แต่ว่าก็เป็นการส่งเสริมให้เกิดความโลภในอาหาร ก็ต้องการมาก ๆ โดยเฉพาะอาหารที่มีรสชาติอร่อย ยิ่งเป็นที่ชอบใจ แต่เมื่อปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ข้อนี้แล้ว ก็ ไม่สามารถจะรับภัตตาหารที่นำมาถวายหลังได้อีก จึงเป็นการฝึกฝนจิตใจของตนเองให้มีความเข้มแข็ง อดทน ต่อความอยาก ความโลภโลเลในอาหาร ทำจิตของตนให้เกิดความสัน โดย ยินดีตามได้พอใจ ตามมี ย่อมเกื้อหนุนให้การทำสมาธิมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์

ข้อควรระวังในการปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ ของพระชุตตงกรรมฐานสาย พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านกล่าวว่า การปฏิบัติขลุบัจฉาปัตติกังคชฺชงค์ข้อนี้อาจจะไม่เป็นที่พอใจของทายก ทายิกาผู้ที่มีความศรัทธาอยากจะถวายทาน เมื่อนำมาถวายแล้วไม่รับทานของเขา ก็จะทำให้เขาเสียใจ เป็นการเสียดังนั้นท่านจึงให้รู้จักใช้ปัญญาในการปฏิบัติ ดังที่ หลวงปู่ขาว อนาลโย สอนว่า ให้มี

ปัญญาอย่างไร เช่น ทายก ทายิกา บ้านเขาอยู่ไกลมาถึงสายแล้ว ก็พึงรับอาหารนั้น ทำท่าทางเหมือนจะกินนั้นแหละ (แต่ก็ไม่ได้กิน) รับเอาให้เขาก็ดีใจ ความดีใจนั้นเป็นบุญ อันนี้ชื่อว่า เราเป็นปราชญ์ฉลาด ยึดมั่นศรัทธาไทยเอาไว้ ไม่ให้ขาดกัน ไม่ควรพูดว่า “อาตมา สมาทานชุกงค์แล้ว ไม่เอาอาหารมาภายหลัง” นั้นแหละชื่อว่าเราฆ่าตัวตายขาดจากลาภ พระผู้ทำอย่างนั้นก็เห็นว่าขาดปัญญา (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.268 - 269)

8) อารัญญกัณฑ์ของพระชุกงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

บ้านั้น เป็นสถานที่ที่ประกอบไปด้วย ต้นไม้ ภูเขา เจ็อมผา ถ้ำ แม่น้ำ น้ำตก สัตว์ป่า สัตว์ร้าย องค์ประกอบต่าง ๆ ของป่าล้วนเป็นสิ่งที่น่าตื่นตาตื่นใจ ทั้งเป็นสถานที่ห่างไกลจากผู้คน เป็นสถานที่สงบวิเวก เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ดังนั้นการถืออยู่ป่าจึงเป็นสิ่งที่พระชุกงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ทุกรูปล้วนเคยถือปฏิบัติทั้งสิ้น จนมีคำเรียกพระสายนี้อีกชื่อหนึ่งว่า “พระป่า” เพราะท่านนิยมอยู่ในป่าในเขา อาศัยป่าเขาเป็นที่หลบหลีกเร้นเพื่อทำกรรมฐานภาวนา

ก) ความหมายอารัญญกัณฑ์

ความหมายของอารัญญกัณฑ์ของพระชุกงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏในหนังสือ พระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “อารัญญกัณฑ์ คืออยู่ป่าเป็นวัตร” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโก, 2541, น.29) ซึ่งความหมายของอารัญญกัณฑ์นี้ หมายถึงการอยู่อาศัยในเสนาสนะที่อยู่ในป่าด้วย ไม่ว่าจะป็นกระท่อม กุฏิ เจ็อมผา ถ้ำ เป็นต้น จัดว่าเป็นการอยู่ป่าทั้งสิ้น แม้การอยู่ในป่าที่อยู่ท้ายหมู่บ้าน ป่าสาธณะประจำหมู่บ้านก็จัดว่าเป็นการอยู่ป่าได้เช่นกัน การอยู่ป่าเป็นวัตร คือการอยู่ประจำในป่านั้น ๆ

ข) จุดมุ่งหมายอารัญญกัณฑ์

จุดมุ่งหมายของอารัญญกัณฑ์ของพระชุกงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านเข้าไปพักอาศัยอยู่ในป่าก็ด้วยประสงค์ที่จะแสวงหาสถานที่อันสงบวิเวกเพื่อจะได้อาศัยปฏิบัติสมาธิภาวนา เพราะป่าเป็นสถานที่ที่มีความสงบสงัดช่วยส่งเสริมให้จิตของนักปฏิบัติมีความสงบได้รวดเร็วกว่า การปฏิบัติอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมืองใหญ่ ดังที่ พระอาจารย์สิงห์ทอง ธมฺมวโร กล่าวไว้ว่า “การฝึกจิตปฏิบัติจิต พระพุทธเจ้าทรงสอนพวกโยคาวจรคือนักปฏิบัติให้หาสถานที่ซึ่งบัญญัติวัตรไว้ว่าห่างไกลจากหมู่บ้านอย่างน้อย 25 เส้นขึ้นไป เป็นเสนาสนะป่า สถานที่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ถือว่าสงบสงัดพอที่จะประพฤติปฏิบัติสะดวกสบาย” (เงินใจขึ้นสู่ธรรม, 2537, น.158)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอารัญญกัณฑ์

การอยู่ป่า ถือว่าเป็นคำรวม ๆ เพราะในป่าประกอบด้วย ภูเขา เจ็อมถ้ำ โคนไม้ เป็นต้น การอยู่ป่าจึงมีหลายประเภท ตัวอย่างเช่น พ.ศ.2473 หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย และหลวงปู่ชอบ ฐานสโม จำพรรษาพร้อมกันที่ วัดป่าบ้านหนองวัวซอ ครั้นออกพรรษาแล้วต่างองค์ต่างก็แยกย้ายกันไปแสวงวิเวกตามป่า ตามภูเขา เจ็อมถ้ำ โคนไม้ ป่าเปลี่ยว เพื่อทรมานกิเลสในต่างถิ่น ต่างสถานที่กันไปตามนิสัยความพอใจของแต่ละองค์ (ปฐม นิกมานนท์, 2547, น.325)

พระอาจารย์บุญหนัก ถาวโร กล่าวว่า “ให้มีสติภาวนา ให้เจริญสมณะธรรม ตามภูเขา ที่ไหนภาวนาดี ให้อดทนเอา ไม่ใช่ทำเพื่อลาภสักการะ ที่ไหนลาภสักการะดีแต่ภาวนาไม่ดีไม่ต้องอยู่ไปที่อื่นดีกว่า ไม่ใช่ให้ติดญาติโยม” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 26 สิงหาคม 2556) ที่พักหลับนอนของพระครูองค์ผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ถ้าไปอยู่ใหม่ ๆ ต่างองค์ก็นอนกับพื้นดินไปก่อน โดยเที่ยวหาใบไม้แห้งหรือใบไม้สดมารองนอน ถ้ามีฟางก็เอาฟางมาปูรองที่นอน ท่านว่าหน้าเดือน 1-2 ซึ่งเป็นฤดูฟ้าใหม่ฝนเก่าประสานกันนี้รู้สึกลำบากอยู่บ้าง เวลาฝนตกเปียกและตากฝนทุกปีบางครั้งนอนตากฝนตลอดคืนจนกว่าจะหยุด กลดก็สู้ไม่ไหว เพราะทั้งฝนทั้งลม ต้องหนาวตัวสั่นอยู่ในกลดนั้นแล ต่อเมื่ออยู่นาน จึงให้โยมมาทำที่อยู่ให้ โดยมากเป็นร้านหรือแคร่เล็ก ๆ ปูด้วยฟากที่ทำด้วยไม้ไผ่ สับแผ่ออกเป็นแผ่นแบน ๆ ยาวประมาณ 1 วา กว้าง 2 หรือ 3 ศอก สูงประมาณ 1 ศอก เฉพาะแต่ละรูปอยู่ห่างกันตามแต่ป่าที่ไปอาศัยกว้างหรือแคบ ถ้าป่ากว้างก็อยู่ห่างกันออกไปประมาณ 20 วา มีป่าคั่นมองไม่เห็นกัน ถ้าป่าแคบและอยู่ด้วยกันหลายรูป ก็ห่างกันราว 15 วา แต่โดยมากตั้งแต่ 20 วาขึ้นไป อยู่น้อยองค์ด้วยกันเท่าไรก็ยังอยู่ห่างกันออกไปมาก พอได้ยินเสียงไอหรือจามเท่านั้น ญาติโยมพากันมาทำทางสำหรับเดินจงกรมให้ท่านประจำที่พัก องค์ละหนึ่งสาย ยาวประมาณ 5 วา หรือ 10 วา ทุกองค์สำหรับทำความเพียรในท่าเดิน และเดินได้ทั้งกลางวันและกลางคืน ตามแต่สะดวก ในเวลาต้องการ... (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2553, น.54)

การจะเข้าไปอยู่ในป่า พระครูดงคกรรมฐานจะต้องเตรียมบิณฑบาตต่าง ๆ ให้พร้อม บิณฑบาตทั่วไปของพระครูดงคมีเพียง บาตร กลด และมุ้ง กาน้ำ ธรรมกรก-เครื่องกรองน้ำ มีดโกน ผ้าสังฆาฏิ และผ้าอาบน้ำฝน โดยเฉพาะผ้าอาบน้ำฝนใช้ได้สารพัดประโยชน์ หลวงปู่หลุย จันทสาโร เล่าว่า

“เวลาเข้าไปอยู่ในป่าก็ให้ชาวบ้าน ช่วยร้อยฟิชีเชียวออก ส่วนใบไม้แห้งก็ได้อาศัยกิ่งไม้แขนงไม้บริเวณนั้นที่ชาวบ้านหักมาให้ รวบเป็นกำแทนไม้กวาดปัดกวาดออก พอให้อยู่ได้ ชาวบ้านช่วยตัดไม้ไผ่มาทาบแผ่ออกเป็นฟาก และหาเถาวัลย์บริเวณนั้นมาผูกมัดไม้ฟากให้

ติดกัน แล้วจัดทำเป็นแคร่เล็ก ๆ ขนาดพอเป็นที่พักได้ ยกสูงขึ้นจากพื้น เล็กน้อย ให้พ้นจากมดแมลง” (ปฐม นิคมานนท์, 2547, น.120)

หลวงปู่จันทา ถาวโร กล่าวว่า “แม้ผมเองก็อยู่อย่างนี้ ทำร้าน (ที่พัก) อยู่กลางป่าเขาลำเนาไพรนะ ออกวิเวกบางวันก็นอนบนพลาญหินตามป่าตามเขา” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.271) บาตร คือบริขารที่จำเป็นต่อการปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนี้ นอกจากการใช้ภิกขาจารบิณฑบาตอาหารจากชาวบ้านในชีวิตประจำวันแล้ว หากถึงคราวธุดงค์สู่พงไพร พระธุดงค์กรรมฐานก็ใช้บาตรต่างกระเป๋าดำเดินทางใส่บริขารต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้บาตรดิน และบาตรเหล็ก ปัจจุบันนิยมใช้บาตรสเตนเลส เป็นเหล็กที่ทนทานไม่เป็นสนิม (พระธรรมวิสุทธิมงคล, 2554, น.366)

ง) อานิสงส์อารัญญิกังคธุดงค์

อานิสงส์แห่งรุกขมูลิกังคธุดงค์ของพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านย่อมได้รับความสะดวกสบายในการปฏิบัติธรรมทั้ง 4 อริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เพราะความเจียบสังคของป่า เป็นต้นว่า การยืนอยู่คนเดียวในป่าย่อมได้รับความสงบแตกต่างจากการยืนอยู่ในเมืองที่มีผู้คนวุ่นวาย การเดินไปผู้เดียวในป่า การนั่งอยู่ผู้เดียวในป่า การนอนผู้เดียวในป่า ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสงัดทั้งสิ้น หนังสือปฏิบัติพาพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านกล่าวว่า “การอยู่ป่าเปลี่ยว ๆ ย่อมเกิดประโยชน์ผิดธรรมดาอยู่มาก สำหรับผู้มุ่งต่อธรรม” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.72) หลวงปู่หลุย จันทสาโร วัดถ้ำผาบิ้ง จังหวัดเลย กล่าวว่า “หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ท่านพร่ำสอนศิษย์อยู่เสมอว่า ป่าเป็นคุณแก่พระกรรมฐาน ธรรมทั้งหลายที่พระธุดงค์จะได้มานั้น ทั้งหมดนั้นจะมาจากความสงัดวิเวกทั้งนั้น” (ปฐม นิคมานนท์, 2547, น.264) พระอาจารย์บุญหนัก ถาวโร กล่าวว่า “การอยู่ป่าเพื่อขัดเกลาจิตใจ ไม่ใช่ทำเพื่ออวดอ้าง ไม่ใช่ทำให้คนนิยมนับถือ ให้ทำเป็นปกติ ย่อมจะทำให้เป็น โทษในการเป็นอยู่ของมนุษย์ กินตามมีตามเกิด กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2556)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติอารัญญิกังคธุดงค์

หลวงปู่สิม พุทธาจาโร สำนักสงฆ์ถ้ำผาล่อง จังหวัดเชียงใหม่ ศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต กล่าวว่า “อยู่ป่าอยู่เขาให้มีคาถาบริกรรมภาวนาดังนี้เสมอ... โอมพินิจ มหาพิจารณา จะทำอะไรจะไปจะมาให้มันพิจารณาเสียก่อน ไม่ว่าจะทำ จะพูด จะคิด ต้องมีสติดูให้รอบคอบจึงค่อยทำ การพลาดพลั้งจึงจะไม่ค่อยมี การเจ็บป่วยก็จะน้อย งานก็จะไม่เสียหาย” (สำนักสงฆ์ถ้ำผาล่อง, 2555, น.19) บางครั้งการอยู่ป่าภาวนาเพียงลำพังคนเดียวก็อาจจะทำให้เกิดเป็นอันตรายได้ เช่น หลวงปู่หลุย จันทสาโร ท่านบันทึกไว้ว่า

“ภูเก้า 2501 ภาวนาเกือบเสีย ถ้าผาบึง 2502 เกือบเสีย 2503 ถ้าผา
พร้าวฝั่งซ้ายประเทศลาวเกือบเสีย บุญวาสนาแก้ทัน เพราะอยู่คนเดียวเสีย
ด้วย นี่พระเถระผู้ใหญ่ยังมีนิมิตหลอกได้ ภูบักบิด เกือบเสียเหมือนกัน
พ.ศ.2499 ถ้าโพนงาม พ.ศ.2477 เกือบเสียเหมือนกัน ระยะผลร้ายที่สุด
เกือบลึก เกือบบ้า เกือบเสียชีวิต สกลนคร” (ปฐม นิคมนนท์, 2555, น.
323)

เมื่ออยู่ป่าคนเดียวแล้วเกิดความกลัวขึ้นมา พระพุทธสารเถร (บุญกู่ อนุวฑฒโน) กล่าวว่า “ให้สวดมนต์
รักษาศีล นั่งภาวนา เพื่อแก้ความกลัว” (สัมภาษณ์ โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 19
มกราคม พ.ศ.2556)

9) รุกขมูลิกังคชุดงค์ของพระชูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ต้นไม้ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ให้ความร่มเย็น เพราะมีร่มเงาจาก
กิ่ง ก้าน ใบ เป็นที่อาศัยของสัตว์เล็กสัตว์น้อย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราพระองค์ทรง
ประทับในภายใต้โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นบัลลังก์แห่งการตรัสรู้ของพระองค์ ดังนั้นการอยู่ต้นร่ม
ไม้จึงเป็นสัญลักษณ์ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนานับแต่ครั้งอดีตประชาชนทั่วไปได้พบเห็น
พระภิกษุนั่งสมาธิต้นร่มไม้แล้วก็จะอนุมานว่าพระรูปนั้น ๆ จะต้องเป็นพระชูดงค์ นั่นก็คือการอยู่โคน
ต้นไม้ หรือที่เรียกว่า รุกขมูลิกังคชุดงค์พระชูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ทุกรูปล้วน
เคยอยู่รุกขมูล โคนต้นไม้ทั้งนั้น ซึ่งมีรายละเอียดแห่งการปฏิบัติดังนี้

ก) ความหมายรุกขมูลิกังคชุดงค์

ความหมายของรุกขมูลิกังคชุดงค์ของพระชูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น
ภูริทตฺโต กล่าวว่า รุกข แปลว่า ต้นไม้ คำว่า มูละ แปลว่า โคนหรือเหง้า คำว่า รุกขมูลิกังคะ คือ องค์แห่ง
เจตนาสมาทานอยู่โคนต้นไม้ ดังที่ปรากฏในหนังสือ พระปาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “รุกขมูลิกังคะ
ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ตามแต่โอกาสและเวลาจะอำนวยให้ความสะดวกตามสมควรในการปฏิบัติ”
(พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.29) ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ที่อยู่ในเขตวัด หรือต้นไม้ที่อยู่ในป่า
ก็สามารถอาศัยเป็นที่อยู่ได้ตามความหมายในชุดงคัตถ์ข้อนี้

ข) จุดมุ่งหมายรุกขมูลิกังคชุดงค์

พระชูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต จำนวนหลายรูปได้เคยสมาทาน
ปฏิบัติชุดงคัตถ์ข้อนี้ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ออกพรรษาแล้ว ท่านมักจะเดินทางไปตามป่าเขาเพื่อ
แสวงหาสถานที่สงบสงัดวิเวก เพื่อจะได้อาศัยเป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานภาวนา ระหว่างที่ท่าน

เดินทางในป่าก็มักจะอาศัยรุกขมูล คือ โคนต้นไม้เป็นที่อาศัยพักจำวัดปฏิบัติธรรม ในหนังสือปฏิบัติทา
พระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านกล่าวว่า “ทรงประสงค์ให้ภิกษุทั้งหลายทราบ
พึงรีบแสวงหาชัยสมรภูมิที่บำเพ็ญเหมาะ ๆ มีรุกขมูลเป็นต้น จิตจะได้บรรลุธรรมที่เหมาะสมกับใจ ไร่
กิลสกองทุกข์ทั้งหมดเสียได้” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.74-77)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติรุกขมูลกิ่งคุดงค์

วิธีปฏิบัติรุกขมูลกิ่งคุดงค์ของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต
ในคุดงค์ข้อนี้ท่านแบ่งระดับตามความเคร่งครัด คือ อย่างอุกฤษฏ์ อย่างกลาง อย่างหย่อน แม้ต้นไม้ไม่มี
ต้นไม้ในวัด ต้นไม้นอกวัด ต้นไม้ในป่า ต้นไม้ในดง ซึ่งต้นไม้แต่ละแห่งก็ให้ความรู้สึกในเวลาเข้าไป
อยู่อาศัยไม่เหมือนกันในหนังสือประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ฉบับสมบูรณ์ กล่าวว่า “การอยู่โคน
ต้นไม้พระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมีประเภทและวิธีปฏิบัติเลือกต้นไม้ที่
เหมาะสม จัดแจงกางกลดทำที่นอนโดยไม่มีผ้าปูนอน เอาดินบาตรเป็นหมอน” (พระราชธรรมเจดีย์
จารย์ (วิริยงค์ สิรินฺทโร), 2541, น.99) หลวงปู่หลุย จันทสาโร วัดถ้ำผาบึง จังหวัดเลย ได้ให้การแนะนำ
ว่า “การภาวนานี้ ถ้าเลือกที่ได้ ควรเลือกที่ซึ่งอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ ต้นหนากิ่งก้านดก เทพที่อยู่ตามยอด
พฤษยาทุกกิ่งก้านสาขาจะช่วยอนุโมทนา ‘อุ้มจิต’ เราให้เข้าสู่ความสงบได้ง่าย” (ปฐม นิคมานนท์,
2547, น.308) การกางกลดของพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตนี้ ไม่นิยมปักกลดลง
ดิน แต่ท่านใช้วิธีการแขวนกลดตรงกลาง โดยใช้เชือกมัดผูกกระหว่างต้นไม้สองต้น หรือผูกมัดกับกิ่งไม้
ที่เหมาะสม มุ้งกลดเมื่อกางที่ใดแล้ว จะไม่ยอมหนีไปที่อื่นจนกว่าจะสว่าง เวลาเข้าอยู่อาศัยในกลดนิยม
ใช้หินทับมุมทั้งสี่ของมุ้งกลดไว้เพื่อป้องกันสัตว์มีพิษมุดเข้าไปข้างใน ผ้าปูนอนจะต้องมีผ้ารองพื้น
ก่อน 1 ชั้น แล้วจึงใช้ผ้าปูนอนปูทับอีก 1 ชั้น ใช้ขาบาตรหรือผ้าสังฆาฏิเป็นหมอนหนุนศีรษะ

ง) อาณิสสรุกขมูลกิ่งคุดงค์

บรรดาพระสาวกทั้งหลาย เน้นหนักการอยู่ป่าอยู่เขาเป็นส่วนใหญ่ และบรรดาพระ
สาวกอรหันต์ตลอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ก็มักได้ความรู้แปลกประหลาดและอัศจรรย์ เกิดขึ้นใน
สถานที่ที่เป็นป่าเขาเหล่านั้น ๆ สุดที่จะพรรณานาคณะนั้นในข้อนี้หาประมาณไม่ได้ (พระอาจารย์ปริคา
ณฺทกโร, 2541, น.13) ผู้ที่อยู่ได้ร่มไม้ในป่าเปลี่ยวปราศจากเครื่องอารักขาหาที่จะพอหลบซ่อนนั่งนอน
ให้สบายมิได้ จำต้องระวังภัยอยู่ทุกอิริยาบถ สติกับจิตไม่มีเวลาจากกันเพราะกลัวจะเสียท่าเวลา
อันตรายซึ่งอาจเกิดได้ทุกอิริยาบถ ผู้ที่อยู่ได้ร่มไม้จะเป็นทุกข์มากแทบทุกด้าน แต่ทางสมาธิภาวนา
สำหรับผู้มุ่งต่อธรรมแล้ว มีทางเจริญมากกว่า เพราะอยู่ในท่าแห่งความเพียรทุกอิริยาบถ นอกจากเวลา
หลับเท่านั้น (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.73)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติรุกขมูลกัณฑ์

การอยู่รุกขมูลกัณฑ์ จะต้องผ่านการฝึกหัดเรียนรู้ถ่ายทอดจากพระอาจารย์ก่อน จึงจะทำได้ถูกต้อง หากไม่มีประสบการณ์แล้วจะต้องได้รับความลำบากมาก เช่น ต้องรู้จักสังเกตกิ่งไม้ ด้านบนที่แขวนกลด ว่ามีความแข็งแรงดีหรือไม่ มีกิ่งแห้งจะหักทับเป็นอันตรายหรือเปล่า เป็นต้น ไม้ให้นำของนั่งมาลงในกลดหรือเวลาอยู่ในมุ้งกลดไม่ควรจุดเทียนนานเพราะแมลงจะมาตอมได้ แล้ว มดป่าจะมากินแมลงทำให้นอนไม่ได้ การเลือกต้นไม้ก็ต้องพิจารณาให้ดี ต้นไม้ที่มีคนมาราบไหวไม่ควรไปนอนเพราะไม่สงบ ต้นไม้ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำดื่มก็ไม่ควรนอน เพราะกลางคืนสัตว์มาดื่มน้ำ กลางวันผู้คนมาดื่มน้ำ ทำให้ไม่วิเวก อนึ่งหากเกิดฝนตกผู้อยู่ในกลดจะต้องนำเครื่องบริขารทั้งหมดคือ จีวร สังฆาฏิ หรือหนังสือสุทธิเป็นต้นเก็บไว้ในบาตรเพื่อไม่ให้เปียกน้ำ และไม่สามารถนอนได้ คงทำได้แต่นั่งหลับกอดบาตรเท่านั้น ผู้ปฏิบัติต้องมีศีลสมบูรณ์ มีสติจะอธิษฐานใจให้แน่วแน่ และต้องปฏิบัติแผ่เมตตาตามหลักกรรมเมตตาสูตร

10) อัปโลกาสิกัณฑ์ของพระชุนทรกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ในบรรดาชุนทรกัณฑ์อันเนื่องด้วยที่อยู่อาศัย อัปโลกาสิกัณฑ์นี้ ถือว่าปฏิบัติได้ยากที่สุดในสมัยปัจจุบัน เพราะจะหาพระชุนทรกรรมฐานผู้มีปฏิภาณเด็ดเดี่ยวสามารถสละความสุขสบายในการอยู่ภายใต้ที่มุงบัง กันแดด ลม ฝน นั้นหาได้ยากยิ่ง ดังนั้น อัปโลกาสิกัณฑ์นี้ เป็นข้อปฏิบัติที่หาผู้ปฏิบัติตามได้น้อยที่สุดในปัจจุบัน เพราะจากการค้นคว้าหาข้อมูลปรากฏพระชุนทรกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ผู้ได้สมาทานปฏิบัติชุนทรกัณฑ์ข้อนี้เพียงไม่กี่รูปเท่านั้น

ก) ความหมายอัปโลกาสิกัณฑ์

ความหมายของอัปโลกาสิกัณฑ์ของพระชุนทรกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปรากฏในหนังสือ พระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “อัปโลกาสิกัณฑ์ คืออยู่ในที่แจ้ง ๆ เป็นวัตร ในข้อนี้ตามแต่กาลเวลาและโอกาสจะอำนวยให้ความสะดวกตามสมควรในการปฏิบัติ” (พระอาจารย์ปรีดาคุณุทโก, 2541, น.29) จากการสัมภาษณ์ หลวงปู่อุดม ญาณรโต วัดป่าสัจธรรมวนาราม อำเภอพรเจริญ จังหวัดบึงกาฬ ท่านกล่าวว่า “อัปโลกาสิกัณฑ์ ก็คือ การอยู่ในที่โล่งแจ้ง แต่อยู่โดยอาศัยมีเฉพาะกลดเท่านั้นเป็นเครื่องบังแดด ลม ฝน ผู้ปฏิบัติจะไม่ยอมเข้าสู่ร่มเงาเป็นอันขาด” หลวงปู่อุดม ญาณรโต ยังกล่าวอีกว่า “ชุนทรกัณฑ์นี้มีผู้ปฏิบัติน้อยมาก เพราะปฏิบัติยาก แต่ในสมัยพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ยังมีชีวิตอยู่ก็มีพระชุนทรกรรมฐานที่ถือชุนทรกัณฑ์ข้อนี้อยู่ ส่วนปัจจุบันนี้ หายากที่สุด” (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ 7 ธันวาคม 2555)

ข) จุดมุ่งหมายอัปโลกาสิกัณฑ์

พระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านสมาทานปฏิบัติในอัปโก กาสติงคธาตุนี้ ด้วยประสงค์ที่จะปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลากิเลสในจิตใจของตนเองอย่างอุกฤษฏ์ เพราะ เป็นธาตุที่ปฏิบัติได้ยาก เพราะประกอบด้วยความยากลำบาก ด้วยลม ฝน แดด อากาศหนาวเย็น สัตว์มี พืชต่าง ๆ ที่มาเบียดเบียนให้ได้รับความลำบาก แต่ถึงอย่างนั้นการอยู่ในที่โล่งแจ้งกลับมีประโยชน์ต่อ การปฏิบัติธรรมกรรมฐานเพื่อปล่อยวางกิเลส ความรักสุขสบายและความนิงนอนใจ ให้เกิดความ ตื่นตัว ไม่ประมาท ดังปรากฏในหนังสือปฏิบัติพาพระอุดมกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตว่า “การอยู่ปราศจากที่มุงที่บังอันเป็นเครื่องป้องกันอันตราย จิตใจต้องหวาดระแวงแน่นอน” (พระอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, 2531, น.75) ซึ่งการที่จิตเกิดความตื่นตัวนี้เองช่วยกำจัดนิวรณ์ ธรรมคือถีนมิตถะ ความง่วงเหงาหาวนอนได้ดี

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติอัปโกกาสติงคธาตุ

การปฏิบัติอัปโกกาสติงคธาตุนี้มีลักษณะการปฏิบัติอยู่ 2 ลักษณะ คือ

(1) การอาศัยอยู่ในที่โล่งแจ้งเป็นประจำ ทั้งหลับนอน ยืน เดิน นั่ง

(2) การอาศัยอยู่ในที่โล่งแจ้งเป็นเพียงครั้งคราว เช่น การเดินจงกรมในที่โล่งแจ้ง กลางแดดดังที่หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “ที่แจ้งๆ ไม่มีร่มไม้ ทรายคา กลางสนามเตียน ๆ นั้นแหละ...ก็เดินอยู่ที่เตียน ๆ นั้น ยืน นั่ง อยู่ที่นี่...ก็เพิ่งทำความเพียรเผา กิเลสให้เราร้อน เพื่อหวังความพ้นทุกข์เท่านั้น ตัวอย่างเช่น หลวงปู่ขาว อนาลโย ฉันทะแล้ว เอาผ้า อาบน้ำโพกหัว เดินจงกรมตากแดด หรือเรามีร่มอยู่ ก็กางร่ม เดินจงกรมได้เหมือนกัน” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.272-273, น.277)

ง) อานิสงส์อัปโกกาสติงคธาตุ

อานิสงส์แห่งการปฏิบัติอัปโกกาสติงคธาตุของพระอุดมกรรมฐานสายพระ อาจารย์มั่น ภูริทัตโต นั่นคือ การได้ฝึกฝนขัดเกลากิเลสที่อยู่ทีจิตใจของตนเอง การอยู่ในที่โล่งแจ้ง ทำให้สามารถเข้าใจสภาวะทุกข์ที่มีอยู่ประจำโลกได้อย่างเด่นชัด ในขณะที่อยู่อาศัยในเสนาสนะที่มุงบัง เสนาสนะเหล่านั้นก็ช่วยให้ไม่ต้องลำบากด้วย แดด ลม ฝน และสัตว์มีพืช เมื่อไม่ได้อยู่ในเสนาสนะจึง ต้องได้กระทบด้วยสิ่งเหล่านั้น นำมาซึ่งความทุกข์กาย แต่ในขณะที่เดียวกันจิตของผู้ปฏิบัติกลับมีความ ตื่นตัว ปล่อยวางอารมณ์รบกวนต่าง ๆ ได้ง่าย ทำจิตให้สงบได้ง่าย ดังนั้นถึงแม้จะปฏิบัติยากอย่างไรจึง ยังมีพระอุดมกรรมฐาน รูปที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยว ได้สมาทานปฏิบัติธุดงค์วัตรชื่อนี้อยู่ ดังที่ หลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล จังหวัดหนองบัวลำภู ได้กล่าวว่า “อัปโกกาสติงคะ นี้พระพุทธเจ้าทำมาแล้ว จึงได้ตรัสรู้ทุกอย่าง ทีนี้เราก็ต้องทำตามพระองค์เจ้า” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.277)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติอัปภอกาสังกัษตุงค์

ด้วยการปฏิบัติอัปภอกาสังกัษตุงค์นี้ ท่านประสงค์ให้พระตุงคกรรมฐานจะต้องอยู่ในที่อยู่ที่ไม่ใช่เสนาสนะ เช่น กุฏิ ศาลา อุโบสถ ถ้า เจื่อมผา ต้นไม้ บ้านร้าง เป็นต้น ผู้ปฏิบัติจะสามารถอยู่ได้เพียงในกลดซึ่งเป็นเพียงร่มที่ทำจากไม้ มีฝามุงข้างบนเท่านั้น เพื่อเป็นที่กำบังได้ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องไม่ยินดีที่จะเข้าไปสู่เสนาสนะต่าง ๆ อีก เว้นแต่มีความจำเป็นจริง ไม่เช่นนั้นแล้ว องค์แห่งตุงคก็จะแตก คือหมดสภาพความเป็นตุงค หลวงปู่ขาว อนาลโย กล่าวว่า “จะเลือกคัดจัดสรรสถานที่ไม่ได้ละ หน้าที่ของเราจะต้องทำความเพียร ไม่ว่าร้อนหนาว หิวกระหาย พระองค์เจ้าไม่ยึด ไม่เลือกกาลสมัย และสถานที่ทั้งนั้น ได้โอกาสแล้วทำเลย” (หลวงปู่จินทา ถาวโร, 2555, น.277)

11) โสสานิกังคตุงคของพระตุงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

ป่าช้าหรือสุสาน เป็นสถานที่สำหรับทิ้งซากศพของมนุษย์ทั้งหลาย จึงเป็นสถานที่สงบวิเวกไม่พลุกพล่านด้วยผู้คน ทั้งมีซากอสุภะให้พระภิกษุได้พิจารณาได้โดยสะดวกดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตโอสานิกังคตุงคเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้ปฏิบัติขัดเกลากิเลสของตนเอง โสสานิกังคตุงค เป็นข้อปฏิบัติที่นิยมปฏิบัติในวงศ์พระตุงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตเป็นอย่างมาก เรียกได้ว่า พระตุงคกรรมฐานทุกรูปล้วนเคยไปเยี่ยมป่าช้ามาแล้วทั้งสิ้น

ก) ความหมายโอสานิกังคตุงค

ความหมายของโอสานิกังคตุงคของพระตุงคกรรมฐาน สายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คำว่า โสสาน แปลว่า สุสาน หรือป่าช้า เป็นสถานที่ทิ้งซากศพ หรือเป็นสถานที่เผาศพ โสสานิกังคะ ก็คือองค์แห่งความเป็นผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร ดังปรากฏในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า “โอสานิกังคะ ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตรข้อนี้ขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติ ควรหรือไม่ควรตามสถานที่นั้น ให้พอเหมาะกับกาลเวลาและโอกาส ตามจริตนิสัยของแต่ละองค์ในการบำเพ็ญเพียรทางด้านจิตตภาวนา เป็นสำคัญ” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.29)

ข) จุดมุ่งหมายโอสานิกังคตุงค

ธรรมชาติของมนุษย์มีความกลัวอยู่ประจํานิสัย แต่ก็ไม่ทราบว่าจะแท้จริงแล้วกลัวอะไร กล่าวโดยสรุป ก็คือกลัวความตาย สถานที่ใดที่เกี่ยวกับความตายจึงกลายเป็นสถานที่ที่มนุษย์รู้สึกกลัวไปด้วย ดังนั้นการไปเยี่ยมป่าช้ามีจุดมุ่งหมายในการฝึกฝนจิตใจให้มีความเข้มแข็งแก่กล้าไม่เกรงกลัวต่ออันตรายจากสิ่งที่ยังมองไม่เห็น บางท่านไปป่าช้าเพื่อพิจารณาอสุภกรรมฐาน บางท่านไปป่าช้าเพื่อพิจารณารณานุสสติ ที่สำคัญที่สุดก็คือท่านสอนให้พระรูปใดกลัวผี ต้องเข้าไปอยู่ในป่าช้าเพื่อให้หายกลัวผี หลวงปู่สิม พุทธาจาโร กล่าวว่า “โอสานิกังคะ ไปเยี่ยมป่าช้า ไปนอนป่าช้า เป็นตุงค

วัตรข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เป็นอุบายภาวนา โดยเฉพาะผู้มาบวชเรียนแล้ว ให้เอาใจออกห่างจากอารมณ์ที่ว่าสวยว่างามให้ได้ ให้มาเห็นว่าเป็นก้อนอสุภกรรมฐาน” (สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง, 2555, น.11)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติโศสานิกังคชุดงค์

วิธีปฏิบัติโศสานิกังคชุดงค์ของพระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านกล่าวว่าโศสานิกังคชุดงค์ มี 2 ลักษณะ คือ (1) การพักอาศัยอยู่ประจำในป่าช้า (2) ไม่ได้พักอยู่ประจำแต่แวะเข้าไปเยี่ยมป่าช้าเป็นประจำหลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “การไปอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ต้องไปอยู่ทางทิศเหนือลม ไม่ไปทางทิศใต้ลม แล้วก็ฟัง มรณะ อสุภะ สุธมฺม ตกรรมฐาน ...แม้พระอริยสงฆ์สาวกเจ้าครั้งพุทธกาลโน้น 7 วัน 15 วัน พวกมันไปป่าช้าครั้งหนึ่ง ไปฟัง อสุภกรรมฐาน มรณกรรมฐาน สุธมฺม ตกรรมฐาน...” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.273) หลวงปู่สิม พุทธาจาโร แห่งสำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง จังหวัดเชียงใหม่ ท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงในการถือชุดงค์ข้อนี้ ได้เล่าว่า “ปี พ.ศ.2472 อยู่วัดป่าช้าเหล่างา จังหวัดขอนแก่น อยู่กับพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยากโม ๆ สั่งให้พระเนตรไปจุดศพขึ้นมาใส่กองไฟเจียวอ้อเลย เจียวเหมือนเทา (สำหรับน้ำจืด) สภาพศพคนกำลังเฝ้าหนังต่อนั้นยังเหนียวอยู่ยังไม่แตก เหม็นไม่ต้องบอกละ เต็มจมูกทุกองค์ ใต้สุภะกันหมด” (สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง, 2555, น.9)

ง) อานิสงส์โศสานิกังคชุดงค์

อานิสงส์แห่งการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ของพระชุกคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านมุ่งหวังความสงบสงัดและการได้ฝึกฝนจิตใจของตนเองให้ก้าวข้ามความกลัว ทั้งกลัวผี กลัวตาย ให้ได้พิจารณาธรรมะ คือ ความตายเป็นสังขารธรรมแห่งชีวิต ดังที่หลวงปู่จันทา ถาวโร วัดป่าเขาน้อย จังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ก็ได้พิจารณา ตายเก่า ตายใหม่ ฟังอยู่อย่างนั้น จนได้ความสลัดสังเวชใจ ภายนอกเป็นอย่างไร ภายในก็เป็นอย่างนั้น...บางท่านบางองค์ก็ได้ตรัสรู้พ้นทุกข์ในป่าช้านั้น บางท่านก็ได้บรรลุพระโศคาปัตติผล พระอนาคามีผล นั้นแหละ อันนี้เป็นเหตุปัจจัยจากการที่ไปดูซากศพนั้น” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.273)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติโศสานิกังคชุดงค์

การปฏิบัติชุดงค์วัตร คือ โศสานิกังคชุดงค์นี้ พระชุกคกรรมฐานจะต้องเรียนรู้วิธีปฏิบัติให้ถ้วนถี่เสียก่อนจึงเข้าไปอยู่ได้ เช่น ต้องแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านทราบก่อนว่า ตนเองจะเข้าไปอยู่ในป่าช้าเพื่อปฏิบัติธรรม ต้องรู้จักสังเกตสิ่งแวดล้อมโดยรอบในป่าช้าและจดจำให้ดีเพื่อจะได้ไม่ตื่นตกใจในเวลากลางคืน การที่จะอยู่ในป่าช้าได้จะต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งไม่กลัว พระพุทธสารเถร (บุญกู่

อนุวฑฒโน) กล่าวว่า “ป่าช้ามีมนุษย์ ให้โทษภัยได้นะ มีพระเครื่องดีกว่าไม่มี ช่วยขจัดเราได้ เจริญเมตตาแล้ว อมนุษย์ไม่รบกวน” (สัมภพชาดก โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 19 มกราคม พ.ศ.2556) ไม่วังเมื่อเกิดปรากฏการณ์ใดขึ้น แม้การจะเข้าไปพิจารณาซากอสุภะก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ดังที่ หลวงปู่จันทา ถาวโร ท่านกล่าวไว้ว่า “อยู่ป่าช้าเป็นวัตร การไปอยู่ป่าช้าเป็นวัตรเป็นอย่างไร ต้องไปอยู่ทางทิศเหนือลม ไม่ไปทางทิศใต้ลม เพราะเกรงว่าโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ มันจะปลิวมาตามลมเข้าจมูกเกิดเป็นโรคต่าง ๆ ได้” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.273)

12) ยถาสันตติกัณฑ์ของพระครูคณธรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระครูคณธรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ท่านเป็นผู้มีความประพฤติอยู่ง่าย กินง่าย แต่ไม่มักง่าย ไม่มีความเคียดแค้นด้วยที่อยู่อาศัย เพราะโดยปกติท่านก็อยู่ตามป่าตามเขา เป็นประจำ ดังนั้นเมื่อจะได้ไปอาศัยอยู่ในอาวาสแห่งใด วัดใด ก็มีความยินดีในที่อยู่ตามแต่ที่พระภิกษุเจ้าอาวาสแห่งนั้น ๆ ท่านจะจัดให้ ขื่อนี้ปฏิบัติเป็นปกติอยู่แล้ว

ก) ความหมายยถาสันตติกัณฑ์

ความหมายของขุดค์ขื่อนี้ มีอยู่สองนัยยะ (1) คือในหนังสือตามรอยพระโพธิญาณ กล่าวว่า ยถาสันตติกัณฑ์ คือ การอยู่ในเสนาสนะตามแต่เขาจะจัดให้อยู่ (พระสุชา สมปชาโน, 2548, น.96) (2) ในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวว่า ยถาสันตติกัณฑ์ คือถือการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจัดให้คือขื่อนี้ถือสันตคุณ ความสัน โดย ยินดีเท่าที่มีอยู่ไม่รบกวนใคร ๆ ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย ในชีวิตหนึ่ง ๆ ศรัทธาญาติโยม เขาให้อยู่อย่างไร ก็อยู่ไปพอได้บำเพ็ญสมณธรรม ไม่รบกวนวัดอุปถัมภ์เรื่องใด ๆ ให้ลำบาก สร้างถวายเป็นไรก็ยินดีอย่างนั้น ถ้าไม่ผิดหลักกรรมหลักวินัย (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.29)

ข) จุดมุ่งหมายยถาสันตติกัณฑ์

ฆราวาสผู้ครองเรือนทั้งหลายย่อมยินดีพอใจในการอยู่อาศัยในบ้านเรือนที่งดงามสวยหรู มีความสะดวกสบายตามชอบใจของเจ้าของบ้าน จะประดับประดาตกแต่งให้เลิศหรูอย่างไรก็ได้ ส่วนพระภิกษุผู้ออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว ได้ชื่อว่าเป็นผู้ออกจากเรือน ไม่มีภาระอยู่ครองเรือน ท่านจึงให้ละทิ้งความยินดีพอใจในการอยู่อาศัยบ้านเรือนที่สุขสบาย ให้มาอยู่ในเสนาสนะภายในวัด ซึ่งถูกสร้างขึ้นตามกำลังศรัทธาและกำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ เสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัดหนึ่ง ๆ จึงมีความแตกต่างกัน ตามแต่ความสามารถของเจ้าศรัทธาผู้สร้างถวายเป็น และในวัดหนึ่ง ๆ ก็มีพระภิกษุอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก จึงต้องมีระบบการจัดแบ่งเสนาสนะให้เหมาะสม ซึ่งมักจะยึดหลักพรรษาของพระภิกษุเป็นหลัก ยถาสันตติกัณฑ์นี้เป็นการปฏิบัติเพื่อ ฝึกให้ตนเป็นผู้มีความสัน โดย ยินดีตาม

ได้ พอใจตามมี ไม่ติดสถานที่อยู่ ไม่กังวลในความหยาบหรือประณีตของที่อยู่อาศัย นั่นคือ พระรูดงค
 กรรมฐานผู้สมาทานรูดงคข้อนี้ หากว่าตนได้เดินทางไปสู่สำนักต่าง ๆ เพื่อขอพักอาศัย แม้ว่าตนจะมี
 พรหมามาก ก็จะไม่เรียกร้องที่จะขอพักในกุฏิที่ดีที่สุด แต่ยินดีที่จะพักที่ใดก็ได้ตามแต่เจ้าของอาวาสจะ
 จัดถวาย พระอาจารย์เปลี่ยน ปณฺฑิตาภิโภ กล่าวไว้ว่า “ยถาสันถติกังคะ ที่พักให้อยู่ง่ายไม่ลำบาก”
 (สัมภาษณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2556)

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติยถาสันถติกังคชรูดงค

การปฏิบัตินี้ ผู้ปฏิบัติสามารถเป็นได้ 2 สถานะคือ 1.เป็นพระอยู่ประจำวัด 2.เป็น
 พระอาคันตุกะ ในทั้งสองสถานะนั้นี้ให้มีความยินดีในเสนาสนะตามที่เจ้าหน้าที่ประจำวัดจัดให้ตนอยู่
 อาศัยพระรูดงคกรรมฐานต้องเป็นผู้ที่อยู่ง่าย กินง่าย พระอาจารย์สิงห์ ขนฺตยาคโม ท่านระบุวิธีแจก
 เสนาสนะว่าพระภิกษุผู้มีหน้าที่ต้องดูแลจัดเสนาสนะอันเป็นที่สบาย ถวายแด่พระอุปัชฌาย์ พระ
 อาจารย์ หรือแม้แต่พระอาคันตุกะมาจากวัดอื่น ต้องดูแลจัดเสนาสนะอันเป็นที่สบายถวาย อย่าให้
 ฝืดเคืองและแย่งชิงกันด้วยเสนาสนะ คือ กุฏิ วิหาร หรือสถานที่พักอาศัยเจริญสมณธรรม (พระอาจารย์
 สิงห์ ขนฺตยาคโมและพระอาจารย์มหาปิ่น ปณฺฑิตาภิโภ, 2539, น.21) “บางองค์ยินดีแต่เสนาสนะเดิม
 มิได้โยกย้ายไปทางอื่น เพราะสันโดษในเสนาสนะแล้ว ก็ได้ชื่อว่า ยถาสันถติกังคะ” (หลวงปู่หล้า
 เขมปตฺโต, 2539, น.167) นี่เป็นหลักกติกาสงฆ์สัมมาปฏิบัติของพระรูดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์
 มั่น ภูริทตฺโต ท่านถือปฏิบัติกัน จะต้องยินดีในเสนาสนะตามแต่เจ้าหน้าที่จะจัดให้ตามความเหมาะสม
 ด้วยเหตุผลว่ามีหลักปฏิบัติข้างต้น ซึ่งพระเจ้าถิ่นก็จะต้องจัดสถานที่อันดีให้พักอาศัยอยู่แล้ว ก็ทำความ
 พอใจในเสนาสนะนั้น ๆ พอให้ได้เป็นที่เจริญพระกรรมฐานเท่านั้น จึงมีธรรมเนียมของพระรูดงค
 กรรมฐานเวลาที่จะเดินทางไปสู่ที่อื่น แม้จะอยู่ประจำในวัดนี้ก็ตาม จะต้องมีการบอกถิ่นกุฏิเสนาสนะ
 ถิ่นกุญแจห้องให้กับพระเจ้าหน้าทีไว้ หากกลับมาสู่อาวาสเดิมก็จะต้องได้รับการแจกกุฏิใหม่อาจจะ
 ไม่ได้อยู่กุฏิหลังเก่าก็ได้

ง) อานิสงส์ยถาสันถติกังคชรูดงค

การอยู่ในเสนาสนะตามแต่เขาจะจัดให้อยู่นี้ เป็นความสบายหายกังวลในเรื่องที่อยู่
 อาศัย กำจัดความเข้าไปถึมมันในที่อยู่ว่า นี่เป็นกุฏิของเรา นี่เป็นที่อยู่ของเรา หรือกำจัดความอยากได้ใน
 ที่อยู่อันสวยงามใหญ่โต สะดวกสบาย เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้จิตใจของนักปฏิบัติกรรมฐานมีความ
 เพลิดเพลินหลงใหล มีหน้าซำยังเกาะเกี่ยวยึดติดว่าเป็นของของเรา จะเดินทางไปทางใดก็ลำบาก เพราะ
 มัวแต่นึกถึงเป็นห่วงกุฏิที่อยู่อาศัยของตนเอง เรียกว่าเป็นการตัดความกังวลลงไปได้ ทำให้การปฏิบัติ
 สมาธิมีความก้าวหน้าเพราะไม่เกี่ยวข้องกั้อาวาสปติโพธ อันจะทำให้ใจไม่สงบ

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติศาสนกิจกฐดงค์

พระชฎงคกรรมฐานผู้สมาทานถือชฎงควัตรข้อนี้จะต้องไม่เรียกร้องให้ผู้อื่นต้องจัดเสนาสนะอันดีเพื่อตนเอง เพราะจะทำให้องค์แห่งชฎงค์แตก คือหมดสภาพ และการแย้งชิงกันด้วยเสนาสนะ คือ ภูฏิววิหารหรือสถานที่พักพาอาศัยเจริญสมณธรรม เป็นสิ่งที่พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม ท่านกำชับไว้ หากพระชฎงคกรรมฐานไม่ถือปฏิบัติศาสนกิจกฐดงค์แล้ว การแย้งชิงกันด้วยเสนาสนะ จะต้องเกิดขึ้น เป็นความวุ่นวายในหมู่สงฆ์ กิเลสตัณหา ก็มีแต่พอกพูน ทั้งความโลภในเสนาสนะก็จะมีมากในหัวใจของพระสงฆ์

13) เนสัชชีกังชฎงค์ของพระชฎงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

การปฏิบัติกรรมฐานตามปกติย่อมสามารถปฏิบัติได้ในอิริยาบถทั้ง 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ในอิริยาบถทั้ง 4 นี้ อิริยาบถยืน เดิน นั่ง เป็นอิริยาบถที่มีความตื่นตัวอยู่ในธรรมชาติของตนเอง ส่วนอิริยาบถนอนเป็นอิริยาบถแห่งการพักผ่อน หากผู้ปฏิบัติมีสติไม่แก่กล้าแล้ว ก็จะเผลอหลับไปได้โดยไม่รู้ตัว ทั้งบุคคลส่วนมากมักจะถือว่า การนอนเป็นความสุขสบายอย่างนี้ จนมีความเคยชินจนกลายเป็นความเกียจคร้านไป ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติให้มีชฎงค์ข้อนี้ขึ้น ให้บุคคลได้งดเว้นจากอิริยาบถนอน การปฏิบัติเนสัชชีกังชฎงค์นี้ เป็นที่นิยมปฏิบัติกันมาในกลุ่มพระชฎงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต แต่โดยมากท่านนิยมปฏิบัติเป็นระยะสั้น ๆ 1 คืน 3 คืน 7 คืน ท่านมักจะเรียกว่านั่งชันรุ่ง หรือเดินชันรุ่ง แต่จะหาองค์ที่ปฏิบัติแบบตลอดเดือน ตลอดพรรษา หรือตลอดปีนี้มีไม่มาก อย่างองค์ที่เด่นในการปฏิบัติเนสัชชีกังชฎงค์นี้ในสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คือ หลวงปู่เปเลื่อง ปณฺณวณฺโฑ ถือเนสัชชีกังชฎงค์ตลอดชีวิตและพระอาจารย์พรหม จิรปุณฺโณ

ก) ความหมายเนสัชชีกังชฎงค์

ความหมายของเนสัชชีกังชฎงค์นี้ ในหนังสือพระป่าสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ท่านได้ให้ความหมายว่า “เนสัชชีกังคะ ถือการยืน เดิน นั่ง อย่างเดียว ไม่นอนเป็นวัตร คือถือ ไม่นอนตลอดคืน” (พระอาจารย์ปรีดา ฉนฺทโกโร, 2541, น.29) นั้นหมายความว่า ผู้ปฏิบัติชฎงค์นี้ สามารถปฏิบัติธรรมอยู่ในอิริยาบถ 3 คือ ยืน เดิน นั่ง เว้นจากอิริยาบถนอน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ไม่ให้หลับเลย เพราะนั่นเป็นการฝืนธรรมชาติ ธรรมชาติของมนุษย์จะต้องมีการพักผ่อนหลับนอน ในชฎงค์นี้ ท่านห้ามไม่ให้นอน แต่ไม่ได้ห้ามไม่ให้หลับ ดังนั้นผู้ปฏิบัติสามารถหลับได้ในอิริยาบถนั่งหลับ หรือหลับในสมาธิ ก็เป็นการพักผ่อนทดแทนการนอนหลับได้เช่นกัน

ข) จุดมุ่งหมายเนสัชชีกังชฎงค์

การปฏิบัติเนสัชชีกังคะ เพื่อเป็นการเร่งความเพียรให้มีความต่อเนื่อง ทั้งเป็นการ

ทรมานกายด้วย โดยท่านให้เหตุผลว่า กายกับจิตมีความเนื่องอาศัยกัน กายมีความแข็งแรงจิตก็แข็งแรงฝึก
ยากทำให้เป็นสมาธิได้ยากไปด้วย หากทำความเพียรมากโดยทำตลอดรุ่งไม่หลับไม่นอน กายก็มีความ
อ่อนล้า จิตก็อ่อนทำให้เป็นสมาธิได้ง่าย นอกจากนี้แล้วยังเป็นการฝึกขันติความอดทน ฝึกอินทรีย์ธรรม
คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้มีความแก่กล้าขึ้นไปด้วย

ค) ประเภทและวิธีปฏิบัติเนสัชชิกังคธุดงค์

การปฏิบัติเนสัชชิกังคะนี้ สามารถปฏิบัติอยู่ได้ 3 อิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง อย่างใด
อย่างหนึ่ง หรือทำสลับกันก็ได้ เพียงให้งดเว้นอิริยาบถนอน แม้จะหลับในขณะที่นั่งก็ถือว่าเป็นการ
ปฏิบัติเนสัชชิกังคะเช่นกัน ท่านจะกำหนดเป็นคืน ๆ ไป สุดแต่จะกำหนดพยายามฝึกฝนอบรมตนเอง
ด้วยสติปัญญา ในอิริยาบถทั้ง 3 คือ ยืน เดิน นั่ง เท่านั้น (พระอาจารย์ปรีดา จนฺทโก, 2541, น.29)
หลวงปู่หลุย จนฺทสาโร ก็ได้ทำเนสัชชิกังคะ อธิษฐานไม่นอน ไม่ยอมให้หลังแตะพื้นเป็นเดือน ๆ อยู่
เพียงในอิริยาบถ 3 คือ เดิน ยืน และนั่ง เท่านั้น (ปฐม นิคมานนท์, 2547, น.375) การที่จะอยู่ในสัชชิกัง
คะ นั้นต้องกินอาหารน้อย กินมากไม่ได้ เพราะอาหารมันทับธาตุ เมื่ออาหารทับธาตุก็เลยเป็นเหตุให้ดิน
มิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอนเกิดขึ้นเผากาย มันก็เผาจิตอีกด้วย มัวมีดวงซึมเหมือนกับหมูนั่นแหละ
(หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.275) พระอาจารย์เปลี่ยน ปลูกพาทีโป กล่าวไว้ว่า “หากนั่งแล้วหลับ ให้
ลุกไปล้างหน้า เอาน้ำลูกรัดตัว อาบน้ำ เปลี่ยนอิริยาบถ ไปเดิน ถ้าไม่หายก็หลับพักผ่อนเลย อิมเมื่อไหลก็
ให้ปฏิบัติต่อเลย การฉันอาหารให้สังเกต อาหารใดฉันแล้วง่วงให้เลิกฉัน การฉันถ้าเหลืออีก 3 คำจะอิม
ให้หยุดฉัน” (สัมภรณ์โดย พระมหาอมรเทพ อมรเทโว เมื่อ วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ.2556)

ง) อานิสงส์เนสัชชิกังคธุดงค์

การปฏิบัติเนสัชชิกังคะ มีอานิสงส์ทำให้สติมีความแก่กล้ามาก ทำสมาธิได้มาก ทำ
ให้ความเพียรทั้งในทางสมถะและวิปัสสนา ใช้ปัญญาพิจารณาได้มาก เพราะเวลากลางคืนมีความเงียบ
สงัด ปราศจากการงานที่จะมารบกวนการประกอบความเพียรได้ ทั้งนี้อยู่ที่ความรู้จักพอดีตามกำลัง
ของผู้ปฏิบัติว่าจะถือให้พอเหมาะสมกับธาตุขันธ์ของตนเอง ไม่หักโหมมากจนลึ้มป่วย หลวงปู่ขาว
อนาลโย กล่าวว่า “ไปอยู่เชียงใหม่ 14 ปี ไม่นอน นะ การที่จะทำจิตให้เข้าสู่ความสงบได้คือ อดนอน
พักผ่อนอาหาร ไตรมาส 3 เดือนก็ดี นอกพรรษาก็ทำอยู่อย่างนั้น นั่นแหละจะนำจิตเข้าสู่ความสงบได้ ใคร
ทำได้ดีมาก” (หลวงปู่จันทา ถาวโร, 2555, น.274) หลวงปู่เปลื้อง ปลูกพานโถ้วัดบางแก้วผดุงธรรม จ.
พัทลุง ท่านเป็นพระที่ถือเนสัชชิกังคธุดงค์ตลอดชีวิต ท่านได้กล่าวบทถอนอานิสงส์แห่งการปฏิบัติ
เนสัชชิกังคธุดงค์ไว้ว่า

“ถือชุดงค์ ขี่สืบสาม ตามคำสอน ตัดการนอน ผมทนนั่ง จนหลังแข็ง
วันที่แปด รั้นวาคม ผมแสดง พ.ศ.แจ้ง สองห้าหนึ่งสี่ ตอนปีปลาย
หลักการสอน ตัดการนอน คือตัวทุกข์ ของเป็นสุข ยังตัดได้ ไม่ขัดขึ้น
สละสุข ทุกข์ดับ สุขกลับคืน จิตชุ่มชื่น อยู่ในธรรม ประจำวัน
ผมผู้เขียน ขอแนะนำ ทำมาแล้ว จิตผ่องแผ้ว สุขสบาย ไม่ใช่ฝัน
ยังปฏิบัติ ฝึกหัดตน จนทุกวัน จิตตั้งมั่น ออกทน จนวันตาย”
(คณะศิษย์และผู้มีจิตศรัทธา, 2538, น.25)

จ) ข้อควรระวังในการปฏิบัติเนสัชชีกังคชชุดงค์

ข้อควรระวังในการปฏิบัติ หลวงปู่สิม พุทธาจาโร กล่าวว่า “ไม่ต้องท้อแท้อ่อนแอ
ไม่ต้องหน่ายห่าง ทำมาได้แค่วัน ก็ให้ถือว่าเป็นนิสัยปัจจัยต้นทุนต่อไปในภายภาคหน้า ระวังให้ดี
เถอะเจ้าตัวถีนะมิทระ นีมันตัวร้ายทีเดียว มันเป็นตัวขัดขวางมรรคผลนิพพาน มันนี่ละที่พามาเกิดมาตา
ยวนเวียนอยู่ไม่รู้จักจบสิ้น” (สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง, 2555, น.24) ส่วนโทษที่อาจเกิดจากการปฏิบัติ
ชุดงค์ข้อนี้ พระอาจารย์มั่นภูริทตฺโต กล่าวให้สติแก่หลวงปู่พรหม จิรปุณฺโณ ซึ่งท่านถือเนสัชชีกังค
ชุดงค์ เร่งความเพียรตลอดพรรษาว่า “ท่านพรหม อย่าไปทำอย่างนั้นเลย จะทำให้เป็นทุกข์เดือดร้อน
แก่หมู่คณะ เพราะสังขารจะต้องพักผ่อนนอนหลับ ถ้าเจ็บไข้ได้ป่วยจะทำให้ลำบากแก่หมู่คณะ...”
(ปฐม - กัฏฐา นิคมานนท, 2555, น.224 - 225)

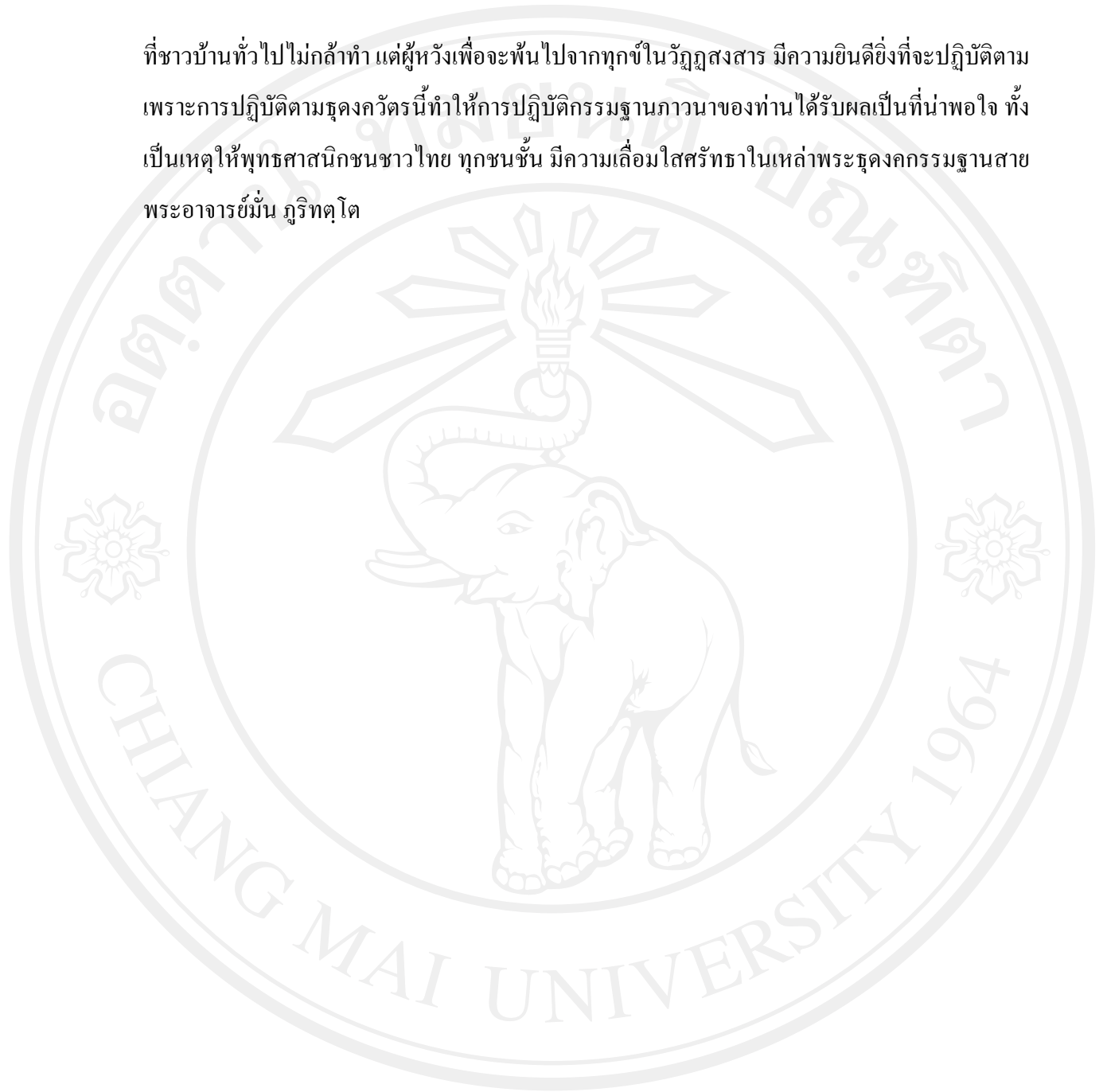
3.4.2.5 สรุป ชุดงค์วัตรของพระชุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

พระชุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สามาทานปฏิบัติตามชุดงค์วัตร 13 ข้อ
จากพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แก่ (1) ปึงสุกฺกิกังคชุดงค์ ถือผ้าบังสุกุล (2) เตจิวริกังคชุดงค์
ถือทรงผ้า 3 ผืน (3) ปิณฑปาติกังคชุดงค์ ถือเทียวปิณฑบาต (4) สปปทานจาริกังคชุดงค์ ถือเทียวตามแถว
(5) เอกาสนิกังคชุดงค์ ถือนั่งฉ้น ณ อาสนะแห่งเดียว (6) ปัตตปิณฑิกังคชุดงค์ ถือฉ้นเฉพาะในบาตร
(7) ขลุปีจนาภัตติกังคชุดงค์ ถือการห้ามภักตร์ที่เขานำมาถวายเมื่อภายหลัง (8) อารัญญิกังคชุดงค์ ถืออยู่
ป่า (9) รุกขมูลิกังคชุดงค์ ถืออยู่โคนไม้ (10) อัปโภกาสิกังคชุดงค์ ถืออยู่ในที่กลางแจ้ง (11) โสสานิกังค
ชุดงค์ ถืออยู่ป่าช้า (12) ยถาสันถติกังคชุดงค์ ถืออยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ (13) เนสัชชีกังคชุดงค์ ถือการ
นั่ง รายละเอียดความหมาย จุดมุ่งหมาย ประเภทและวิธีการปฏิบัติ อานิสงส์ และข้อควรระวังในการ
ปฏิบัติดังได้แสดงไว้แล้วในเบื้องต้น พระชุดงค์กรรมฐานแต่ละรูปท่านจะเลือกสามาทานปฏิบัติชุดงค์
วัตรข้อใดข้อหนึ่งตามจริตนิสัยของแต่ละรูป ซึ่งท่านไม่ได้บังคับว่าจะต้องถือปฏิบัติแต่ให้เลือกปฏิบัติ
ตามความสมัครใจได้

3.5 สรุป

พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และศิษยานุศิษย์ของท่านซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นผลผลิตจากการปฏิวัติการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ไทย ที่ทำให้เกิดมีพระสงฆ์คณะธรรมยุตขึ้นในยุครัชกาลที่ 3 โดยมีจุดเริ่มต้นจากส่วนกลางคือในกรุงเทพมหานคร แล้วได้แพร่ขยายไปสู่จังหวัดอุบลราชธานี และขยายต่อไปทั่วภาคอีสาน และทั่วประเทศไทยในเวลาต่อมา พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล แห่งวัดเรียบจังหวัดอุบลราชธานี เป็นพระเถระผู้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เกิดพระครูดงกรรมฐานขึ้นในภาคอีสานเพราะท่านเป็นพระสงฆ์ธรรมยุตรูปแรกที่แยกตัวออกจากฝ่ายปกครองมาสู่ความเป็นพระสงฆ์ฝ่ายปฏิบัติโดยเฉพาะ และท่านได้ศิษย์รูปสำคัญเป็นกำลังคือพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งเป็นชาวอุบลราชธานี เป็นศิษย์ที่มีความสามารถในการปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมถและวิปัสสนา อีกทั้งเป็นผู้ทรงวัตรปฏิบัติและธุดงค์ สามารถแสดงธรรมะและทักความคิของศิษย์ที่มาอยู่ร่วมศึกษาด้วย ทำให้เกิดความอัศจรรย์ใจและนำมาสู่ความศรัทธาอันเป็นกำลังสำคัญ ที่ทำให้ศิษยานุศิษย์สายพระครูดงกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สามารถตั้งใจฝึกหัดปฏิบัติข้อวัตรและธุดงค์ที่มีความยากในการปฏิบัติ เพราะเป็นการปฏิบัติที่ขัดกับธรรมชาติของจิตใจมนุษย์ที่ต้องการความสุขสบาย แต่ธุดงค์คือการหันหลังให้กับความสุขสบาย เพราะเป็นการละความสุขสะดวกสบายอันเนื่องด้วย ปัจจัยทั้ง 4 ในการดำรงชีวิต มีจิวร บิณฑบาต เสนาสนะยารักษาโรค และความอุกฤษฏ์ในการปฏิบัติ คือการถือนั่งเป็นต้น มีพระสงฆ์ที่สนใจการปฏิบัติได้ถวายตัวเป็นศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีอยู่ทั้งในฝ่ายธรรมยุต และมหานิกาย ด้วยความเชื่อมั่นว่าพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระสุปฏิปัตินโนที่สามารถสั่งสอนให้บรรลู่ถึงพระนิพพานได้ ซึ่งแนวทางการปฏิบัติของท่าน เน้นหนักที่ศีล สมาธิ และปัญญา โดยเริ่มต้นจากศีลเป็นพื้นฐาน มีหลักสำคัญอยู่ 2 ประการได้แก่วัตรปฏิบัติ 14 ข้อ และธุดงค์ 13 ข้อ รายละเอียดดังได้กล่าวแล้ว เป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยส่งเสริมให้ศีล สมาธิ และปัญญาของผู้ปฏิบัติเกิดความมั่นคง โดยที่วัตรปฏิบัติทั้ง 14 ข้อ เป็นทั้งศีลและสมาธิที่เป็นไปในวิถีชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นจำวัตรเข้านอน จนกระทั่งเข้าจำวัตรอีกครั้ง ล้วนอยู่ภายใต้การปฏิบัติวัตรทั้งสิ้น ในขณะที่กำลังปฏิบัติวัตรอยู่ย่อมจะทำให้เกิดอานิสงส์ต่อผู้ปฏิบัติ โดยความเป็นข้อปฏิบัติทางพระวินัย เป็นการปฏิบัติเกื้อหนุนธรรมะ เป็นข้อปฏิบัติให้เกิดความสงบสุขในสังคม เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้สุขภาพร่างกายของพระภิกษุแข็งแรง เป็นข้อปฏิบัติช่วยรักษาปัจจัยเครื่องอาศัย เช่น กุฏิ วิหาร ลานวัด เสนาสนะ ห้องน้ำ โรงฉัน โรงไฟ เป็นต้น เป็นข้อปฏิบัติให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่น ส่วนการปฏิบัติธุดงค์ 13 ข้อ นั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ขัดเกลากิเลสภายในจิตใจโดยเฉพาะ ทำให้จิตใจของผู้ปฏิบัติมีความเข้มแข็ง เช่น การอยู่ป่า การอยู่ป่าช้า และอื่น ๆ ส่วนแต่เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เป็นข้อปฏิบัติ

ที่ชาวบ้านทั่วไปไม่กล้าทำ แต่ผู้หวังที่จะพ้นไปจากทุกข์ในวิภูฏสงสาร มีความยินดีที่จะปฏิบัติตาม เพราะการปฏิบัติตามมงคลกวีตรนี้ทำให้การปฏิบัติกรรมฐานภาวนาของท่านได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ ทั้งเป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนชาวไทย ทุกชนชั้น มีความเลื่อมใสศรัทธาในเหล่าพระมงคลกรรมฐานสาย พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved